

89-5
108

m/f

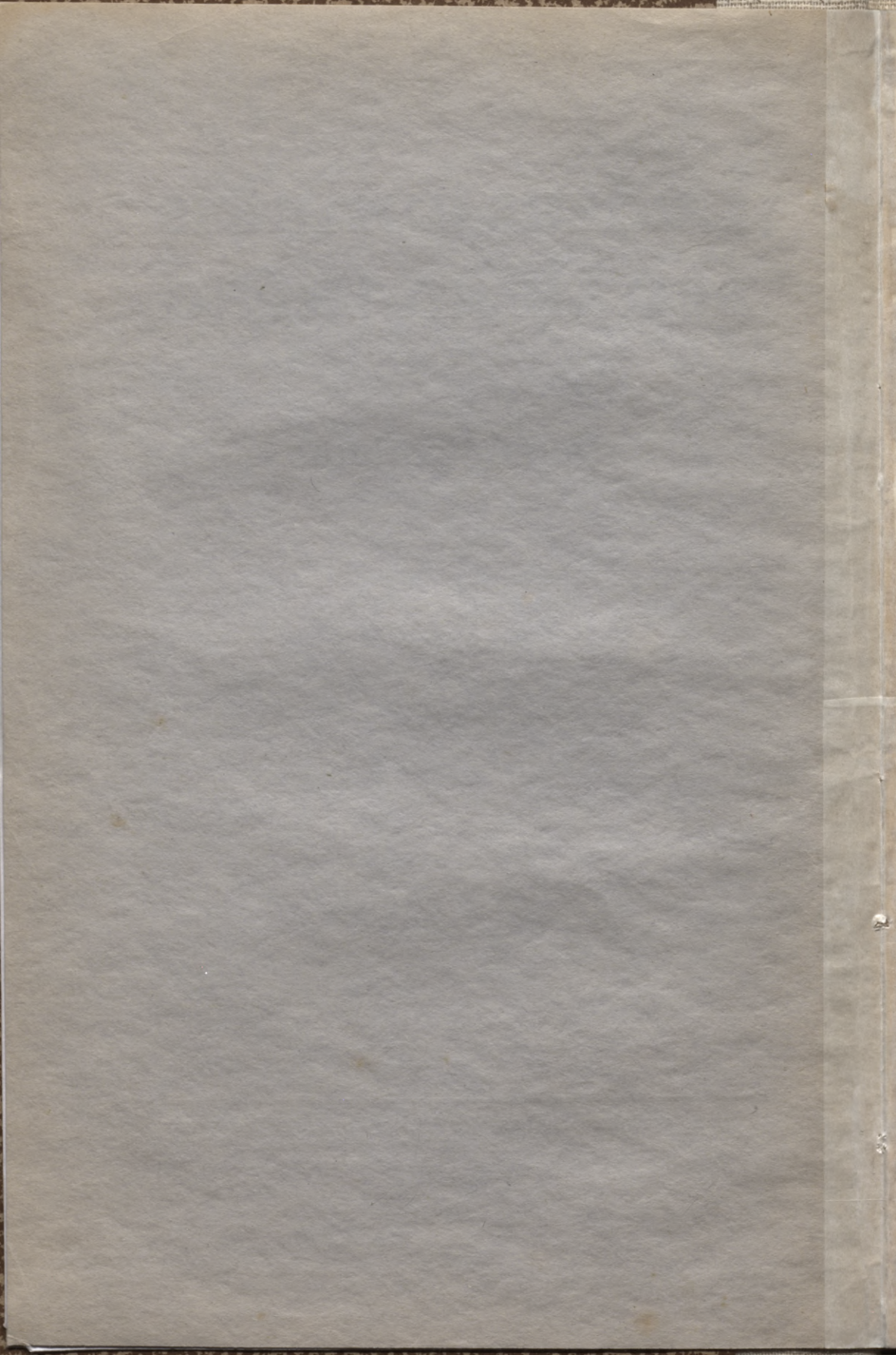
Ludzas apriņķis senāk un tagad

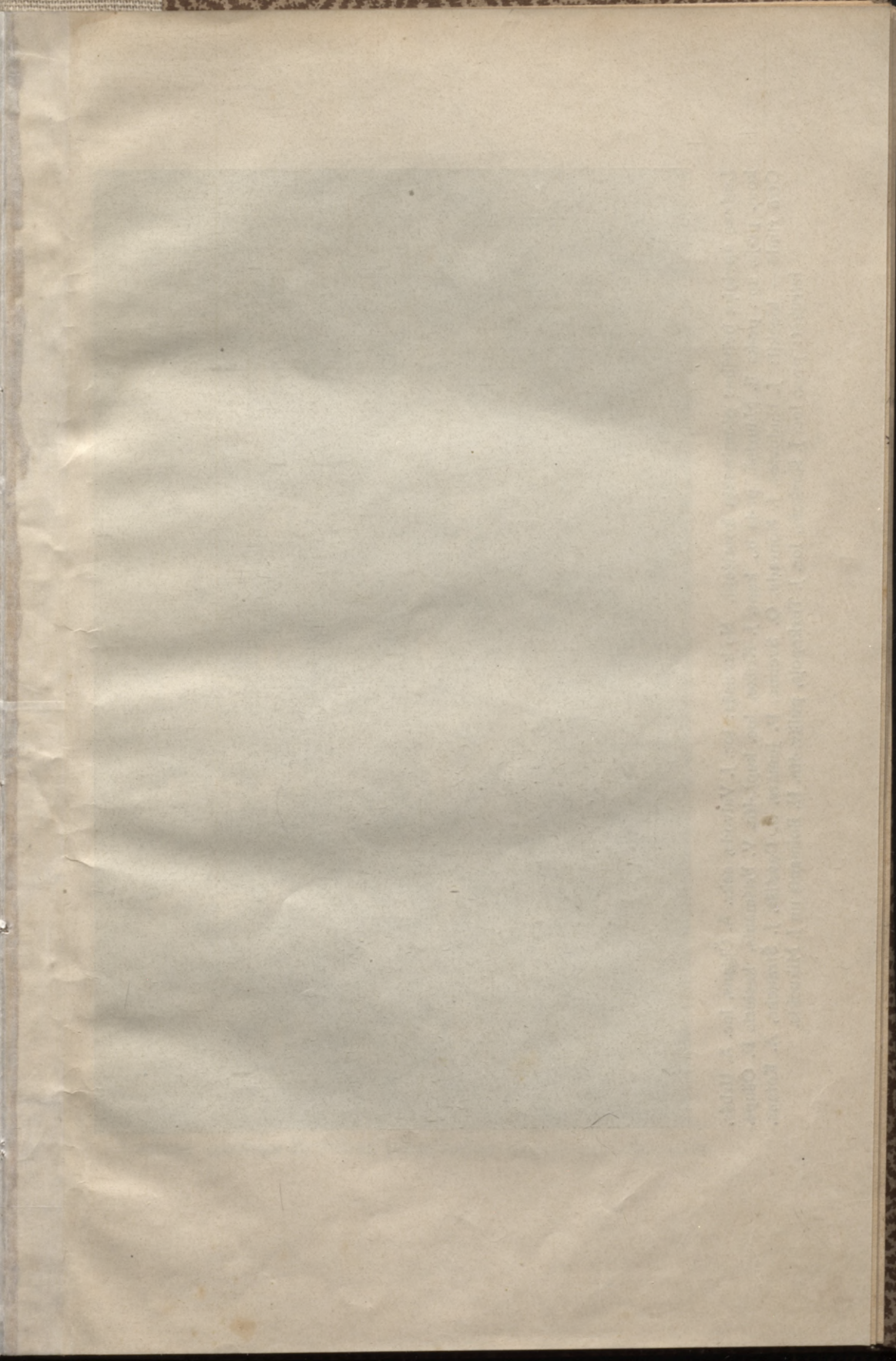
Rakstu krājums

Redakcijas kollēģija
E. Mauriņš, O. Svenne
Kapteinis-lts. Frišmanis

1935

Ludzas apriņķa Brīvības pieminekļa komitejas izdevums

Ludzas apriņķa brīvības pieminekļa komiteja. No kreisās: loc. J. Vaivodis, sek. A. Čigāns, loc. Ā. Urbšs, kom. pr-īis, apr. pr-ks E. Mauriņš, pr-ja b, kap. J. Krūze, loc. kap. ltn. V. Frišmanis, kasieris P. Ošups. Otrā rindā — locekļi: J. Rudovičs, J. Konrads, O. Svenne, P. Jumārs, S. Daudišs, J. Štrauchs, A. Kotāns. Izdrukst: prez. loc. J. Roskošs, loc. J. Turkopols, pulkv.-ltn. H. Bolmanis un J. Mikuckis.

89-5
L 108 m/f

L
9

Ludzas apriņķis senāk un tagad

Rakstu krājums

Redakcijas kollēģija
E. Mauriņš, O. Svenne
Kapteinis-lts. Frišmanis

1935

Ludzas apriņķa Brīvības pieminekļa komitejas izdevums

~~sf 19.776k~~

Vija Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka

~~71-49.4621~~

0307069072
1lp.

pārb. 20. vī 2009.

J. B. - B.

pārb. 9xī 2009. - E. Š.

E. Mauriņš.

Ludzas apriņķa atbrīvošanas cīņu gaita

Atbrīvošanas karā Ludzas apriņķis atbrīvots kā viens no pēdējiem valsts apgabaliem — 1920. g. sākumā.

Tikko Bermonta-Golca spēki bija Kurzemē sadragāti, virspavēlniecība, ģenerāļa J. Baloža vadībā, sāka pārvietot karaspēku uz Latgali, lai iztīrītu to no sarkanarmijas. Jaunlatgales - Rēzeknes - Daugavpils - Ludzas rajonā sarkanarmijai bija prāvi spēki, bagāti ar artilēriju, ložmetējiem, bruņotiem vilcieniem un citiem tehniskiem līdzekļiem. Dažas sarkanarmijas daļas sastāvēja no izlasīta komunistiska elementa. Viņu spēki arvienu pieauga sakarā ar pamiera noslēgšanu ar Igauniju un pret to saistītā karaspēka atbrīvošanos. No mūsu karaspēka daļām, kas arvienu vēl bija ļoti trūcīgi apgādātas ar apģērbu un ar ļoti dažādu un nolietotu apbruņojumu, Ludzas apriņķa atbrīvošanā dalību ņēma Kurzemes un Latgales divīziju un vēlāk arī Vidzemes divīzijas daļas: 1. Liepājas, 2. Ventspils, 3. Jelgavas, 4. Valmieras, 9. Rēzeknes, Latgales partizāņu pulki un Landesvērs, kā arī attiecīgās artilērijas un citas vienības. Škaunes rajonu no lieliniekiem iztīrīja Polijas armijas daļas.

Mūsu karaspēka grūtības raksturo kaut tas, ka 26 grādi salā karavīri bija tērpti plānos mēteļos, vasaras cepurēs, bez siltiem apaviem.

Atbrīvošanas cīņu gaita noritēja šādi:

Kā pirmo atbrīvoja Nautrēnu pagastu. Te darbojās 1. Liepājas k. p. II. bataljons kapteiņa Ērgļa vadībā.

8. I. plkst. 14. 5. rota ieņēma Laigalus, pēc kam, sakarā ar citu rajonu grūtībām, bataljons uz dažām dienām bija spiests uzkavēties.

11. I. 6. rota sasniedza Pilņiku—Mikitānu—Reklēvkas līniju, bet 5. rota Karānu—Meikalu līniju. (Apskats sniegts no ziemeļiem uz dienvidiem.)

Pie dzelzceļa dambja kā dabīgā šķēršļa, kuŗu iespējams labi izmantot kā pozīciju strēlniekiem, lielinieki izrādīja nopietnu pretošanos. Tuvojoties stacijai, ar tālskata palīdzību bija saskatāmi vairāki vilcienu sastāvi, kā arī atsevišķi preču vagoni. Viens vilciens bija ar kūpošu lokomotīvi priekšgalā. Mūsu spēkiem tuvojoties, šis vilciens sāka kustēties un devās Jaunlatgales virzienā. Neilgi pēc tam aiz stacijas bij dzirdama arvienu pieaugoša šaušana ar ložmetējiem un šautenēm; retumis atskanēja arī artilērijas dūnoņa — tur mūsu otrā grupa uzbruka atejošam lielinieku vilcienam. Stacijā drūzmējās lielinieku karavīri: viņi steidzās ieņemt pozīcijas gar stacijas daudzajām ēkām, māju logos un uz dzelzceļa dambja. Tā kā stacijā bija saskatāma vēl kāda manevrējoša lokomotīve, kuŗa varētu vēl pēdējā mirklī aizvest kādu sastāvu, varbūt pat Rēzeknes virzienā, tad es uzdevu izlūku komandas priekšniekam ar diviem mīnometējiem virzīties gar dzelzceļa dambi, sasniegt dzelzceļu, lai to ar mīnām sabojātu.

Kad pusrota bij ne vairāk kā 8—900 soļu attālumā no stacijas, lielinieki atklāja ložmetēju un šauteņu uguni, kas sākumā piespieda partizāņus uz mirkli apstāties. Pēc mazas pārkārtošanās uzbrukumu turpinājām ar lielu sparū un sīvā cīņā turpinājās pāris stundu. Mēs tuvojāmies soli pa solim, līdz beidzot straujā triecienā ar skaļiem kaujas saucieniem izsitām lieliniekus no stacijas.

Otrā pusrota pa to laiku arī jau bija sasniegusi dzelzceļa līniju un virzījās uz staciju. Aizturēt atejošo lielinieku vilcienu tai tomēr nebija izdevies, pāris nolaistie telegrafa stabi vilcienu neaizturēja.

Kārsavas stacijā, bez gūstekņiem un ieročiem, ieguvām arī lielas trofejas: 110 vagonus, 4 lokomotīves, vairākas lielas cisternas un mucas ar petroleju, vagonus ar municiju, mēteļiem un apaviem, kas vāji apģērbtajiem partizāņiem bija sevišķi noderīgi, tad vēl kādus 24 gab. telegrafa un telefona aparātus un citu.

Ieejot stacijas komendanta telpās man izdevās telefoniski sarunāties ar kādu lielinieku komisāru Rēzeknē, kam par Kārsavas stacijas atstāšanu lielā steigā atkāpjoties

nebija paziņots. Pa tam pienāca vakars. Nekavējoši nodibinātie sakari ar bataljona štābu vēstīja, ka uzbrukums Kārsavas pilsētai nebija izdevies. Uzbrukumā mūsu jātnieki bija cietuši zaudējumus un spiesti atvilkties atpakaļ.

Lai izdibinātu stāvokli pašā Kārsavā, es nolēmu naktī izdarīt pastiprinātu izlūkošanu. Ieejot Kārsavā, viss bija kluss. Pa ceļam un arī pie pašas pilsētas partizāņi nestapa nevienu sargposteni, bet uz Malnavas ielas tos sagaidīja ar stipru šauteņu uguni no abām ielas pusēm.

Vēlā nakts stundā atgriezoties atpakaļ Kārsavas stacijā, pēkšņi iesākās stipra šauteņu uguns. Lielinieki meģināja izdarīt uzbrukumu stacijai, kas viņiem tomēr neizdevās, jo partizāņi šo uzbrukumu ātri likvidēja.

Otrā rītā lielinieki uzbrukumu stacijai atkārtoja, bet jau daudz organizētākā veidā. Āiz stacijai piegulošā meža, Kaskānu ciema virzienā, iedegās kauja; partizāņiem pārējot pretuzbrukumā, ienaidnieku atsvieda ar zaudējumiem. Šinī kaujā konstatējām, ka lielinieku pusē cīņā piedalījušies arī Kārsavas privātmiedzīvotāji, — vairāki žīdi.

Izdarot mūsu spēku pārgrupēšanu, jaunu uzbrukumu Kārsavas pilsētai izdarīja šādi. Dienvidos no Kārsavas, pār dzelzceļa līniju devās 11. rota, frontāli pilsētai uzbruka kājniekots eskadrons, bet 1. rotas divi vadi ar piedoto izlūku komandu izdarīja uzbrukumu no Kārsavas stacijas puses. Šai pusrotai manā vadībā tad arī izdevās lieliniekus izsist no pilsētas un pirmajai tanī ieiet. Otrā pusrotā, leitn. Jēgera vadībā, veda uzbrukumu no stacijas Kaskānu virzienā. Šīs dienas uzbrukums vainagojās ar labiem panākumiem, jo līdz ar vakara iestāšanos 1. rota ieņēma līniju Kaskāni—Malnava. Ziemeļos no Kaskāniem atradās partizāņu 3. rota kapt. Lāča vadībā, kuŗa arī bija sasniegusi šoseju, dienvidos no Kārsavas — 11. rota, bet pilsētā bataljona štābs.

Kārsavas—Malnavas sektorā operējošām daļām bija vēl viena smagu pārbaudījumu diena, jo lielinieki, savilkuši lielus spēkus, pārgāja atkal uzbrukumā. Kaskānos, kur atradās 1. rotas viens vads, ielauzās ienaidnieka pārspēks un vads bija spiests atkāpties stacijas virzienā. Lai iz-

līdzinātu fronti, vajadzēja atvilkt arī 1. rotu no Malnavas uz Kārsavu, kaut gan tās trīs vadi izturēja un atsita vairākkārtējus lielinieku pārspēka uzbrukumus.

Līdz dzelzceļam bija atspiesta arī XI. rota. Lai atjaunotu iepriekšējo stāvokli un atgūtu stratēģiskos punktus, tika sagatavots pretuzbrukums. 3. rotas komandierim Lācim bija uzdots ar pusrotu virzīties no Michalčenkām uz Kaskāniem un izsist no turienes lieliniekus. Tanī pašā laikā pārgāja pretuzbrukumā visa 1. rota un arī 11. rota. Pēc sīvām cīņām, tumsai iestājoties, lieliniekus otro reizi izsita no Kaskāniem un Malnavas un stāvokli atjaunoja uz visas līnijas.

Cīņās ap Kārsavu notika šāda raksturīga epizode. 20. janvārī fronti, t. i. pašas pirmās līnijas, apmeklēja mūsu armijas virspavēlnieks ģenerālis J. Balodis, divīzijas komandiera ģenerāļa K. Berķa, dažu tuvāko darbinieku, daļu priekšnieku un Francijas, Anglijas un Z.-Ā. Sav. valstju militāro misiju vadītāju pavadībā.

Ierodoties Malnavā, virspavēlnieks veda savus pavadņus uz muižas parka malu, no kurienes atklājās plašs skats uz sarkanarmiešu pozīcijām, kas lokā aptvēra mūsējo, tālu uz priekšu izbīdīto, novietojumu. Mūsu virspavēlnieka drošā rīcība izsauca niknu ienaidnieka uguni, pie tam no dažādām pusēm, tā kā frontes novērotāji iekļuva krustugunīs.

Šis frontes apmeklējums deva mūsu karavīriem un arī ārzemniekiem jaunu pierādījumu par mūsu virspavēlnieka izcilām karavīra īpašībām.

20. I. 1. Liepājas k. p. daļas ieņēma Rogokalnu pie Rēzeknes—Rītupes dzelzceļa.

Latgales Partizāņu pulka I. bataljons, virzoties atkal uz priekšu pēc Ļemeševas, Rudņevas un Zastenskije ieņemšanas, nostājās uz līnijas: Buzņikova—Zelčeva—Banderi—Kabilova, pēc kam to nomainīja 4. Valmieras pulka daļas.

21. I. plk. 8. 4. Valmieras k. p. I. bataljons, kapit. Spulģa-Spulģis vadībā, ierodoties no Jaunlatgales Kārsavas stacijā, uzsāka izkravāšanos no vaļoniem. Plkst. 12. bataljons (bruņotā vilciena pavadībā) iesāka uzbrukumus

gar dzelzceļu D.-R. virzienā, un plkst. 15. ar kauju ieņēma Apanasus un Dzirkalavu, bet plkst. 16.30 — Mičurus. Nonākot te saskaros ar 1. Liepājas k. p., Valmieras bataljons pagriezās uz Martužāniem, pa ceļam pie Livziniekiem izturot kauju ar sarkaniem. Tad bataljons sadalījās: 1. rota devās uz Kabilovu, bet izrādījās, ka to jau ieņēmis Latgales partizāņu pulks. Pārējās rotas virzījās uz Stiglavu un plkst. 21., kopā ar 1. Liepājas k. p. 5. rotu, ieņēma miestu. Turpinot virzīšanos, bataljons izsīta ienaidnieku vēl no Skrituļiem un Pudanovas viensētām. Vakarā bataljona daļas novietojās: 4. rota Pudanovas un Kapačevas viensētās, 2. rota Slobodkos un Skrituļu (Skritrivku) pusmuižā un 3. rota bataljona rezervē Stiglavā.

4. rota vēlu naktī noskaidroja, ka ienaidnieks atstājis arī Michalovu, tādēļ rota plk. 24. pārgāja uz turieni.

1. Liepājas k. p. daļas šodien sesniedza: 5. rota folv. Stiglavu, 6. rota Stiglavas sādžu un 7. rota — ūdreniekus līdz Ječupei, 10., 11. un 12. rotas (3. bat.) kapt. Vaivoda vadībā izturēja sarkano uzbrukumu Ņesteriem.

Pēc tam, kad 21. janv. ieņemta arī Rēzekne, Ludzas apriņķa robežām tuvojas 2. Ventspils k. p. (pulka k-ņa v. i. kapteinis Ezeriņš) I. bataljons kapteiņa Audzes un III. bataljons kapteiņa Grosvalda vadībā. 22. janv. tie jau gandrīz sasniedza Ludzas apriņķa robežas: Cirmas ezera rietumu malu, bet stiprā sala (25 grādu Reamur) dēļ spiestas līdz 26. janv. izturēties pasīvi.

Ienaidnieks pa to laiku atkāpās Zilupes virzienā.

Dienvidos no Ludzas operēja arī vācu zemessargi.

22. I. 4. Valmieras kājnieku pulks plkst. 8 uzsāka atkal uzbrukumu. II. bataljona (kpt. Kažociņš) 5. rota izejot no Zelčevas un nesastopot ienaidnieku, devās caur Kalnasala un Zabarovje. Pie Kostigovkas rota sastapa veselu ienaidnieka bataljonu, ar 4 smagiem ložmetējiem, kuŗu pēc kaujas aiztrieca pār tagadējo valsts robežu un plkst. 17. ieņēma otrpus robežas Poroškus. Ienaidnieks atkāpās, pamezdams kritušos.

6. rota arī izgāja no Zelčevas gar Goliševas lielceļu. Pie Pokuļiem iznāca sadursme, bet plkst. 12.15 tā Po-

kuļus ieņēma, pēc kam (aiz 8. rotas) bez pretestības ieņēma Goliševu un pārgāja Lža (Ludzas) upi — tagadējo valsts robežu.

8. rota izejot caur Banderiem, pie Baranovkas un Antonovkas sastapa sarkanarmiešu pretestību, kuŗu salauza. Neliela apšaudīšanās iznāca arī pie Goliševas, bet ienaidnieks visur atkāpās.

1. rota virzījās uz Trupiem un arī Antonovku. Kad tā pienāca aiz 8. rotas Baranovkai, izrādījās, ka pēdējo atkal ieņēmuši sarkanie.

Pēc īsas kaujas ienaidnieks atkāpās.

4. rota pievakarē sasniedza līniju Lielbati—Mazbati—Dektereva.

1. Liepājas k. p. arī uzsāka kustību plkst. 8.

5. un 6. rotas vln. Bergmaņa vadībā no Stiglavas caur Pirogovu sasniedza Mērdzeni (pag. nama rajonu).

7. un 9. rotas vln. Sērdieņa vadībā devās gar ceļu Ūdrenieki, Pušmucova uz Staupinku.

8. un velosipedistu r. kpt. Helmaņa vadībā izgāja caur Jakulinsku—Pušmucovu uz Šmatiem.

Eskadrons jau plkst. 7, virzīdamies caur Stiglavu—Mērdzeni — Staupinkiem — Lāčiem, sasniedza Lielmediševu, kur ieņēma ceļus, lai atgrieztu sarkano atkāpšanos.

23. I. 1. Liepājas k. p. rajonā ienaidnieks nikni uzbruka Šmatiem un tos arī mums uz laiku atņēma. Pēc Smatu iegūšanas 2. bataljons, kpt. Ērgļa vadīts, sasniedza: Rūzari—Čeri—Kausinieki—Lāči—Smati—Ivdri, bet 1. bataljons, kpt. Grīnberga vadīts, ieņēma līniju: Čiganovka, Kaziniki, Aizpuri, Rekova, Ūdeņi.

Ienaidniekam ievērojami zaudējumi.

Cītu pulku rajonos 23. janvārī bez jūtāmām pārmaiņām.

24. I. ap plkst. 10.30 Liepājas pulka (Ātsevišķais eskadrons), kpt. Akermaņa vadīts, iejāja Ludzā, kur sarkano vairs nebija, jo no pilsētas viņi aizvākušies naktī no 20. uz 21. janvāri.

Pie pilsētas pagaidu valdes eskadrona k-ris ievāca vajadzīgās ziņas, kaŗavīrus pacienāja ar pusdienām un pēc 3½ stundu uzkavēšanās aizjāja atpakaļ pie sava pulka da-

lām. Pie „Revkoma“ rīcībā bijušās (tag. pils. valdes) ēkas eskadrona karavīri piestiprināja nacionālo karogu, kas tur plivojis labi ilgi, līdz vairāki stacijā palikušie sarkanarmieši atjājuši un to lielās dūsmās novākuši.

Šodien aprīņa robežās ienāca arī 3. Jelgavas k. p. daļas un tā 4. rota plkst. 22.30 bez kaujas iegāja Vertulovā (Rundēnu pag.).

25. I. darbība norit vienīgi 3. Jelgavas k. p. rajonā kur vienības bez kaujām pavirzās uz līniju: 10. rota Drozdovka, 1. rota Ksaverinavka—Tartaka—Čuchnava, 2. rota Kananauka—Zarečje—Mazkriņica.

26. I. darbība intensīva visos rajonos, jo visiem pulkiem augstākā vadība nospraudusi atkal tālākos uzdevumus.

1. Liepājas k. p. uzsāka darboties plk. 6 un līdz plk. 18, ieņemot pa ceļam esošos punktus, sasniedza šādu līniju: III. bataljons Svetlica—Miškina—Pabaikova—Belousi, II. bataljons Šķirpāni—Dubrovka—Spirki—Jakuči, I. bataljons Aļeksandrova—Mediševa—Vanagi—Ērzeļeva—Gutki—Čodaranki—Skrādeļi.

Šodien aprīņa robežās ienāca vēl arī 2. Ventspils k. p., kuŗa III. bataljons pēc nelielām sadursmēm līdz plk. 15 Ludzas apkārtnē sasniedza līniju: Skrādeļi (11. rota)—Franpoļes psmž. (9. rota) — Kovaļki (12. rota).

I. bataljona (kapt. Āudze) 1. un 2. rotas ar palīgvienībām, pa Rēzeknes—Ludzas lielceļu plk. 9.15 iegāja bez cīņas Ludzā, kuŗa jau vairākas dienas no bēgošajiem ienaidniekiem bija pamesta (sk. 24. I.).

Āculiecinieki šīs 6 bezvaldības dienas apraksta kā ļoti grūtas. Neskaidrība par apstākļiem plašākā apkārtnē turējusi iedzīvotājus neziņā par to, kas būs. Daļa bijusi ieskatos, ka komunistu vara atgriezīsies, bet otra ar ilgošanos gaidījusi mūsu armijas ienākšanu, pareizi saskatot, ka līdz ar to iestāsies gluži cits, gaišs laikmets.

Aktīvākie pilsoņi izbīdījuši pilsētas pagaidu valdi ar Antonu Buklovski priekšgalā; rosīgi darbojies arī Naftals Levins. Valde rūpējusies par kārtību un drošību, kādam nolūkam nodarbināti ugunsdzēsēji. Šī valde arī saņēmusi

24. janvārī eskadronu un 26. janvārī svinīgi sagaidījusi 2. Ventspils k. p. daļas ar kpt. Ezeriņu.

Kavēšanās ar Ludzas ieņemšanu bija lielā mērā atkarīga no nepiemērota apģērba. Mūsu armijas daļas nespēja lielajā salā ienaidnieku pienācīgi vajāt un tas varēja mierīgi evakuēties. Tādēļ arī Ludzā nav iegūtas lielas trofejas, bet tikai 3 lauka virtuves, 6 kastes ar gāzmaskām, 31 šautene, citi kara materiāli un liels daudzums uztura līdzekļu. Gūstā saņemti 30 sarkanarmieši — palicēji.

Pēc Ludzas ieņemšanas vienības tūdaļ devās tālāk un vakarā ieņēma šādus punktus: 1. rota Šalupinki, 2. rota Bleivi, Maztrukšāni, 3. rota Baģaslavas psmž., Nagļi, Vidri, 4. rota Mežavepri.

Pēc mūsu daļu ienākšanas Ludzā, vakarā tās gan apšaudīja piebraukušais sarkano bruņotais vilciens, bet mūsu artilērija (II. atsev. artilērijas divīziona 1. batareja un 3. bruņotais vilciens) atklāja uz ienaidnieka vilcienu labi mērķētu uguni un, nodarot tam bojājumus, piespieda to aizvākties uz Zilupes pusi.

Tāpat šodien aprinča robežās caur Pildas pag. dienvidu daļu ievirzījās arī 9. Rēzeknes k. p. (pulka k-ris plkv. Bolšteins). 1. bataljons (kpt. Hermansons), kuņš ar sīvām cīņām, sevišķi pie Andru, Raibakozu, Raipoles un Kušneru sādžām, līdz plkst. 17 ieņēma līniju: 1. rota Tjapši—Laizāni—Skarbovo (?) (arī pēdējā lielinieki stipri pretojās un aizvācās tikai tad, kad 1. rota jau iekļuva pašā sādžā), 2. rota Kušneri; 4. rota Bogomoli—Pereļi.

Plkst. 20 sarkanie uzbruka, mēģinot apiet Kušnerus, bet 2. rota uzbrukumu atsīta. Mums bija 4 ievainotie, bet sarkaniem daudz kritušo, kuņi palika uz vietas. Daudzi mūsējie apšaudīšanās laikā apsaldēja locekļus, jo sals bija neželīgs.

III. bataljona (kpt. Jansons) 10. rota ieņēma Žubuļus, Greidenus, Koņevu un Seiļus; 11. rota Bubīnovu, Rudovu, Vecauniekus; 9. rota, saskanīgi ar 3. Jelgavas kājnieku pulka III. bataljonu, pēc 2 stundu kaujas ieņēma: Rundānus, Serēnus un Sāvinu fermu.

3. Jelgavas k. p. 10. rota ieņēma Kleščevu, bet citas

III. bataljona daļas Rundānus un Stulpiņus, kur ieguva 1 smago ložmetēju. 1. un 2. rotas ieņēma veselu rindu punktus un kā pēdējos no tiem: 1. rota Koņecpoļes pmž., bet 2. rota Solodu un Fračku sādžas.

Fronte izveidojās uz līnijas: Rundāni—Koņecpoļe—Solodi—Frački.

Tajā pat laikā Polijas armijas daļas atbrīvoja Šķaunes pagastā rindu dažādu punktu. —

27. I. jūtama darbība noritēja vienīgi aprīņa dienvidu daļā.

9. Rēzeknes k. p. 2. rota, artilērijas atbalstīta, ieņēma Lurupus, izsīta no turienes 200—250 sarkanos, kas sīvi pretojās, un, pirms tam, vairākas reizes uzbruka Kušneriem. 4. rota ieņēma Mazpleļus, 10. rota — Homčonus, Rudovu, Meža Matvejus; 11. rota — Dongus, Kiriļus, Dzeņigalus; 12. rota — Cucurus.

3. Jelgavas k. p. III. bataljons pēc nelielām sadursmēm sasniedza līniju: Osīņiki—Maslova—Kiseļi—Buiļeva—Lomi.

Poļi ieņēma Annopoli, Čerņavskiju u. c.

28. I. 1. Liepājas k. p. daļas sasniedza šādu līniju: I. bataljons Bartuļi—Jaski—Kovaļi—Kušņeri; III. bataljons pārgāja taģadējo valsts robežu.

2. Ventspils k. p. daļas, kas vakardienu pavadīja uz vietas vienīgi ar izlūku sadursmēm, taģad pavirzījās atkal uz priekšu un ieņēma uzdofo līniju: Miurenieki—Čpožali—Jasenci—Bobrova—Čižiki—Ozupinas pmž.—Greči (izsl.).

Eversmuižā bija jāpārvar neliela ienaidnieka pretestība. Iegūtas 3 lauku virtuves, elpes noliktava un 15 nonīkuši zirgi.

9. Rēzeknes k. p. rajonā cīņas sīvas, jo sarkanie negribēja atkāpties, tos uzmudinājusi Trocka atrašanās Sebežā. Viņi nocietinājušies katrā sādžā un padzīt tos varēja tikai ar artilērijas palīdzību. Vakarā I. bataljons ieņēma līniju no Vanāgiem līdz Ļauderiem, bet III. bataljons no Ļauderiem līdz Soboļinai. Mūsējiem daži ievainoti.

3. Jelgavas k. p. šodiena grūta. 9. rota sastapa pretestību pie Papsuiki un Soboļinas psmž., kuņas ieņēma ap plkst. 17 pēc 2 st. kaujas.

Uzbrukums Vecslabadai (1. un 10. rotas) ilga no agra rīta līdz vēlam vakaram. 10. rota uzbruka no Puģači puses, bet 1. rota gar meža dienv.-austr. malu, kas rietumos no Dziļā ezera.

Ienaidniekam labas pozīcijas gar pašu miestu un tas visu dienu atsita mūsu uzbrukumus. Pēc plkst. 11 10. rota mēģināja ieņemt Vecslabadu no Papsuiku puses, bet bez panākuma.

Plkst. 15 ieradās palīgā 2 vadi no 12. rotas un līdz vēlam vakaram turēja ienaidnieku zem šauteņu un ložmetēju uguns.

III. bataljona komandieris ar 10. rotu un 12. rotas 2 vadiem organizēja nakts uzbrukumu, kam bija jānotiek starp 2—3. Pēc plkst. 2 izlūki ziņoja, ka Vecslabada atstāta. 10. rota nekavējoši pārgāja uz turieni un palika līdz rītam. Ienaidniekam daudz kritušu un ievainotu.

10. rotā ievainots virsleitn. Ozoliņš un 1 kareivis.

1. rota uzbrukdama Vecslabadai, bija apturēta no ienaidnieka uguns meža austrumu malā, dienvidos no Dziļā ezera. Pēc apšaudīšanās ienaidnieks pār ezeru aizgāja uz Vecslabadu.

3. rota uzbruka Istriai caur Lazari. Redzot ienaidnieka uzbrukumu 2. rotai pie Čerņavskije, 3. rota pasteidzās uz Istru un to skriešus pēc īsas kaujas ieņēma. Ar to ienaidnieks no Čerņavskije atkāpās uz Janički, kur to saņēma 3. rotas vada patšauteņu un smago ložmetēju uguns un piespieda atkāpties Kapsētas-Barovajas virzienā. 2. rotas vads leitn. Bebra vadībā ieņēma Janičkus. Pie kapsētas izlūki saduras ar ienaidnieku; krīt 1 kareivis. Kapsētā ienaidnieks savēl stīprus spēkus un 3. rotas vadam (28 šautenes, 1 smagais ložmetējs un 1 patšautene) jāturas pret 4 smago ložmetēju un daudzu šauteņu ilgstošu uguni. Plkst. 23 sabojājas smagais ložmetējs, ievainoja tā 1. num., sabojājas arī patšautene un vads palika bez uguns līdzekļiem līdz rītam, kad ienaidnieks sāka atiet.

3. rotas zaudējumi: 1 kritis, 1 smagi ievainots un 1 viegli ievainots (paliek ierindā).

Ienaidniekam bijuši 18 kritušie un apm. tikpat ievainoto.

Sarkanie 3 reizes uzbruka (2. rotai), bet arvienu tika atsisti. Mūsu zaudējumi: kritis 1 kareivis, ievainots 1 virsnieks un 3 kareivji.

2. rotai Spugovu ieņemt neizdevās.

29. I. pārmaiņas atkal tikai dienvidu (labajā) spārnā.

9. Rēzeknes k. p. pavirzījās uz priekšu galvenokārt ar savu kreiso spārnu (III. bat.) un ieņēma šādu līniju: Rutki — Rakovci — Babuškino — Kamenka — Silova — Maslova — Dauguļi — Paideri — Djitenki — Šakuri — Saboliņa.

3. Jelgavas k. p. 10. rota ieņēma Meļņikus un Razuvas.

30. I. 1. Liepājas k. p. 1. rotas izlūki izgāja caur Slobodinciem pār tagadējo robežu Krievijā, uz Skomorochovu.

2. Ventspils k. p. arī izlūku darbība un kreisais spārns aizvirzījās līdz Ustinovai.

9. Rēzeknes k. p. 2. rota ieņēma Zilupi, pie kam ievainoja 3 mūsu kareivjus. 1. rota — Rabovu un Marcinoli, 4. rota — Surbeļi—Romašeni, 10. rota — Gubinu—Surmačus, 12. rota — Jučevu—Kastričinu—Adamovu. Pirms tam 12. rota bija pie Vnučkiem nokļuvusi sarkaniem aizmuģurē un nodarījusi tiem lielus zaudējumus.

9. rota no Soboļinas psmž. uzbruka Zagorskajai un to pēc kaujas ieņēma. No plkst. 14 līdz vēlai tumsai ienaidnieks nepārtraukti nāca pretuzbrukumā, bet artilērijas labās uguns dēļ katreiz to ar zaudējumiem atsita.

10. rota caur Luni, gar Šķaunes ezera ziemeļdaļu uzbruka Pavlovas psmž., kā arī Šķaunes sādžai. Ienaidnieka pretestība bija liela, bet to salauza un mūsējie drīz ieņēma Pavlovas un Šķaunes psmž. Lielu atbalstu deva artilērija no Razuvas (baterija no 2 lielgabaliem virsltn. Bišentrofa vadībā pulku panāca tikai pie Solodi).

3. rota caur Borovaju uzbruka Poļāčņiem, kurus pēc īsas kaujas ieņēma, saņemot gūstekņus un ambulances mantas. Uzbrukumu Šnitņikiem un Ilzai ienaidnieks apturēja.

Pēc 2 stundu kaujas, sarkanie pārgāja pretuzbrukumā no Greidāniem, un piespieda rotu atiet uz Borovaju. Ievainoti 3 kareivji.

2. rota ar kauju ieņēma Spugovu; ienaidnieks gan centās to atdabūt, bet bez sekmēm. 2. rotas cenšanās ieņemt Rudņu atdūrās uz stipru ienaidnieka pārspēku. Kaujā krita 2 kareivji un 1 ievainoja, bet vairāki stīprā salā apsaldēja kājas un rokas.

1. bataljonam tālākvirzīšanās neizdevās, jo ienaidnieks bija pievedis svaigus spēkus un izrādīja pretestību.

Poļi ar kreiso spārnu ieņēma Ivuļus.

31. I. 1. Liepājas k. p. 2. bataljons izgāja uz līnijas: Oļchovka (Krievijā) — Klešņiki—Kazusala—Pupuri.

Poļu daļas sasniedza Sarjankas upes līniju no Ustje—Mušina—Pusteļņiki—Ostrovok—Poliščina—Plisāni.

Citos rajonos jūtamu pārmaiņu nav.

1. II. 1. Liepājas k. p. 1. rota atbrīvoja Zabolotji, Petručenkus un, caur Slobodinciem, devās dziļāk Krievijā.

2. Ventspils k. p. sasniedza: 10. rota Ustinova—Vindriži; 12. rota — Akaši; 9. rota — Šnitņiki—Krivanda—Nemeckaja.

9. Rēzeknes k. p. 4. rota ar kauju ieņēma Sļadzevu un Sovanus; 3. rota — Zaļesjes psmž.; 10. rota pēc 5 stundu apšaudīšanās ieņēma Dubovikus; 11. rota — Podavaļinu.

3. Jelgavas k. p. 11. un 12. rotas gan pēc 2 stundu kaujas ieņēma Šnitņikus un Poļāčēnkus, bet ienaidnieka pārspēka spiestas atgāja atpakaļ.

Tāpat 9. rota gan ieņēma Vnučkus un Torčilovu, saņemot pat ienaidnieka smago ložmetēju, bet pievakarē, pārspēka spiesta, atgāja uz Zagorskije.

Trūkst patronu.

2. II. 9. Rēzeknes k. p. 9. un 12. rotas ieņēma Pasiēni un nostājās uz Zilupes krastiem.

3. Jelgavas k. p. 9. rota ar artilērijas atbalstu ieņēma Torčilovu un Vnučkus, tāpat 10. un daļa 12. rotas — Pričemovu. Pavakarē šīs rotas atsvieda ienaidnieku aiz Zilupes. 4. rota ieņēma Rudņu, pie kam mums krita 1 kareivis un 2 ievainoja, bet sarkaniem uz kaujas lauka vien palika 20 kritušie.

3. II. 2. Ventspils k. p. rajonā sarkanarmijas daļas jau bija atgājušas uz tagadējās valsts robežas līniju un

Ludzas apriņķa ziemeļu daļa bija no ienaidnieka atbrīvota.

3. Jelgavas k. p. viscaur bija sasniedzis Zilupes rietuma krastus: 9. rota Gorbačevu, 10. rota Katalovu, 11. rota Gorjāņu psmž., 3. un 4. rotas Žoglovu un Kozlovu (Šuškovu), Izlūku rota Suržas.

Ar to arī 3. Jelgavas k. pulks uzdevumu bija izpildījis.

4. II. 2. Ventspils k. p. ieņēma Reikus un Matisenkus, pēc kam arī tālāk vairs nevirzījās, sliktā apvidus dēļ.

Tālāk iestājas īpatnējs laika posms. Briģu, Pasienes un Šķaunes pagastos josla starp Zilupi un tagadējo valsts robežu vēl ilgi atradās gan sarkano rokās, gan kā starpjosla starp abām frontēm. Viņas pilnīga ieņemšana — atbrīvošana notika tikai pēc mierlīguma noslēgšanas.

Šajā joslā no februāra sākumā līdz augustam allaž notika abpusēji izlūku gājieni. Dažreiz tie bija ļoti interesanti mūsu karavīru uzņēmības un drosmes dēļ, dodot mums daudzas vērtīgas trofejas un turot sarkano armiju zināmā atkarībā no mūsu rīcības. Bet dažreiz šie gājieni bija saistīti ar jo sīvām cīņām un zaudējumiem. Pasienes pagastā šajā neitrālajā joslā pat noorganizējās īpašas sarkanarmijai naidīgas, bet mūsu spēkiem draudzīgas, partizāņu grupas, kas reizēm izturēja veselās kaujas. Cīņās krituši šādi partizāņi: Vikentijs Kirilovičs, Gabriēls Stefanovičs, Eduards Minčonoks, Ignāts Trofimovičs, Gerkulāns Kirilovičs, Antons Baranovskis un Romāns Stefanovičs, no kuņiem pēdējie 4 apglabāti Pasienes kapšētā, bet pirmie 3 no sarkaniem aizvākti līdz.

Kā interesantākie notikumi pamiera laikā jāatzīmē 1. Liepājas k. p. batalj. k-ŗa kpt. Helmaņa izlūku gājieni, sevišķi 1. maijā uz Briģu pagasta Opuļu sādžu pēc baterijas, ko arī saņēma; ienaidnieka pretuzbrukumi Pasienei no 20. marta līdz 1. aprīlim un Pasienes apšaude ar artileriju 1. Lieldienas svētkos, 4. aprīlī, pie kam nošauti arī mierīgi iedzīvotāji; pretuzbrukumi 18.—24. februārim Pedeļevai u. c.

Ar to arī visas svarīgākās mūsu armijas gaitas apriņķa robežās visā īsumā apskatītas.

Cand. oec. J. V. Bērziņš.

L u d z a s a p r i ņ ķ i s

A. PLATĪBA UN ROBEŽAS.

Ludzas apriņķis atrodas Latvijas austrumos, pie Latvijas—S.P.R.S. robežas, starp 56. un 57. ziemeļu platuma grādiem. To ziemeļos ierobežo Jaunlatgales apriņķis, rietumos Rēzeknes apriņķis, bet austrumos un dienvidos S. P.R.S. Apriņķī ir 3 pilsētas: Ludza, Kārsava, Zilupe, un tas sadalās 12 pagastos: Briģu, Ciblas, Istras, Kārsavas, Mērdzenes, Nautrēnu, Nirzas, Pasienes, Pildas, Rundēnu, Šķaunes un Zvirgzdenes.

Līdz 1925. gadam Ludzas apriņķis bija vislielākais Latvijā (6547,8 kkm), bet ar Jaunlatgales apriņķa nodibināšanos tā platība reducējās uz 2344,1 kkm. Jauna apriņķa radišana bija nepieciešama, jo līdz tam Ludzas apriņķī bija apdzīvotas vietas, kas atradās 100 kilometru atstumā no apriņķa pilsētas. Tagad Ludzas apriņķis pēc platības ir mazākais Latgalē un viens no mazākiem valstī. Mazāki par to ir vēl Aizputes apriņķis (1649,4 kkm), Talsu (2175,1 kkm), Ilūkstes (2242,7 kkm) un Bauskas apriņķis (2302 kkm). Turpretim iedzīvotāju skaits Ludzas apriņķī ir, piemēram, divas reizes lielāks par platībā vienādo Bauskas apriņķi un par kādiem pieciem tūkstošiem iedzīvotāju pārsniedz pat divtik lielo Valmieras apriņķi. Šai ziņā tas pārspēj visus Vidzemes, Kurzemes un Zemgales apriņķus, atskaitot pašus lielākos no tiem, kā Rīgas, Jelgavas un Liepājas apriņķus.

Pēc 1930. gada tautas skaitīšanas datiem Ludzas apriņķī ir 90.227 iedzīvotāji, kas uz 1 kkm iztaisa 38,5 iedzīv. Pieņemtā Bauskas apriņķī ir 44.357 iedz. jeb 19,3 uz 1 kkm, Valmieras apriņķī 84.890 iedzīvotāju, 18,4 uz 1 kkm, bet visā

valstī 1.900.045 iedzīv. jeb 28,9 uz 1 kkm. Arī lauku iedzīvotāju biežuma ziņā Ludzas apriņķis ar saviem 34,4 iedz. uz 1 kkm stāv pirmā vietā Latvijā (visretāk apdzīvots Ventspils apriņķis — 10,05 uz 1 kkm).

Tāpat vislielāko iedzīvotāju dabīgo pieaugumu relatīvi uzrāda Latgales apriņķi. Ņemot pa apgabaliem, 1933. gadā uz 1000 iedzīvotājiem dzimuši vairāk kā miruši:

Vidzemē	+ 1,16
Kurzemē	+ 1,94
Zemgalē	+ 2,79
Latgalē	+11,66

Absolūtie skaitļi par to pašu gadu rāda, ka visās Vidzemes pilsētās kopā (ieskaitot Rīgu ar —227) mirušo skaits pārsniedz dzimušo skaitu par —172, Kurzemes pilsētās par —275, Zemgales pilsētās neliels pieaugums, +77, bet Latgales pilsētās +374. Tāpat absolūtie skaitļi rāda, ka Ludzas apriņķī 1933. gadā noslēgtas 753 laulības, piedzimuši 1118 puisēni un 1079 meitenes, kopā 2197, bet miruši tai pat laikā 646 vīriešu un 570 sieviešu kārtas iedzīvotāju, jeb kopā 1216. Dzimuši vairāk kā miruši 472 vīr. un 509 siev. Tādā kārtā viss dabīgais pieaugums apriņķī gada laikā iztaisa 981. Turpretim pēc platības daudz lielākā un bagātākā Jelgavas līdzenumā ar krietni lielāku iedzīvotāju skaitu pagājušā gadā ir gan noslēgts gandrīz uz pusi lielāks laulību skaits (1009) nekā Ludzas apriņķī, bet laulības dzīves rezultāti šeit salīdzinot ar Ludzas apriņķi stipriniecīgi: Jelgavas apriņķī 1933. gadā dzimstība pārsniegusi mirstību tikai par 16.

Arī zīdaiņu (līdz 1 g.) mirstība Ludzas apriņķī vairs nav tik liela kā dažus gadus atpakaļ, pateicoties labāki nostādītai medicīniskai uzraudzībai apriņķī. Tā 1933. g. no simts dzīvi dzimušiem miruši pirmā dzīvības gadā:

Jelgavas apriņķī	7,59
Ludzas apriņķī	8,19

No visa pievestā izriet, ka samērā ar savu platību vislielāko skaitu rekrūšu valstij dod Ludzas apriņķis.

Relatīvi vismazāk sieviešu ir valsts austrumu daļā. 1930. gadā uz 1000 vīriešiem bija sieviešu: Ludzas apriņķī 1082, citos apriņķos krietni vairāk, visā Latvijā caurmērā 1144, bet Rīgā pat 1244. Šeit jāpiezīmē, ka arī pie mums novērojama tā pati parādība, kas jau sen cītur piedzīvota, ka ilgstošu karu laikā, vai pēc karjiem ar lieliem vīriešu upuriem, pati daba cenšas piepildīt radušos robu. Tā arī pie mums jaunajā paaudzē nav pat tā nelielā pārsvara, kuŗš sievietēm normalos apstākļos ir visā Ziemeļ-Eiropā, un kuŗš pirms kara bija arī pie mums. Starp iedzīvotājiem, kuŗi jaunāki par 21 gadu, ir pat mazliet mazāks sieviešu skaits, nekā vīriešu skaits. (Visā Latvijā uz 1000 vīriešiem 998 sieviešu 1930. gadā.)

Drusku nepatīkamāka aina paveras, kad palūkojamies, kāds ir šī apriņķa iedzīvotāju sastāvs pēc tautībām. (Skat. tab. Nr. 1.)

No šīs tabeles vispirms redzams, ka Ludzas apriņķa pilsētās latviešu tautības iedzīvotāju ir mazāk par vienu trešo daļu no visiem iedzīvotājiem, bet vairāk kā divas trešdaļas ir mazākuma tautību piederīgo, galvenā kārtā žīdu, krievu un poļu. Lauki nacionālā ziņā ir daudz viengabalaināki, kamdēļ visa apriņķa mēroģā lieta vairs tik bēdīga nav un latviešu tautības iedzīvotāji šeit sastāda lielāko pusi. Latviskākie pagasti apriņķī un vieni no latviskākiem visā Latgalē ir:

Nautrēnu pagasts	96,66%	latviešu
Ciblas pagasts	91,16%	„
Kārsavas pagasts	85,5%	„
Šķaunes pagasts	83,6%	„

Tomēr visā Latgales austrumu un dienvidu daļā, to starpā arī Ludzas apriņķī, ir novērota viena ļoti nevēlama, pat bīstama parādība, proti, ka latviešu skaits minētos apvidos pēdējos Latvijas pastāvēšanas gados nav vis vairs audzis, kā tam normāli vajadzētu būt, bet gan gājis atpakaļ. 1925. un 1930. gadu tautas skaitīšanas salīdzinošie dati rāda sekošo: (Skat. tab. Nr. 2.)

Tabula Nr. 1. Tautības Ludzas apriņķī.

	Tautības		Latvieši	Vācieši	Lielkrievi	Baltkrievi	Žīdi	Poļi	Igaunī	Leiši	Pārējie	Nezināmie	Pavisam.		
	Pilsētās un pagastā												Vīriešu	Sieviešu	Kopā
1	Ludzas pils.	1581	22	1302	98	1634	647	—	9	50	16	2483	2876	5359
2	Kārsavas pils.	527	13	294	23	865	119	—	1	1	—	834	1009	1843
3	Brīgu pag.	1422	2	3257	55	27	14	—	1	6	—	2334	2450	4784
4	Ciblas "	5939	9	373	111	7	69	1	3	3	—	3103	3412	6515
5	Istras "	924	1	6179	258	50	296	—	—	13	38	3725	4034	7759
6	Kārsavas pag.	8015	6	1228	10	52	106	4	5	7	1	4539	4895	9434
7	Mērdzenes pag.	7307	—	3460	143	9	53	—	5	—	1	5360	5618	10978
8	Nautrēnu "	5840	4	112	48	26	5	1	2	—	4	2900	3142	6042
9	Nirzas pag.	4233	—	757	165	33	136	—	2	4	—	2600	2730	5330
10	Pasienes pag.	884	7	2419	2816	458	1814	2	16	4	7	4047	4380	8427
11	Pildas pag.	5001	3	1954	52	7	268	2	1	—	1	3480	3809	7289
12	Rundēnu pag.	554	—	2382	232	8	665	—	—	11	1	1845	2008	3853
13	Šķaunes "	5549	5	479	424	88	69	1	4	15	—	3177	3457	6634
14	Zvirgzdenes pag.	4371	6	946	351	8	277	3	—	7	11	2905	3075	5980
	Kopā . . .		52147	78	25142	4786	3272	4538	14	49	121	80	43332	46895	90227
	To starpā: uz laukiem .		50039	43	23546	4665	773	3772	14	39	70	64	40015	43010	83025
	pilsētās . . .		2108	35	1596	121	2499	766	—	10	51	16	3317	3885	7202

Tabula Nr. 2.

Latviešu skaits un procents Ludzas apriņķī 1925. un 1930. gados.

Pašvaldību vienības	Skaits		Procents	
	1925	1930	1925	1930
Ludzas pilsēta	1782	1581	32,06	29,50
Kārsavas pilsēta	876	527	29,34	28,60
Brīgu pagasts	1738	1422	35,89	29,73
Ciblas pagasts	5787	5939	90,03	91,16
Istras pagasts	1260	924	19,94	11,91
Kārsavas pagasts	8050	8015	84,58	84,96
Mērdzenes pagasts	7991	7307	68,22	66,56
Nautrēnu pagasts	5694	5840	96,99	96,66
Nirzas pagasts	4454	4233	82,15	79,42
Pasienes pagasts	1094	884	11,82	10,49
Pildas pagasts	5042	5001	68,63	68,61
Rundēnu pagasts	613	554	16,08	14,38
Šķaunes pagasts	4926	5549	74,58	83,64
Zvirgzdenes pag.	4228	4371	77,19	73,10
Apriņķī	53235	52147	59,06	57,80

Atskaitot Ciblas, Kārsavas, Nautrēnu, Pildas un Šķaunes pagastus, kuŗos latviešu iedzīvotāju skaits 1930. gadā palicis apmēram tāds pats, kāds tas bija 1925. gadā, vai pat pieaudzis (kā Ciblas un Šķaunes pagastos), pārējos apriņķa pagastos noteikti iezīmējas latviešu skaita samazināšanās par 1—8%. Kur meklējami šādas parādības cēloņi?

Ministru prezidenta biedrs un Statistiskās pārvaldes priekšnieks, Marģers Skujenieks, savos komentāros pie trešās tautas skaitīšanas rezultātiem, šo parādību izskaidro ar diviem momentiem. Pirmais: valsts austrumu robežas apgabalos konfesionālais moments bieži esot daudz redzamāks un svarīgāks nekā nacionālais. Un otrs iemesls — izkoptas nacionālas pašapziņas trūkums minētos apgabalos. Viņš raksta starp citu: „...Kopīgā reliģija tuvina dažādu tautību piederīgos un dažāda re-

cionālais sastāvs zināmā apvidū atkarājas no atsevišķu personu vai organizāciju aģitatoriskās darbības. Pat valsts mērogā šo apgabalu un iedzīvotāju grupu nacionālas neapziņas rezultāts ir spilgti redzams. Tā 1920. gada tautas skaitīšanā sevi par baltkrieviem nosauca 75.630 Latvijas iedzīvotāji, bet 1930. gadā vairs tikai 36.029. Tie paši cilvēki, kuŗi 1920. gadā sevi nosauca par baltkrieviem, tagad pēc desmit gadiem ir pārvērtušies par citu tautību piederīgiem. Tāpat laikā no 1925. līdz 1930. gadam poļu skaits Latvijā palielinājies par 8231, kaut gan poļu ieceļošana šinī laikā nav notikusi un poļu dabīgais pieaugums ir tikai 2443. Tādā kārtā gandrīz 5000 personas, kuŗas sevi agrāk nosaukušas vai nu par baltkrieviem, vai latviešiem, tagad ir sevi nosaukušas par poļiem. Spilgts piemērs tam, cik nenoteikta nacionālā pašapziņa, ir dažos Latgales apvidos, ir Istras pagasts. Tur 1930. gada tautas skaitīšanas iznākumi atšķīrās tik spilgti no 1925. gada skaitīšanas iznākumiem, ka Valsts statistiskā pārvalde no Rīgas izsūtīja skaitītājus apstākļu objektīvai pārbaudīšanai. No Rīgas izsūtītie skaitītāji, pa lielākai daļai universitātes studenti, kuŗiem nebija nekādu sakaru ar vietējām politiski nacionālām domu starpībām, centās noskaidrot ne tikai tautību, bet ievāca arī dažas ziņas par atsevišķu tautību piederīgo konfesionālo stāvokli, kas deva visai interesantus rezultātus (sk. tab. Nr. 3).

Tabula Nr. 3.

Istras pagasta iedzīvotāju nacionālais sastāvs.

Tautības	1925. g.		1930. g.	
	Skaits	Proc.	Skaits	Proc.
Latvieši	1260	19,94	924	11,91
Vācieši	1	0,01	1	0,00
Lielkrievi	1475	23,34	6179	79,64
Baltkrievi	3411	53,97	258	3,33
Žīdi	47	0,74	50	0,61
Poļi	114	1,80	296	3,81
Pārējie	10	0,17	13	0,17
Nezināmie	2	0,03	38	0,50
Kopā	6320	100,00	7759	100,00

1930. gada dati šeit atzīmēti pēc otrreizējās, pārbaudītās skaitīšanas rezultātiem, kuŗi tikai nedaudz atšķiras no pirmās reizes, vietējiem spēkiem izdarītās, skaitīšanas rezultātiem.

Vispirms uzkrīt straujā latviešu skaita samazināšanās. 1925. gadā šinī pagastā bija 1260 latvieši, bet pēc pieciem gadiem tikai 924, tas ir par 336 mazāk. Visuzkrītošākais tomēr ir lielkrievu skaita pieaugums un baltkrievu skaita samazināšanās. 1475 lielkrievu vietā 1925. gadā tagad ir 6179 lielkrievi un 3411 baltkrievu vietā tikai 258. Šeit ir skaidrs, ka daudzi, kas 1925. gadā sevi nosauca par latviešiem un gandrīz visi, kas sevi bija nosaukuši par baltkrieviem, tagad sevi uzdeva par lielkrieviem. Kamēr Istras pagastā 1925. gadā bija tikai 23,34% lielkrievu, tikmēr 1930. gadā viņu tur bija 79,64%. Tanī pašā laikā šinī pagastā latviešu procents samazinājies no 19,9 uz 11,9 un baltkrievu procents no 54,0 uz 3,3. Tālāk ir arī uzkrītošs tas, ka starp lielkrieviem ir 746 Romas katoļticīgie. Raksturīgi, ka starp šiem katoļticīgiem lielkrieviem 88 bija tādi, kuŗiem lūgšanas grāmatas bija latviešu valodā, bet pārējiem tās bija poļu valodā. Tādā kārtā ir neapšaubāmi, ka arī Latvijā ir vēl liels skaits cilvēku bez noteiktas tautības, tā saukto „tufeišij“, kuŗi atkarībā no ārējās iespaidošanas sevi nosauc gan par vienas, gan par otras tautības piederīgiem. Ar to arī izskaidrojamas lielās differences dažādo skaitīšanu iznākumos.“

Tā tas bija līdz šim. Tagad, turpretim, droši paredzams, ka ceturtā tautas skaitīšana Latvijā, kas tiks izvesta 1935. g. februārī, uzrādīs vēl lielāku diferenci skaitīšanas iznākumos, nekā tas bija 1930. gadā, tikai šoreiz šī starpība neapšaubāmi nāks valdošai nācijai — latviešiem un latvietībai par labu. Drošākā garantija tam, ka tas tiešām tā būs, ir 15. maijs, visi tie likumi un rīkojumi, kas pēc 15. maija izdoti un kas nosaka minoritātu apzīmējumu un vietu valstī, tāpat tas vienotās latvju tautas gars, kas izpaužās mūsu skolu likumā un ko tagad netraucēti tālāk pauž visas skolas un visi skolotāji pat vistumšākos un neapzinīgākos Latgales stūrīšos. Un citādi

tas arī nemaz nedrīkst būt. Tautai, kas tikko atguvusi savu nacionālo pašlepnumu un vienības apziņu, noteikti jāgādā par to, lai viņas nomaldījušies dēli un meitas, kas garajā vēstures procesā pārkrievoti, pārpoļoti vai citādi kā pārtautoti, visīsākā laikā, pa vistaisnākiem ceļiem atgrieztos pie savas mātes atpakaļ. Vēl vairāk — tai jāpievāc, jāapkopj un jāuzaudzina kā savus bērnus visus tos tūkstošus pamesto sērdieņu, kuņiem nav ne tēva, ne mātes, kuņi tādēļ līdz šim nav varējuši izšķirties, kādus aizbildņus sev izvēlēties: poļus, lielkrievis, baltkrievis, vai beidzot latviešus.

B. NODARBOŠANĀS.

Pēc 1930. gada skaitīšanas datiem 91% no visiem Ludzas apriņķa iedzīvotājiem dzīvo uz laukiem un to galvenā nodarbošanās ir zemkopība. Visas Latgales iedzīvotāju nodarbošanos 1930. gadā procentuāli rāda zemāk pievestā tabula, no kuņas Ludzas apriņķa iedzīvotāju nodarbošanās daudz neatšķirsies.

No visiem iedzīvotājiem

	Latgalē	Pārējā Latvijā
Lauksaimniecībā	81,3%	50,2%
Rūpniecībā	5,2%	19,2%
Tirdzniecībā	3,5%	7,5%
Transportā un satiksmē	1,9%	5,5%
Valsts un pašvaldību iestādēs, armijā	2,4%	3,5%
Brīvās profesijās, inteliģentā darbā	1,0%	2,8%
Publiskā higiēnā	0,4%	1,3%
Apkalpotāji un mājkalpotāji	1,1%	3,2%
Pārējie	2,9%	6,8%

Tā tad Latgalē ar lauksaimniecību nodarbojas 81%, bet pārējā Latvijā tikai 50% no visiem iedzīvotājiem. Tomēr, atskaitot nost Rīgu, šī starpība vairs nav tik liela: Vidzemē lauksaimniecībā strādā 74%, Zemgalē 70%, Kurzemē 59% iedzīvotāju.

Latgale ir sīksaimniecību zeme. Ludzas apriņķī no visu saimniecību kopskaita 1929. gadā bija ar platību no:

1— 2 ha	602 saimn.	vai ap	4 ⁰ / ₀	no saimn.	kopskaita
2— 5 "	2170	"	"	"	"
5— 10 "	6634	"	"	"	"
10— 15 "	4120	"	"	"	"
15— 20 "	2029	"	"	"	"
20— 30 "	1054	"	"	"	"
30— 50 "	306	"	"	"	"
50—100 "	90	"	"	"	"
Pāri par 100 "	19	"	"	"	"

Kopā 17024 saimn.

Šie skaitļi rāda, ka $\frac{3}{4}$ no visām saimniecībām apriņķī ir ar zemes platību no 2—15 ha un tikai apmēram $\frac{1}{5}$ daļa ir tādu saimniecību, kas lielākas par 15 ha. Saimniecības ar platību no 1—2 ha ir ap 4⁰/₀.

Zemes kultūras hektāros un procentos no zemes kopplatības Ludzas apriņķī 1929. gadā bija:

Ārāmzeme	85661 ha	jeb	44,61 ⁰ / ₀	no kopplat.
Auģļu u. sakņu dārzu zeme .	3345	"	"	"
Pļavas mēslošanas	1241	"	"	"
Pļavas nemēslošanas	35851	"	"	"
Ganības mēslošanas	939	"	"	"
Ganības nemēslošanas	28870	"	"	"

Kopā 1929. gadā lauksaimniecībā izmantotas zemes apriņķī bija 155.909 ha jeb 81,19⁰/₀ no zemes kopplatības.

Tanī pat gadā mežu apriņķī bija 9994 ha jeb 5,20⁰/₀ no kopplat.

Zem ēkām un ceļiem atradās .	5596	"	"	"
Purvi	13041	"	"	"
Ūdeņi	2976	"	"	"
Neizmantojama zeme	4524	"	"	"

Ārāmzemes kopplatība Ludzas apriņķī tagad būs ievērojami lielāka kā 1929. gadā. Tās paplašināšana notiek galvenā kārtā uz nemēsloto pļavu un ganību rēķina un to sevišķi veicina valdības lauksaimniecībai labvēlīgā politika.

Ārāmzemes izlietošana Ludzas apriņķī 1929. gadā:

	Platība	
	hektaros	No 100 ha ārāmzemes
Papuve	18.083,47	21,11
Rudzi (ziemas un vasaras) .	16.207,46	18,92
Kvieši (ziemas un vasaras) .	637,77	0,74
Mieži	10.636,07	12,42
Auzas	9.087,38	10,61
Mistris	328,31	0,38
Zirņi, citi pākšaugi un griķi	3.305,90	3,86
Tīruma zālāji (āboliņš un citi)	7.634,35	8,90
Kartupeļi	2.795,25	3,26
Sakņaugi lopbarībai	168,85	0,21
Lini	6.216,35	7,26
Citi laukaugi, sevišķi neminēti	206,16	0,25
Uz laiku neapsēta ārāmzeme	10.354,21	12,08

Ārāmzemes izlietošana Ludzas apriņķī un visā Latgalē dažā ziņā atšķiras no pārējiem Latvijas apgabaliem. Pateicoties zemai lauksaimniecības teknikai šeit vēl valda ekstensīvais saimniekošanas veids, kaut gan samērā mazās saimniecības un lētais darba spēks vedināt vedina uz intensīvāku zemes apstrādāšanu un izmantošanu. Par ekstensīvo lauksaimniecību apriņķī liecina starp citu tas apstāklis, ka 21% ārāmzemes tiek atstāta papuvē, turpretim pārējos Latvijas apgabalos papuvē paliek tikai ap 14%. Tāpat šeit samērā maz audzē āboliņu, tīruma zālājus un sakņaugus lopbarībai, kas rāda, ka lopkopība vāji attīstīta. Pašos pēdējos gados gan, pateicoties aģronomu darbībai un citiem valdības lauksaimniecību atbalstošiem soļiem, ir jau nomanāma pāreja uz intensīvāku saimniekošanu. No Ludzas apriņķa pēdējā laikā tiek izvesti nevien bekons, sviests, mājputni, olas un āboli, bet ļoti plašos apmēros arī āboliņš, kas agrāk bija reta parādība. Par zināmu progresu lauksaimniecībā jau liecināja arī šī rudenā lauksaimniecības ražojumu izstāde Ludzā. Tāpat šī gada maizes labības pieņemšanas gaita rāda, ka Ludzas apriņķis ir pārvērties no maizes ievēdēja par

ievērojamu izvedēju. Līdz š. g. 15. decembrim Ludzas apriņķī nodots apaļos skaitļos 1900 tonnas maizes labības, caur ko ieplūdināti tautā 290.000 latī. Pēc apriņķa labības pieņēmēja Jansona kġa domām, tas esot tikai nepilnas $\frac{2}{3}$ no visa nododamā labības atlikuma apriņķī, vairāk kā $\frac{1}{3}$ vēl tikšot nodota. Bet arī šīs $\frac{2}{3}$ nodotās maizes labības jau iztaisa (1.900.000 kg:1.900.000) vairāk kā kilogramu maizes uz katru Latvijas iedzīvotāju, večus un bērņus ieskaitot! Šeit jāņem vērā vēl arī tas, ka viena, kaut arī maza daļa maizes labības tanī pat laikā ir pārdota brīvā tirgū. Linkopība attīstīta: Ludzas apriņķī 7,26% no aŗamzemes platības, visā Latgālē — 6,70%, Vidzemē — 2,79%, Kurzemē — 0,37%, Zemgālē — 1,18%. 1929. gadā Latgālē bija apsēts ar liniem 60%, bet 1933. gadā — 71% no visas Latvijas linu sējuma platības.

Pēdējos gados Latgālē sāk uzplaukt jauna lauksaimniecības nozare — cukurbiešu audzēšana. To veicina samērā lētais darba spēks un arī augšnes īpašības, sevišķi Ludzas apriņķī, kā to konstatējis agronoms Ozols, atbilstot cukurbiešu kultūras prasībām. Kā pieaudzis cukurbiešu audzētāju skaits Latgales apriņķos pēdējos trijos gados — redzams no sekošās tabulas:

Latgales cukurbiešu audzētāju nogrupējums
pēc apriņķiem.

Apriņķi	Saimn. skaits	1932. g.		1933. g.		1934. g.	
		c. b. audz. sk.	%	sk.	%	sk.	%
Daugaypils	27.629	419	1,48	1519	5,49	1570	5,68
Jaunlatgales	18.453	35	0,18	269	1,45	147	0,79
Ludzas	16.712	156	0,93	1397	8,35	1456	8,71
Rēzeknes	25.636	221	0,86	1052	4,10	671	2,61
Latgālē	88.430	831	0,93	4237	4,79	3844	4,34

No šīs tabulas redzams, ka Ludzas apriņķī cukurbiešu audzētāju skaits procentuāli pārsniedz visus pārējos Latgales apriņķos. 1929. gadā visā Latgālē bija apsēts

ar cukurbietēm 35 ha vai 2%, bet 1933. gadā jau 2390 ha jeb 18% no cukurbiešu sējumu platības Latvijā.

Lielāku tirdzniecisku-rūpniecisku uzņēmumu aprīņķī nav, bet sīko uzņēmumu pēc aprīņķa nodokļu inspektora informācijas ir kādi 1250. No šī skaita trijās pilsētās — Ludzā, Kārsavā, Zilupē — ir viss lielais vairums, ap 1050, bet uz laukiem kādi 200. Tirdzniecisko uzņēmumu no šī skaita pilsētās ir kādi 930, bet rūpniecisko — ap 120. Uz laukiem 150 tirdzn. un kādi 50 rūpniec. uzņēmumi. Kam pieder? — 90% žīdiem, 5% krieviem, 3% latviešiem un 2% poļiem.

Vēl jāpiemin viens latgāliešu nodarbošanās veids, t. s. peļņā iešana.

Par to M. Skujenieks savā grāmatā „Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā“ starp citu raksta: „Pēc kara Latgales peļņā gājēji galvenā kārtā nāk uz Vidzemi un Zemgali. Tā 1929. gada vasarā ārpus Latgales reģistrēti 21.757 Latgales peļņā gājēji. No tiem 12.060 strādāja Vidzemē (bez Rīgas), 6606 Zemgalē un 3091 Kurzemē. No kopskaita 12.289 bija laukstrādnieki, 4566 grāvrači un ceļu strādnieki, 1635 mežu strādnieki un 1944 bija nodarbināti pie citiem darbiem. Šīs peļņā iešanas sekas ir iekšējā kolonizācija, jo daudzi latgālieši, kuņi pavadījuši dažas vasaras ārpus Latgales, beidzot vairs neatgriežas uz turieni, bet paliek uz pastāvīgu dzīvi Vidzemē vai Zemgalē. Ar to arī izskaidrojams, ka pēdējos piecos gados (1925.—1930.) Latgales iedzīvotāju skaits samazinājies par 38.399 cilvēkiem. Pašlaik Latvijā visā klusībā norisinās kolosala iekšējās kolonizācijas kustība, jo ikgadus Latgali atstāj vairāk nekā 25.000 peļņā gājēji, no kuņiem savukārt ap 8000 cilvēki ikgadus paliek uz pastāvīgu dzīvi agrākās Baltijas sastāvdaļās.“

Turpmāk šim iekšējās kolonizācijas procesam jāvēršās nevien plašumā, bet arī dziļumā, lai beidzot galīgi tiktu noārdīti tie žogi, ko vēsture bija sacēlusi ap Latgali, kā arī tie, ko parlamentārisma laikā mākslīgi bija radījuši politisko partiju līderi un kas līdz šim mums „liedza kopā nākt“. Tiešām, dziesminieku vārdiem runājot, „kādi aug-

sti kalni, kādas dziļas jūras mūsu ceļus aizšķērsoja, liedza kopā nākt? Zeme mūsu līdza, upes mūsu rāmas, pārpratumi, neppratumi liedza kopā nākt'. Pārpratumu un nepratumu laiks tagad ir beidzies. Tagad valsts kuģi vada stingra, mērķapzinīga lietpratēju valdība, tāpēc arī ikviens Latvijas pilsonis tagad ar pašāvilību var raudzīties nākotnē, jūtot stingru pamatu zem savām kājām.

LUDZAS APRINĶA IESTĀDES UN AMATPERSONAS.

VALSTS DROŠIBAS SPEKI.

Karaspēks.

Aprinķa dažādos punktos novietotas Rēzeknes kājnieku pulka vienības, kas neatlaidīgā karavīru apmācības un audzināšanas darbā arvienu modras valsts drošības sargāšanā.

Karaklausības lietas pārziņa Ludzas kara aprinķa priekšnieks Ludzā, Kazarmju šķērsielā, tālr. 68.

Robežapsardzība.

Valsts robežu tiešai apsargāšanai aprinķī darbojas robežsargi. Lielāko Ludzas aprinķa austrumu robežas daļu pārziņ Zilupes robežapsardzības apgabala priekšnieks ar pārvaldi Ludzā, Baznīcas ielā Nr. 1; tālr. 60. Rajoni: II. — Goliševā, tālr. Kārsava 71; III. — Krivandā un IV. — Zilupē, tālr. 2.

Policija.

Ludzas aprinķa priekšnieks — Ludzā, Vienības ielā Nr. 22; tālr. 1.

Aprinķa policijas I. iecirkņa priekšnieks — Ludzā, Vienības ielā Nr. 22; tālr. 1; iecirknī ietilpst: Ludzas pilsēta; Zvirgzdenes, Pildas un Ciblas pagasti.

Aprinķa policijas II. iecirkņa priekšnieks — Kārsavā,

Stacijas ielā, tālr. 10; iecirknī ietilpst: Kārsavas pilsēta; Kārsavas, Naurēnu un Mērdzenes pagasti.

Apriņķa policijas III. iecirkņa priekšnieks — Zilupē, Dzirnavu ielā Nr. 6, tālr. 51; iecirknī ietilpst: Zilupes pilsēta; Briģu, Pasienes un Nirzas pagasti.

Apriņķa policijas IV. iecirkņa priekšnieks — Vecslabadas bieži apdzīvotā vietā, tālr. 9; iecirknī ietilpst: Istras, Šķaunes un Rundēnu pagasti.

Katru pagastu pārzin pagasta vecākais policijas kārtībnieks, kam padoti 1—3 jaunākie policijas kārtībnieki.

Aizsargi.

Ludzas apriņķī ietilpst 3. Ludzas aizsargu pulks. Katrs pagasts veido aizsargu nodaļu. Bez tam nodaļas vēl ir Ludzas un Zilupes pilsētās. Nodaļas sastāv no aizsargu vada un aizsardžu pulciņa. Pēdējā laikā nodaļās organizējas arī sporta pulciņi un dziedāšanas kori; pie pulka štāba pastāv pūtēju orķestrs. Dažādos pagastos atrodšies aizsargi-jātnieki sastāda eskadronu. 3—4 nodaļu kājnieku vadi sastāda rotas un ik 2 rotas — bataljonu.

Aizsargu galvenais uzdevums ir iekšējās drošības un likumības sargāšana un to darbība norit visciešākā saskaņā ar policiju. Arvienu jo vairāk aizsargu vienības pievēršas arī kultūrai darbībai, sarīkojot vērtīgus, nacionāli audzinošus kursus, priekšlasījumus un sarīkojumus.

Līdz 1925. g. 1. aprīlim tagadējie Ludzas un Jaunlatgales apriņķi bija apvienoti kā Ludzas apriņķis. Tādā kārtā arī aizsargu pulks sastādījās no tagadējo abu apriņķu vienībām. Pirmie aizsargi noorganizēti tagadējā Jaunlatgales apriņķa Liepnas pagastā 1919. g. 31. oktobrī, tūlī pēc lielinieku izdzīšanas. Mūsu armijai pakāpeniski atbrīvojot arī citus apgabalus, aizsargi noorganizēti katrā pagastā.

Sākumā aizsargu darbs plašs un grūts. Frontes aizmugure, tikko atbrīvotie apgabali, vēl pilni noziedzīgiem elementiem. Aizsargi palīdz armijas komandantūrām un po-

licijai apsargāt tiltus, ceļus, rūpniecības iestādes, telefonu līnijas, likvidēt laupītāju un aģitatoru bandas. Bieži jāpalīdz pārvadāt noziedzniekus, jāsaģādā armijai nepieciešamā pārtika, elpe un transporta līdzekļi.

Svarīga loma piekrīt jaunās valsts idejas nostiprināšanai iedzīvotājos, kas ilgā atsvešināšanas laikmeta dēļ ne visai ātri aptvēra pašu valsts nozīmi. Īevērojami spēki jāpieliek cīņai ar komunistu aģitatoriem.

Plašos uzdevumus veikt lielā mērā traucēja apgādības trūkums. Ieroči bija tādi, kādus katram palaimējās sadabūt, pa lielākai daļai lielinieku pamestie, nevērības dēļ tiktāl nolaistie, ka tie lietošanai mazderīgi. Pamazām apstākļi uzlabojas, visvairāk pateicoties pašu aizsargu uzņēmībai un nelokāmai gribai saģādāt savai valstij labākus apstākļus. Ar sistematisku apmācību ieviešanu, atbilstoši armijas reglamentiem, aizsargi izveidojušies par militāri augstvērtīgu palīgspēku armijai un policijai, noorganizēti militārās vienībās. Ārvienu uzlabojas arī vadības personāls. 1923. gadā pulks iegūst karogu ar devīzi: „Iekšējā drošība — tautas labklājība“.

Pašvaldības.

Visas Ludzas apriņķa lauku pašvaldības pārvalda apriņķa lauku pašvaldību vecākais — Ludzā, Ventspils ielā Nr. 25; tālr. 3 un 22.

Pagasti.

Zvirgzdenes, pagasta valde — Mērdzenes—Mērdzenē, tālr. 4.
Ludzā, Kr. Barona ielā 75; Briģu — Briģos, tālr. Briģu s. v.
tālr. 59.
Ciblas — Eversmuižā, tālr. Pasienes — Pasienē, tālr. 9.
Cibla 11. Nirzas — Nirzā, tālr. 10.
Pildas — Pildā, tālr. 2. Istras — Vecslabadā, tālr. 7.
Kārsavas — Kārsavā, tālr. 4. Šķaunes — Šķaunē, tālr. 3.
Nautrēnu — Rogovkā, tālr. Rundēnu — Rundēnos, tālr. 3.
Nautrēni 10.

Pilsētas.

Ludzas, pilsētas valde Ludzā, Kr. Barona ielā Nr. 25; tālr. 7.

Kārsavas — Kārsavā; tālr. 29.

Zilupes — Zilupē, Pasta ielā Nr. 11; tālr. 40.

Izglītības iestādes.

Ģimnazijas.

Ludzā, valsts (latviešu), Viestura ielā; tālr. 73.

Ludzā, valsts (krievu), Latgales ielā Nr. 62; tālr. 99.

Kārsavā, pilsētas, Šosejas ielā; tālr. 24.

Valsts arodskola, Ludzā, Viestura ielā; tālr. 70.

Latgales lauksaimniecības vidusskola, Malnavā (pie Kārsavas); tālr. Kārsava 7.

Eversmuižas 2-gad. lauksaimniecības skola, Eversmuižā, Ciblas pag.; tālr. Cibla 9.

Apriņķa skolu valde un apriņķa tautskolu inspektors — Ludzā, Viestura ielā Nr. 5/19; tālr. 4.

Pamatskolas.

Valsts sešklasīgās — 4:

Zilupes — Zilupē.

Rundēnu — Rundēnos.

Pasienes — Pasiēnē.

Istras — Vecslabadā.

Pilsētu, sešklasīgās — 8:

Ludzā — 5:

Žīdu.

I. latviešu,

Kārsavā — 2:

II. latviešu,

Latviešu,

Krievu,

Žīdu.

Jauktu tautību,

Zilupē — 1: žīdu.

Pagastu pašvaldību — 107:

Brīgu pagastā — 7:

Brīgu latv. 6-kl. — adr. Brīgi.

Brīgu jauktu tautību 4-kl. — adr. Brīgi.

Jaunslabodas latv. 6-kl. — Jutavā.

Krupīšu jauktu tautību 4-kl. — Zilupē.

Klešču jauktu tautību 4-kl. — Zilupē.

Reiņu jauktu tautību 4-kl. — Brīgos.

Vācukalnu jauktu tautību 4-kl. — Brīgos.

Ciblas pagastā — 8:

- Bārtuļu latv. 6-kl. — Ciblā.
- Eversmuižas latv. 6-kl. — Ciblā.
- Franopoles latv. 6-kl. — Ciblā.
- Istalsnas latv. 6-kl. — Ciblā.
- Jasencu latv. 4-kl. — Ciblā.
- Nagļu latv. 4-kl. — Istalsnā.
- Ozupines latv. 4-kl. — Ozupinē.
- Vēruma latv. 4-kl. — Ciblā.

Istras pagastā — 9:

- Annopoles jauktu taut. 4-kl. — Zālainē.
- Cucuru jauktu taut. 4-kl. — Vecslabadā.
- Cucurku jauktu taut. 4-kl. — Vecslabadā.
- Civču jauktu taut. 4-kl. — Muceniekos.
- Kanecpoles jauktu taut. 4-kl. — Vecslabadā.
- Ļauderu krievu 6-kl. — Ļauderos.
- Luņevas krievu 4-kl. — Vecslabadā.
- Pīteru krievu 4-kl. — Vecslabadā.
- Rudninas jauktu taut. 4-kl. — Vecslabadā.

Kārsavas pagastā — 12:

- Bondaru latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Kārsavas latv. 6-kl. — Kārsavā.
- Kārsavas krievu 6-kl. — Kārsavā.
- Kārsavas latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Krievuņu latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Nesteru latv. 6-kl. — Kārsavā.
- Naglānu latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Oponasu latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Ranču latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Saļņevas latv. 4-kl. — Kārsavā.
- Tronovas krievu 4-kl. — Kārsavā.
- Ziemeļu latv. 4-kl. — Kārsavā.

Mērdzenes pagastā — 16:

- Blontu latv. 4-kl. — Mērdzenē.
- Čeru latv. 4-kl. — Mērdzenē.
- Dzērvu latv. 6-kl. — Mērdzenē.

Degļevas jauktu taut. 4-kl. — Deglavā.
Goliševas krievu 4-kl. — Āizgāršā.
Loču latv. 4-kl. — Mērdzenē.
Mērdzenes I. latv. 6-kl. — Mērdzenē.
Mērdzenes II. latv. 6-kl. — Mērdzenē.
Mediševas latv. 4-kl. — Medišā.
Pušmucovas latv. 6-kl. — Pušmucā.
Pudinovas krievu 4-kl. — Mērdzenē.
Porošku jauktu taut. 4-kl. — Mērdzenē.
Stigļovas latv. 4-kl. — Mērdzenē.
Strauju krievu 4-kl. — Mērdzenē.
Stepanu latv. 4-kl. — Mērdzenē.
Tereku latv. 4-kl. — Pušmucovā.

Nīrzas pagastā — 8:

Barisu latv. 4-kl. — Ozupīnē.
Lūrupu latv. 4-kl. — Nīrzā.
Nīrzas latv. 6-kl. — Nīrzā.
Pereļu latv. 4-kl. — Nīrzā.
Raipoles latv. 4-kl. — Nīrzā.
Rimšu latv. 4-kl. — Nīrzā.
Žurilu latv. 4-kl. — Nīrzā.
Gredānu latv. 4-kl. — Nīrzā.

Nautrēnu pagastā — 7:

Grīvdenīšu latv. 4-kl. — Nautrēnos.
Laizānu latv. 4-kl. — Nautrēnos.
Livzenieku latv. 4-kl. — Nautrēnos.
Mežvidu latv. 6-kl. — Mežvidos.
Pilnieku latv. 4-kl. — Nautrenos.
Ročovkas latv. 6-kl. — Nautrenos.
Saukaviešu latv. 4-kl. — Nautrenos.

Pasienes pagastā — 5:

Beļājevas jauktu taut. 4-kl. — Pasienē.
Ļauzinas jauktu taut. 4-kl. — Pasienē.
Pasienes poļu 6-kl. — Pasienē.
Šilovas jauktu taut. 4-kl. — Pasienē.
Zaļesjes jauktu taut. 4-kl. — Pasienē.

Pildas pagastā — 11:

- Bradaižu latv. 4-kl. — Pildā.
- Bradaižu krievu 4-kl. — Pildā.
- Filandmuižas latv. 4-kl. — Justinovā.
- Justinovas jauktu taut. 6-kl. — Justinovā.
- Lubānu latv. 4-kl. — Pildā.
- Potorovas latv. 4-kl. — Istalsnā.
- Pildas I. latv. 6-kl. — Pildā.
- Pildas II. latv. 6-kl. — Pildā.
- Restmuižas jauktu taut. 4-kl. Pildā.
- Rogaižu jauktu taut. 4-kl. — Pildā.
- Viruļevas latv. 4-kl. — Justinovā.

Rundēnu pagastā — 5:

- Drozdovas krievu 4-kl. — Vārtulavā.
- Pakalnu krievu 4-kl. — Baltupē.
- Rundēnu krievu 4-kl. — Rundēnos.
- Ruļevas jauktu taut. 4-kl. — Rundēnos.
- Vertulovas jauktu taut. 4-kl. — Vārtulavā.

Šķaunes pagastā — 10:

- Landskaronas latv. 6-kl. — Šķaunē.
- Landskaronas latv. 4-kl. — Šķaunē.
- Meikšānu latv. 4-kl. — Šķaunē.
- Muizenieku latv. 4-kl. — Šķaunē.
- Punduru latv. 4-kl. — Šķaunē.
- Rubuļu latv. 4-kl. — Šķaunē.
- Šešku jauktu taut. 4-kl. — Šķaunē.
- Šušku jauktu taut. 6-kl. — Dziļlejā.
- Timānu latv. 4-kl. — Šķaunē.
- Žluktavas latv. 4-kl. — Šķaunē.

Zvirgzdenes pagastā — 9:

- Edvardoslavas jauktu taut. 4-kl. — Ludzā.
- Kovaļku latv. 4-kl. — Ludzā.
- Lauču latv. 4-kl. — Ludzā.
- Pļatovas latv. 4-kl. — Ludzā.
- Pokumines jauktu taut. 6-kl. — Vāverienā.
- Runtortas latv. 6-kl. — Ludzā.

Šķiņču krievu 4-kl. — Vāverienā.

Udeņu latv. 4-kl. — Ludzā.

Zvirgzdenes latv. 6-kl. — Ludzā.

Ārstniecības iestādes.

Aprīņa ārsts — Ludzā, Daugavpils ielā Nr. 7;
tālr. 18.

Slimnīcas.

Aprīņa slimnīca, Ludzā, Kalnu ielā, savā namā.

Kārsavas slimnīca, Kārsavas pilsētā, savā namā.

Privātslimnīcas.

Ludzā, Dr. Gurēviča un Zilupē Dr. Richtera.

Latvijas sarkanā krusta veselības kopšanas punkti —
Ludzā un Zilupē.

Rajonu ārsti un viņu ambulances.

Mērdzenes — Mērdzenē. Rundēnu — Rundēnos.

Ciblas — Eversmuižā. Istras — Vecslabadā.

Pildas — Pildā. Pasienes — Pasienē.

Nirzas — Nirzā. Šķaunes — Šķaunē.

Brīgu — Zilupē. Nautrēnu — Rogovkā.

Bez tam vēl ir Kārsavas rajona ārsts Kārsavā un
Zvirgzdenes rajona ārsts Ludzā.

Dzelzceļu ambulance — Zilupes stacijā.

Veterinārārsti:

Ludzas rajona — Ludzā, Latgales ielā Nr. 19; tālr. 33.

Kārsavas rajona — Kārsavā, Teātra ielā Nr. 19; tālr. 31.

Veterinārfeldšeri:

Ludzas rajona — Zilupē; Nirzas rajona — Nirzā un Istras
— Vecslabadā.

Āptiekas:

Ludzā — 3; Kārsavā — 2; Ciblā, Pildā, Mērdzenē, Nau-
trēnos, Zilupē, Pasienē, Vecslabadā un Šķaunē.

Slimo kases:

Latgales skolotāju, pašvaldību un sabiedrisko iestāžu darbinieku kase (sēdeklis Rēzeknē); Ludzā birojs — Kr. Barona ielā Nr. 25; tālr. 7.

Latgales kopējā slimo kase Daugavpilī, Alejas ielā Nr. 12, tālr. 10. (Āpdrošina mājkalpotājus, tirdzniecībā, rūpniecībā un amatniecībā nodarbinātos).

Darba inspektors:

Rēzeknē, Dzirnavu ielā Nr. 5; tālr. 274.

Finanču ministrijas iestādes:

Aprinča nodokļu inspektors ar aprinča akcīzes kontrolieri — Ludzā, Baznīcas ielā Nr. 14; tālr. 42.

Zilupes muižnīca — Zilupē, dzelzceļa ēkā; tālr. 22.

Latvijas bankas Ludzas nodaļa — Ludzā, 16. maija ielā Nr. 50; tālr. 8.

Valsts zemes bankas Ludzas aģentūra — Ludzā, Latgales ielā Nr. 68; tālr. 38.

Zemkopības ministrijas iestādes:

Meliorācijas darbus aprinķī pārzina meliorācijas departamenta VII. rajona pārzinis Rēzeknē, Kalpaka ielā Nr. 20; tālr. 336.

Aprinča mērnieks — Valsts zemju inspektora v. i. — Ludzā, Kuļņevas ielā Nr. 12; tālr. 5.

Valsts mežu apsaimniekošana un izmantošana aprinča robežās sadalīta starp virsmežniecībām: Zilupes — Zilupē, Priežu ielā Nr. 3, tālr. 9; Rēzeknes — Rēzeknē, Rēznes ielā Nr. 3, tālr. 21, un Ruskolovas — Ruskolovas muižā, tālr. Paleja 3.

Tieslietu iestādes:

Aprinķis ietilpst Daugavpils apgabaltiesas apgabalā; šās tiesas krimināl- un civilnodaļas periodiski notura sesiju sēdes Ludzā, Kuļņevas ielā Nr. 12; tālr. 49 un 63. Prokūrātūras uzraudzība aprinķī piekrīt Daugavpils apgabaltiesas V. iecirkņa biedrim.

Izmeklēšanas tiesneši:

Ludzas iecirkņa — Ludzā, Kuļņevas ielā Nr. 12.

Kārsavas iecirkņa — Kārsavā, dzelzceļa stacijā; tālr. 11.

Miertiesneši:

Ludzas I. iecirkņa — Ludzā, Kuļņevas ielā Nr. 12; tālr. 49.

Ludzas II. iecirkņa — Ludzā, Kuļņevas ielā Nr. 12; tālr. 63.

Kārsavas iecirkņa — Kārsavā, dzelzc. stacijā; tālr. 5.

Zilupes iecirkņa — Zilupē, Pasta ielā Nr. 11; tālr. 35.

Paġasttiesas — katrā paġastā, ar sēdekli paġasta namā.

Tiesu izpildītāji:

Ludzas iecirkņa — Ludzā, Aizsargu ielā Nr. 42.

Kārsavas iecirkņa — Kārsavā; tālr. 24.

Zilupes iecirkņa — Zilupē.

Rēzeknes-Ludzas-Jaunlatgales zemesgrāmatu nodaļa — Rēzeknē, Institūta ielā Nr. 10, tālr. 20; pārzina apriņķa zemes grāmatu vešanu.

Notāri:

Ludzas — Ludzā, Latgales ielā Nr. 23; tālr. 84.

Kārsavas — Kārsavā.

Satiksme.

Dzelzceļi:

Caur apriņķi, virzienā no rietumiem uz austrumiem, iet krievu sliežu platuma Rīgas-Krustpils-Rēzeknes dzelzceļa līnija. Vilcieni pietur: Cirmā, Ludzā, Istalsnā, Ozolkalnā, Nirzā, Briģos un Zilupē. Apriņķa ziemeļu daļu, ziemeļu-dienvidu virzienā šķērso tāda pat Rītupes-Rēzeknes-Daugavpils līnija, pie kam apriņķa robežās šādas vilcienu pieturas vietas: Purenī, Malnava, Kārsava.

Zemes ceļi.

Apriņķa zemes ceļu lietas pārzina šoseju un zemes ceļu departamenta VI. rajona inženieris Rēzeknē, Dārzu ielā Nr. 32; tālr. 47.

Āpriņķa robežās ir				
šosejas		34,79	klmtr.	kopgarumā
bruģi		15,71	„	„
grants ceļi	I. šķ.	326,13	„	„
„	„ II.	290,63	„	„
„	„ III.	429,17	„	„

Pasts.

Ludzas pasta-telegrafa kantoris — Ludzā, Rēzeknes-Āizsargu ielu stūrī Nr. 2a/17b; palīgnodaļas:

Cibla, P. t. f. n. Ābc., Ciblas pag.

Deglava, P. ff. n. Ābc., Mērdzenes pag.

Istalsna, P. ff. n. Āb., Ciblas pag.

Justinova, P. ff. n. Ābc., Pildas pag.

Lideksna, P. n. Āb., Pildas pag.

Mērdzene, P. ff. n. Ābc., Mērdzenes pag.

Nukša, P. n. Āb., Pildas pag.

Ozupina, P. ff. n. Ābc., Ciblas pag.

Pabarga, P. n. Āb., Zvirgzdenes pag.

Pilda, P. ff. n. Ābc., Pildas pag.

Pildezers, P. n. Āb., Zvirgzdenes pag.

Pušmuca, P. n. Āb., Mērdzenes pag.

Strumpe, P. n. Āb., Pildas pag.

Kārsavas p.-t. kantoris — Kārsavā, Latgales ielā Nr. 18; palīgnodaļas:

Āizgārša, P. n. Ābc., Mērdzenes pag.

Bandari, P. n. Āb., Kārsavas pag.

Mediša, P. n. Āb., Mērdzenes pag.

Nesteri, P. ff. n. Āb., Kārsavas pag.

Ranči, P. n. Āb., Kārsavas pag.

Stīglava, P. n. Āb., Mērdzenes pag.

Nautrēnu p.-t. kantoris — Rogovkā, Rezevska m.; palīgnodaļas:

Kristiņi, P. n. Āb., Nautrēnu pag.

Laizāni, P. n. Āb., Nautrēnu pag.

Liepusala: P. n. Āb., Nautrēnu pag.

Livzenieki, P. ff. n. Ābc., Nautrēnu pag.

Zilupes p.-t. kantoris — Zilupē, Pasta ielā Nr. 27;
palīgnodaļas:

Aizsili, P. n. Ābc., Pasienes pag.
Brigi, P. ff. n. Āb., Briģu pag.
Jutova, P. n. Āb., Briģu pag.
Lauza, P. n. Āb., Pasienes pag.
Ļauderi, P. ff. n. Ābc., Istras pag.
Mucenieki, P. n. Āb., Pasienes pag.
Nirza, P. ff. n. Ābc., Nirzas pag.
Pasiene, P. ff. n. Ābc., Pasienes pag.
Raipole, P. n. Āb., Nirzas pag.
Sniedze, P. n. Āb., Pasienes pag.
Vācalns, P. n. Āb., Briģu pag.

Vecslabadas p.-t. kantoris — Vecslabadā, ar palīgnodaļu
Zāļaine, P. n. Āb., Istras pag.

Šķaunes p.-t. kantoris — Šķaunē; palīgnodaļas:

Augstkalne, P. n. Āb., Šķaunes pag.
Dziļleja, P. ff. n. Āb., Šķaunes pag.
Muižnieki, P. ff. n. Āb., Šķaunes pag.
Tīmaņi, P. n. Āb., Šķaunes pag.

Rundēnu p.-t. kantoris — Rundēnos; palīgnodaļas:

Brodaiži, P. ff. n. Āb., Pildas pag.
Cucuri, P. n. Āb., Istras pag.
Germi, P. n. Āb., Pildas pag.
Mežgale, P. n. Āb., Istras pag.
Osova, P. n. Āb., Nirzas pag.
Vartulava, P. ff. n. Ābc., Rundēnu pag.

Saīsinājumi nozīmē: P. n. — pasta palīgnodaļu.
P. ff. n. — pasta un telefona palīgnodaļu.
Āb. — vienkāršu un ierakstītu sūtījumu pieņemšanu
un izsniegšanu.
Ābc. — visas pasta operācijas.

LUDZAS VALSTS ĢIMNAZIJA.

Par tagadējās Ludzas valsts ģimnazijas sākumu uzskatāma Ludzas apriņķa reālģimnazija, kas dibināta 1921. gadā un uzsākusi savu darbību vienas klases sastāvā ar 21 skolēnu pie vietējās pamatskolas.

Skolu nodibinājusi Ludzas apriņķa valde visai grūtos apstākļos, kad vispāri skolu uzturēšanai nav bijis ne līdzekļu, ne telpu, ne skolotāju.

Pirmais skolas direktors Felicija Brics, bet par mācību pasniedzējiem aicināti vietējās pamatskolas skolotāji.

Skola darbojusies pamatskolas telpās, izlietojusi pamatskolas mācības līdzekļus un inventāru. 1922./23. mācības gadā ģimnazija gan nodalījusi no pamatskolas, bet skolas vispārējs stāvoklis ar to vēl nav palicis vieglāks, pa daļai vēl pasliktinājies, jo skolai ierādītas visai nepiemērotas telpas mājā, kur okupācijas un komunistu laikos novietoti zirgi, un skola palikusi galīgi bez kādiem mācības līdzekļiem un inventāra. Arī apriņķa valde nav varējusi algot apkalpotāju un darbvedi un izsniegt pietiekošā daudzumā līdzekļus apkurināšanai un citiem saimnieciskiem izdevumiem. Skolēnu skaits tomēr jau pieaudzis līdz 67, nākuši klāt arī daži jauni skolotāji.

Turpmākie gadi arī nav bijuši no vieglajiem. Tā jau 1924./25. māc. gadā skolēnu skaits pieaug līdz 180, klašu skaits līdz 9, un visā asumā nostājas sāpīgais telpu jautājums, jo vajadzīgs nodarboties divās maiņās, no rīta un vakarā, mazās, nepiemērotās 6 istabīnās, starp kuŗām dažas pagraba telpās.

Tikai ar skolas pārņemšanu valsts uzturēšanā 1925./26. māc. gadā sākas normālāks organizēšanas un veidošanas darbs. Pārņemšana valsts uzturēšanā dod iespēju vairāk attīstīt un paplašināt skolas darbību, jo rodas vairāk līdzekļu saimniecības izdevumiem, inventāra un mācības līdzekļu iegādāšanai. Skolotāju sastāvs arī manāmi izmainās. Pats galvenais — valsts sāk domāt par skolai piemērotu telpu celšanu.

1926/27. māc. gadā ģimnazija darbus jau iesāk jaun-
izbūvētajā skolas ēkā. Telpu izbūve vēl nav pilnīgi no-
beigta (trūkst apkurināšanas, elektrības, nav arī grīda da-
žās istabās), tomēr visus skolas darbus iespējams parei-
zāk iekārtot un labāk veikt, kā līdz šim. 1927. g. 4. de-
cembrī notiek skolas nama iesvētīšana, ko izdara rom.-ka-
toļu bīskaps J. Rancāns, piedaloties izglītības lietu va-
dītājiem, iestāžu un organizāciju priekšstāvjiem. Reizē ar
to visas telpas, kas izmaksājušas valstij Ls 397.971,—, sa-
stāvošas no 10 klasēm, 5 spec. kabinetiem, 3 darbnīcu
istabām, bibliotēkas, aktu zāles, ēdamzāles un 3 dzīvok-
ļiem, nodotas skolas lietšanā.

Labi iekārtotas telpas un prāvie mācības līdzekļu krā-
jumi dod plašas iespējas paidagōgiem mācīšanas un au-
dzināšanas darbā. Rodas iespēja atvērt internātu zēniem
un meitenēm, noorganizēt pūtēju un stīgu orķestrus, dziedā-
šanas kori. Manāmi attīstās arī skolēnu pašdarbība. Jaunatnes Sarkanā krusta pulciņš ikmēnešus izdod illūstr.
skolas žurnālu, rīko priekšlasījumus, teātra izrādes, kino
seansus, ekskursijas. Piekrišanu vietējā sabiedrībā atrod
nopietni sagatavotie skolēnu izrīkojumi, kas devuši prā-
vus ienākumus ne tikai trūcīgu skolēnu pabalstīšanai (caur-
mērā ikgadus skolēni pabalstīti ar Ls 1000.—), bet arī ļā-
vuši iekārtot skatuvi, iegādāt aizkaru un pagatavot deko-
rācijas.

Nākošos gados visas pūles liktas audzināšanas un mā-
cīšanas darbā. Noorganizēti fizikas, dabas zinību, preču
zinību un ķīmijas kabineti.

Mācīšana un audzināšana arvien pieņēmusi pārbaudī-
tus un noteiktākus veidus, arī skolēnu zināšanas pakā-
peniski gājušas uz augšu.

Pašulaik ģimnazijā darbojas 17 mācības spēki ar augst-
skolas izglītību un 3 pilntiesīgi vidusskolu skolotāji bez
augstskolas izglītības.

Skolēnu skaits 217, kas iedalīti 9 klasēs, no kurām
4 komercķlases.

Skolēnu sastāvs pēc tautībām: latvieši — 73%, krievi —
12%, žīdi — 10%, poļi — 3% un citi — 2%; pēc ticībām:

katoļticīgi — 72%, luterticīgi — 6%, pareizticīgi — 12%,
žīdi — 10%.

Ģimnaziju beiguši 258 skolēni.

Inventāra un mācības līdzekļu vērtība 1934. gadā:

Mēbeles	Ls 17.040,77
Saimniec. piederumi	„ 795,05
Cit. iek. piederumi	„ 3.419,66

Mācības līdzekļi:

Fizikai	Ls 5.817,84
Dabas zinībām	„ 2.656,75
Ķīmijai	„ 592,21
Bibliotēka	„ 13.279,02
Citi mācības līdzekļi	„ 4.760,43
Sanit. ārstn.	„ 1.044,47
Darba rīki	„ 1.548,24

Kopā inventāra vērtība Ls 50.954,44

No 1923. gada ģimnaziju vada direktors Jānis Tur-
kopiņš.

LUDZAS VALSTS ARODSKOLA.

Ārodskolu atvēra 1923./24. mācības gadā Ludzas ap-
riņķa valde, kā divgadīgu mājrūpniecības skolu. Pēc iz-
strādātiem statūtiem skolas mērķis bija pacelt un vei-
cināt mājrūpniecības un amatniecības dažādas nozares un
sagatavot rokdarbu pasniedzējus pamatskolās un sarīkot
periodiskus rokdarbu kursus skolotājiem un ārpuskolas
stāvošiem. Pirmā gadā darbojās tikai sagatavošanas klase
ar 14 skolniekiem. Gadu pa gadam klašu skaits pavai-
rojās un skola pārvērtās par parastā tipa arodskolu.
1926. gadā arodskolu pārņēma valsts savā uzturēšanā, un
tagad tā darbojas zem Ludzas valsts arodskolas nosauku-
ma. Sākumā pastāvēja tikai viena mēchanikas nodaļa,
bet 1928. g. atvēra arī galdnieku nodaļu. Tagad skolā ir

divas nodaļas — galdnieku un mēchanikas, ar 7 klasēm. Skolas uzdevums ir sagatavot ne tikai praktiski un teorētiski izglītotus amatniekus pilsētu dzīvei, bet it sevišķa vērība tiek piegriezta mūsu lauku vajadzībām, t. i. lauksaimniecības mašīnu remontam, jo arodskolas darbnīcas ir apgādātas ar visdažādākām mašīnām, kas citām mazākām darbnīcām trūkst, un tāpēc tās arī nodod savu pasūtījumu speciālo daļu izpildīšanu arodskolas darbnīcām.

Skolnieku skaits pakāpeniski pieaudzis līdz 170 un uz tā līmeņa arī turas. Skolotāji sākumā bija bez augstskolas izglītības, tagad visi ir ar augstskolas izglītību. Štata skolotāju skaits 1934./35. mācības gadā — 7, darbnīcu instruktoru — 5. Skolā vēl strādā 7 atsevišķu stundu pasniedzēji. Visvairāk skolas uzturēšana valstij izmaksājusi 1930./31. saimniecības gadā, t. i. Ls 60.221,70, bet sakarā ar vispārējo krīzi pagājušā 1933./34. saimniecības gada izdevumi samazinājušies līdz Ls 48.049,68. Katrs skolēns valstij izmaksā ap Ls 300.— gadā. Mācības nauda tikai Ls 10.— gadā.

Pie skolas pastāv mēchaniskas un galdnieku darbnīcas, kuŗas izpilda galvenā kārtā privātus pasūtījumus. Mēchaniskās darbnīcās galvenie pasūtījumi ir lauksaimniecības un vietējo rūpniecības uzņēmumu (dzīrnavu) mašīnu remontī, kā arī dažādu jaunu ierīču pagatavošana. Galdnieku nodaļā galvenie pasūtījumi ir mēbeles, kā arī logi un durvis jauncelāmām ēkām.

Pirmais apmācības gads veltīts programmas darbiem, lai audzēkņus iepazīstinātu ar dažādiem darba paņēmieniem. Darbnīcu apgrozījumi vislielāki bija 1930./31. saimniecības gadā, t. i. Ls 68.784,40, tad apgrozījumi samazinājās un 1932./33. saimniecības gadā tie bija — Ls 49.366,36, bet šinī saimniecības gadā tie atkal strauji pieaug, tā kā atkal sasniegs 1930./31. saimniecības gada līmeni. No darbnīcu tīras peļņas 55% saņem skolnieki.

Teorētiskās stundas notur pēcpusdienās Ludzas valsts ģimnazijas telpās. Teorētisko stundu skaits ir 20—25 nedēļā.

Pie skolas ir arī internāts, kur skolnieki saņem pusdienas par pašizmaksu. Te arī valsts nāk palīgā, piemaksājot internāta uzturēšanai.

Kas attiecas uz skolu beigušajiem audzēkņiem, tie šīnī gadā atkal visi atraduši nodarbošanos savās speciālitātēs; iepriekšējos divos krīzes gados darbu dabūja tikai ap 70%. Arodskolas beigušo audzēkņu tālākai izglītībai pastāv vakara teknikumi Rīgā, Daugavpilī un šīnī mācības gadā tāds teknikums atvērts arī Liepājā.

Tā kā šimbrīžam attiecīgu telpu trūkuma dēļ jaunu nodaļu atvēršana nav iespējama, tad skolas tālākais uzdevums ir — arvienu pilnīgāka un pilnīgāka jau pastāvošo nodaļu izveidošana.

KĀRSAVAS PILSETAS ĢIMNAZIJA.

Sākot ar 1922. gadu Kārsavā pastāvēja žīdu ģimnazija. Kārsavas latviešiem un citām tautībām šī ģimnazija nebija pieietama, bet braukt vidusskolā uz Ludzu vai Rēzekni — izmaksāja pārāk dārgi, un tā kristīgai jaunatnei Kārsavā un apkārtne nebija iespējams gūt vidusskolas izglītību.

Lai labotu šo stāvokli, 1932. g. vasarā Kārsavas pilsētas galva Dāvids Timmermanis iesniedza pilsētas domei priekšlikumu dibināt Kārsavā jauktu tautību ģimnaziju ar latviešu mācības valodu. Šo priekšlikumu pieņēma un 1932. g. 30. augustā Izglītības ministrijā, valdības un pašvaldības pārstāvjiem piedaloties, parakstīja līgumu par jauktu tautību ģimnazijas nodibināšanu Kārsavā ar valdības pabalstu. Reizē ar to slēdza žīdu ģimnaziju, kuŗas vecāko klasi pievienoja jaunatvērtai Kārsavas pilsētas ģimnazijai. Par ģimnazijas direktoru iecēla Jelgavas klasiskās ģimnazijas skolotāju, cand. math. Jāni Bērtuli, kuŗš skolu vada līdz šai dienai.

Svinīgais atklāšanas akts ar vietējo organizāciju un pašvaldību pārstāvju piedalīšanos notika 1932. g. 14. septembrī. Runās atzīmēja zemo kultūras līmeni, jaunatnes

tieksmes pēc izglītības un materiālās labklājības un kultūralās dzīves celšanas nepieciešamību Latgalē.

Skolēnu pieplūdums jaunatvērtā ģimnazijā bija negaidīti liels: pirmajā klasē tūlīt iestājās 52 skolēni, arī nākošā 1933. un 1934. gadā ģimnazijā iestājās liels skaits jaunu skolēnu. Pašlaik ģimnazijā mācās 115 skolēni, no kuriem 40% ir pilsētas bērni, bet 60% lauku bērni.

Pēc tautībām skolēni sadalās sekoši: 62 latvieši, 16 krievi, 8 poļi, 28 žīdi un 1 igauņis. Pēc konfesijām: luterīcīgo — 8, katolīcīgo — 61, pareizticīgo — 18, mozaicīgo — 28. Ģimnazijā mācās 63 zēni un 52 meitenes. Saticība dažādo tautību un konfesiju starpā jāskaita par labu un šai ziņā nav notikuši disciplīnas traucējumi.

Sākot ar 1933./34. māc. gadu ģimnazija uzņemtā subsidiējamo ģimnaziņu skaits.

Skolas darbs 2½ ģimnazijas pastāvēšanas gados noritējis bez traucējumiem un nokavēto stundu skaits nepārsniedz 3%.

Šimbrīžam ģimnazijā darbojas 6 mācības spēki ar augstskolas izglītību un 3 pilntiesīgi vidusskolu skolotāji.

Bez sava tiešā darba ģimnazijā skolotāji ņēmuši dzīvu dalību arī sabiedriskā dzīvē, noturot priekšlasījumus tautas kultūras nedēļās, piedaloties dažādās apspriedēs, meža un baltās puķes dienu sarīkošanā u. t. t. Skolnieku pašdarbības sekmēšanai nodibināts literāriskais pulciņš ar latviešu valodas, vēstures un dabas zinību sekcijām, attiecīgo skolotāju vadībā. Sarīkotas arī vairākas ekskursijas uz valsts fermu „Sala“, Naudas kalnu, Brāļu kapiem u. c.

Ģimnazijā noorganizēts bezmaksas tējas galds ar skolas padomes līdzekļiem.

Jūtamu traucējumu skolas dzīvē un darbā rada savu piemērotu telpu trūkums: skola spiesta mitināties neērtās, nehigiēniskās īrētās telpās. Piemērotu telpu sagādāšana ģimnazijai atstātu labvēlīgu iespaidu arī uz sabiedriskās dzīves attīstību Kārsavā, jo pašlaik Kārsavā vispāri nav piemērotu telpu koncertu, teātru un priekšlasījumu rīkošanai. Šī trūkuma novēršanai Kārsavas pašvaldībām un valdībai priekšā neatliekams svētīgs darbs.

Ārī iekšējās iekārtas veidošana prasa vēl daudz darba un līdzekļu: vēl jākārtoti kabineti, muzejs, laboratorija, internāts u. t. t. Ātīmējams, ka šogad dabas zinību mācības līdzekļu krājumu lielā mērā papildinājis dabas zinību skolotājs O. Grotans, nododams ģimnazijas lietāšanā savus personīgos 7 mikroskopus, daudz diapozitīvus, preparātus un citus mācības līdzekļus.

Ievērojot skolēnu lielo centību un zinātgribu, kā arī pašvaldības un valdības atsaucību skolu lietās un skolotāju rūpīgo darbu, — cerams, ka minētos trūkumus novērsīs un Kārsavas ģimnazija izveidosies par labi iekārtotu mācības iestādi, kas nesīs gaismu tumšajā valsts nomalē.

MALNAVA.

Tā saucas bijušās Malnavas muižas centrs, kur tagad ierīkota un darbojas Malnavas lauksaimniecības vidusskola, 2 kilometri no Kārsavas pilsētas, 3 klm. no Malnavas stacijas. Šo skolu ierīkojusi Zemkopības ministrija un to atvērusi 1921. g. 10. oktobrī. Skolas mērķis sagatavot izglītotus lauksaimniekus un lauksaimnieces un darbiniekus lauksaimniecībai. 1934. g. 20. jūnijā skolu beidza jau desmitais skolnieku izlaidums. Pilnu skolas kursu ir beiguši pavisam 346 (149 meitas un 197 zēni). No Ludzas apriņķa pagastiem pilnu skolas kursu beiguši 62.

Skolā uzņem zēnus un meitenes, kas beiguši pilnas 6-klasīgas pamatskolas kursu un sekmīgi izturējuši attiecīgus Izglītības ministrijas noliktos gala pārbaudījumus. No Ludzas apriņķa pagastiem beidzamos 5 gados uzņemts sekošs audzēkņu skaits: 1930. gadā — 9, 1931. g. — 14, 1932. g. — 5, 1933. g. — 10 un 1934. g. — 12; kopā 50 audzēkņi; no visas Latgales — 235.

Skolas kurss ir 5-gadīgs un skola dod vidējo vispārējo un vidējo speciālo izglītību lauksaimniecībā. Skolā māca sekošus priekšmetus: latviešu un vācu valodas, matemātiku, vēsturi, dziedāšanu, mūziku, vingrošanu, ticības mācību, likumzinības, fiziku, meteoroloģiju, ķīmiju, mineraloģiju, ģeoloģiju, dārzkopību, būvniecību, botaniku, zoolo-

ģiju, mājkustoņu anatomiju, augu aizsardzību, zemkopību, lopkopību, piensaimniecību, saimniekošanas mācību, grāmatvedību, tautsaimniecību, lauksaimniecības mašīnas, meliorāciju, mērniecību, mežkopību, saimniecisko ģeografiju, zīmēšanu, rasēšanu, higiēnu, mājturību, rokdarbus, amatniecību un militāro apmācību. Ziemas laikmetā, apm. 30 nedēļas gadā, notiek teorētiskās mācības klasēs un dažas dežūras lopkopības nozarēs. Vasaras laikmetā, 12 nedēļas gadā, notiek mācības demonstratīvie darbi dabas zinātniskos un speciālos priekšmetos, praktiskie darbi skolas saimniecības nozarēs un dežūras saimniecības nozarēs.

Skolas saimniecība plaša, ar visām lauksaimniecības nozarēm un dārzkopības ražojumu izmantošanu. Saimniecības vaislas kustoņi apkalpo pa daļai arī apkārtējo lauksaimniecību vajadzības. Dabūjami pirkt jauni sugas dzīvnieki, kā arī dažāds uzlabotu sēklu materiāls. Plaša augļu kociņu audzētava, kur dabūjams stādāmais materiāls dārzkopības vajadzībām. Dabūjami pirkt labi augļu un ogu vīni, sulas un dažādi citi augļu un ogu pārstrādāšanas produkti. Skolai pašai sava spēkstacija, kas dod elektrisko apgaismošanu un enerģiju kulšanai, koppienotavai un daudziem citiem darbiem.

Tekošā 1934./35. māc. gadā Malnavas skolā mācās 202 skolēni, darbojas 10 pastāvīgi skolotāji. Pieskaitot vēl klāt 49 citus algotus darbiniekus un strādniekus, un 74 ģimenes locekļus, Malnavas iedzīvotāju kopskaits ir 335 cilvēki.

EVERSMUIŽAS 2-GAD. LAUKSAIMNIEC. SKOLA

ir sākusi darboties 1924. g. novembra mēnesī. Skola atrodas Zemkopības ministrijas pārziņā. $\frac{3}{4}$ no budžeta summām izsniedz kā pabalstu Zemkopības ministrija, pārējo $\frac{1}{4}$ sedza bij. Ludzas apriņķa valde.

Skola atrodas Eversmuižas vecās pils trešā (jumta) stāvā. Telpas ir trūcīgas un pavisam nepiemērotas skolas vajadzībām.

Skolas mērķis ir sniegt zināšanas lauksaimniecības arodos lauku jaunatnei, kuŗa paliek pie zemes.

Skolā uzņem audzēkņus-nes ar 6-kl. pamatskolas izglītību. Kā skolas pārzinis un spec. priekšmetu pasniedzējs darbojas no skolas sākuma līdz šim agr. Paulis Kanaviņš. Skolotāji ir bijuši vairāki: Jānis Peičšs, Nikolajs Ņikuļins un Jānis Mesčanovs — pēdējais darbojas arī tagad. No 1927. gada ir pieaicināta pasniegt meitenēm mājturību un rokdarbus, Kaucmindes mājturības semināra absolvente Elvīra Būmanis. Skolu ir apmeklējuši 253 audzēkņi-nes, no kuŗiem skolas kursu beiguši 85.

Pateicoties skolas darbinieku iniciāīvei (dīvgadīgo lauksaimniecības skolu darbinieki ar likumu ir saistīti arī sabiedriskā darbā), Ciblas pagastā ir nodibinātas vairākas lauksaimniecības kooperātīvas organizācijas, kā: 1) sēklas šķīrošanas un mašīnu koplietošanas punkts (1924. g.), kuŗam tagad ir mēchanisks dzinējspēks Felicianovas dzirnavās; 2) Ciblas lopkopības pāraudzības biedrība (1926. g.), un 3) Eversmuižas piensaimnieku sabiedrība (1929. g.).

Par šādām organizācijām desmit gadus atpakaļ iedzīvotājiem vēl nebij ne jausmas. Tagad ir sastopami jau uzlaboti lopi un, gandrīz katrā saimniecībā, sugas cūkas, jaunas labību šķirnes u. t. t.

Skolai ir viens liels trūkums — nav savas saimniecības, kur skolnieki varētu vasaras laikā praktizēties, tamdēļ pašreiz ir ierosināts jautājums pārcelt skolu citā vietā, kur būtu saimniecība. Par tādu ir izraudzīta Ludzas apriņķa pašvaldību saimniecība Runtortas muižā, Ludzas tuvumā. Ar skolas uzbūvi un priekšzīmīgas saimniecības iekārtošanu, šeit būs radīts lauksaimniecības kultūrāls centrs plašai apkārīnei. Skolas programmā ir ierādīta arī plašāka vieta mājturībai.

A. Urbšs, Ludzas dekans.

Dažas ziņas no Ludzas katoļu baznīcas vēstures

Ludzas katoļu baznīca pieder pie vēsturiskiem pieminekļiem, jo viņa pastāv gandrīz 200 gadus. Pēc Ludzas pils uzcelšanas, 1399. g., kad šeit tapa lielāka kustība, jādomā, ka ir arī bijis garīgs centrs — baznīca, bet tomēr noteiktu ziņu par viņas pastāvēšanu nav. Pēc Ludzas ka-

toļu baznīcas archīvā esošām ziņām, baznīca uzcelta 1687. gadā, bet ugunsgrēks to drīzi iznīcinājis.

Tagadējā Ludzas katoļu baznīca ir uzcelta no koka 1741. gadā. Viņu uzbūvējis vietējais prāvests kanoniks Obrickis ar draudzes palīdzību. Baznīcas stils — ba-

rokko, krusta veidā, 34 metri gara, 23 m. plata (krusta vietās) un 8 m. augsta ar divējiem torņiem. Baznīcas iekšpusē — 5 altāri — barokko stila. Galvenajā altārī Vissv. Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas bilde. Viņu glezneja mākslinieks Kozlovskis (kopija no bildes, kas atrodas Pēterpils ermitažā). Pēc esošām ziņām, altārus ir pagatavojuši Itālijas mākslinieki.

Ludzas katoļu draudzē ir pāri par septiņi tūkstošu dvēseļu. Pēc tautībām — apmēram 6000 latviešu, 1500 — poļu un baltkrievu.

Ludzas katoļu baznīca skaitās par lielāko garīgu centru Ludzas apriņķī — par dekanāta baznīcu, kuŗai ir padotas sekošas baznīcas: Pušmucovas, Eversmuižas, Istaļsnas, Aizpūres, Briģu, Zilupes, Pasienes, Vec-Slobodas, Rundānu, Rajpoles, Brodaižu un Pildas. Agrāk bij vēl Šķaunes (Lanskoronas) baznīca, bet tagad viņa ir pievienota Daģdas dekanātam.

Otrā Ludzas apriņķa daļā lielākais garīgais centrs ir Nauotrēnu (Rogovkas) katoļu baznīca, kuŗai ir padotas sekošas baznīcas: Stružānu, Bikovas, Bēržu, Kokorevas, Kārsavas un Baltinavas.

Pēc revīzijas, ko izdarīja Augstākā garīdzniecība Ludzas baznīcā 1741. gadā, ir konstatēts, ka jau tanī laikā latviešu valodai baznīcā ir dotas pilnas tiesības: sprediķi un dziedāšana latviešu valodā, kas bez pārtraukuma turpinājās līdz mūsu laikiem.

Šo faktu apliecina pierādījumi: 1861.—1863. g. krievu cara valdība pārkrievošanas nolūkā atņēma no katoļiem un nodeva krievu mācītājiem dažas baznīcas, kā piem.: Slobodrincu, Briģu, Lauderu un Vec-Slobodas. Kā zināms, tanīs draudzēs dzīvoja latvieši, bet pēc vairākiem gadiem minētās draudzes savu latviskumu ir pilnīgi pazaudējušas, kā piem. Briģu un Vec-Slobodas apvidos. Tas noticis vienīgi tamdēļ, ka tais baznīcās nebija vairs dzirdams Dieva vārds un dziesma latvju valodā.

Pateicoties Ludzas katoļu draudzes locekļiem un Latvijas katoļu sieviešu organizācijai, Ludzā 1934. g. 24. jū-

nijā uzcelta Vissv. Jaunavas Marijas — Māras zemes karalienes statuja, kā pieminēklis 16 gadu Latvijas pastāvēšanai. V. E. Rīgas bīskaps Jāzeps Rancāns, piedaloties pāri par 30 garīdzniekiem un daudz tūkstošiem ticīgo, svinīgā kārtā šo statuju iesvētīja. Šī statuja atrodas netālu no baznīcas uz kalna pie kapličas un vērš savu valdošo skatu uz visu pilsētu. Nakts laikā apgaismota, tā atstāj sevišķi labu iespaidu.

J. Bissenieks.

Āgrārā reforma Latgalē

Pirms agrārās reformas (pēc Skujenieka „Latvija“ datiem) pāri par 48% no visas Latvijas platības piederēja privātmuižām, nepilni 40% zemniekiem, 10,02% valstij, 1,08% mācītāju muižām un 1,42% pārējiem īpašniekiem (pilsētām u. t. t.), turpretī Latgalē privātmuižām piederēja 53,75%, zemniekiem — 40,16%, valstij — 5,31%, mācītāju muižām — 0,30% un pārējiem īpašniekiem — 0,48%.

Pievestie dati rāda, ka Latgalē procentuāli visvairāk zemes piederējis muižām, bet samērā maz valstij, mācītāju muižām un pārējiem īpašniekiem. Pēc lieluma Latgales muižas sadalījās sekoši: līdz 100 ha — 1433 muižas, kopplatībā 43.657 ha; no 101—500 ha — 301 muiža, kopplatībā 71.647 ha; no 501—1000 ha — 71 muiža, kopplatībā 54.998 ha; no 1001—5000 ha — 99 muižas, kopplatībā 255.267 ha; no 5005—10.000 ha — 7 muižas, kopplatībā 55.837 ha, un lielākas par 10.000 ha — 9 muižas, kopplatībā 250.102 ha jeb kopā 1920 muižas, kopplatībā — 731.507 ha.

Latvijas patstāvīgai valstij nodibinoties, nevarēja būt šaubu, ka pie līdzšinējās iekārtas, kur gandrīz puse visas zemes piederēja nedaudziem lielgruntniekiem, kuŗi visumā bij latvju tautai naidīgi, bet tautas lielākā daļa, īstie zemkopji, bija spiesti palikt lielo zemes īpašnieku kalpībā, stāvokli nevarēs uzlabot, kā arī tāds stāvoklis varēja apdraudēt visas valsts patstāvību. Lai to novērstu, bij nepieciešami izvest radikālu agrāro reformu. Tautas padome un Paġaidu valdība, laikmetā, kad zeme nebij vēl atbrīvota no ieņaidnieka, nevarēja agrāro reformu uzsākt, kamdēļ šo uzdevumu atstāja Satversmes sapulcei. Pēdējā

jau 1920. gada 5. maija plenārsēdē ievēlēja agrārās reformas likuma izstrādāšanai agrārlietu komisiju. Agrārās reformas likuma I. daļu pieņēma 1920. gada 16. septembrī (vēlākos gados grozīts un papildināts).

Saskaņā ar minēto likumu, jaunu saimniecību ierīkošanai un pastāvošo sīksaimniecību paplašināšanai, kā arī dažādu saimniecisku uzņēmumu, sociālu labierīcību un kultūrālu vajadzību apmierināšanai, pilsētu un miestu paplašināšanai nodibināja valsts zemes fondu, kurā ieskaitīja: 1) valsts zemes, muižas un mežus; 2) zemes un muižas, kuŗas bez 1. punktā minētām, uzskaitītas viet. civil. lik. (1864. g. izdevumā) 597. un 613. p.p. un Kriev. lik. kr. X. sēj. I. d. 411. pantā, 413. panta 1., 2., 3. un 4. punktos, 414. un 415. pantos, izņemot no muižām atdalīto un pārdoto zemnieku zemi un (Latgalē) piešķirto zemi, ja to ieguvuši Latvijas pilsoņi. Turpretim vēl nepārdotās zemnieku mājas, kā arī kolonizāciju biedrību, ārvalstu banku un tādu pat sabiedrību iepirktās zemnieku zemes ieskaitīja zemes fondā.

2. pantā minētās, zemes fondā ieskaitītās zemes un muižas ar šo likumu atsavināja un tās pārgāja valsts īpašumā ar šīs agrārās reformas likuma I. daļas spēkā nākšanas dienu.

Līdz ar zemi atsavināja un pievienoja zemes fondam uz tās atrodošos, atsavināmās zemes īpašniekam piederošos, visus likumos paredzētos zemes un muižas piederumus, izņemot rūpniecības iestādes (fabrikas), kuŗas nebija lemtas vietējo lauksaimniecības ražojumu pārstrādāšanai vai vietējo lauku vajadzību apmierināšanai.

Neatsavināja: a) tādu zemes normu no 2. punktā minētām, atsavināšanai padotām zemēm, kas līdzinās tai pašā punktā paredzēto neatsavināmo vidējo saimniecību platībai. Ātsavināmās zemes agrākam īpašniekam atstājamo daļu, nesaistot to ar lielsaimniecības centru, ierādīja valdība, ievērojot nosacījumus, ka vairākiem līdzīpašniekiem atstājamā daļa nedrīkst pārsniegt vienas atstājamās saim-

niecības normu. Šis noteikums par līdzīpašniekiem atstājamās daļas lielumu neattiecas uz vietējiem zemniekiem, kuŗi ar kopīgiem līdzekļiem kopā iepirkuši muižas un muižas zemes; b) kapsētas un zemes, uz kuŗām uzceltas baznīcas un klosteri, līdz ar pagalmiem, ēkām un dārziem pie baznīcām un klosteriem, kā arī Āglonas klostera zemes; c) zemes un muižas, kuŗas pieder labdarības un zinātņu iestādēm un kalpo šo iestāžu tiešām vajadzībām; d) zemes un muižas, kuŗas pieder pilsētām, miestiem, apriņķiem, pagastiem un sādžām, un e) zemes, kuŗas uzskaitītas viet. civillik. (1864. g. izd.) 597. pantā 5. punktā un 613. pantā 7. punktā, un tamlīdzīgas zemes, kuŗas uzskaitītas agrārās reformas likuma 2. pantā norādītos Krievijas lik. kr. X. sēj. I. d. pantos, ja tās līdz 23. aprīlim 1915. gadam (v. st.) ieguvuši Latvijas pilsoņi, un ciktāl šīs zemes nepārsniedz 100 ha. Līdzīgi zemes gabali, kuŗi iegūti pēc 23. aprīļa 1915. g. (v. st.) vai arī pirms 23. aprīļa 1915. g. (v. st.) bez likumīgas ierakstīšanas zemes grāmatās resp. apstiprināšanas pie vecākā notara, palika neatsavināti, ja ieguvēji saņēma valdības atļauju. Ja šādu saimniecību zemes platība pārsniedza 100 hektāru, tad atsavināja normu pārsniedošo daļu, atstājot izņēmuma kārtā 100 hektārus, pie kam, ja vienam īpašniekam pieder vairākas saimniecības, kuŗu kopplatība pārsniedz 100 ha, viņam atstāja tikai viensaimniecību, pēc valdības norādījumiem.

Punktā a un c norādītā, bijušiem īpašniekiem atstājamā zemes platībā var ietilpt meža gabals līdz 15 ha. Baznīcām zemi atstāja neatsavināmo, vidējo saimniecību platībā kopā ar baznīcai resp. draudzei piederošām ēkām. Par muižām Latgalē uzskatāmi tādi zemes īpašumi, kuŗu kopplatība līdzinās vai pārsniedz sekošās normas: Rēzeknes apriņķī — 200 desetinas, bet Daugavpils un Ludzas apriņķos — 225 desetinas. Pārējie īpašumi, kas mazāki par šīm normām, uzskatāmi par atsevišķiem, no muižām atdalītiem, zemes gabaliem (1924. g. 31. janvāra lik. kr. 19).

No augstāk minētā redzams, ka sīkās muižiņas (fer-

mas, foļvarki), kuŗu bij pāri par pusotra tūkstoša, un kuŗas vairumā bij iepirktas no vietējiem zemniekiem, atsavināja. Tālāk agrārās reformas lik. I. daļa noteica, ka visas atsavināto muižu un to agrāko īpašnieku tiesības un prasības attiecībā uz zemēm, kuŗas no šīm muižām savā laikā atdalītas un pēc likuma 2. panta 2. punkta un 3. panta netop valsts zemes fondā ieskaitītas, pāriet no šī likuma I. daļas spēkā nākšanas dienas uz Latvijas valsti; pienākumi turpretim tikai apmēros, ciktāl tie paredzēti attiecīgos likumos par zemes fondam atsavinātām zemēm.

Līdz ar zemi un piederumiem atsavināja arī pie attiecīgas saimniecības piederošo, valstij vajadzīgo, derīgo inventāru, kuŗš pārgāja valsts īpašumā. Neatsavināja: a) muižu līdzšinējo īpašnieku vai rentnieku visas muižas inventāru, ja līdzšinējais īpašnieks vai rentnieks pats šo muižu tālāk apsaimniekoja; b) inventāru, kas piederēja mācītāju un baznīcu zemju lietotājiem; c) inventāru, kas piederēja Latvijas zemkopjiem, vēl nepārdoto zemnieku un muižu māju rentniekiem, sīksaimniekiem un strādniekiem. Ja atsavināmā inventāra īpašnieks uzsāka jaunu lauksaimniecību, šai saimniecībai vajadzīgo dzīvo un nedzīvo inventāru arī neatsavināja. Atsavinātais īpašums līdz tā pārņemšanai no Zemkopības ministrijas palika viņa līdzšinējā īpašnieka lietošanā un apsaimniekošanā uz aizdevuma līguma nosacījumiem, kuŗi paredzēti viet. civillik. 3737,—3764. p.p. ar noteikumu, ka: a) lietotājam paliek īpašumā saimniecības augļi, bet tam jāizdara uz sava rēķina visi nepieciešamie izlabojumi un tekošie izdevumi; b) valstij tiesība īpašumu pārņemt savā rīcībā katrā laikā; c) atlīdzība lietotājam pienākās par derīgām iebūvēm un uzlabojumiem, kuŗi izdarīti ar valdības atļauju. Ja līdzšinējais īpašnieks nevēlējās atsavināto īpašumu turpmāk lietot un apsaimniekot, viņam bija jāiesniedz par to rakstisks paziņojums Zemkopības ministrijai, kuŗa tad pārņēma īpašumu savā rīcībā ne vēlāk par tekošā saimniecības gada beigām.

Atsavināto īpašumu meži, ūdeņi, purvi un lauksaim-

nieciski nederīgas zemes, kā arī tās atsavinātās muižas un zemes, kuŗas viņu līdzšinējie īpašnieki vai rentnieki pienācīgi neapstrādātu vai atteiktos uz priekšu apsaimniekot, pārņemami tūliņ valsts pārziņā un rīcībā. Zemes un muižas, kuŗas jau pārņemtas Zemkopības ministrijas rīcībā un ar šo likumu atsavinātas, nav atdodamas viņu agrāko īpašnieku lietošanā. Līdz valsts zemes fondā ieskaitīto muižu un zemes gabalu pārņemšanai uz valsts vārdu, šo muižu un zemes gabalu zemes grāmatu reģistru folijās aizliegti visādi citi ieraksti. Visi strīdi par to, vai attiecīgie īpašumi uz šī likuma pamata atsavināti un likumīgi ieskaitīti valsts zemes fondā, kā arī strīdi par neatsavināmo daļu ierādīšanu piekrīt vienīgi Senāta administratīvā departamenta, bet ne civiltiesu izšķiršanai.

Saskaņā ar aprādīto agrārās reformas likuma I. daļu, pavisam valsts zemes fondā Latgalē ieskaitītas 310 muižas, 2 mācītāju muižas, 185 pusmuižas, 5 mājas, 99 atsevišķi gabali un 74 dzimtsnomas gabali, jeb kopā 675 vienības. Šās vienības pa atsevišķiem apriņķiem sadalās sekoši: Ludzas apriņķī 56 muižas, 29 pusmuižas, 20 atsevišķi gabali jeb kopā 105 vienības; Jaunlatgales apriņķī 48 muižas, 1 mācītāja muiža, 43 pusmuižas, 5 mājas, 46 atsevišķi gabali jeb kopā 143 vienības; Rēzeknes apriņķī 119 muižas, 68 pusmuižas, 17 atsevišķi gabali jeb kopā 204 vienības, un Daugavpils apriņķī 87 muižas, 1 mācītāja muiža, 45 pusmuižas, 16 atsevišķi gabali, 74 dzimtsnomas gabali, jeb kopā 223 vienības. Agrārās reformas likuma IV. daļa, kuŗa no Satversmes sapulces pieņemta tūlīt pēc I. daļas, t. i. 1920. gada 17. septembrī, nosaka, ka valsts zemes fonda sadalīšanai, izlietošanai un piešķiršanai nodibināma pagastu, pilsētu vai miestu, apriņķu un Centrālā zemes ierīcības komitejas.

Agrārās reformas likuma II. daļa, kuŗa pieņemta no Satversmes sapulces 1920. g. 21. decembrī, paredz valsts zemes fonda sadalīšanu un piešķiršanu. Saskaņā ar minēto likumu, valsts zemes fonds izlietojams šī likuma I. daļas 1. pantā paredzētām vajadzībām.

Zemes fonda meži, ūdeņi un lauksaimnieciski nederīgas zemes, vēsturiskas vietas, zemes gabali ar svarīgu archeoloģisku nozīmi, ievērojamāki dabas jaukumi un zemes gabali ar apakšzemes bagātībām, paliek valsts īpašumā un pārziņā tādos apmēros, kādus noteic atsevišķs likums. Līdz tāda likuma izdošanai Centrālai zemes ierīcības komitejai tiesība no šiem valsts īpašumiem piešķirt daļas atsevišķām saimniecībām atsevišķos nepieciešamos gadījumos, kur lauksaimniecības intereses to prasa, saskaņā ar šinī likumā paredzētām, noteiktām normām un noteikumiem.

Jaunas saimniecības dibināmas ne lielākas par 22 hektāriem lauksaimnieciski izmantojamas zemes. Lauksaimnieciski nederīgu zemi ar vai bez meža, ūdeņus un purvus var piešķirt virs normas, bet ne vairāk par 5 hektāriem, tanī skaitā mežu līdz 3 hektāriem. Kur apstākļi to prasa, Centrālai zemes ierīcības komitejai tiesība sadalāmo lauksaimniecību centros iedalīt saimniecības, kuņas var būt lielākas par augstāk minēto normu. Piemērotos klimata un satiksmes apstākļos fonda zeme, kuņa derīga dārzu koloniju dibināšanai, sadalāma pēc paredzamās vajadzības, dārza saimniecību ierīkošanai līdz 10 hektāriem lielos gabalos un piešķirama uz Zemkopības ministrijas izstrādāto attiecīgo noteikumu pamata. Pastāvošās sīksaimniecības, kuņu platība mazāka nekā jaundibināmām saimniecībām, ja tās pieiet pie fonda zemēm, var tikt paplašinātas līdz augstāk minētai jaunierīkojamo saimniecību normai, pie kam biržu (šņoru) zemes sadalāmas viensētu saimniecībās, pēc iespējas jau agrāk vai reizē ar fonda zemes piešķiršanu. Tādu sīksaimniecību īpašnieki, kuņu saimniecības nepieiet pie fonda zemēm, var iegūt citā vietā zemi no valsts zemes fonda, ja tie nodod savu līdzšinējo īpašumu valsts zemes fondā, vai citādi to likvidē kaimiņu saimniecību paplašināšanai par labu. Ja uz vietas nepietiktu zemes vietējo sīksaimniecību un bezzemnieku apmierināšanai, tiem zeme piešķirama pēc iespējas vienkopus citos Latvijas apvidos.

Pie piešķiršanas nav dalāmas zemes fondā ieskaitītās

zemes un rentnieku mājas uz zemnieku zemes, ja viņas sastāda vienu saimniecību. Neatsavināmo zemnieku saimniecību robežu noapaļošanai var piedalīt no fonda zemes līdz 1 hektāram uz katru noapaļojamo saimniecību. Neatsavināmo saimniecību noapaļošanai, starpgabalu iznīcināšanai un samazināšanai vai arī tur, kur zemes ierīcības plāns to prasa, uz Centrālās zemes ierīcības komitejas lēmumu var apmainīt fonda zemi pret neatsavināmiem zemes gabaliem. Biržu (šņoru) zemes iedalīšanai viensētu saimniecībās un sīksaimniecību paplašināšanas plānveidīgai izvešanai Centrālā zemes ierīcības komiteja izstrādā sevišķus noteikumus.

Saimnieciskiem uzņēmumiem, pašvaldības iestādēm, sociālām labierīcībām un kultūrālām vajadzībām, zeme iedalāma apmēros, kādu pēc šo zemju izmantošanas plāniem Centrālā zemes ierīcības komiteja atzīst par vajadzīgu. Pilsētu un miestu tuvumā atstājami zemes gabali pilsētu un miestu paplašināšanai, kā arī dažādiem uzņēmumiem un labierīcībām. Valdībai tiesība atstāt savā apsaimniekošanā tās fondā ieskaitītās zemes, uz kuŗām ierīkotas kultūrālas labierīcības, vai arī paredzēts tādas ierīkot. Līdz ar zemi atsavinātās ēkas, ciktālu tās nav piemērotas un nepieciešamas jau pastāvošo, vai jaundibināmo saimniecību vajadzībām, izlietojamas kultūrāliem mērķiem un sociālai labierīcībai, vai piešķiramas vietējo komūnāliestāžu lietošanai.

Uz fonda zemi tiesība šinī likumā paredzētā kārtībā ikvienam mūsu pilsonim, kuŗam savas zemes nav, vai ir mazāk par noteikto normu (15 ha) un kuŗš uzņemās to apsaimniekot. Jaundibināmās saimniecības, fondā ieskaitītās rentes, mežsargu un tamlīdzīgas mājas, izņemot tās zemes, kuŗas ierādītas mežsargiem kā dienesta atalgojums, kā arī zemes piegriezumi pie pastāvošām saimniecībām, piešķirami dzimts īpašumā, bet uz vēlēšanos dzimts nomā, ar tiesību iegūt arī par dzimts īpašumu.

Juridiskām personām, valdības un citām iestādēm, zeme piešķirama nomā uz noteiktu laiku, vai arī dzimts īpa-

šumā. Zeme piešķirama par atlīdzību. Noteikumi par to izdodami atsevišķā likumā. Pilsoņiem, kuņiem lauksaimniecība nav galvenā nodarbošanās, zemi var piešķirt pie pilsētām — līdz 1 hektāram, pie miestiem un uz laukiem — līdz 2 hektāriem (amatnieku saimniecības). Zvejnieku saimniecībām zeme piešķirama atkarībā no vietējiem apstākļiem, apmēros, kādos to par lietderīgu atrod zemes ierīcības komitejas, bet ne vairāk, kā līdz 22 hektāriem. Fonda zeme, uz kuņas līdz šī agrārlikuma I. daļas spēkā nākšanas dienai attīstījušās bieži apdzīvotas vietas, miestu, pilsētas vai viņu daļas un kuņa izdota mūža vai dzimts nomā, uz obroku vai nomā uz noteiktu laiku, piešķirama uz augstāk aprādītiem noteikumiem, tiem, kuņiem šī zeme izdota no agrākā, fondā ieskaitītās zemes īpašnieka. No fonda zemēm vispirms apmierināmas sīksaimniecības: a) kuņu robežas pieiet pie sadalāmās zemes; b) kuņām iespējams savas saimniecības paplašināšanas nolūkā apmainīt fonda zemi pret neatsavināmu zemi; c) kuņas savu zemi nodod valsts zemes fondā vai citādi to likvidē kaimiņu saimniecību paplašināšanai par labu. Ar pārējo fonda zemi pirmā kārtā apmierināmi vietējie bezzemnieki. Pie zemes piešķiršanas tiklab sīksaimniekiem, kā bezzemniekiem, priekšrocība dodama pilsoņiem, kuņi cīnījušies par mūsu valsts brīvību, un to pilsoņu ģimenēm, kuņu apgādnieki krituši šinīs cīņās. Priekšrocība uz zemi, kuņa jau agrāk izdota jeb izrentēta, pieder šinī likumā paredzētos apmēros šo zemju ilggadīgiem lietotājiem, ja tie saimniecību uz tās izlabojuši, ieguldīdami darba spēku vai kapitālu. Neizdalītā fonda zeme izdodama nomā, bet kur tas nav izdevīgi, paliek valsts apsaimniekošanā. Valsts zemes fondā ieskaitīto zemju platība Latgalē sīki nav noskaidrota, bet apm. to var vērtēt uz 620.000 hektāru.

No minētās platības apmēram 350.000 hektāru, kā lauksaimnieciski izmantojamas zemes, ieskaitīja sadalāmo zemju fondā, bet pārējās zemes (meži, purvi, ūdeņi u. c.), kā lauksaimnieciski neizmantojamas, pārņēma Zemkopības ministrija (Mežu departaments) savā pārziņā. Lauksaimniecisko zemju izmantošanu līdz viņu sadalīšanai un piešķir-

šanai pieprasītājiem uz vietām kārtoja valsts zemju inspektori un apriņķu komitejas. Zemes iznomāja valsts zemju rajona pārziņi apriņķu inspektoru uzdevumā, saziņā ar vietējām pagastu un pilsētu vai miestu zemes ierīcības komitejām, uz kopīgās apspriedēs pieņemtu lēmumu pamata. Līgumus sīksaimniekiem apstiprināja apriņķu zemes ierīcības komitejas, bet lielnomniekiem — Centrālā zemes ierīcības komiteja (vēlākos gados šī kārtība tika nedaudz grozīta).

Sakarā ar Zemkopības ministrijas un citu iestāžu iesniegumiem Centrālā zemes ierīcības komiteja atzina, ka daļa muižu atstājama nesadalīta dažādām neparedzētām vajadzībām. Ziņas tika pieprasītas no Ministru kabineta par zemēm, kādas būtu vajadzīgas dažādām valdības iestādēm, kā arī no apriņķu komitejām, kādās muižās būtu atstājami lielāki nesadalīti centri dažādu iestāžu vajadzībām, priekšzīmīgu saimniecību ierīkošanai un citiem lietderīgiem pasākumiem. Jautājuma kārtošanai centrā tika nodibināta atsevišķa muižu komisija.

Minētā komisija, caurskatot visus ienākušos materiālus, vienojās, ka dažas muižas atstājamas nedalītas to līdzšinējā platībā, bet pārējās atstājami vai nu lielie centri apmēram 150—300 ha platībā, vai mazie apmēram 50—100 ha. Uz ievāktu materiālu pamata Centrālā zemes ierīcības komiteja 1921. gada 10. marta plenārsēdē nolēma atstāt nedalītus apmēram 200 centrus, no kuriem Latgalē tika atstāti sekoši centri: Daugavpils apriņķī lielie centri Juzefovā, Arendolē un Neviļjanos, mazie centri Krustpilī, Preiļos, Novijdvorā, Kreslavā, Poguļankā un Viškos; Ludzas apriņķī lielie centri Malnavā, Kaņecpolē un Bokovā; mazie centri Runtortos, Zvirgzdiņos, Bolvos, Radovajā un Zaļesjē; Rēzeknes apriņķī lielie centri Galjānos, Rozentovā un Janopolē; mazie centri Ozolmuižā, Bukmuižā, Kaunatos, Varakļānos un Taudjānos, jeb kopā 25 centri.

Sākumā daudzus no centriem apsaimniekoja valsts. Likvidējot valsts saimniecības, kultūrālām vajadzībām pa-

redzētos muižu centrus iznomāja gan sabiedriskām organizācijām, gan privātiem uzņēmējiem. Nomas līgumu noteikumu izstrādāšanai Centrālā zemes ierīcības komiteja izvēlēja muižu komisijas vietā līgumu komisiju, kuŗa darbojas nepārtraukti līdz pat šim laikam. No visiem, Latgalē atstātiem kultūrāliem centriem valsts rīcībā atstāti Malnava, kur ierīkota Latgales lauksaimniecības vidusskola, Višķi, kur ierīkota mājturības skola, un Vidsmuiža, kur ierīkota lauksaimniecības izmēģināšanas stacija. Visi pārējie iznomātie centri līdz 1934. g. 1. decembrim pakāpeniski ir sadalīti piešķiršanai brīvības cīnītājiem.

Lai agrāro reformu varētu sekmīgi izvest, nepieciešami bij nokārtot agrārās reformas likumā paredzēto, neatsavināmo daļu ierādīšanu bijušiem muižu īpašniekiem. Centrālā zemes ierīcības komiteja, pamatojoties uz agrārās reformas likuma I. daļas 3. panta a punkta norādījumiem neatsavināmās daļas platību noteica uz 50 ha, pieļaujot platībā 10% svārstību uz vienu vai otru pusi. Neatsavināmo daļu ierādīšanu izveda Zemkopības ministrija. Ar Zemkopības ministra 1920. gada 12. novembra rīkojumu Nr. 2687 uz vietām neatsavināmās daļas ieprojektēja apriņķu valsts zemju inspektori kopā ar apriņķu mēriņkiem. Neatsavināmo daļu projektu plānu un ienākušo iebildumu caurskatīšanai pie zemju departamenta nodibināja tehnisko komisiju, kuŗas projektus apstiprināja Zemkopības ministrs. Līdz 1930. gada 1. jūlijam Latgalē bij ierādītas (pēc „Latvijas agrārā reforma“) 491 neatsavināmā daļa ar 16 rūpniecības iestādēm, kopplatībā — 37.102 hektāri. Ierādītās neatsavināmās daļas sadalās sekoši:

Apriņķis	100 hektāru norma		50 hektāru norma		50 ha norma baznīcām		Rūpniecības iestādēm		K o p ā	
	sk.	ha	sk.	pl.	sk.	pl.	sk.	pl.	sk.	pl.
	Daugavpils	57	5755	76	4130	2	190	5	111	140
Jaunlatgales	48	4950	42	2239	3	144	1	9	94	7342
Ludzas . . .	36	3762	40	2119	5	264	6	33	87	6178
Rēzeknes . .	71	7244	109	6035	2	100	4	17	186	13396
Kopā .	212	21711	267	14523	12	698	16	170	507	37102

Kaut gan šeit uzrādītās ziņas ņemtas pēc 1930. gada datiem, bet ņemot vērā, ka līdz tam laikam gandrīz visas neatsavināmās daļas bij jau ierādītas, uzrādītie dati pēdējos gados nav grozījušies, izņemot Jaunlatgales apriņķi, kur vēl ierādītas 3 neatsavināmās daļas, kopplatībā 230 hektāru.

Arī jautājuma izlemšana par neatsavināmām rūpniecības iestādēm piekrita Zemkopības ministrijai. Pavisam neatsavinātas atstātas Daugavpils apriņķī 10, Jaunlatgales apriņķī 5, Ludzas apriņķī 9 un Rēzeknes apriņķī 12, jeb kopā 36 rūpniecības iestādes. Galveno vietu starp neatsavinātām rūpniecības iestādēm ieņem ūdens (18) un tvaiķa (5) dzirnavas, tad spirta dedzinātavas, alus darītavas un citas. Var pieņemt, ka no visām Latgales lauku rūpniecības iestādēm ir atstātas neatsavinātas pāri par 25%.

Āgrārās reformas likuma IV. daļas 8. p. uzdod Centrālajai zemes ierīcības komitejai vadīt un pārzināt zemes fonda izlietošanu, sadalīšanu un piešķiršanu, kā arī izstrādāt attiecīgas instrukcijas. Lai veiktu šo lielo agrārās reformas izvešanas darbu, no Centrālās zemes ierīcības komitejas izdotas daudzas instrukcijas un rīkojumi attiecībā uz zemes fonda izlietošanu, sadalīšanu un piešķiršanu. Kā svarīgākie rīkojumi un instrukcijas minami instrukcija Nr. 1, zemes ierīcības darbu plānu sastādīšanai, instrukcija Nr. 2, jauno saimniecību projektēšanai un zemes sadalīšanai, instrukcija Nr. 5 par zemes piešķiršanu, instrukcija Nr. 25 par valsts fonda zemju piešķiršanu Latgalē, instrukcija Nr. 21 par rūpniecības iestāžu, augļu dārzu, zivju dīķu, atsevišķu ēku, parku, ūdenskritumu un citu tamlīdzīgu valsts labumu piešķiršanu (rozā listes), instrukcija par valsts mežu ieskaitīšanu sadalāmo zemju fondā, piegriešanu un izmantošanu valsts zemes fonda piešķirtās saimniecībās, instrukcija Nr. 20 par zemes novērtēšanu zemes ierīcības darbos pie robežu noapaļošanas un starpgabalu apmaiņas u. c.

Zemes sadalīšanas darbi Latgalē iesākti 1920. gadā Daugavpils un Ludzas apriņķos. Apskatot valsts fonda zemes sadalīšanu Latgalē, jāaizrāda uz tiem atsevišķiem ap-

stākļiem, kas bij jāņem vērā pie sadalīšanas darbu izvešanas. Kā pirmais no šiem apstākļiem bij Latgalē stipri izplātītās ganīšanas servitūtu tiesības uz muižu zemēm. Daudzos gadījumos ganīšanas servitūtu tiesības bij ierakstītas kā apgrūtinājumi atsevišķo muižu zemes grāmatu reģistros, kā arī šīs tiesības bij noteiktas sādžu agrākos zemes ierīcības dokumentos, bet daudzos gadījumos nebij arī nekādu dokumentu, kas pierādītu sādžu ganīšanas servitūtu tiesības uz muižu zemēm, tomēr ilggadīgais ganīšanas fakts tika pierādīts ar lieciniekiem. Lai atbrīvotu valsts zemes fondā pārņemtās zemes no šiem servitūtiem, pēdējie tika likvidēti tādā kārtā, ka katrai sādžas piešķirtās zemes pamatvienībai, učastkam, kuņas platība apm. 40 desetiņas, par likvidētām ganīšanas servitūtu tiesībām piešķīra no valsts zemes fonda, skatoties pēc zemes labuma, apmēram 2—5 desetiņas zemes. Kā otrs apstākļis minams sādžu iekārta, pie kam sādžu mājsaimnieki bij pa lielākai daļai sīksaimnieki, ar vidējo zemes platību no 5—10 ha. Tā kā agrārās reformas likums nosaka, ka ar fonda zemi pirmā kārtā apmierināmas sīksaimniecības, tad viens no galveniem uzdevumiem Latgalē bij pēc iespējas vairāk sīksaimniecību apmierināt ar zemi. Ņemot vērā šo apstākļi, no visas Latgalē sadalītās valsts fonda zemes jaunsaimniecību ierīkošanai izlietoti tikai apmēram 46%. Pārējā zeme sadalīta piegriezumos, servitūtu likvidēšanai, neatsavināmajam daļām un dažādām citām vajadzībām. Pārskatu par valsts zemes fonda sadalīšanu Ludzas apriņķī sniedz lejāk pievestā tabula.

Valsts zemes fonda sadalīšanu uz vietām pārzināja apriņķu mērnīki, pagastu, pilsētu vai miestu un apriņķu zemes ierīc. komitejas. Centrā sadalīšanas projektu caurskatīšanai, atzinumu iznešanai un priekšā celšanai Centrālajai zemes ierīcības komitejai — izlemšanai nodibināja Latgales komisiju, kuņu 1923. gadā atvietoja Centrālās zemes ierīcības komitejas Techniskā komisija, kas darbojās līdz pat pēdējam laikam. Līdztekus ar zemes sadalīšanu izveda zemes piešķiršanu. Jau 1920. gadā Centrālā zemes ierīcības komiteja izstrādāja zemes pieprasījumu listes.

Fonda zemes sadalīšanas gaita Latgale 1920.—1935. g.

Gads	Kopā										Davīsam kopā						
	Jaun-saimniec.	Dārzsaimniec.	Amatnieku saimniec.	Zvejnieku saimniec.	Sabiedr. un kult.vajadz.	Valsts vajadzībām	Rūpniec.	Par likvid. servitūtiem	Piegriez. siksaimn.	Dažādas citas vienīb.		Neatsavin. daļas, rūpn. iest., kaps., bazn. u. c.					
sk.	pl.	sk.	sk.	sk.	sk.	sk.	sk.	sk.	sk.	sk.	pl.	sk.	pl.				
1920	8	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
1921	493	8570	6	17	2	2	35	14	3	50	23	25	46				
1922	335	5382	9	52	3	83	33	33	8	156	949	1077	4048				
1923	163	2859	24	134	3	54	24	24	5	66	2021	2367	8758				
1924	34	547	—	60	—	29	26	3	1	55	1577	1748	5798				
1925	7	102	11	22	1	7	3	—	1	8	413	465	1153				
1926	18	225	9	28	1	2	—	—	1	13	189	243	753				
1927	36	409	14	76	1	10	—	—	—	21	632	754	1794				
1928	18	208	2	62	1	7	—	—	1	10	113	1198	2850				
1929	4	53	3	19	—	1	—	—	—	7	226	259	575				
1930	2	29	—	—	—	2	—	—	—	135	135	305	481				
1931	8	72	—	—	—	1	—	—	—	156	156	158	213				
1932	—	—	—	—	—	1	—	—	—	12	12	13	99				
1933	—	—	—	1	—	3	—	—	—	20	20	26	62				
Kopā . . .	1126	18576	78	471	11	234	105	21	386	9361	176	10843	35318	83	5898	12052	59792
Kopā . . .	2475	38999	59	1230	10	413	161	37	6379	8334	2558	19181	48006	167	12075	21823	99080
Kopā . . .	3149	51057	35	492	2	336	178	34	159	14315	353	15904	43789	130	8428	19183	103274
Kopā . . .	2758	51458	22	545	3	220	189	31	133	7165	77	8385	29006	84	5341	11227	85805
Kopā Latgale	9508	160090	194	2738	26	1203	633	123	7057	39175	3164	54313	156119	464	31742	64285	347951

1921. gada 3. janvārī no Centrālās zemes ierīcības komitejas pieņemta zemes piešķiršanai instrukcija Nr. 5. Saskaņā ar minēto instrukciju, zemes pieprasījumu listes sakārtojamas sekošās grupās: I. Valdības, pašvaldību, sabiedrisku un citu iestāžu pieprasījumi kopā ar zemes izmantošanas plāniem; II. Vietējo sīkzemnieku zemes piegriezumu pieprasījumi; III. Vietējo sīkzemnieku jaunu saimniecību pieprasījumi līdzšinējo sīksaimniecību vietā, kuŗas nodotas valsts zemes fondam vai likvidētas kaimiņu sīksaimniecību paplašināšanai par labu; IV. Pieprasījumi attiecībā uz saimniecībām, kuŗām ir zemnieku māju raksturs un kuŗas ilgus gadus lietojuši vietējie zemkopji; V. Neatsavināmo saimniecību robežu noapaļošanai un starpgabalu likvidēšanas pieprasījumi; VI. Jauniedalīto saimniecību pieprasījumi, kuŗus iesnieguši sadalīto zemju agrākie lietotāji, kuŗi tās lietojuši vairāk par 10 gadiem un iekopuši, ieguldīdami darbu un kapitālu; VII. Visu pārējo pilsoņu jauniedalīto saimniecību pieprasījumi. VII. grupā minētie pieprasījumi šķirojami attiecībā uz viņu apmierināšanas kārtību 5 katēgorijās.

Nemot vērā apstākli, ka Latgalē liela daļa sadalīšanai paredzētās valsts fonda zemes piešķirtas piegriezumos un par servitūtu likvidēšanu, kā arī ievērojot to, ka Latvijā Latgalē uz laukiem ir visbiežāk apdzīvota, varēja paredzēt, ka še visus bezzemniekus — zemes gribētājus nebūs iespējams ar zemi apmierināt. Lai dotu iespēju tiem bezzemniekiem un sīkzemniekiem, kuŗiem uz vietas zemes nepietiktu, iegūt zemi citos Latvijas apgabalos, Centrālā zemes ierīcības komiteja 1921. gadā izdeva instrukciju Nr. 11 par bezzemnieku un sīkzemnieku pārceļošanu Latvijas robežās un instrukciju Nr. 18 par zemes piešķiršanas kārtību pārceļotājiem, kuŗiem pagaidām ierādītas nomas vietas. Lai veicinātu jaunradīto saimniecību apbūvēšanu, valdība izsniedza uz atvieglotiem noteikumiem ($\frac{1}{5}$ cenas) ēku būvei nepieciešamos kokus, kā arī Valsts zemes banka izsniedza ēku būvēm aizdevumus, kuŗus pie saimniecību korroborēšanas pieskaita zemes izpirkšanas maksai, pārvedot tos ilgtermiņa aizdevumos.

Kā pēdējais posms agrārās reformas izvešanā uzskatāms — zemes novērtēšana un korroborēšana. Šos darbus izved zemes vērtēšanas daļa, vērtēšanas komisijas un vērtēšanas virskomisija likumā par valsts zemes fonda piešķirto un piešķiramo zemju novērtēšanu un pārdošanu dzimtsīpašumā vai atdošanu dzimts nomā un attiecīgās instrukcijās paredzētā kārtībā.

Agrārās reformas likuma III. daļa, kuŗa pieņemta no Satversmes sapulces 1922. gada 3. maijā, nostiprina veikto, agrārās reformas darbu.

Saskaņā ar šo III. daļu aizliegts no jauna apvienot vienās rokās uz dzimtsīpašuma vai dzimtsnomas tiesību pamata vairāk par 50 hektāriem zemes, pie kam apvienošana kopplatībā no 22—50 hektāriem pielaižama ar valdības iekreizēju atļauju un vienīgi tādās gadījumos, ja apvienojamām zemēm ir kopējas robežas. Tāpat aizliegta jau pastāvošo vai jauniedalīto lauku zemes īpašumu turpmāka dalīšana zem 10 ha. Izņēmumi pielaižami ar valdības atļauju tikai tad, ja: a) sadalītos gabalus izlieto ne lauksaimniecības, bet citām vajadzībām, b) likvidē starpgabalus.

Vienās rokās uz dzimtsīpašuma vai dzimtsnomas tiesību pamata apvienoti vairāki pastāvoši lauksaimnieciski izmantojami lauku zemes īpašumi, kas nav sakusuši par vienu saimniecību, likvidējami labprātīgi 3 gadu laikā, skaitot no šīs likuma daļas spēkā nākšanas dienas, atstājot līdzšinējam īpašniekam pēc viņa izvēles, vai, ja tāda netiktu izteikta, pēc valdības norādījuma, tikai vienu īpašumu, ja arī tas pārsniegtu 50 hektārus, vai arī vairākus īpašumus, resp. to daļas, kopplatībā līdz 50 hektāriem. Tāpat gadījumos, kad mantošanas ceļā apvienotos vienās rokās vairāki lauksaimnieciski izmantojami lauku zemes īpašumi, kopplatībā pāri par 50 hektāriem, tie likvidējami labprātīgi 3 gadu laikā, skaitot no mantojuma saņemšanas dienas, atstājot mantiniekam pēc viņa izvēles vienu vai vairākus īpašumus uz augstāk minēto noteikumu pamata.

Metot skatu atpakaļ, redzam, ka ar lielo agrāro reformu Latgalē sadalīto 310 muižu vietā (1934. gadā Latgalē uz laukiem ierīkotas apmēram 1500 vienības uz platības 4200 hektāru) radītas apmēram 15.000 jaunas lauku saimniecības. Bez tam Latgales pilsētu un biezi apdzīvotu vietu paplašināšanai iedalītas apmēram 6600 vienības, tā kā ar sadalīto valsts fonda zemi kopsummā apmierinātas ap 20.000 ģimenes, kā arī ap 40.000 saimniecību padarītas dzīves spējīgākas.

J. Riekstiņš, mērniecības revidents.

Sādžu šņoru zemes Latgalē un to sadalīšana viensētu saimniecībās

I ŠŅORU ZEMJU VĒSTURE LIDZ LATVIJAS AGRĀRAI REFORMAI.

Ar nosaukumu „sādžu piešķirtās šņoru zemes“ apzīmē tās zemes, kuŗas dzimtsbūšanas laikos atradās sādžas saimnieku šņorveidīgā lietošanā un kuŗas dzimtsbūšanu atceļot piešķīra atbrīvotiem zemniekiem — dzimtsļaudīm īpašumā.

Latvijā šādas zemes sastopamas viscaur Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Jaunlatgales apriņķos, Valkas apriņķim no bijušās Pleskavas guberņas pievienotā Pededzes pagastā, un no bijušās Kauņas guberņas pievienotās daļās: Ilūkstes apriņķa Aknistes un Dēmenes pagastos, Jelgavas apriņķa Ukru un Vecauces pagastos un Bauskas apriņķa Cēraukstes, Islicas, Rundāles un Poņemūnes pagastos. Pārējās Latvijas daļās „sādžu piešķirto šņoru zemju“ nav.

Latgale un minētās Kauņas un Pleskavas guberņas daļas agrāk dzīvoja no pārējām Latvijas daļām pilnīgi šķirtu dzīvi, atradās zem citas varas un iespaida, kamdēļ arī zemes valdīšana šeit izveidojās citāda.

Jau senos vēsturiskos laikos zemnieki šinīs daļās bij dzīvojuši vairākas ģimenes vienkopus, t. i. ciemos, sādžās, un zemi savā starpā dalījuši un apstrādājuši šņorveidīgi (birzēs).

Dzimtbūšanas laikos zeme un muižām pierakstītie zemnieki bij muižnieku, kroņa (valsts), vai apanāžu (uģel) īpašums. Zemnieku zeme īpašumā nepiederēja. Daļu zemes

tomēr zemnieki-dzimtsļaudis pastāvīgi lietoja; šo daļu viņi apstrādāja un izmantoja savām vajadzībām, un tai vajadzēja nodrošināt zemnieku un viņu ģimeņu eksistenci. Zemnieki maksāja muižniekam nodevas (obroku), vai pildīja klausas, vai arī abus reizē. Muižniekam par viņam piederošiem un muižai pierakstītiem zemniekiem piederēja tiesas un administratīvā (policijas) vara. Viņš iekasēja valstij pienākošās nodevas un bija atbildīgs valsts priekšā par šo nodevu nomaksu.

Zemnieku lietošanā esošā aŗāmā zeme gandrīz visur bij atsevišķi atdalīta no muižas aŗāmās zemes. Tomēr bija arī gadījumi, sevišķi mazākās muižās, kad šīs zemes viena no otras nebija atdalītas, bet bij juku jukām šņorēs.

Pa daļai atkarībā no tā, vai muižnieks saviem zemniekiem atļāva pēdējo lietošanā esošo zemi brīvi dalīt savā starpā, vai šīs tiesības ierobežoja, pa daļai arī aiz citiem iemesliem, — zemnieku lietošanā esošai zemei bija nodibinājušies divi dažādi valdīšanas veidi: 1) dzimtbiržu (podvornoje vlaġenije), kad zemi nepārdalīja un iedalītās šņores pastāvīgi lietoja viena dzimta (sēta), un 2) kopas zeme (obščinoje vlaġenije), kad kopa (obščina) sādžas kultivēto zemi periodiski pārdalīja un bija noteicēja par visas sādžas, resp. kopas zemes, lietošanas veidiem.

No bijušās Kauņas guberņas pievienotos paġastos un tagadējos Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Jaunlatgales apriņķos, izņemot Jaunlatgales apriņķa Kacēnu, Linavas, Purvmalas, Gauru un Āuġšpils paġastus, ar nedaudziem izņēmumiem, pastāvēja dzimtsbiržu zemes valdīšanas veids, bet bijušajā Pleskavas guberņas daļā (Kacēnu, Linavas, Purvmalas, Gauru, Āuġšpils un Pededzes paġasti) — kopas zemes veids. Tāds vispārīgos vilcienos bija stāvoklis zemnieku brīvlaišanas laikā 1861. g. 19. februārī.

1861. g. 19. februāŗa reforma zemniekus-dzimtsļaudis atbrīvoja no dzimtsbūšanas vaŗām. Muižnieku zemniekiem, kad tos atbrīvoja, piešķīra arī likumā noteiktu zemes normu un nodibināja zemnieku lietu pārvaldes orgānus (sādžas sapulci, sādžas vecāko, paġastu, paġasta sapulci, pa-

gasta vecāko, pagasta tiesu u. t. t.), kuŗiem pārgāja no muižniekiem tiesas un administratīvā (policijas) vara. Pirmā laikā pēc brīvlaišanas muižnieku zemniekiem zeme bij piešķirta dzimtslietošanā par pastāvīgu un negrozāmu nomu (obroku), bet īpašuma tiesības palika muižniekam. Likums gan paredzēja, ka zemnieki nomā piešķirto zemi varēja izpirkt un iegūt īpašumā, pie kam izpirkšanas maksas lielums bij jānoteic brīvi vienojoties, vai arī pēc likuma. Izpirkšana tomēr nebija obligātoriska un parasti nenotika, ja muižnieks tō negribēja, vai tai nepiekrita. Tikai 1881. g. 28. decembrī izdotsais likums noteica, ka muižnieku zemniekiem pie brīvlaišanas piešķirtā ūoru zeme izpērkama īpašumā, un galīgi izbeidza zemnieku kalpību muižniekiem.

Izpirkšana notika ar valsts starpniecību. Valsts izmaksāja muižniekam izpirkšanas maksu un izmaksāto summu pārvērtā „izpirkšanas aizdevumā“, kas bij atmaksājams 49 gados vienlīdzīgiem maksājumiem, katrā gadā divas reizes.

Bijušo Vitebskas un Kauņas guberņu daļās muižnieku zemniekiem pie brīvlaišanas piešķīra, ar nedaudziem likumā paredzētiem izņēmumiem, visas tās zemes, kas bija viņu valdīšanā līdz 1861. g. 19. februārim. Bez tam, sakarā ar poļu sacelšanos, 1863. g. 1. martā izdeva likumu, kas noteica, ka šīs piešķirtās zemes tūlī jāpārdod dzimtsīpašumā.

1861. gada zemes reforma nebija attiecināta uz kroņa (valsts) zemniekiem, kas dzīvoja uz valstij piederošām zemēm. Šie zemnieki visumā bij labākā stāvoklī nekā muižnieku zemnieki. Jau apmēram ar 1830. gadu sākot, izdarīja kroņa zemnieku zemes ierīcības darbus, atdalot atsevišķi viņu lietošanā esošo zemi, iedalot eksistencei nepieciešamo zemes platību un noteicot zemnieku maksātspējām piemērotu nomas maksu.

Ar 1866. g. 18. janvāra likumu ievēda arī kroņa zemniekiem 1861. gada reformā muižnieku zemniekiem paredzēto vietējo pārvaldes iekārtu. Viņus izņēma no Domeņu valdes pārziņas un pakļāva 1861. gada reformā nodibinātām apriņķa un guberņas zemnieku lietu iestādēm.

Bijušā Pleskavas guberņas daļā kroņa zemniekiem ar 1866. g. 24. novembra likumu piešķīra pastāvīgas zemes normas un uz 20 gadiem noteica negrozāmu nomas maksu. Šo nomas maksu ar 1886. gada 12. jūnija likumu ievērojami paaugstināja un pārvērtā izpirkšanas maksā, kas bija maksājama laikā no 1887. g. 1. janvāra līdz 1931. g. 1. janvārim.

Bijušās Vitebskas un Kauņas guberņas daļās kroņa zemniekiem viņu lietošanā esošās zemes ar 1867. g. 16. maija likumu piešķīra tieši īpašumā un pārveda uz izpirkšanas noteikumiem. Izpirkšanas maksa bij jāmaksā līdz 1913. gada 1. janvārim.

Bez muižnieku un kroņa zemniekiem bij vēl dažādas sīkas grupas, kā: apanāžu, vecticībnieku u. c. zemnieki, pie kuŗu senākās zemes ierīcības šinī īsajā rakstā nav iespējams uzskatīt.

Izpirkšanas maksu parasti aprēķināja, izejot no dzimtsnomas (obrokas) lieluma. Tā kā dzimtsnoma, sevišķi muižnieku zemniekiem, bieži bij nesamērīgi augsta, tad arī izpirkšanas maksa šinīs gadījumos izrādījās par lielu un zemnieki nespēja to termiņos nomaksāt. Šo un vēl citu oikomomisku apstākļu dēļ jau 1881. g. 28. decembra likums nedaudz samazināja izpirkšanas maksu; 1894. g. 7. februāra likums pagarināja izpirkšanas maksas uzkrājušos parādu nomaksu; 1896. g. 13. maija un 1899. g. 31. maija likumi pagarināja pašas izpirkšanas maksas nomaksu uz ilgākiem gadiem. Tomēr zemnieki grima parādos un izpirkšanas maksas parādu piedzīt nebija nekādas izredzes, kamdēļ 1905. gada 3. novembrī, cerot arī nomierināt revolūcionārās zemnieku masas, izdeva likumu, ka izpirkšanas maksājumi izbeidzami 1907. gada 1. janvārī un nenomaksātā izpirkšanas maksas daļa dzēsta. Pēdējais likums attiecās uz bijušiem muižnieku un kroņa zemniekiem. Ar izpirkšanas maksas atcelšanu izbeidzās daudzi uz piešķirtām šņoru zemēm gulošie aizliegumi un ierobežojumi, kuŗu nolūks bij nodrošināt valsts, kā kreditora intereses.

Piešķīrot zemniekiem zemi izpērkamā dzimtsīpašumā, likumdevējs nebij mēģinājis ievest visur vienādu iekārtu

un nodibināt vienādu tiesisko stāvokli, bet bij atstājis spēkā un sankcionējis atsevišķos apgabalos nodibinātos zemes valdīšanas veidus: dzimtsbiržu un kopas zemes.

Šiem abiem veidiem kopīgs bij tikai tas, ka pie tiem abiem zeme skaitījās par visas sādžas sabiedrības, kā juridiskas personas, īpašumu. Tālāk tiesiskā ziņā abi veidi krasī viens no otra atšķīrās.

Pie dzimtsbiržu zemes valdīšanas veida sētas vietas un šņorēs sadalītās zemes piederēja atsevišķi katrai sādžas saimniecībai (sētai) pastāvīgā dzimtsvaldīšanā. Sādžas koplietošanas zemes gabalos katrai saimniecībai bij noteikta zināma negrozāma daļa. Sādžas sabiedrībai, kaut gan tā pēc izpirkšanas aktiem skaitījās par zemes īpašnieku, bez mājsaimnieka (sētas) piekrišanas nebij tiesības atņemt vai samazināt viņa valdīšanā esošās zemes platību, vai pārgrozīt zemes gabalu robežas.

Mājsaimnieki varēja viņu valdīšanā esošās zemes pilnīgi brīvi un patstāvīgi izmantot kā aŗamu zemi, pļavas, ganības, vai ierīkot augļu dārzus. Turpretīm būvēties ārpus sētas vietu gabala bez sādžas sabiedrības piekrišanas nevarēja.

Kā redzams, dzimtsbiržu saimniecības apsaimniekošanas veida izvēlē bij brīvas un pēc likuma nebij spiestas ieturēt visām sādžas saimniecībām kopīgu lauku sistēmu. Šņoru iekārtā saimniecības tomēr bij cieši savā starpā saistītas. Lauku iedalījums un pat apstrādāšanas laiks praksē, gribot negribot, visiem sādžas saimniekiem bij jā-saskaņo, un mazākumam jāpieskaņojas vairākumam. Tā līdz pat pēdējam laikam arī dzirtsbiržu zemēs uzglabājās mūsu laikiem nepiemērotā 3 lauku sistēma ar kopīgām ganībām un kopīgu sādžas ganāmu pulku.

Pie kopas zemes valdīšanas veida saimniecībai (sētai) pastāvīgā dzimtsvaldīšanā bij tikai sētas vietas gabals ar tiesībām šo gabalu apbūvēt, neizprasot kopas piekrišanu. Visa pārējā sādžas zeme bij pilnīgā kopas rīcībā. Kopa šo zemi dalīja starp kopā esošām saimniecībām (sētām) uz kopā pieņemtiem pamatiem. Parasti par pamatu ņēma vīrieša kārtas „dvēseļu“ skaitu, vai „arklus“, t. i. pie-

augušos strādniekus. Zemi pārdalīja periodiski, pie kam pārdalīšanai likums nenoteica nekādu termiņu. Neatkarīgi no visas kopas zemes pārdalīšanas, kopai bij tiesības katrā laikā atņemt no vienas saimniecības (sētas) un piedot citai „liekās dvēseles“ vai „arklus“ (pie dalīšanas pieņemtās vienības). 1893. gada likums šo kopas tiesību ierobežoja, nosakot, ka zemi pēc jaunām vienībām (dvēselēm, arkliem) nevar pārdalīt biežāki, kā ik pēc 12 gadiem, un ka šai starplaikā kopai nav tiesību grozīt atsevišķām saimniecībām iedalīto vienību skaitu. Apsaimniekošanas veida izvēlē, kopas zemes saimniecības bij pilnīgi padotas kopas lēmumiem. Kopai bij pat tiesības noteikt, kādi aūgi sējami apstrādājamos laukos. Kā raksturīgu piemēru var minēt gadījumu, kad kopa noliegusi saimniecībai viņas lietošanā nodotās sņorēs dēstīt kartupeļus un senāts šādu kopas rīcību atzinis par likumīgu.

Parasti kopas zemes apsaimniekoja pēc 3 lauku sistēmas. Individuālā iniciatīve kopas zemju saimniecībās pilnīgi izslēgta un saimnieku stāvoklis nenoteikts. Neviens nevar zināt, cik zemes un kur viņam nākošā pārdalīšanā iedalīs. Tamdēļ arī saimnieki necentās zemi iemēsot un uzlabot, un kopas zemju saimniecību raža bij sevišķi zema. Jāatzīmē, ka apmēram puse no sādžām ar kopas zemes lietošanas veidu zemi pēc piešķiršanas nebija pārdalījušas. Šis apstāklis tomēr nemazināja stāvokļa nenoteiktību, jo zemi katrā laikā varēja pārdalīt.

Zemes normas, ko zemniekiem-dzimtsļaudīm piešķīra tos brīvlaižot, visumā jāatzīst par samērā pietiekošām. Pirmā laikā pēc brīvlaišanas dažās vietās zemi pat uzskatīja ne par ienākuma avotu, bet par smagu nastu, no kuŗas baidījās un vairījās, jo nespēja zemi izmantot un maksāt par to pienākošos maksājumus.

Ar laiku, iedzīvotāju skaitam pavairojoties, saimniecību platības savstarpējas dalīšanas ceļā samazinājās un drīz vien pie esošā apsaimniekošanas veida bij nepietiekošas saimnieku un viņu ģimeņu eksistences nodrošināšanai un nodevu samaksai. Par dzimtsbiržu zemēm gan bij

spēkā noteikums, ka šīs saimniecības aizliegts sadalīt mazākas par 10 desetiņām. Praksē tomēr šo noteikumu maz ievēroja. Kā dzimtsbiržu, tā kopas zemju saimniecības likums uzskatīja par ģimenei (ne ģimenes galvai) piederošām. Parasti, kā dzimtsbiržu saimniecības, tā arī tās kopas zemes saimniecības, kur kopa zemi nepārdalīja, mantoja vīriešu kārtas ģimenes locekļi un sadalīja savā starpā vienlīdzīgās daļās. Šņores dalīja gāreniski un tā radās saimniecības, kuŗu platība bij 2—3 ha un šņoru plātums pat ap 2 metri. Kur kopas zemi pārdalīja, tur saimniecības sadrumstaloja vēl straujāk, jo „dvēseļu“ pieaugums vienmēr bija liels, zemi periodiski pārdalīja uz visām kopas „dvēselēm“, jeb citiem kopas pieņemtiem pamatiem, un no likuma puses ierobežojumu saimniecību platībai nebija. Starpība bija tikai tā, ka kopas zemēs visas saimniecības bija sīkas ar puslīdz vienādu zemes platību, bet dzimtsbiržu saimniecību platības bija ļoti dažādas.

Ilgu laiku politiķi un oikonomisti par galveno ļaunumu, kādēļ zemnieku piešķirto zemju saimniecības nīkuļoja, grima parādos un nabadzībā, uzskatīja šo saimniecību mazo zemes platību, vai, kā mēdza teikt, — „zemes trūkumu“. Šo iemeslu dēļ pirmā kārtā mēģināja pacelt zemnieku labklājību, palielinot viņu lietošanā esošās zemes platību. Šim nolūkam nodibināja zemnieku agrārbanku, veicināja pārceļošanu uz brīvām neapdzīvotām zemēm u. t. t. Personīgo iniciatīvi saistošo šņorveidīgo zemes lietošanu, kā arī saimnieku nenoteikto un mainīgo (patiesībā beztiesisko) stāvokli kopas zemju valdīšanā, uzskatīja par mazāku ļaunumu. Pamazām tomēr nobrieda doma, ka piešķirto zemnieku zemju saimniecību kultūru varēs pacelt tikai tad, ja kopas zemi pārvērtīs par personīgu īpašumu, ja iznīcinās galveno ļaunuma sakni — šņoru sistēmu, — un iedalīs zemi viensētās. Tā radās 1906. g. 9. novembra un 1910. g. 14. jūnija likumi, kuŗi noteica, ka visas sādžas, kuŗās no piešķiršanas laika zeme nav pārdalīta, — atzītas par pārgājušām uz privātīpašuma kārtību. Tiem kopas zemes saimniekiem, kur zeme bija pārdalīta, tie paši likumi piešķīra tiesības nostiprināt personīgā īpa-

šumā tos kopas zemes gabalus, kas atradās viņu valdīšanā, kā arī pastāvīgu, viņu zemes gabaliem atbilstošu daļu nedalītos, kopas valdīšanā esošos zemes gabalos. Dzimtsbiržu zemes atzina par saimnieku privātīpašumu un ar to atcēla izpirkšanas aktos ievestos noteikumus, pēc kuriem īpašuma tiesības uz visu sādžas zemi piederēja sādžas sabiedrībai. Atcēla arī noteikumu, ka saimniecība pieder ģimenei. Par saimniecības īpašnieku atzina ģimenes galvu, bet saimniecības, kas atradās mātes un bērnu, vai dažādu taisnas līnijas radniecībā nestāvošu personu valdīšanā, — par šo personu kopīpašumu. Šie likumi arī paredzēja sādžu šņoru zemes, kā dzimtsbiržu, tā kopas zemes, sadalīt viensētās un izdalīt atsevišķās saimniecībās. Sadalīšanas darbus uzdeva organizēt un izpildīt ar 1906. g. 4. maija likumu nodibinātām zemes ierīcības komisijām, bet sadalīšanas apstiprināšana piekrita zemnieku lietu pārvaldes iestādēm.

II. SĀDŽU ŠŅORU ZEMJU SADALIŠANA VIENSĒTĀS.

1911. gada 29. maija likums par zemes ierīcību nostādīja sādžu šņoru zemju sadalīšanu viensētās uz stingriem pamatiem. Sadalīšanas darbi attīstījās un norisinājās diezgan strauji, kaut gan daudzi saimnieki uz jauno iekārtu vēl skatījās ar neuzticību, jo nebija to redzējuši praksē un baidījās no darba un izdevumiem, ko prasīja pārcelšanās uz jaunu vietu un saimniecības ierīkošana. Nevarēja arī aprast ar domu, ka nebūs vairs kopīga sādžas ganāmpulka.

Pasaules kaŗš un revolūcijas laiks pārtrauca sādžu šņoru zemju sadalīšanu viensētās, bet nesamazināja sadalīšanas vajadzību. Nodibinoties Latvijas valstij, šī vajadzība bij vēl lielāka un šņoru sistēmas neērtības un ļaunās puses bij jo vairāk redzamas un sajūtamas. Pirms pasaules kaŗa Latgales iedzīvotāji, šņorū zemes īpašnieki, diezgan plašos apmēros savu labklājību pamatoja uz blakus ieņēmumiem, strādājot ārpus saimniecības. Viņi brauca peļņā, kā būvstrādnieki, zemes racēji u. t. t. Vitebskas guber-

ņas, pie kuņas piederēja arī taģadējie Latgales aprinķi, zemes racēji bij plaši pazīstami. Sādžu šņuru zemes saimniecības apstrādāja mājā palikušie ģimenes locekļi. Bieži vien saimniecību uzskatīja gan par pastāvīgo dzīves vietu, bet ne par ienākumu avotu, kas nodrošina ģimenes eksistenci.

Latvijas valstī darba apstākļi bij pavisam citādi. Rūpniecība bij izpostīta, peļņā iešana izbeidzās. Daudzi plašā Krievijā izklīdušie ģimenes locekļi atgriezās savās lauku sētās. Nu galvenais ienākumu avots bij lauksaimniecība. Saimniecību mazā platība, kas tai laikā caurmērā bij apm. 9 ha, neļāva turpināt primitīvo zemes apsaimniekošanu. Bij jāpaceļ saimniecību kultūra, jāpāriet uz mūsu laikiem piemērotiem apsaimniekošanas veidiem, jāizdara zemes meliorācija, bet lai to visu panāktu, vispirms bij jāiznīcina šņuru sistēma un zeme jāsadala viensētās.

Sadalīšanas darbus sāka jau 1920. gadā, tomēr līdz 1924. gadam (iesk.) maz bij padarīts. Iemesli tam šādi: 1) mērnieku trūkums, jo visi mērnieki bij nodarbināti pie valsts fonda zemju sadalīšanas, kāds darbs bija veikams pirmā kārtā; 2) pirms šņuru zemju sadalīšanas viensētās bija jālikvidē šņuru zemju saimniecībām piederošās ganību servitūtu tiesības uz muižu zemēm, jāiedala un jāpiešķir sīksaimniecībām piegriezumi no valsts zemes fonda; 3) bij jāpapildina esošie likumi vai jāizdod jauns likums par zemes ierīcību.

1911. gada 29. maija likums par zemes ierīcību nebij piemērots Latvijas apstākļiem. Nebija vairs dažu amata personu (zemstes priekšnieku, sādžas vecāko) un iestāžu, kuņu līdzdalība zemes ierīcības darbos 1911. g. 29. maija likumā paredzēta, bet kuņiem vietnieki nevienā Latvijas likumā nebij noteikti. Zināmā mērā bij pārgrozījušies arī sadalīšanas darbu apstākļi. Sīksaimniecību paplašināšanai no valsts zemes fonda piešķirtie piegriezumi bij jāsadala un jānokārto kopā ar šņuru zemi. Nelikvidētās ganību servitūtu tiesības bij jālikvidē piespiedu kārtā. Tāpat kopīgā sadalīšanā bij jāietur tās zemes, kuņas šņuru zemes īpašnieki, kā atsevišķi, tā grupās, savu saimniecību papla-

šināšanai bij ieguvuši pirkšanas ceļā. Šādi darbi 1911. g. 29. maija likumā nebij paredzēti.

Minēto iemeslu dēļ 1924. g. 2. oktobrī Latvijas Republikas Satversmes 81. panta kārtībā izdeva „Noteikumus par zemes ierīcību“. Šos „noteikumus“ izstrādāja lielā steigā un tie atsevišķās daļās bija nepilnīgi, kamdēļ 1926., 1927. un 1928. g.g. tos papildināja un pārgrozīja. Sacimas agrārpolitikas komisija „noteikumus“ pārstrādāja un paplašināja, bet šis likumprojekts diemžēl „aizķērās“ Saimes juridiskajā komisijā un dienas gaismu nepieredzēja.

1923.—24. gados jautājums par sādžu šņoru zemju sadalīšanu viensētās kļuva stipri akūts. Daudzām sādžām piegriezumi jau bij iedalīti un piešķirti; ganību servitūtu tiesības likvidētas. Par likvidētām servitūtu tiesībām un piegriezumā piešķirtie zemes gabali nebij sadalīti starp saimniecībām, bet atradās kopīpašumā. Šo kopīpašuma gabalu lietošana bij stipri apgrūtināta un radīja strīdus. Neatliekami bij jāpāriet uz intensīvāku zemes apsaimniekošanu, kamdēļ šņoru zemes īpašnieki lielā skaitā sāka iesniegt lūgumus par sadalīšanu viensētās. Mērnieku trūkuma dēļ no lūguma iesniegšanas līdz sadalīšanai bij jāgaida rindā 2—4 gadi. Cerot, ka drīz sadalīs viensētās un zinot, ka ēkas vajadzēs pārcelt uz iedalītām viensētām, saimnieki ne remontēja ēkas, ne laboja jumtus, no kā ēkas stipri cieta un nonāca neliefojamā stāvoklī. Saimnieki neveda arī mēslus uz līdzšinējām šņorēm, bet krāja tos, lai izvestu uz iedalāmām viensētām. Šie apstākļi lika meklēt ceļus, kā sadalīšanas darbus cik vien iespējams paātrināt. Šai nolūkā pie šņoru zemju sadalīšanas nodarbināja iespējami lielāku skaitu Zemkopības departamenta mērnieku un sākot ar 1926. gadu ieveda darba ražības prēmijas. Bez tam Zemkopības ministrija atļāva darbus izpildīt privāti praktizējošiem zvērinātiem mērniekiem, un sākot ar 1926. gadu izmaksāja zvērinātiem mērniekiem no budžetā atvēlētām summām Ls 3.— par katru viensētās sadalīto hektāru. Valsts zemes banka aizdevuma veidā uz saimnieku rēķina izsniedza līdz Ls 4.— par hektāru mērīšanas izdevumu segšanai. Tā atlīdzības jautājums bij at-

risināts un zvērinātie mērniki šņoru zemju sadalīšanu izpildīja plašos apmēros. Visumā darba ražības prēmijas un zvērināto mērnieku ar valsts piemaksām izpildītie darbi ir paātrinājuši sādžu šņoru zemju sadalīšanu apmēram par 5 gadiem.

Visintensīvāk sadalīšanas darbi noritēja 1926.—30. gados. 1930. gadā pie sadalīšanas darbiem nodarbinātie mērniki gandrīz visus atlikušos sādžu šņoru zemju sadalīšanas darbus varēja pabeigt 1931. gadā, bet tā kā steidzami darbi bija veikti, dažas sādžas vēl nevēlējās iziet uz viensētām, un citām nebij nokārtots jautājums par īpašuma tiesībām uz pirktām zemēm, tad daļu mērnieku atkoman-dēja pie citiem neatliekamiem darbiem un šņoru zemju sadalīšana nelielos apmēros turpinās arī tagad.

Sadalīšanas darbu stāvoklis 1934. g. 1. janvārī redzams sekojošā tabulā Nr. 1.

Tabula Nr. 1.

Sādžu šņoru zemju sadalīšanas stāvoklis Latgalē uz 1934. g. 1. janvāri.

Apriņķis	Sadalīts Krievijas valdīšanas laikā			Sadalīts Latvijas laikā			Nav sākts dalīt			K o p ā		
	Sādžu sk.	Viensēt. sk.	Platība ha	Sādžu sk.	Viensēt. sk.	Platība ha	Sādžu sk.	Viensēt. sk.	Platība ha	Sādžu sk.	Viensēt. sk.	Platība ha
Daugavp.	341	3621	48189	1642	24215	236594	103	479	4482	2086	28315	289265
Rēzeknes	291	5350	47896	1112	19108	189030	65	854	3601	1468	25312	240527
Ludzas .	78	1421	13398	794	14084	136118	19	174	1563	891	15679	151079
Jaunlatg.	191	3058	30883	582	8539	89163	65	603	4619	838	12200	124665
Kopā . .	901	13450	140366	4130	65946	650905	252	2110	14265	5283	81506	805536
Atrodas izpildīšanā . . .										118	1262	12849
Kopā . . .										5401	82768	818385

Piezīme. Tabulā ievietotie dati ievākti Mērniecības daļā pēc pārskatiem un apriņķa mērnieku sniegtām ziņām. Pareizi ir skaitļi par Latvijas laikā sadalītām sādžām. Pārējie skaitļi aptuveni un nav stabili: dažas no Krievijas laikā sadalītām sādžām sadala par jaunu; pilnīgi noteikta sādžu šņoru zemju reģistrācija nav izvesta; zemes ierīcības

kārtībā sadala arī dažāda veida kopīpašuma zemes, kuŗas ietilpst tabulā minētos datos, un lūgumi par šādu zemju sadalīšanu turpina ienākt.

III. SADALIŠANAS DARBU IEKĀRTA.

Sastādot sadalīšanas projektus, kā jau minēts, kopīgā sadalīšanā ietveŗ visas sādžas saimniekiem piederošās un saimnieciskā ziņā apvienotās zemes, kā: 1) piešķirtās šņoru, 2) piegriezumā no valsts zemes fonda piešķirtās, 3) par likvidētiem ganību servitūtiem saņemtās un 4) pirkšanas ceļā iegūtās. Uz vienošanās vai vērtēšanas pamata visas šīs zemes apvieno, tā sakot, „vienā katlā“; izejot no apvienotās zemes 1 ha vidējās vērtības aprēķina, uz kādu šīs zemes platību katram saimniekam tiesības, pēc kam iedala viensētas no kopējās zemes platības, nerēķinoties vairs ar agrākām robežām un atsevišķu personu tiesībām uz dažādā ceļā iegūtām zemēm. Tādā kārtībā iespējams viensētas ierīkot ar vismazāko starpgabalu skaitu un noapaļotām robežām.

Pašas viensētas projektē uz vienošanās, vērtēšanas vai torģu pamata. Saimnieki vairumā vēlās viensētas saņemt uz torģu pamata. Iedalot viensētas pēc torģu sistēmas, mērnieks saimnieku sapulcē liek mazāksolīšanā parasti dabā no trīs pusēm norādītu zemes gabalu. Tanī vietā viensētu saņem tas saimnieks, kuŗš katra viņam piederošā hektāra vietā prasa vismazāko zemes platību.

Torģu sistēmas pozitīvā puse ir tā, ka saimnieki var iegūt viensētas viņiem vēlamā un patīkamā vietā, kā arī piemērot savas ģimenes darba spēkam. Parasti ģimenes ar lielu darba spēku ņem viensētas nekultivētās zemēs, jo tur saņem lielāku zemes platību. Ģimenes ar mazu darba spēku paliek ar saimniecības ēkām uz vietas, vai saņem viensētas kultivētā zemē, bet par to mazāku platību.

Torģu sistēmas ļaunām pusēm pirmā kārtā pieskaitāms azards, kuŗā mazāksolītāji nonāk savstarpējā sacensībā dažādu apstākļu dēļ (lai ēkas paliktu uz vietas, vieta patīk u. t. t.); otrā kārtā mināma daļas saimnieku nespēja orientēties torģos liekamā gabala vērtībā un robežās.

meža ierāda līdz 3 ha uz izpirkšanas noteikumiem tai saimniecībai, kuŗas robežās mežs iekrīt.

Viensētām uz izpirkšanas noteikumiem atstājamo mežu, saimniecības sadalot, norobežo dabā un norāda mežniecībai, kas to novērtē, bet pārējo mežu nocērt. Uz piegriezumā piešķirtām valsts fonda zemēm augošo mežu iegūt ir izdevīgi tiem saimniekiem, kam piešķirti piegriezumi, jo šinīs gadījumos vērtē tikai būvkokus (kā jaunsaimniecībām): skuju kokus no pilnām 9 collām un būvei derīgus ozolus un ošus no pilnām 10 collām krūšu augstumā. Pārējie koki, kā arī skuju koku jaunaudzes līdz 30 g. un lapu koku jaunaudzes līdz 20 g. vecas, nav vērtējami un pāriet viensētas saimnieka īpašumā par brīvu. Mežu uz zemēm, kas piegrieztas par likvidētiem servitūtiem vai saimniecību paplašināšanai, ja pēdējo iegūst saimnieks, kam piegriezums nav piešķirts, kā arī piegriezuma saņēmējam ierādītā un atstājamā meža to daļu, kas pārsniedz viņam piegriezumā piešķirto platību, vērtē visu, sākot no pilnām 6 collām krūšu augstumā. Šī meža iegūšana saimniekiem jūtamu materiālu labumu nedod.

Tā kā zemi sadala tikai viensētās, tad lielākai saimniecības daļai ēkas jāpārceļ uz jaunām vietām. Pārceļšana un pāriešana uz zemes lietošanu viensētās notiek ļoti strauji. Daudzos gadījumos pat nenogaida sadalīšanas darbu beigu un projekta apstiprināšanu.

Ēku pārceļšanu uz viensētām atvieglo tas apstākļi, ka tās ar maz izņēmumiem ir ar salmu jumtiem, būvētas no baļķiem guļbūvē, kamdēļ viegli nojaucamas, pārvedamas un jaunajā vietā saliekamas. Mūŗa ēku ir maz un kur tādas ir, tur pārceļšanās un līdz ar to arī sadalīšanas jautājums jau daudz grūtāks; ēkas vairāk atstāj uz vietas, mazāk rēķinoties ar saimniecību robežām. Tomēr nojauc un pārceļ arī mūŗa ēkas. Viensētās celtās saimniecību ēkas lielākā daļā ir tās pašas un tādas pašas, kādas tās bij sādžā. Saimniecību ēku saŗrupējums liek daudz ko vēlēties. Vēl sastopamas pēc krievu paraŗas celtās ēkas, kad dzīvojamā ēka ar kūti (būvētas tik cieŗi blakus, ka jumti saiet kopā un starp kūti un istabu

ierīkots ar jumtu segts laidars. Sastopamas tomēr arī jau pietiekoši labi sagrupētas saimniecību ēkas.

IV. VALSTS PABALSTI SADALIŠANAS DARBU VEICINĀŠANAI.

Pirmais, ar ko valsts veicina sadalīšanas darbus, ir zemes ierīcības iestāžu uzturēšana, mērnieku algošana un citu mērniecības darbu izdevumu segšana. Par mērniecības darbu izpildīšanu, ieskaitot viensētu plānu un dokumentu izgatavošanu, korroborēšanu un izsniegšanu īpašniekiem, valsts iekasē no pēdējiem noteikumos par zemes ierīcību paredzēto atlīdzību, kas atkarīga no viensētas platības un vidēji ir Ls 3.50 par hektāru. Šī summa nesedz visus mērīšanas izdevumus, un valstij par katru iedalīto hektāru jāpiemaksā ne mazāk kā Ls 3.00, pie kam šinī summā nav ieskaitīti izdevumi zemes ierīcības iestāžu uzturēšanai, plānu un dokumentu izgatavošanai un korroborēšanai. Maksu par sadalīšanas darbiem iekasē izsniedzot īpašniekiem viensētu dokumentus. Tiem saimniekiem, kuŗu viensētas ieķīlā Valsts zemes bankā, maksu par sadalīšanu pieskaita Valsts zemes bankas aizdevumam.

Ēku pārceļšanai uz viensētām un jaunu ēku būvēm vajadzīgos kokus valsts izsniedz par $\frac{1}{5}$ daļu taksas cenas, pie kam arī šī $\frac{1}{5}$ daļa nav tūlī jāmaksā, bet to var pārvērst Valsts zemes bankas aizdevumā.

Valsts zemes banka izsniedz viensētu īpašniekiem īstermiņa un ilgtermiņa aizdevumus ēku pārceļšanai un lauksaimniecības inventāra iegādāšanai.

Uz nekultivētām zemēm iedalīto saimniecību kultivēšanai valsts izsniedz neatmaksājamus pabalstus budžetā atvēlēto summu robežās.

V. SADALIŠANAS PROJEKTU APSTIPRINĀŠANĀ UN VIENSETU DOKUMENTU KORROBOREŠANĀ.

Pēc sadalīšanas darbu beigšanas, mērnieks visus sādžas saimniekus iepazīstina ar sastādīto sadalīšanas projektu un nodod projektu apriņķa zemes ierīcības komite-

jai. Komiteja projektu skata cauri, uzaicinot uz k-jas sēdi ieinteresētās personas, un projektu apstiprina, vai uzdod pārstrādāt. Ja aprīņa zemes ierīcības komitejas lēmumu 30 dienu laikā nepārsniedz Centrālai zemes ierīcības komitejai, — lēmums stājas spēkā. Pārsūdzētos aprīņa zemes ierīcības komitejas lēmumus skata cauri un izlemj pēc būtības Centrālā zemes ierīcības komiteja, kuŗas lēmumus var pārsūdzēt tikai kasācijas kārtībā 30 dienu laikā Senāta administratīvajam departāmentam.

Kad attiecīgais zemes ierīcības komitejas lēmums par sadalīšanas projekta apstiprināšanu stājies spēkā, Zemkopības departāmenta mērniecības daļa pārbauda plānus, ievāc vajadzīgās ziņas, sastāda parādu un maksājumu aprēķinus, izgatavo viensētu plānus-dokumentus un nosūta tos attiecīgai Zemes grāmatu nodaļai korroborēšanai. Sastādot parādu un maksājumu aprēķinus, Valsts zemes bankas īstermiņa aizdevumus (izsniegtos un papildu kārtā paredzamos), maksu par sadalīšanu viensētās, izsniegtiem būvkokiem, izpirkšanas maksu par piegriezumā piešķirto valsts fonda zemi un uz izpirkšanas noteikumiem atstāto mežu, kā arī meliorācijas izdevumus, kur tāda izdarīta, — apvieno vienā kopējā Valsts zemes bankas aizdevumā, ieraksta viensētas dokumentā un zemes grāmatās. Par šo aizdevumu, kuŗu Banka parasti pārvērš ilgtermiņa aizdevumā, nav jāslēdz ieķīlāšanas raksti un viensētas plāna-dokumenta pirmais noraksts, ko Zemkopības ministrija izdod Valsts zemes bankai, pēdējai noder kā prasības dokuments. Šī vienkāršā iekārta stipri atvieglo viensētu īpašniekus aizdevumu un maksājumu lietas kārtojot. Līdz šim korroborējot viensētu dokumentus apmēram 80% viensētu apgrūtinātas ar maksājumiem un ieķīlātas Valsts zemes bankā.

Viensētu plānus-dokumentus izgatavojot un korroborējot, nokārto un korroborē arī viensētām no valsts zemes fonda piešķirtos piegriezumus un par likvidētām servitūtu tiesībām piegrieztās zemes. Nekādus izpirkšanas vai citus līgumus šinīs gadījumos neslēdz. Nosūtot viensētas plānus-dokumentus zemes grāmatu nodaļai korroborēt,

Zemkopības ministrija paziņo, kādas valsts fonda zemes viensētā ietilpst, un lūdz no attiecīgām vienībām tās norakstīt. Tādā veidā atkrīt izpirkšanas līgumu slēgšana visām nesadalīto sādžu sīksaimniecībām piegriezumā piešķirtām valsts fonda zemēm. Pieņemot, ka šādu saimniecību ir apmēram 30.000 un ka atkrīt arī līgumu slēgšana par ganību servitūtu tiesību likvidēšanu, redzam, ka atkrīt ļoti liels un neproduktīvs darbs.

Līdz 1934. g. 1. decembrim reizē ar viensētu plāniem-dokumentiem ir korroborēti piegriezumi 16.849 saimniecībām ar zemes kopplatību 53.361 ha. Katrai saimniecībai piegriezumā piešķirtās zemes platība vidēji iznāk 3,2 ha.

Par likvidētām ganību servitūtu tiesībām piegrieztā zeme līdz 1934. g. 1. decembrim korroborēta 12.310 viensētām ar zemes kopplatību 14.932 ha. Vidēji ņemot katrai viensētai par likvidētām ganību servitūtu tiesībām piegriezts 1,2 ha.

Līdz 1934. g. 1. decembrim Latgales apriņķos korroborēts šāds viensētu plānu-dokumentu skaits (sk. 87. lpp. augšā)

Tabula Nr. 2.

No 1920. g. līdz 1934. g. 1. janvārim iedalīto un zemes platības.

A p r i ņ ķ i s	Līdz 5 ha		5—10 ha		10—15 ha		15—22 ha	
	skaits	ha	sk.	ha	sk.	ha	sk.	ha
Daugavpils	4317	12920	9488	73176	5819	71570	2602	46315
Rēzeknes	3493	9538	7017	52423	4579	56592	2217	42764
Ludzas	2223	6055	5875	44738	3538	43141	1526	26936
Jaunlatgales	1677	4994	3058	22864	2039	25609	1041	18584
K o p ā	11710	33507	25438	193201	15975	196312	7386	134599

Daugavpils apriņķī	18.088 viens.
Rēzeknes apriņķī	17.153 viens.
Ludzas apriņķī	12.694 viens.
Jaunlatgales apriņķī	6.763 viens.

Kopā 54.698 viens.

VI. IEDALĪTO SAIMNIECĪBU PLATĪBA.

Iedalītās sādžu viensētas savā vairumā ir tipiskas sīksaimniecības. Vienas iedalītās saimniecības vidējā zemes platība ir:

Daugavpils apriņķī	10,2 ha
Rēzeknes apriņķī	10,5 ha
Ludzas apriņķī	10,0 ha
Jaunlatgales apriņķī	10,3 ha
visā Latgalē	10,2 ha

Sīkāks saimniecību grupējums pēc platībām redzams sekojošā tabulā Nr. 2.

apstiprināto viensētu skaits sadalījumā pēc viensētu

Lielākas pa 22 ha		K o p ā		Sabiedr. un kult. vajadz.		Atstāts koņīpašumā		D a v i s a m k o p ā		
sk.	ha	sk.	ha	sk.	ha	sk.	ha	sk.	ha	Sadalīto sādžu sk.
1087	30975	23313	234956	227	140	675	1498	24215	236594	1642
905	35553	18211	186870	140	59	757	2101	19108	189030	1112
480	14598	13642	135468	80	38	362	612	14084	136118	794
521	16237	8336	87688	45	34	158	1441	8539	89163	582
2993	87363	63502	644982	492	271	1952	5652	65946	650905	4130

Sīksaimniecību paplašināšanai no valsts zemes fonda Latgālē ir piešķirti apm. 102.000 ha un par likvidētām ganību servitūtu tiesībām apm. 16.400 ha. Vidēji uz vienu saimniecību iznāk piegriezuma 1,27 ha un par likvidētām ganību servitūtu tiesībām 0,21 ha, kopā 1,48 ha. Ja šo skaitli atņemam no vidējās viensētu saimniecības platības visā Latgālē, tad dabūjam, ka pirms agrārās reformas vidējā sādžas šņoņu zemes saimniecības platība ir bijusi apm. 8,7 ha.

Sādžu šņoņu zemju sadalīšana viensētu saimniecībās ir mūsu otrā lielā agrārā reforma, kas gan sāka jau agrāk, bet kuŗu visā pilnībā un īsā laikā veica brīvā Latvija. Šī reforma gan nedeva saimniecībām jaunu zemes platību, bet tā atdeva saimniekiem savā saimniecībā rīcības brīvību, savilka vienā vietā līdz šim izkaisītos zemes gabalus un radīja apstākļus, kuŗos iespējams izmantot savas individuālās spējas un ziedot savu darbu un uzņēmību saimniecības labklājības un kultūras pacelšanai. Vecā, līdzšinējā iekārta bij lauksaimnieku saistošas važas, kas tagad nokratītas.

Latgales lauksaimnieki pilnīgi apzinās iegūto rīcības brīvību un tamdēļ ar lielu nepacietību tiecās sadalīties viensētās. Ar nenogurstošu enerģiju un neatlaidību viņi veic kolosālo darbu — pāriešanu uz iedalītām viensētām. Nekavējoties mērniekam pa pēdām nāk lauksaimnieks, nojauc visas ēkas, pārceļ tās uz jauno dzīves vietu, ierīko, iekārto saimniecību un sāk kultivēt nekultivētās zemes. Jau pirmajos gados, kad daudz darba un laika jāpatērē ēku pārceļšanai, redzam no ciņiem un krūmiem iztīrītas pļavas, uzartas atmatas, ganības un krūmājus, svaigus grāvjus un nosusinātus purvājus. Šis tas, varbūt, steigā un nemākulīgi izdarīts, bet darbs, neatlaidīgs darbs, redzams visur.

Sādžas un šņores izzudušas un izzūd. Drīz mēs tās varēsim vairs skatīt tikai uzņēmumos un par tām lasīt aprakstos.

Saimniecību attīstīšanās gājiens

Mantojums no dzimtbūšanas.

Reizē ar dzimtbūšanas krišanu Krievijā, arī Latgales zemniekam atraisījās rokas: viņš bija brīvs savas zemes robežās un sāka patstāvīgu dzīvi un darbu. Bet šādam milzīgam sociālam un oikonomiskam apvērsumam bija arī savas negatīvās puses. Patriarchalais dzimtbūšanas režīms, kuŗš gadu simteņus apturēja katru attīstību, bija sādžās un muižās radījis neaprobežotu aizbildniecības un sastinguma stāvokli, kas zināmā mērā nodrošināja primitīvās zemnieku vajadzības. Jaunais oikonomiskais ceļš, uz kuŗa sacentās brīvā konkurencē visi ražojošie spēki, tūlīt nedeva katrai atsevišķai personai to minimālo nodrošinājumu, pie kāda zemnieki bija pieraduši, dzīvodami pirmatnējā dzimtbūšanas stāvoklī. Sacensības apstākļi atspoguļojās zemnieku šķirā, un tādēļ sādžu dzīvē pēc zemnieku brīvlaišanas, blakus gaišām parādībām, sastopam arī daudz sliktu apstākļu.

Zemnieku šķira atradās noslēgtā stāvoklī: viņa iztika no zemes, bet, neraugoties uz to, ka iedzīvotāju skaits vienmēr pieauga, ražošanas līdzeklis, t. i. zemes platība katrai ģimenei palika tāda pati kā senos laikos. Ja zemnieka ģimene neatrada savam darba spēkam izeju kādā rūpniecības nozarē, ja kautkādu iemeslu dēļ nevarēja pacelt sava zemes gabala ražošanas spējas, tad šādas ģimenes stāvoklis, sakarā ar viņas pieaugšanu, pastāvīgi pasliktinājās.

Tie paši apstākļi pastāvēja gan arī agrākā laikā, t. i. dzimtbūšanas periodā. Bet tad šo nevienādību starp zemniecības pieaugumu un zemes platību nolīdzināja citādiem paņēmieniem. Pirmkārt, iedzīvotāju pieaugums gāja lēnāk, nekā pēc brīvlaišanas, laulību noslēgšanu rēgulēja kungs (muižnieks) atkarībā no tā, kad nāca brīva kāda kļaušu

vienība resp. zemes gabals. Tādēļ bieži vien uz laulību noslēgšanu nācās ilgi gaidīt, kamēr jaunlaulājamiem neatbrīvojās kāda no kļaušu vienībām. Bija sādžas, kur desmitiem gadu kļaušu vienības nesagrožīja, nepavairoja un nepamazināja. Tādā ceļā tika kavēta nevien zemes samalcināšana, bet tika apturēta arī laulību noslēgšana un līdz ar to arī iedzīvotāju skaita pieaugšana.

Otrkārt, ar īpašu likumu bija paredzēta iedzīvotāju pārvietošana no bieži apdzīvotiem apvidiem uz brīvām zemēm. Ja vienā otrā vietā muižnieki negribēja ievērot šos noteikumus un atbrīvoties no liekiem zemniekiem, tad viņus nodeva kroņa muižās. Šāda izsūtīšana ir bijusi ļoti plaši izplatīta un visiem zemniekiem labi pazīstama, jo vēlāk, kad krita dzimtbūšana un zemnieki dabūja pārvietošanās brīvību, izceļošana no Latgales palika par tautas slimību, jo mūsu tautieši pulkiem vien klīda projām svešumā laimi meklēt... Ja vēl šodien sastopam Sibīrijā un citur prāvas latgāliešu kolonijas, tad šīs idejas pirmie veicinātāji nebija nekas cits, kā Latgales muižnieki, kuriem vajadzēja tikt vaļā no liekiem un nevajadzīgiem cilvēkiem.

Bija vēl viens apstākļis, kas pa daļai dzimtlaikos nodrošināja zemniekus no bada nāves: muižniekam vajadzēja, pēc lietas būtības, rūpēties par saviem zemniekiem, barot viņus neražas gados un palīdzēt dažādos citos nelaimes gadījumos, kas varētu satricināt zemnieku nožēlojamo labklājību. Šī labklājība gan bija tik neapskaužama, ka viņu tā varam saukt tikai tādēļ, ka ārpus viņas zemniekam tā laika režīmā nebija nekādu tiesību un līdzekļu. Par šo labklājību plašāki varam atrast apgaisojumu dzimtlaiku vēsturē. Še aizrādīšu tikai uz to, ka XVIII gadsimta otrā pusē zemnieku zemes platība, caurmērā ņemot, uz vienu ģimeni bija 9,5 desetinas, ieskaitot aramzemi un pļavas.¹⁾

Šos zemes gabalus zemnieku ģimenēm katrā ziņā nācās apstrādāt pašām, arī tad, kad iestājās kļaušu laiki. „Zemnieku nekādā ziņā nedrīkst atvaļināt peļņā uz pilsētu vai citur, bet ja kāds ir aizgājis bez muižas ziņas

un aizkavējis klausas, tad tam par rupju nepaklausību tiek uzlikts bargs sods, pēc kuŗa viņam jāizpilda savi pienākumi.“²⁾

Šādus un līdzīgus ierakstus varam sastapt muižu inventāros, kā poļu valdīšanas laikā Latgales muižās sauca muižu īpašumu sarakstu, kuŗā ierakstīja arī zemniekus, uzskaitot viņu ģimenes locekļus, darba lopus, zemes platību un nodevas vai klausas. Muižu inventāri ir labākie vēsturiskie dokumenti, kuŗi gaiši un skaidri liecina par zemnieku stāvokli dzimtlaikos, kā arī par to, ar kādu labklājību un bagātību viņi iesāka savu patstāvīgu dzīvi pēc dzimtbūšanas krišanas. Nožēlojami ir tikai tas, ka šos „inventārus“ reti kur varam uziet. Tas tādēļ, ka muižnieki viņus ar zināmu nolūku slēpa no atklātības, un otrkārt, tādēļ, ka muižu vecās bibliotēkas un arhīvi ir kuŗa gados iznīcināti, gan aizvesti, gan sadedzināti. Te blakus minot, jālūdz ikviens lasītājs, kuŗam nejauši rokā nāktu kāds veco laiku Latgales muižu „inventārs“, tādu nodot muzejā, lai tādā kārtā ikvienam šie pagātnes laiku dokumenti būtu pieejami. No tiem mēs gaiši redzēsim, kas Latgales zemnieku gadu simtiem ilgi ir turējis uz vietas, dzinis nabadzībā un gara tumsībā.

*

Ļaužu skaita pieaugšana un mantas sadalīšana.

Runāt par pašreizējo zemnieku stāvokli Latgalē diezgan grūti raibo apstākļu dēļ, kādos atrodas mūsu sādžu un viensētu iedzīvotāji dažādās Latgales daļās. Kā zemes labums, tā arī zemes gābalu lielums ir ļoti dažādi.

Par apstrādājamo zemes platību jāsaka, ka arī pēc dzimtbūšanas atcelšanas lauksaimniecības kultūra šē nav necik manāmi uz augšu gājusi. Mēs jau zinām, ka vispārējā zemes platība, ar kuŗu zemnieki bija apveltīti pēc dzimtbūšanas, bija daudz šaurāka, nekā tas bija dzimtlaikos. No tiem laikiem sādžas iedzīvotāju skaits pieauga par 50—60%, bet zemes platību līdz agrārreformu sākumam dažādā ceļā izdevās paplašināt tikai par 17—20%, bet atsevišķos pagastos zemes platība palika dzimtlaiku

robežās. Salīdzinot šos divus skaitļus, varam secināt, ka visu iedzīvotāju pieaugumu sādžās nevarēja apgādāt ar zemi. Sādžu zemes sasmalcināšanai savā laikā nebija liktas robežas, un tādēļ iedzīvotāju pieaugums, negribēdams šķirties no zemes, skaldīja un drupināja sādžu zemes arvien smalkākās daļās. Āramās zemes trūkuma dēļ, sāka izart katru zemes gabalu, kur tikai varēja ar arklu izbraukt. Āramās zemes paplašināšana uz citu zemju rēķina nepalika bez savām ļaunām sekām; vienmēr vairāk bija sajūtams pļavu trūkums, izcirta un izplēsa mežus un ganības. Aptrūka savu ganību, savas malkas, sava būvmateriala...

No vienas puses saimniecību un zemes gabalu sasmalcināšana, no otras — ganību un mežu iznīcināšana radīja zemniekiem gluži nepanesamu stāvokli, sevišķi tanīs novados, kur nebija nekādas rūpniecības, kur zemnieka brīvās rokas ārpus saimniecības nevarēja nekā piepelnīt klāt. Līdz ar zemes gabalu saskaldīšanu un samazināšanu pati no sevis samazinājās sējumu platība un līdz ar to arī izkultās labības daudzums uz vienas dvēseles. Tā 1857.—1863. gados vidējā raža uz viena cilvēka gadā bija 1,14 „četrvertu“ (1 četrverts = 3 pūriem rudzu vai 2 pūriem auzu), bet trīsdesmit gadus vēlāk (1887.—1890. g.) tikai 0,98 „četrvertu“¹⁾. Ja nu ņemam vērā, ka šinī periodā Latgales apriņķos pakāpeniski pieaug labības izvedumi, tad neizbēgami nākam pie slēdziena, ka šai periodā zemnieku ģimenēs maizes patēriņš ir samazinājies par apm. 20%. Graudu patēriņa samazināšanās, no vienas puses, izskaidrojama ar zemnieku badošanos un, no otras puses — ar kartupeļu un sakņu augu plašāku kultivēšanu, nekā tas bija agrāk. Graudu maizes apmaiņu pret kartupeļiem nevaram uzskatīt par kautkādu tautas labklājības pazīmi. Pāreja no maizes uz kartupeļiem notiek tikai tanīs zemēs, kur zemniekus sāk piemeklēt nabadzība un trūkums. Tas pats sakāms par Latgali: ja maizes vietā nāca kartupeļi, tad zemnieka labklājība bij kritusi uz leju.

Zemnieku turības un labklājības pakāpi, starp citu, noteic lopkopības uzplaukšana. Zirgu pieaugums

caurmērā katru gadu ir kāpis uz augšu. Bet tā kā iedzīvotāju skaits pieauga ātrāk, tad zirgu skaits, kas iznāk uz simts cilvēkiem, arvien mazinājās: no 26,5 galvām 1857. gadā viņš līdz 1897. gadam nokrita uz 22,7 galvām. Arī vēlākos gados, līdz pat pasaules karā, šī regresija tāpat turpinājās, jo pēc būtības zemnieku dzīvē nekādi jauni, labvēlīgāki apstākļi neradās. Sakarā ar šo parādību pamazinājās zirgu skaits katrā atsevišķā saimniecībā un pieauga bezzirgu saimniecību skaits, tas ir, radās īpaša saimniecību šķira, kuŗām bija gabaliņš zemes, kautkāds inventārs, bet nebija sava zirga.

Piena lopu audzēšanā mēs redzam to pašu parādību: laikam līdzī pieaug galvu skaits, bet daudz mazākā proporcijā nekā pieauga iedzīvotāji, un tādēļ lopu skaits attiecībā pret cilvēku skaitu pastāvīgi pamazinās. Kaut gan mums frūkst noteiktu vispārēju datu par zirgu un ragu lopu kustību pirms un pēc kara laikmetos, tomēr arī tie epizodiskie un, teiksim, paviršie novērojumi, kādi mums pieejami, dod liecību, ka lopkopības attīstība pie mums netiek līdzī tautas pieaugumam. Ar šo vispārējo slēdzienu tomēr vēl ir nepietiekoši, lai pilnīgi raksturotu pašreizējo stāvokli. Nepieciešami tuvāk apgaismot iemeslus, kas rada šādu stāvokli un kādi apstākļi šim stāvoklim seko.

Par visredzamāko zemnieku labklājības pazīmi uzskatot viņu zirgu skaitu un izskatu. Bezzirdzinieku skaita pieaugšanu parasti uzskata kā neapšaubāmu pierādījumu tam, ka zemnieku labklājība iet uz leju.

Šādam ieskatam ir liela daļa pareizības, bet ir arī drusku vienpusība. Iedzīvotāju skaitam pieaugot, daļa no tiem vairs neatrod nodarbošanos lauksaimniecībā un tādēļ, acīm redzot, zirgu skaits, kuŗu uztur zemnieki, nevar varioties vienlīdzīgi ar iedzīvotājiem. Otrs fakts, daudz nožēlojamāks, ir tas, ka mūsu zemnieki nav spējuši pilnā mērā izmantot pat to zirgu skaitu, kāds ir bijis viņu rīcībā. Bija vesela rinda saimniecību, kur zirgs bija vajadzīgs tikai dažus mēnešus (un pat dažas nedēļas) gadā, bet uzturs šim zirgam bija vajadzīgs cauru gadu. Citiem vārdiem, šādās saimniecībās zirgs pats sevi nevarēja uz-

turēt — viņš nevarēja tik daudz pelnīt, cik viņš apēda. Še zirgs vairs nebij labdaris un peļņas avots, bet saimniecības izsūcējs.

Viens no galveniem cēloņiem zemnieku labklājības krišanai bija — zemes gabalu sasmalcināšana. Ar šo izskaidrojama parādība, ka katrā Latgales novadā sastopam ļoti daudz mazu, nonīkušu saimniecību. Nemoft vērā Latgales lauksaimniecisko kultūras līmeni, mums jāatzīst zināms zemes platības minimums, zem kuŗa zemnieka saimniecību nevar pamazināt. Saimniecība, kuŗa nonāk zem šī minimuma, paliek neienesīga un vienkārši dzīves nespējīga, un zemniekam tad ir izdevīgāki pamest savu saimniecību un palikt par kalpu. Jau 1892. gadā bezzirdznieku saimnieku bija apm. 16,3% no visām sādžu saimniecībām. No tā laika pagājis daudz gadu, bet apstākļi nav bijuši labvēlīgāki ne priekš kuŗa, ne kuŗa gados. Āgrārreforma uzlaboja tikai daļai zemnieku viņu stāvokli, kamēr vairākums palika bez piegriezumiem, un vairākumā turpinājās tas pats stāvoklis, kāds bija pirms agrārreformas.

Zemnieki bez saimniecības (zirga un govīm) sastāda to iedzīvotāju daļu, kas atstāj pastāvīgo lauksaimniecības darbu un paliek par algādžiem un kalpiem. Tādas ir sekas no iedzīvotāju pieauguma, kuŗš nevar novietoties uz savas zemes un tur pielietot savu darba spēku. Vēl sliktāk uz tautas un visa apgabala labklājību atsaucas sīkās nīkuļojošās saimniecības, kas turpina nodarboties ar saimniecību uz sava mazā gabaliņa. Šie „saimnieki” tad īsti nespēj izmantot savu dzīvo inventāru. Pārāk sīki gabaliņi ir neienesīgi saimniekiem pašiem un neizdevīgi arī valstij. Saistīdami pie sevis neproduktīvi ļoti daudzas darba rokas un uzturēdami liekus zirgus, šādas kultūras nespēj sevi attaisnot un sen nespēj dot kautko vispārējām vajadzībām. Lauksaimnieciskais darba spēks, kuŗš neproduktīvi iet zudumā vai nu darba trūkuma dēļ vai arī nenormālu lauksaimniecisku tehnisku apstākļu dēļ, vispārējā masā samazina tirgus produktu krājumus, un reizē ar to apgabalam iet zudumā visas tās vērtības, kuŗas varētu citādos apstākļos ražot iedzīvotāju pieaugums. Baņodama

pie tam milzīgu skaitu lieku darba dzīvnieku, kuŗi normālos un labākos zemkopības apstākļos būtu gluži nevajadzīgi, aprinķiem iet zudumā arī daudz hektāru no zaļbarības laukiem, kuŗus citādi varētu izlietot ienesīgāki.

Lai varētu spriest par zirgu izmantošanas lietderību un maksimālo iespējamību, galvenā kārtā lauksaimniecības nolūkiem, nepieciešami vispirms noteikt, cik viens zirgs var caurmērā apstrādāt aŗamās zemes, un pēc tam salīdzināt zemnieku zirgu skaitu ar aŗamās zemes platību.

Pie līdzšinējās kultūras vidējās normas, ko viens zirgs spēj apstrādāt, ir 5—6 ha aŗamas zemes, t. i. ņemot vērā parasto sasmalcināto zemnieku saimniecību. Lielās, modernās lauksaimniecībās viena zirga darba norma var sniegties līdz 10 ha aŗamās zemes un pat vairāk. Ja aŗamās zemes norma pārsniedz sīksaimniecībā uz viena zirga 6 ha, tad apstrādāšana jau paliek pavirša; samazinot šo normu, zirgam aptrūkst darba, un viņš nes saimniekam tikai zaudējumus. Ja nu ņemam vērā, ka Latgālē ir ap 40% tādu saimniecību, kuŗās aŗamas zemes platība ir zem 6 ha, tad, atskaitot nost augšā minētos 16,3%, kas krīt uz bezzirdzinieku saimniecībām, dabūjam $(40 - 16,3) = 23,7\%$ tādu saimniecību, kuŗas zirgus gan tura, bet kuŗās šī zirgu turēšana un barošana pēc saimnieciskiem apstākļiem nes tikai zaudējumus.

Nav ne mazāko šaubu, ka katrs zemnieks pieliek vislielākās pūles, lai noturētu sevim kaut vienu vienīgu zirgu, un ir gatavs nest zirga dēļ visādus upuŗus, bet tas uz vietas rada tikai neauglīgu konkurenci, kuŗa piespieŗ zemnieku par pusvelti braukt peļņās vai atdot savu zirgu darbā bez kautkāda ienākuma, vienkārši par barību.

Tādā kārtā i bezzirgu saimniecības, kā arī tikko aprādītās mazzemnieku saimniecības, kuŗas nespēj visā pilnībā izmantot pat viena zirga darba spēku, aplicina tikai to, ka Latgālē apmēram 40% sīksaimniecību stāv zem vidējā labklājības līmeņa un ka še vajadzīgas radikālas reformas visā kultūras dzīvē, par ko arī runāsim šī raksta beigās.

Govij sīksaimnieka saimniecībā piegriež vēl mazāku vēribu, nekā zirgam, tādēļ arī viņa tik neglīta pēc izskata un auguma. Ziemā govys stāv pie salmiem un pelavām, retais saimnieks piejauc drusku siena. Līdz pavasarim govys stipri izdilst miesās, tā kā vājākās no viņām krīt no kājām. Gadskārtīgi sīksaimnieks kaujās ar lopbarības trūkumu un agrā pavasarī jau izdzen govys laukā, kaut gan tur vēl nav neviens zaļa asniņa. No šīs staigāšanas pa aukstiem, tukšiem laukiem govys vēl vairāk pagurst. Tikai maija pirmajās dienās, kad atzeļ lauki un nokrītas ūdeņi, govys dabū pirmo zaļumu. Pēc kāda mēneša govys sāk atkopties, un izslaukums sasniedz normālu mēru. Bet lielākai daļai sīksaimnieku ir absolūts ganību trūkums, tādēļ maija beigās, kad beidz ganīt pļavās un apsēj tīrumus, sākas atkal „govju mērdēšana“, kas turpinās līdz tam laikam, kamēr sākas siena un rudzu pļaušana, kad atbrīvojas plašāki lauki govju ganīšanai. Tomēr arī šie govīm atliek tikai rugāji, kas atzeļ tikai slapjā vasarā, Sīkzemniekam vienmēr trūkst maizes, tādēļ gluži dabiski viņš visu savu platību cenšas apsēt ar graudiem. Nedabiski un smieklīgi viņam liekas no 3—4 ha kādu stūri atlicināt zāļu sēšanai (āboliņa, timotiņa u. c.). Sekas ir tās, ka govys cauru gadu nīkuļo un piena dod maz un plānu.

No sliktām govīm rodas arī sīks pieaugums. Divu nedēļu veci telēni ir laba suņa lielumā un sver 15—20 kg, reti kad vairāk. Āudzēšanai atstātais telēns zīž savu māti nedēļas sešas, pēc tam viņu sāk dzirdīt ar dzērienu no auzu miltiem un piena, bet pēc mēneša to jau dzirda bez piena. Trešā mēnesī telēnam jau dod zāli un laiž ganībā. Trešā, ceturtnā gadā teles jau tiek slaucamas. Tā tas turpinājas gadu no gada, un par sugas uzlabošanu neviens pat nedomā. Ja runāsim, ka vajaga ievest labākas govys, sīksaimnieks aprāda, ka tās pašas viņa mazās gotiņas esot vislabākās, jo tām nevajagot ne labas barības, ne labas ganības. Un viņam sava daļa taisnības: ja viņa apstākļos ievēdīsim labas sugas govys, tad pēc gada vai diviem viņas vai nu nonīks, vai paliks tikpat kaulainas, kā visas citas.

*

Pēc dzimtbūšanas veselu laikmetu sādžu iedzīvotāji bija pamesti savam liktenim, bez kautkādas palīdzības no malas, bez kredītiem un bez pabalstiem, bija spiesti pielikt visu darba spēku zemes gabalam, kuŗš pastāvīgi skaldījās un pamazinājās iedzīvotāju pieauguma dēļ. No otras puses — pieauga personu nodoklis un tika, bez tam, ieviesta vesela nodokļu sistēma, kuŗa pa spēkaīm bija tikai daži atsevišķiem saimniekiem, bet visā visumā krievu laikos dzina zemniekus stāvu parādos. Šādos apstākļos zemnieki nevarēja cerēt uz labklājību. Bija izņēmumi, bija atsevišķi zemnieki, kuŗi palika bagāti, bija pat atsevišķas daļas, kuŗas palika turīgas. Bet vispāri nevarēja cerēt uz kautkādu ievērojamu progresu. Bija kautkāds vidējais stāvoklis, bet kuŗš saimnieciskā ziņā krita zem tā, tam vājas izredzes bija no jauna pacelties, tas jau bija izputējis zemnieks un visbiežāki galīgi aizgāja no savas saimniecības. Pēckaŗa gados zemnieku stāvoklis visā visumā nav gājis uz augšu. Bezzirdznieku-saimnieku procents, tāpat kā pirms kaŗa, sastāda 10-20%. Vispār Latgalē redzam šādu ainu: zemnieku masā sastopam atsevišķas saimniecības un atsevišķas personas, kuŗas paliek bagātas. Paralēli viņiem ievērojama daļa zemnieku krīt nabadzībā un pārvēršas par bezzirdzniekiem, kalpiem un strūdeniekiem. Bet viss vairums zemnieku, kuŗi atrodas starp šiem galējiem spārnēm, paliek savā pirmatnējā stāvoklī, viņu labklājība neaug, bet tikai svārstās: pie labas ražas uzlabojas, pie nelabvēlīgiem apstākļiem atkal krīt atpakaļ. No šīs vidējās zemnieku šķiras ir atkarīga tautas un valsts labklājība. Ja zemnieku lielākais vairums savās saimniecībās iet uz priekšu, tad viņiem līdzī ceļas un aug tautas bagātības. Mēs, turpretim, redzam, ka Latgales zemnieki uz priekšu iet ļoti lēniem soļiem, dažos novados stāv uz vietas, vai pat iet atpakaļ. Caurbraucējam, redzot daudzās viensētas, jaunsaimniecības, jaunas ēkas u. t. t., liksies, ka Latgales zemnieki pašlaik ātriem soļiem iet uz priekšu. Tas pa gabalu tā arī ir, bet ja nu tam pretim liekam zemnieka vekselus un gadiem ilgi nenomaksātos nodokļus, tad no redzamās ārējās labklājības bieži vien nekas pāri nepaliek...

Šinī vietā ar rūgtumu jāatceras nesenā pagātne, kad pie pagastu namiem un baznīcām uz mucām pulcējās aģitatoru bari un katrs „savas partijas vārdā“ sludināja zemniekiem, lai tikai prasa pabalstus un aizdevumus, lai tikai taisa parādus un nemaksā nodokļus. Mūsu strādīgos, reliģiozos, bet vientiesīgos zemniekus šo „jauko“ runu plūdi samulsināja: sākās braukalēšanas ap partiju vīriem, aizdevumu meklēšana, parādu nemaksāšana... Bet partiju pabalsti un aizdevumi izkusa zemnieku pirkstos, kā pavasara sniegs, neatstādāmi viņu saimniecībās nekādu uzlabošanās pēdu. Paldies Dievam, šī saimniecību slīdēšana parādu un bezdarbības purvā nu ir apturēta: mūsu dižais vadonis Kārlis Ulmanis izdzina tirgoņus un naudas mijējus no tautas dieva nama un deva mūsu apriņķa zemniekiem iespēju atgriezties mierīgā dzīvē un godīgā darbā. Atjaunotās Latvijas reformu vilnis ir skāris arī mūsu tēvijas tālāko novadu — Ludzas apriņķi. Agrārreforma, kuŗa partiju valdīšanas laikmetā tika izvesta tikai formāli un pie tam, izkalpojot dažādu partiju interesēm, tagad tiks padziļināta kultūrāli, proti: 1) tiks uzlabota zemnieku zeme tādā mērā, lai viņa varētu dot maksimālo ražu; 2) zemnieki nāks pie pārlicības, ka jaunās saimniecības formas ir labākas par līdzšinējām; 3) zemniekam parādīs redzamā un taustāmā veidā, kā jāsaimnieko pēc vietējo apstākļu prasībām.

Nav jau nekāds noslēpums, ka Latgales zemnieks vārdiem netic, un tādēļ pret zemnieku vienaldzību un neticību kā pret aukstu ledu sašķīst visas instruktoru un agronomu lekcijas. Pastāvīgi dzirdam, ka uz instruktoru lekcijām un priekšlasījumiem ieradušies 5—6 cilvēki, bet varam saskaitīt veselu rindu gadījumu, kur priekšlasījumi nevarēja notikt, tādēļ ka nebija klausītāju... Tas liecina, ka no vārdiem jāķeras pie darbiem, ejot apmēram pa tiem pašiem ceļiem, pa kādiem gājušas sīksaimniecības savā attīstībā Vakareiropā, kuŗas paņēmienus, ar labojumiem un pārgrozījumiem, mēs varam pārnest nevien Ludzas apriņķī, bet visā Latgalē. Kā tas norisināsies — par to runāsim nākošās rindās.

Ko varētu darīt tautskola?

Dažas pašvaldību iestādes jau sen gādājušas par to, lai pie skolām tiktu ierīkoti sakņu un augļu dārzi un paraugu lauciņi, kur katrs, kas vēlētos, varētu novērot un mācīties labākus saimniekošanas paņēmienus. Bet nav nācies novērot gadījumus, kur pašvaldības būtu šo paraugu darbu iekārtošanu saistījušas ar skolas mācības plānu, cenšoties to kautkādi grozīt vai papildināt. Visbiežāk skolu dārzi ir iekārtoti uz skolotāju personīgu vēlēšanos, lai sagādātu skolai un apkārtnēi skaistāku izskatu, un ja arī dārzs vai lauks tika domāts mācības nolūkiem, tad viņš tika atstāts skolotāju ieskaftam un labai gribai. Tas pats sakāms par tiem dārziem un laukiem, kurus ierīkojušas dažādas lauksaimniecības organizācijas. Ja kādā vietā apstākļi bijuši sevišķi labvēlīgi skolas dārzu ierīkošanai, tad tomēr no tiem tikai retie ir izvērtušies par nopietniem parauga punktiem. Tam par iemeslu ir bijuši dažādi apstākļi — skolotāju nestabīlais stāvoklis, darba pārpilnība skolā, lauksaimnieciskās prakses trūkums, bet galvenais — sistēmas un programmu trūkums līdzšinējā pamatskolu darbā.

Pamatskolu izmantošanai lauksaimnieciskiem mērķiem ārzemēs savā laikā ir bijuši pavisam citi paņēmieni. Visnopietnākie mēģinājumi šai ziņā ir bijuši dažos Francijas departamentos. Tur pie pamatskolām tika atvērtas īpašas lauksaimniecības nodaļas ar divgadīgu kursu. Pēc būtības šīs nodaļas bija pilnīgi patstāvīgas skolas. Tām bija savs pārzinis — speciālists, darbnīcas un laboratorijas, netrūka arī dārzu un parauga lauku. Vēlāk šīs nodaļas tika pārveidotas, ievēdot viņās vispusīgāku programmu un saistot tās ar pastāvošo skolu sistēmu. Daudz lielākus panākumus guva tautas augstskolas pēc dāņu parauga, kurām nebija šauri profesionāls raksturs, bet kuras deva vispārīgo izglītību dažādos novirzienos. Novērojot pie mums zemāko lauksaimniecības skolu kursu un priekšlasījumu gauso attīstības gaitu, negribot uzmācas jautājums: vai mēs esam lauksaimniecības veicināšanā nākuši

uz taisnākā ceļa? Vai nav savādi tas, ka viena otra zemākā lauksaimniecības skola aprīņķī nevar sev salasīt 20—30 skolēnu? Vai tas nebūtu izskaidrojams ar to, ka mūsu pamatskolām, kas dod audzēkņus lauksaimniecības skolām, nav novirziena, ne arī vispārīgas noskaņas lauksaimniecībai par labu? Lauksaimniecības jautājumiem pamatskolās jāpieiet no citas puses un citādā veidā, nekā tas līdz šim darīts. Vispirms jāņem vērā, ka Latgales skolās ap 90% no visiem skolēniem ir laukstrādnieku-zemnieku bērni. Šim faktam ir divas puses: pirmkārt, lauku skola nedrīkst izturēties vienaldzīgi pret uzdevumu — audzināt savus audzēkņus nākošajam zemnieka darbam; otrkārt, šo uzdevumu nav grūti atrisināt jau tādēļ vien, ka lauku skolēni no agrās bērnības aug un dzīvo ciešos sakaros ar zemes darbu, zemnieka priekiem un bēdām. Pa galms, dārzs, lauks un pļava — viss tas lauku bērniem mīļš un pazīstams, un viņi jau no mazām dienām ņem daļību visos saimniecības darbos gan kā novērotāji, gan kā palīgi vecākiem. Skolā viņi ierodas ar bagātīgu novērojumu un piedzīvojumu krājumu dažādās lauksaimniecības nozarēs. Skolas uzdevums ir — izmantot bērnu novērojumus tālākiem mācīšanas un audzināšanas nolūkiem. Dabas zinību sākumi arī ietilpst pirmās pakāpes skolu kursā. Te nu jāuzsver, ka dabas zinības cieši jāsaista ar lauksaimniecību, resp. ar tiem novērojumiem, kādus bērni guvuši ārpus skolas un no mājām sev līdzī atnesuši. Kā galvenie priekšmeti mūsu skolās ir — latviešu valoda un matemātika. Par trešo galveno priekšmetu jātop lauksaimnieciskām dabas zinībām. Šai virzienā jau jānoskaņo apkārtnes mācības programma, sākot ar otro klasi. Skolo-tāji un skolu pārraugi parasti sūdzas, ka apkārtnes mācības stundās notiekot tukša izrunāšanās bez kādiem labiem panākumiem. Šī „tukša izrunāšanās“ tad nu jāpār-vērš par lietišķu un interesantu ievadu tieši lauku bērnu apkārtņē, tas ir — lauksaimniecības nozarēs. Sakars ar dabu, ko bērns guvis un uztur ārpus skolas, nav jāpārtrauc, bet skolā ar veiklu audzinātāja roku jāvirza tājāk. Turpmākās, vecākās klasēs dabas zinību pasniegšanai jābūt

ciešākā sakarā ar lauksaimniecību, izvedot to tiešu mēģinājumu, novērojumu un ekskursiju veidā. Še nepieciešami plaši mācības līdzekļi, bet papildām jāiekārto speciāli ceļojošie muzeji, kuŗi vietējā agronoma-lektora vadībā lai apmeklētu skolas. Šādi ceļojošie skolotāji, apbruņojušies ar lielu mācības līdzekļu krājumu, strādā ar ļoti labiem panākumiem Zviedrijā un Norvēģijā. Stundu pasniegšanā jāņem vērā vecā patiesība, ka sekmējas tikai tas darbs, kuŗam noteikta sistēma un noteikts mērķis, tādēļ arī daudz produktīvākas būs noteiktās programmas ne tikai II., bet arī I. pakāpes klasēs, piemērojot materiālu sarunām, mēģinājumiem un novērojumiem paraugu lauciņos.

Lauksaimniecības ieviešana pamatskolās izvirza pirmās vietās sekošus jautājumus: 1) jāpārstrādā apkārtnes mācības un dabas zinātņu programmas, sākot ar otro klasi, noskaņojot viņas lauksaimnieciskā virzienā; 2) jāgādā par skolotāju sagatavošanu jaunā priekšmeta pasniegšanai. Šis ir viens no svarīgākiem un grūtāki atrisināmiem darbiem, pirmkārt, līdzšinējais skolotāju kadrs nav baudījis nekādu lauksaimniecisku izglītību. Atsevišķiem skolotājiem ir zināšanas atsevišķās lauksaimniecības nozarēs, bet tas vēl nesola, ka viņi var būt agronomiski audzinātāji, kas spētu skolēnos modināt vispārēju interesi uz lauksaimniecisko dzīvi. Darbā esošiem skolotājiem citas izejas nav, kā apmeklēt lauksaimniecības kursus, kuŗi būtu speciāli rīkoti skolotājiem-lauksaimniecības pasniedzējiem. Reizē ar to jāgādā par to, lai pie skolotāju institūtiem tiktu atvērtas īpašas agronomiskas nodaļas ar lektoru-agronomu priekšgalā. Šim nolūkam skolotāju institūti pārceļami no pilsētām uz laukiem un apgādājami ar paraugsaimniecībām nepieciešamām zemes normām, jo bez tādām nav iespējams atvērt agronomiskās nodaļas. 3) Visām skolām jāapgādā vismaz tāda zemes norma, lai varētu ierīkot mēģinājumu lauciņus un izvest praktiskos darbus, kas programmā paredzēti. Patlaban mēs esam tā bēdīgā fakta priekšā, ka daudzām skolām Latgalē ir pavisam niecīgas zemes normas, bet trešdaļa lauku skolu ir pilnīgi bez ze-

mes, bet skolas, kuŗām ir zemes piešķirtas, savus zemes gabalus izrentē tāļāk dažādiem uzņēmējiem, kas neved vis priekšzīmīgu saimniekošanu, bet gan plēš no skolas zemes, ko var, un kad tā galīgi noplicināta, tad tāļāk to neviens rentēt un apstrādāt negrib, un labam paraugam domātais zemes gabaliņš aizaug ar paeģļiem un dadžiem — par izsmieklu apkārtējiem zemturiem, kuŗi gar skolas zemi staigādami, ironiski nosaka: „Lūk, kā skolas kungi saimnieko!“

Darbs lauku pamatskolās izbeidzas jūnija mēneša pirmajās dienās un skolēni no skolas dodas pie saviem vecākiem. Ar to tā tad arī it kā izbeigtos darbs skolu saimniecībās un parauglaukos, un daudzus svarīgos momentus lauksaimniecības darbā skolēni nedabūtu novērot. Bet arī šo kavēkli dažādā veidā varam novērst un izlīdzināt. Skolēniem jau nebūs sevišķi grūti 2—3 reizes vasarā ierasties skolā un piedalīties dažādu mācības ziņā vērtīgu darbu izpildīšanā. Šim nolūkam lauksaimniecības skolotājam vajaga tikai jau iepriekš paredzēt šos darbus un par to aizrādīt skolēniem.

Tālāk — lauksaimniecības skolotājam vasaras brīvlaikā jāapmeklē savu skolēnu saimniecības. Šīs skolotāja ekskursijas pa savas skolas iecirkņa saimniecībām nebūt nemaksās tik dārgi, bet nozīme viņām var būt jo sevišķi liela. Varam būt pārliecināti, ka ikviens lauksaimnieks dos par brīvu skolotājam zirgu pārbraukšanai no ciema uz ciemu (bet labākā gadījumā arī uzturu). Šie skolotāja-instruktoru ceļojumi saistīs skolu ar lauku darbu, dodot vietējiem zemturiem vērtīgus aizrādījumus praktiskā darbā. Šādi ceļojumi, piemēram, ir obligātoriski Vācijas tā dēvētās ziemas skolās, tāpat arī papildu skolās. Tad vēl lauksaimniecības skolotājs var vasaras brīvlaikā saviem audzēkņiem dot tematus dažādu praktisku darbu izpildīšanai.

Viss tas kopā ņemts, nevien pacels mūsu lauksaimniecības kultūru, bet arī saistīs skolu ar tiešo tautas dzīvi.

Patlaban nopietni jādomā par sīka plāna izstrādāšanu un viņa praktisku realizēšanu. Stājoties pie šī jautājuma praktiskas atrisināšanas, viens no svarīgākiem jautājumiem ir — lauksaimniecības skolotāju un lauksaimnieciski izglītotu skolas priekšnieku sagatavošana. No augšā aprādītā jau redzējām, cik liela loma piekrīt tieši šiem skolotājiem: viņiem nevien jāmāca, bet vēl vairāk — jāaudzina skolēni zemes un dzimtenes mīlestībā, viņiem jāpropagandē lauksaimnieciskais darbs skolā un ārpus tās, viņiem jābūt lietpratējiem visās sava aroda nozarēs, viņiem jāstāv savā iecirkņa lauksaimniecības darba priekšgalā... Ja mācīšanas un audzināšanas darbā skolotāja personībai vispārī piekrīt ļoti liela loma, tad lauksaimniecības skolotājam lauku skolās pienākumu un atbildības vēl jo vairāk. Īsi sakot, lauksaimniecības lietīšķā un audzinošā nostādīšana vispirmā kārtā ir atkarīga no skolas priekšnieka un šī priekšmeta skolotāja. Pēdējam vispirms jābūt labi pazīstamam ar vispārīgiem audzināšanas un mācīšanas noteikumiem, t. i. viņam jābūt paidagoģiski izglītotam cilvēkam. Bez tam — viņam vajaga speciālu zināšanu lauksaimniecības technikā un šo darbu noorganizēšanā. Še ne tik daudz krīt svarā agronomisko zināšanu plašums un dažādība, cik vietējo dzīves apstākļu, klimata un zemes īpatnību laba pazīšana un pielaikošana lauksaimniecības kultūras gājienam. No svara, lai šī persona būtu darba cilvēks, kas ierīko augļu un sakņu dārzus un parauglaukus, kas uz vietas spēj dot lietīšķu priekšzīmi un radīt vērtības. Te vajadzīgs cilvēks, kas pats mīl laukus, dabu un zemes darbu, kas ar savu entuziasmu spēj aizraut savus audzēkņus un savas apkārtnes iemītniekus.

No otras puses — lauksaimniecības skolotājs savos pāsākumos tikai tad var gūt labas sekmes, ja viņu visur atbalsta skolas priekšnieks. Tādēļ, no svara, lai arī skolas priekšnieks būtu pārliecināts lauku dzīves piekritējs un izpratējs. Kur šos spēkus ņemt? Atradīsim arī starp darbā esošiem skolotājiem labu tiesu tādu darbinieku, kas šai virzienā jau daudz strādājuši, bet lielākā tiesa skolu zemju gan stāv atmatās vai arī tiek izrentētas uzņēmējiem,

kas viņas noplicina līdz beidzamam, tā kā beidzot skolas saimniecība — dārzs un lauks nerāda nekādu priekšzīmi, bet varbūt var noderēt tikai par paraugu „kā nevajaga saimniekot“.

Savā laikā pazīstamais Vestfāles papildu skolu organizētājs Geriko no saviem personīgiem piedzīvojumiem aplicināja, ka skolotājs, kas nācis no zemnieku vidus, var nostādīt lauksaimniecības mācīšanu skolās it sevišķi veiksmīgi tādā gadījumā, ja viņš seminārā ir izņēmis dabas zinātņu kursu, pielairotu lauksaimniecības vajadzībām. Tas bija četrdesmit gadus atpakaļ... Un ko redzam šodien! Visur atskan saucieni: atpakaļ pie dabas! atpakaļ uz laukiem! Šie saucieni mums skaidri rāda, ka skolu jaunatnes audzināšanā pienācīgā mērā jāieved lauksaimnieciskais elements. Šis uzdevums patlaban tiek risināts valsts mērogā, un taisni tādēļ pie šī darba visciešāki jāsaistās obligātoriskai tautskolai un tālāk — papildu skolai ar daudzām skolu un ārpuskolas organizācijām.

Kā visciešākais tilts, kas skolu var savienot ar dzīvi un otrādi, jāatzīmē mūsu jaunie mazpulki, kuŗu idejiskā un praktiskā audzināšana visciešāki saistās ar lauku darbu un lauksaimniecības veidošanas un pacelšanas mērķiem. Mūsu valdības galva un mazpulku virsvadonis Dr. Kārlis Ulmanis mazpulku 5 gadu pastāvēšanas svētkos 1934. g. 29. novembrī mazpulku uzdevumus ir raksturojis šādi:

„Aktīviem tikt, nestāvēt uz vietas un negaidīt, kamēr viss pats no sevis notiks, bet mums būs aktīviem būt šī jaunā laikmeta ievadīšanā. Mums vajadzēs uzminēt, kas no līdzšinējā, no vecā ir labs, tik labs, ka tas paturams, un kas jāliek tai vietā, kur līdzšinējais mūs vairs neapmierinās, un tai pašā laikā tūlī domāt par to, kā mēs veco apvienosim ar jauno, labāko.

Tas, kas nāk pats no sevis, tas, varbūt, nav tā vērts, ka viņu iegūstam. Cīņa prasa cīnītājus, bet cīņa prasa arī cīņas vadītājus. Cīņa prasa cīnītājus un cīņa prasa vadoņus. Ja kādā vietā teikts, ka mazpulku uzdevums būs arī lauku dzīvei un zemtuŗu uzdevumiem vadoņus atrast,

izmeklēt un izaudzēt, tad lai šai vietā tas būtu apstiprināts un visiem atmiņā paliktos.

Par pašām cīņām runājot, mēs sakām: cīņas izšķir spēks. Bet es gribu teikt: pareizi, cīņas izšķir spēks, bet ne tikai spēks. Lai cīņas izšķirtos mums par labu, tad bez spēka vajadzīgs arī vēl kas cits. Mēs, kas še kopā esam, un visa mūsu tauta var būt liecinieki tam, ka visās cīņās, kas mūsu zemei uzvaras devušas, pāri par kailo spēku ir stāvējis gars un garīgais spēks. Mēs esam uzvarējuši desmitkārtīgu pretinieku, kam bija gan ieroči, bet tomēr nebija šīs augstākās mantas, proti nebija garīga spēka.

Patī dzīve, visa dzīve taču ir cīņa. Tas ir taisnība, bet, atkārtodams šo patiesību, es gribētu vēl pateikt, ka mums jāzina un jāatmin, ka bez šīs tiešās cīņas dzīvē ir vēl kas cits vajadzīgs. Dzīve un darbs prasa savstarpēju uzticību, palīdzību, savstarpēju pabalstu. Mazpulkos, viņu mācībās un idejās, mazpulku darbā, blakus visam tam, ko citādi mazpulkos māca, pienācis klāt arī nupat minētais. Bez tiešā darba, bez tiešās ziņas vai nu mazpulkā, vai vēlāk ārpus viņa, dzīves uzdevumos ir nepieciešama savstarpēja uzticība, palīdzība, savstarpēja atbalstīšana un pabalsts. Cīņu vedīsim, cīņā pastāvēsim līdz galīgai uzvarai ar drošiem asiem ieročiem, bet arvien savstarpējā saskaņā un saderībā, savstarpējā saskaņā un sadarbībā. Te nu es gribētu pateikt, ka mazpulki mums tam ir pierādījums un gatavotājs plašākai izpratnei, saskaņai, sadarbībai, jo mēs zinām, kas ir mazpulku dalībnieki. Bet saskaņai un sadarbībai starp viņiem un viņu mājiniekiem, vecākiem, brāļiem, māsām.

Uz mājām viņi nes mazpulkos piedzīvoto, redzēto, kas tur mācīts. Mana sirsnīgā vēlēšanās ir, lai no mājas puses arī parādītos šī saskaņas un sadarbības griba tādā kārtā, ka ar sirsnību, ar mīļu izpratni, pamudinājumu tiktu uzņemts tas, ko jaunie mazpulku dalībnieki no sava mazpulka darba uz mājām nes.

Saskaņa un sadarbība, kas izriet no mazpulkiem un viņu darba, parādās arī tādā kārtā, ka, lūk, mazpulkos

sirsnīgu un dedzīgu dalību ņem mūsu agronomu saime, pildīdama dažādos pienākumus un uzdevumus mūsu mazpulku darbā. Jo sevišķi taģad izceļams — pēc tam, kad par to nav runāts ilģus, ilģus ģadus — ka vistuvāko dalību mazpulkos ņem atkal mūsu skolotājs. Mēs esam piedzīvojuši, ka pēc pirmā sākuma taģad mazpulku priekšģalā stāv ļoti daudz ģadījumos vietējais skolotājs. Viņš pamazām sācis meklēt ceļu uz savas sabiedriskās darbības daļu. Viņš to sācis no mazpulkiem, no tiem viņš aizies tālāk, un mūsu skolotājs, cerēsim, ņemot vērā visas pārmaiņas un visu atšķirību starp šodienu un to, kas bija pirms 50—60—70 ģadiem, atkal varēs nostāties tai vietā mūsu sabiedriskā dzīvē, — vispirmā kārtā uz laukiem, — kur viņš varēs vislielako labumu darīt un kur viņa darbība varēs vislielākos auģļus nest.

Lai dziļāk iedomātos un ieskaņotos mazpulku domās, jo tas, diemžēl, katru dienu nav iespējams, es atkal pāršķirstīju vienu skaistu ģrāmatu. Tā saucas „Zem baltzaļā karoga“. Tur es ieraudzīju vienu vietu, vienu teicienu. Kad jaunajam mazpulku dalībniekam, kas tai dienā uzņemts, jautā, kur viņš atradīs savu vietu un cik tālu viņš tiks, — viņš pasaka: „Labi, es savā vietā, kur es esmu nolikts!“ — mīlie draugi, neļauņojaties par šo teicienu, sevišķi jaunie un arī vecākie, bet atminat to — es savā vietā, kur eģ esmu nolikts, centīšos sasnieģt visauģstāko, lai visdziģākā, visu citu starpā pirmā vietā tiktu un būtu mūsu kopība, mūsu kopa. Es viens pats par sevi centīšos sasnieģt visauģstāko, kas no manis atkarājas, lai mūsu kopība, lai mūsu kopa iet uz auģģu.

Es lūģģu šos vārdus atminēties un neaizmirst: katrs par sevi strādās un centīsies sasnieģt visauģstāko ar to ģalveno domu, lai visa kopība, lai visa kopa tiktu pirmā vietā. Tas zīmējas, protams, uz mazpulkiem, uz katru no viņu dalībniekiem un uz visiem kopā, bet tas mums arī jāievēro, kad mēs domājam un runājam par citām lietām un parādībām, kas iet pāri par mazpulku robežām, kas stāv ārpus viņiem, varbūt tikai robeģojas ar viņiem. Tas zīmējas uz visiem mūsu pasākumiem, uz visu mūsu darbu,

uz visu mūsu tautu un mūsu valsti. Ja tā mēs šo jautājumu izprotam, ja tā mēs sev savu uzdevumu noskaidrojam, tad lai katrs varētu savu pienākumu pildīt un strādāt tā, ka viņam nerastos bailes no grūtībām un no upuriem. Jo atminēsim, ka tikai tad darbs būs vaiņagots panākumiem, ja mēs tā savu uzdevumu izpratīsim. Atminēsim arī, ka vispirms mums darbā un cīņā vajaga zināt un atzīt, par ko mēs cīnāmies, kam mēs cīnāmies, apzināties savus uzdevumus, apzināties savus mērķus. Guvuši par to skaidrību un atziņu, lai mēs droši apliecinām, lai visi zina, kur mēs stāvam, par ko mēs stāvam, kam strādājam, priekš kā cīnāmies. To noskaidrojuši, meklēsim spēku kalpot saviem cēlajiem mērķiem ar sirdi un dvēseli, ar sajūsmu un aizrautību. Tas atkal, profams, zīmējas uz mazpulkkiem vispirmā kārtā, bet tāpat tas zīmējas uz katru no mums kā valsts pilsoni, kā mūsu tautas locekli. Mums vajaga atzīt un izprast tēvuzemes, tautas svaru un vērtību, mūžīgo spēku, kas saistās ar šiem vārdiem, kas no šiem avotiem izverd.

Jūs varētu teikt, ka nesen vēl nebija skaidrs, kā šai jautājumā izturēties, bet tagad vairs neviens ar to nevar aizbildināties. Tagad neviens lai nesaka, ka viņš nezina, ko šie vārdi nozīmē. Tā runāt un domāt vairs nedrīkst!

Zīmējoties uz valsti un tautu, tad nu droši apliecināt šo atziņu, neslēpjat, ka tēvuzeme, tauta, viņas nākotnes labklājība, spēks, stiprums un uzplaukums ir augstākais, visaugstākais. Šīs mūsu atziņas apliecināšana ir nepieciešama, lai katrs pats stiprinātos savā apziņā un atziņā, lai mēs mudinātu citus apzināties, pie kādas atziņas mēs katrs pirms sava kaimiņa esam nākuši un tikuši. Lai mēs apzinātos, ka stalta un lepna atkal ir cēlusies mūsu valsts, ir cēlusies mūsu Latvija, un šai Latvijai, mūsu tautai, lai mēs ar prieku un sajūsmu un visiem spēkiem kalpotu un strādātu pašreizējai, — tēvu zemei, tautai.

Tā tad pa priekšu noskaidrot un atzīt, tad apliecināt un pēc tam kalpot un cīņā iet. Ja mēs to būsim sasnie-

guši un ja mēs to katrs sev iekšēji būsīm izkaņojuši un ieguvuši šo atziņu kā sava gara un prāta noskaņojumu, tad mēs būsīm cienīgi tā darba darītāji, kas mums ir katram likts, un būsīm tad arī cīnītāji tādi, kādus prasa cīņa, lai viņā varētu uzvarēt.“

O. Svenne.

Īpatnējās parādības tautas celtniecībā

1. Rindu sādža, Ciblas p. Dekteru s.

Pašreiz ļoti grūti Latgalē uziet istabu bez skursteņa (dūmu istabu), kamēr priekš kara vēl tādas istabiņas varējām sastapt diezgan bieži. Par viņām zemnieki teica, ka tur „cepli siltāki, gaiss sausāks“*). Kad šādā istabā aizkurina cepli, tad visa ģimene izlasās laukā, un istabā paliek tikai saimniece, kas cepla priekšā gatavo ēdienu. Dūmu izvadīšanai atver durvis un loģu pret cepli.

Varam sastapt arī cita tipa dūmu istabu, kur krāsns mute ierīkota priekšnamā, tā kā dūmi nemaz netiek istabā. Priekšnamā griesti ierīkoti konusa veidā, un pa konusa

*) Latgalieši krāsni sauc par cepli.

augšgalu dūmi iziet laukā. Priekšnamā arī ierīkota kuldā, uz kuŗas vasarā gatavo ēdienus, un to kurina tad, kad nevajaga krāsni kurināt. Ikdienišķākā kuldā sastāv no četrkantaina koka ciršņa, apm. ½ metra augstumā. Cirsnis pildīts ar zemi, un viņa virsa nomūrēta ar biezu māla kārtu. Tas ir kuldas pamats. Virs tā dažreiz taisa no ķieģeļiem vai plakaniem akmeņiem cauru piramidi, kuŗai vienus sānus atstāj vaļā. Šādu piramidi ceļ virs kuldas, lai pasargātu māju no uguns dzirkstelēm. Viens piramides sāns paliek atvērts tādēļ, lai pa to kuldā varētu ielikt malku

2. Vientelpas dzīv. ēka bez skursteņa, Briģu p. Vindričevas s.

un iekārt katlu. Ācīmredzot, šāda kuldā jau ir stipri progresējusi. Pirmatnējā kuldā droši vien būs bijusi bez piramides virs ugunskura, varbūt sastāvēja no dažiem saveltiem akmeņiem, virs kuŗiem uzstiprināja vārāmo vai cepjamo, bet vidū kurināja uguni. Vēlākā laikā kuldā jau redzam apvienotu ar cepli (krāsni): pēdējam priekšpusē ir rezervēta vieta ēdiena vārīšanai, un turpat no cepļa paplašināts īpašs kalpaks dzirksteļu ķeršanai.

Vārdam kuldā latgaliešu izloksnē tagad ir gluži cita nozīme, nekā tikko aprādijām. „Nemt no zemnieka kuldās“

nozīmē: ņemt no zemnieka krājuma, no zemnieka noliktavas, no kabatas, no maka. Kādā kārtā senā uguns kulda ir pārvērtusies par noliktavu, glabātuvi, tas mums kļūst saprotami, ja ņemam vērā, ka Latgales sādžās reti kur sastapsim pagrabus sakņaugu un vispār produktu uzglabāšanai. Sakņaugiem vai ierīko siltu telpu istabā zem grīdas, vai arī ceļ īpašu pieliekamo vai nu blakus istabai, vai arī gluži atsevišķi. Pieliekamo sabūvē cik cieši vien var un griestus nober ar biezu zemes kārtu, bet vidū ierīko kuldu, kuŗu aukstā laikā kurina 1—2 reizes nedēļā. Šādi apsildāmos pieliekamos mēdz dēvēt par kuldās

3. Apaļkoku siena ar dēļu zelmini, Pildas pag.

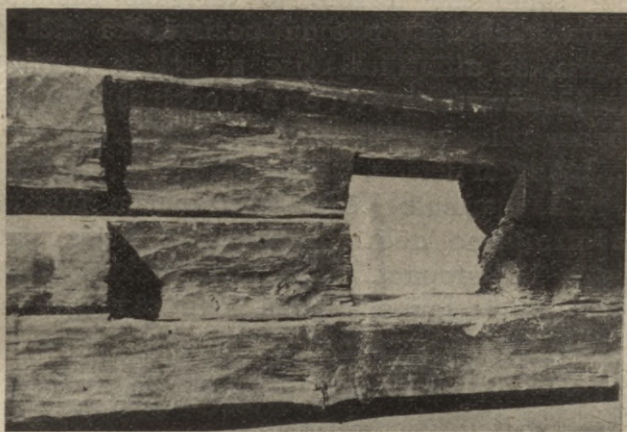
kambariem. Vasarā šie kuldās kambari pret saules karstumu aizsargāti ar salmu jumtu un biezu zemes kārtu virs griestiem. Tad šie sanes piena traukus, glabā liekās drēbes, linus u. c. Tādā kārtā kuldās kambari patiešām jau senos laikos bija zemnieka noliktavas, un līdz ar to „kulda“ kļuva par „noliktavas“ sinonimu.

Tā pakāpe, uz kuŗas patlaban atrodas Latgales ceplis, ir panākta pēc lielām grūtībām un gaŗos gados. Šai laikā tauta kuldās gandrīz galīgi aizmirsusi. Viņas vēl varam

sastapt tikai dažu novadu pieliekamos kambaros. Tomēr vienkāršā ceļa celšanā arī tagad nav grūti saskatīt kuldas elementus. Krāsns pamatu (sēdekli) šē pagatavo šādi: tur, kur grib celt krāsni, izrok dobi, tās dibenu pieber mazākiem akmeņiem, bet virspusi pieblīvē ar prāvākiem akmeņiem un pielīdzina smiltīm. Uz šāda pamata liek koka ciršni vai arī ceļ četras akmens sienas, bet tukšo telpu starp sienām pilda atkal akmeņiem un smiltīm. Kad šāds četrkantainais krāsns sēdeklis jau pacelts apmēram virtuves plīts augstumā, viņa virsu nolīdzina un noklāj gludu ķieģeļu kārtu. Krāsns sēdeklis tā tad sastāv no trim daļām: no fundamentes, koka ciršņa vai akmeņu mūra un virsējā ķieģeļu klāja. Krāsns apakšējā daļa nav nekas cits, kā seno laiku labi ierīkota kulda, kamēr krāsns augšdaļa ar ierēm un dūmu vadiem ir izveidojusies no augšā aprakstītās tukšās piramides virs kuļdas. Visvienkāršākais piramides pārveidojums ir māla velve virs kuļdas, kuŗu ierīko šādi: uz ierīkotās kuļdas sakņauj malkas šķīlas tādā daudzumā, cik lielu grib celt velvi. Lai malkas kaudzi izlīdzinātu, tai apkārt velves veidīgi saliek dēļus, virs kuŗiem tad no māliem veido velvi resp. krāsns caurumu. Pēc dienām 6—7 malku zem māla velves aizdedzina, un kad tā izdegusi, virs kuļdas paliek māla veidojums, līdzīgs krāsniņ. Šī bij primitīvākā dūmu krāsns, kuŗu lietoja nevien pieliekamos kambaros, bet arī istabās. Vēlākā laikā virs kuļdas izauga jau diezgan praktiska krievu krāsns, kuŗā varēja vārīt un cept maizi, kuŗai bija dūmu novadītāji un kuŗa arī apsildīja istabu. Ka krievu krāsniņ tuva radniecība ar tikko minēto dūmu krāsni, to, starp citu, liecina tas apstāklis, ka visi dūmu vadi viņai atrodas priekšpusē, — pārveidotā piramidē — kaminā, un tādēļ tiklab dūmi, kā uguns nāk laukā pa krāsns muti.

Grīdas ierīkošana ir tieši atkarīga no saimnieka turības: pārtikušam saimniekam istabā allaž ir dēļu grīda, kamēr nabaģam — māla vai zemes klons. Vārds klons kādreiz ir bijis diezgan izplatīts, jo Ludzas apriņķī ir pat sādžas Kloni — Kloniški. Vairākos novados klona vietā tagad lieto vārdu podis, kuŗš šurpu diezgan āgri pārnā-

cis no slāvu zemēm, jo tur vārdu pod rakstos sastopam jau XI. g. s. Šai laikā tur pod (nog) nozīmē apakšu, bal-

4. Pirts logs, Gaigalavas pag.

5. Istabas logs, Rundēnu p. Naloģu s.

stu, zoli. Mūsu dienās krievu valodā ar vārdu pod apzīmē grīdu, apakšu, zemi, dibenu, dažāda veida pakaišus. Par podu mēdz dēvēt arī maizes krāsns grīdu, vienalga,

vai tā no māliem vai ķieģeļiem. Māla grīdu — klonu dažos Latgales novados dēvē arī par kulu. Mājas logi arī liecina par saimnieka turību: jo turīgāks saimnieks, jo gaišāka viņa istaba. Logš tādā nozīmē, kā mēs to parasti lietojam, šē attīstījies reizē ar celtni vispārējo attīstību no tā dēvētā spodreņa (lodziņa), kuŗu vēl tagad sastopam priekšnamos, klētīs, pieliekamos kambaros un rijās. Spodreni ierīko, izgriezot vienā vaiņagā baļķi apm. $\frac{1}{3}$ metra gaŗumā. Vēlāk izgriezumam pierīkoja no iekšpuses aizbīdāmo dēlīti. Dzīvojamās mājās šādus lodziņus vairs nesastopam. Viņu vietā nākuši lielāki vai mazāki glāžu logi. Jaunākā laikā logu rāmjus taisa vār-

6. Salmu jumta jumšana, Ciblas p. Joski s.

stamus, ja ne visos logos, tad vismaz vienam logam. Āg-rāko laiku istabās sastopam nevārstamus logus. Te va-saras karstā laikā izņem rāmjus vienam vai diviem logiem. Naktīs vaļējos logus aizsedz ar audeklu vai seģeni. Vē-sākam laikam iestājoties, izņemtus logus atkal ieliek at-pakaļ. Vairākās vietās sastopam logus ar slēģiem, kuŗi piekabināti logiem ārpusē. Tos parasti aizver tikai auk-stā ziemas laikā. Tie, kuŗiem nav slēģu, ziemas naktīs logus no ārpusē aizsedz ar salmu seģām (matēm). Auk-

stā laikā lietodams mafes, zemnieks neredz sevišķu vajadzību izgatavot un lietot dubultlogus. Turīgākās istabās gan tagad visur sāk ieviesties arī dubultlogi.

Lielu vērību zemnieks piegriež istabas griestiem: cieši saliek dēli gar dēli, tad vienu dienu kurina un kaltē, pēc tam vasarā dēļus no jauna saspundē cieši citu pie cita. Uz dēļiem noklāj mitras lapas vai sūnas; kad tās izkaltušas — virsū uzber spaļus vai smiltis. Tādā kārtā virs griestiem rodas cieša sega, kas istabā satur siltumu.

7. Trīstelpu dzīv. ēka ar lieveni, Brīgu p. Pufanovas s.

Istabu, tāpat kā citas celtnes, klāj ar salmu jumtu; skaidu, skaliņu vai dakstiņu jumti diezgan reti. Jumtus tagad ceļ ar divām plāksnēm — uz abiem mājas sāniem. Vecākās celtnēs sastopam arī četru plāksņu jumtus — uz visām četrām sienām. Sastopam arī pārējas pakāpi — mājas ar triju plāksņu (nogāšņu) jumtiem un mājas ar slīpām pusgēvelēm, kuŗas ļoti atgādina vecās latviešu celtnes Vidzemē un Kurzemē. Jāatzīmē, ka šīs tipiskās celtnes patlaban, sakarā ar sādžu sadalīšanu viensētās, tiek nojauktas un jaunās vietās tās ceļ citādākā stilā.

Istabai priekšnamu (sinces) mēdz ierīkot divējādi: ja dzīvojamā ēka sastāv no diviem galiem (istabām), tad priekšnams parasti ir mājai vidū. Ja, turpretim, mā-

jai ir tikai viena istaba, tad priekšnamu piebūvē ārpusē no dēļiem vai cita materiāla. Durvis priekšnamā nekad nav pretī istabas durvīm, bet vienmēr taisnā leņķī no tām. Priekšnamam Latgalē ir dažādi nosaukumi, kuŗi lielāko tiesu radniecīgi slāvu valodai, vai arī tieši patapināti no krievu valodas. No tam varam spriest, ka priekšnamš tāpat kā krievu krāsns ir pārnācis Latgalē no kaimiņiem slāviem. Visizplatītākais priekšnama nosaukums ir *sinces**). Slāvu valodā vārds *sen*, *senica* nozīmē nojumi pie mājas, jumtiņu virs ieejas, aizsargu no karstas saules. Citiem vārdiem — vecos laikos priekšnamam nav bijis nekāda organiska sakara ar istabu, un tas ir bijis tikai viegls aizsargs pret lietu un sauli. Jāatzīmē, ka līdz šai dienai koka priekšnamš skaitās kā greznums un turības pazīme. Kamēr nevar iesākt koka priekšnamu, zemnieks pie savas istabas ārdurvīm ceļ priekšīņu no salmu pinuma, nomaļiem vai skujām.

Priekšnamš, lai viņš liels vai mazs, nav domāts dzīvošanai. Tikai karstā vasarā priekšnamā šad tad naktis pārguļ kāds no ģimenes locekļiem. Tādēļ arī priekšnamos neatrodam nekādu īpašu iekārtu, nekādas pastāvīgas lietas, kas šo mājas daļu sevišķi raksturotu. Vecos laikos priekšnamos stāvēja rokas dzirnaviņas (tajā gadījumā, ja pie istabas nebija īpaša kuldass kambāra. Ja tāds bija, tad maltuve atradās tur.). Biežāki priekšnamā sastopama koka piesta un veļass kuļamā vāle. Tomēr arī šos priekšmetus ne visur sastapsim. Priekšnamš ir tā vieta, kuŗā mājas saimnieks novieto tos priekšmetus, kuŗi vajadzīgi sezonass darbam, tādēļ katrā gada laikā priekšnamā sastapsim arī citādus darba rīkus. Bieži vien priekšnamš ir gluži tukšs. Kā neobligātoriskos priekšmetus še varam minēt: solu, kubulus, ūdens mucu, miltu tīni, apkaltu lādi ar vērtīgākām mantām, spaiņus, maizes grozu un abru. Priekšnamā ir arī pieslienamas trepes (drabiņas), pa kuŗām kāpj bēniņos.

*) Mazkrievu valodā priekšnamu sauc *sini*, bet Charkovas guberņā tieši *sinci*. Grūti minēt, kādā kārtā šis vārds no Ukrainass pārnesies Latgalē.

Vispār par priekšnamu jāsaka, ka šē nesastopam neko tādu, kas liecinātu, ka priekšnams senlaikos būtu ticis izmantots kā dzīvoklis: šē nav ne kuldas, ne cepļa, ne galda, ne svētbilžu. Par priekšnama izveidošanos jāsaka, ka tas arī nav neiztrūkstošs dzīvojamās ēkas papildinājums, kaut gan šajos laikos reti sastapsim istabu bez priekšnama. Bez priekšnama, kā jau iepriekš minēju, atrodam vecās sādžās tikai nabadzīgāko ļaužu būdiņas, kurām seno laiku celtni pazīmes. Bez priekšnamiem ir gan arī jaunās istabas, kur vēl būves darbi nav pabeigti. Saim-

8. Salmu siena priekšnamam, Šķaunes p. Mazo-Bricu s.

nieks vispirms ceļ dzīvojamo kambari, un kad tas gatavs, tad tikai celtni paplašina ar dažādām blakus piedevām — priekšnamu, pieliekamo, kuldas kambari vai klētiņu. Priekšnamu saimnieks uzceļ gādu vai divus vēlāk pēc istabas pabeigšanas. Ja priekšnama celšanai trūkst līdzekļu, tad saimnieks ap savas istabas durvju priekšu sadzen mietus citu pie cita, tādā kārtā aptaisīdams sētu laba vīra augstumā. Šādai sētai klāj salmu nojumi līdz mājas sienai — un saltās sinces gatavas. Šāds priekšnams tiešām ir tikai pavēnis no lietus un saules un pilnīgi sa-

krīt ar senkrievu vārda sen nozīmi. Tas tikai apstiprina to, ka dzīvojamās ēkas kodols jau senos laikos ir bijusi istaba, kuŗa izveidojusies no senā kuldas kambaŗa. Visas citas istabas piedevas ir radušās vēlākā laikā.

Līdz pat pēdējam laikam Latgales zemnieki uzglabājuši šo istabas tipu ar plašu priekšnamu mājas vidū, kuŗam abās pusēs atrodam divas prāvas istabas. Šis ir tā dēvētās istabas ar diviem galiem: viens gals darbam un

9. Lievenis zem jumta pārlaiduma, Pasienes pag. Šķaunes s.

ģimenei, otrs — mantām, ciemiņiem un svētbildēm. Tā dēvētā spodrā galā tagad sastopam pat krāsotas grīdas, galdus ar pašdarinātu raibu segu, mantu skapī, skrīni un uzpostu gultu. Te saimniece uzglabā meitām pūra mantas, dēliem svētdienas uzvalkus. Ja ierodas kāds retāks viesis, tad tas tiek te ievests un pacienāts.

Šādas mājas priekšnamam parasti ir divas durvis: vienas uz pagalmu un kūti, otras — uz ceļa pusi vai lauku. Pie šīm durvīm pierīkots balkons vai lievenītis ar jum-

tiņu, bet daudzos gadījumos šīs durvis ne ar ko nav segtas, kaut gan lieveņa sākumus varam saskatīt gandrīz pie visām dzīvojamām mājām: ļoti bieži pie šīm durvīm zemē iestiprināts liels plakāns akmens, kuŗš aizņem tuvāko pie durvīm laukumiņu un atvieto trepju kāpnes. Pie dažu māju durvīm sastopam platu šķiltu, vai divas aptēstas šķilas vienu otrai blakus. Tā ir vienkāršākā durvju grīdiņa. Ja durvju sliksnis ir augsts, tad tikpat augstu paceļ arī šo grīdiņu, uz kuŗas var tikt pa vienu vai divām šķilu vai dēļu pakāpēm. Virs šīs grīdiņas mēdz ierīkot vien- vai divplākšņu salmu vai skaliņu jumtiņu, kuŗš nostiprināts uz stabiņiem. Šādu lieveni dažos Ludzas apr. pagastos sauc par ganku. No gankas vēlākā laikā, pavairojot stabu skaitu un pielaiķojot tiem logus, ģurvis un solus, ir izveidojies mūsu dienās parastais stikla balkons. Vispāri jāsaka, ka mājas balkona iekārtojums un veids ir atkarīgs no saimnieka turības pakāpes: jo turīgāks ir saimnieks, jo lielāks un spodrāks ir viņa mājas balkons.

No kurienes un kādā nozīmē radies vārds ganka, ar kuŗu, kā jau iepriekš minēju, ļoti daudzos novados apzīmē piedurves grīdiņu, kāpnes un vienkāršāko balkonu? Ļoti iespējami, ka šim vārdam pamatā ir vācu vārds Gang. Vārdi ganeks, ganōks, gankas, gankiņa kā piedurvju līmeņa apzīmējumi sastopami ļoti plašā apgabalā nevien Latgalē, bet arī ārpus tās — Baltkrievijā un Lietuvā. Ukrainē ar vārdu kganok apzīmē galeriju, Latgalē šis vārds, acīmredzot, iesakņojies ar poļu valodas vidutājību, kuŗā arī ganek apzīmē kāpnes, galeriju, balkonu un vispāri piebrauktuvi. Sloveņu valodā šis vārds tos pašus jēdzienus atstāsta, pafurot vistīrāko formu „gang“. Izsekojot vārdu gang-ganka sakarībām un virzieniem no tautas uz tautu, varētum arī secināt, ka Ludzas apriņķī balkons resp. durvju pielievenis ieviests no Polijas, bet Polijā balkons pārnācis no vēl tālākiem rietumu kaimiņiem — vāciešiem. Šo apģalvojumu apstiprina vēl tas apstāklis, ka pirms agrārreformas Latgalē balkonus visbiežāki sastapām pie poļu šļachtas celtnēm, kamēr pie se-

nām latviešu celtnēm balkonu, ne durvju pielievenu nebija: to atvietoja augšā minētais priekšnams (sinces).

10. Kūts ar salmiem aizsegtu zelmeni, Šķaunes p. Maču s.

Starp daudzām un dažādām saimniecības celtnēm Ludzas apriņķī varbūt pirmā vietā jāstāda kūts. Šo celtni jau sirmā senatnē ir pienācīgi novērtējis Latgales zemturis, kad viņš vēl bija reizē zemkopis un lopu gans. Jau tad zemnieks rūpējās par savu mājas kustoņu drošību, jo no ganāmā pulka lielā mērā bija atkarīga visa viņa dzimtas labklājība. Vispirms mājlopus vajadzēja pasargāt no plēsīgiem zvēriem un ziemā no saltuma. Āsais Latgales klimats un plēsīgo zvēru daudzums jau senatnē ir spiedis zemniekus domāt, kā ierīkot slēgtas un siltas mītnes govīm un zirgiem. Kur klimatiskie apstākļi bija labvēlīgāki (piemēram, Rumanijā), tur arī ganāmo pulku mītnes uzglabājušas lielākā vai mazākā mērā savu pirmatnīgo veidu. Besarabijā, piemēram, govīm mēdz ierīkot patvērumu aiz niedru sētas, kuŗa apkŗauta mēsliem. Mūsu apstākļos šāda tik vienkārša mājlopu ziemas izmītināšana nav domājama, tādēļ vajadzēja meklēt viņiem patvērumu citur. Visvienkāršākais paņēmiens bija — no-

vietot mājlopus pa ziemu dzīvojamā telpā. Nevaram sacīt, ka šis paņēmieni tagad būtu pilnīgi izzudis, it sevišķi, kas attiecas uz jauniem dzīvniekiem: teļus un jērus arī tagad šur un tur sastapsim istabās, kur tos novieto pagrīdē vai zem lielās maizes krāsns īpašā tukšā velvē. Šādi līdzmītņieki ģimenei nav visai patīkami, tādēļ zemnieks allaž ir rūpējies par mājlopu izvietošanu no dzīvokļa, atstājot tos tomēr vistuvākos kaimiņos, kādēļ arī mēs līdz pat šim laikam sastopam celtnu kombinācijas, kurās kūts novietota priekšnamā, resp. stāv tiešā sakarā ar istabu. Šāda mājlopu novietošana senatnē ir bijusi visai izplatīta, it sevišķi starp krievu tautības iedzīvotājiem, ko apliecina pašu krievu etnografi*). Jau vēlāk, dzīvoklim tālāk attīstoties, kūts tiek novietota īpašā telpā aiz priekšnama, paturot tiešu ieeju no priekšnama kūtī. Zemākā attīstības pakāpē kūtij ir tikai vienas durvis — uz priekšnamu, kādēļ arī mājlopus kūtī iedzīt un no kūts izdzīt var tikai caur priekšnamu. Šāds savienojums patlaban ļoti reti uzietams, jo pat nabadzīgākais saimnieks cenšas ierīkot izeju no kūts tieši pagalmā. Ludzas apriņķī vērojama visai stingra cenšanās novietot kūti pēc iespējas tuvāk dzīvokļiem un daudzos gadījumos vienu ar otru savieno īpašs segts koridors. Kūts novietošana tiešā dzīvojamās ēkas tuvumā izskaidrojama, pirmkārt, ar bailēm no zagļiem, otrkārt — ar vēlēšanos pēc iespējas biežāk un ērtāk mājlopus pārraudzīt un barot. Bet tikpat labi kūts tuvumu dzīvoklim varam izskaidrot arī ar vietējā zemnieka kūtrumu un laiskumu...

Kā tipiska celtnē Ludzas apriņķim jāatzīmē „gaŗā kūts“, kuŗa sastāv no sekošām nodaļām: kūts govīm, tad — zirgiem, aitām, cūkām, vistām un zosīm, tad — siena šķūnis, ratnīca un klētiņa. Visu šo ēku virkni zemnieks mēdz sacelt ap pagalmu taisnā leņķī un tālāk no gaŗās ēkas galiem ceļ dēļu žogus līdz istabai. Tādā kārtā rodas no visām pusēm nosprostots sētvidus resp. pagalms, kur viss ir tuvu un parocīgi.

*) Skat. P. Šein — Materiali dja izučenija byta i jazyka russkago naseleņija Severo-Zapadn. kraja, I.—III. sēj.

Vienkāršā lauku tautā vārds „kūts“ pieder pie literātūras valodas jaunvārdiem, un tādēļ to lietā tikai jaunākā paaudze, kamēr vecie zemnieki kūti sauc par „klāvu“. Šis vārds, acīmredzot, cēlies no krieviskā „chļev“ (kūts), jo vietējais dialekts ir nozaudējis patstāvīgo „h“ skaņu un viņas vietā lietā vai nu g vai k. Tādā kārtā no krieviskā „chļev“ būs radies latgaliskais „klāvs“. Interesanti atzīmēt, ka bulgaru valodā kūti tieši sauc „hlav“. Vai latgaliešu klāvs būtu radies no bulgaru „hlav“? Valodniekus un etnografus var interesēt arī tas, ka kūts apzīmējumam še dažreiz lietā vārdu stodola (Vidzemē: stedele

11. Dzīvojamās un saimn. telpas apvien. vienā ēkā, Pildas p. Atauģu j-saimn. — pie seniem krogiem zirgu mītne). Tāpat te sastopams vārds puņa (Vidzemes malienā: pūne — siena vai salmu šķūnis).

Ja par mājlopiem kultūras cilvēkam nācās rūpēties jau savas attīstības ceļa sākumā, tad ne mazākas rūpes tam sagādāja labības sējumu sagatavošana, ražas novākšana, kaltēšana, kulšana un labības uzglabāšana. Tādēļ nav ko brīnīties, ja iepazīdamies ar vietējā zemnieka celtnēm, sastapsim lielu dažādību ēkās, kuŗas paredzētas labības iegūšanai un uzglabāšanai. Lielais nokrišņu daudzums rudenos ir spiedis gādāt par slēgtām telpām labības žā-

vēšanai un kulšanai. Kulšanai noder piedarbs vai šķūnis, kuŗu še parasti dēvē par kulu, bet labības žāvēšanai — rija.

Piedarbs savā vienkāršākā veidā ir glūds laukums, kuŗa var labību izkult, nesajaucot to ar zemi. Atkarībā no vietas, šāds kuls var būt vai nu no akmeņiem, vai māliem. Saimniecības celtnēm attīstoties, kuļamā vieta tiek ierīkota zem jumta, dažos gadījumos jau ne uz zemes kula (klona), bet uz koka grīdas. Bieži vien viena telpa noder graudu izkulšanai, viņu žāvēšanai un uzglabāšanai. Šī pati telpa var noderēt inventāra un braucamo ierīču uzglabāšanai.

Labības žāvētavu un kaltuvi zemnieks allaž cenšas celt tālāk no dzīvojamās ēkas un vispāri no savas sētas. Šo ēku jau notālēm varam pazīt pēc viņas īpatnējām formām, kas to krasi atšķir no citām saimniecības ēkām. Kā raksturīga piedeva šai celtnēi jāmin — viens vai divi nojumi, kas celti labības ievēšanai no lauka, pelavu vai malkas novietošanai. Šinī celtnē zem viena četrplākšņu jumta varam sastapt piedarbu jeb kulu, riju, salmu šķūni, siena šķūni un pelavu krātuvi (pelavnieku). Jaunākā laikā salmu un siena noliktavas sāk ierīkot pie kūtīm un vispāri tuvāk pie dzīvojamās ēkas. Rijas iekārtojums stipri līdzīgs Vidzemes rijai: vienā stūrī, zemes dobumā, liela krāsns bez skursteņa, uz ārdiem sacel labības kūļus, kuŗi krāsns siltumā izžūst, tad viņus kulšanai izsviež uz kula (piedarbā). Vidējā zemnieka rijā var salikt 200—250 rudzu kūļu vai arī attiecīgu daudzumu vasaras labības. Šo labības daudzumu (riju) izkuļ divatā, trijatā vai četratā. Kulšanu sāk tūlī pēc applāvībām vai reizē ar labības plauju. Tas tadēļ, ka ap šo laiku sāk aptrūkt pag. gada labības, kā arī tadēļ, ka garākās rudens dienās labība uz lauka labi kalst un rijās mazāk vajaga malkas. Piedarbā, pēc rijas izkulšanas, paliek tikai saimnieks ar kādu zēnu un vētī izkulto labību (kaudzi), visi pārējie ģimenes locekļi dodas pie citiem lauku un mājas darbiem. Pabeidzis vētīt un sanesis graudus klētī, turpu dodas arī saimnieks.

Pēdējos gados arī Ludzas apriņķī stipri vien sāk izplatīties kulšana un labības tīrīšana (vētīšana) ar mašīnām. Līdz ar to vecās rijas zaudē savu nozīmi un jaunās viensētās viņas jau retāki sastopamas.

Kā viena no svarīgākām saimniecības celtnēm jāmin klēts, kuŗā zemnieks uzglabā vērtīgākās mantas. Šeit novieto labību, apģērbus, dažādas vērtslietas, pat naudu, Tādēļ arī klēti ceļ ļoti pamatīgi, dažā ziņā ciešāku un stiprāku, nekā istabu. Puslīdz izticis saimnieks klēti ceļ uz pamata, kas samūrēts no lauku akmeņiem, sienās un grīdā balķus salaiž cieši vienu pie otra un nomūrē māliem. Logu klētij nav, bet durvis taisa stipras, ar dubultdēļiem un lielu atslēgu. Pēdējās tagad visur no dzelzs, bet vēl nesenā pagātnē ciemu klētīs varējām atrast īpatnējas koka atslēgas, pareizāki koka aizšaujamus, kuŗi bija pierīkoti klēts durvju iekšpusē un bija aizdarāmi un atdarāmi no ārpuses ar koka atslēgu, kuŗas matēmatiski pareizos samērus zināja tikai saimnieks viens pats.

Pirmie divi vaiņagi virs klēts pamata aizņem klēts durvju priekšā apm. divus metrus platāku laukumu, nekā nākošie vaiņagi. Tādā kārtā durvju priekšā iespējami ierīkot grīdiņu, kuŗu sedz tādā pašā platumā pārļaistais pār grīdiņu klēts jumts. Tādā kārtā rodas klētspriekša, un patī klētiņa pēc visa iekārtojuma maz atšķiŗas no veco laiku Vidzemes klētīm. Klēts tīlpums ir atkarīgs no saimniecības lieluma un ienesīguma. Labības sabēršanai gar klēts sienām ierīkoti apcirkņi, kuŗus še sauc par arodiem (orūdi). Pārējās mantas saliktas skrīnēs un mucās (kublos). Galvenās mantas te ir — vilna, linu un vadmalas audumi, gultas segas un dvieļi. Gatavos uzvalkus izkaŗ gar sienām. Miltus un putrimus uzglabā kubuliņos vai pumucās. Turīgās saimniecībās še varam sastapt sieru, sviestu un sālītu speķi, dravnieki arī medus podus še novieto.

Klēts kā atsevišķa saimniecības ēka pašreiz sastopama ļoti daudzās saimniecībās, it sevišķi viensētu jaunceltnēs, bet tomēr nevaram apgalvot, ka klēts būtu neiztrūkstoši

visās saimniecībās. Te jāņem vērā, ka Ludzas apriņķī ir lielāks skaits saimniecību ar visai šauru zemes platību, tā tad — ne visur rodas vajadzība pēc plašākas mantu noliktavas; otrkārt — klēti bieži vien atvieto ar tā dēvēto kuldas kambari, par kuŗu tiku minējis šī raksta sākumā. Citiem vārdiem, klēts diferencēšanās no dzīvokļa kaut gan ir bijusi plaša, tomēr nav vēl vispārīga. Salīdzinot klēti ar seno kuldas kambari, varam nākt pie slēdzieniem, ka klēts kādreiz senatnē ir bijusi dzīvoklis vai viņa sastāvdaļa. Šīs domas apstiprina vēl tas apstāklis, ka par klēti Ludzas apriņķī vēl tagad mēdz dēvēt arī neapkurināmu piebūvi pie istabas. Krievu etnografs S. Zabeļins par šo jautājumu raksta šādi:

„Senslavu pirmatnīgais dzīvoklis būs bijusi klēts, ļoti vienkārša celtnē, kuŗa savos galvenos vilcienos uzglabājusies līdz mūsu dienām. Sākumā varbūt klēti bija tikai viena kulda (pavārds), ap kuŗu sildījās ģimene, bet no tā laika, kad klēti sāka apsildīt ar krāsni (istopku), šī telpa arī pamazām ieguva istabas nosaukumu (no senkrievu ist'ba — apkurināma telpa, leišu estuba, senvācu stuba).“*)

Ir daudz pazīmju celtniecībā, tāpat tautu valodās, etnografijā un tradīcijās, kuŗas atļauj mums domāt, ka senatnē klēts būs šādā vai tādā veidā bijusi istabas priekštece. Slavu senatnes vēsturē varam atrast diezgan noteiktus norādījumus uz to, ka tiklab klēts kā istaba ir bijuši pielikoti dzīvokļiem. Dzīvokļa attīstības gaitā mēs slavu zemēs klēti sastopam kā vasaras mītekli. Tā, piemēram, par kņazu Vladimīru (980—1015) ir ziņas, ka viņš savā rezidencē Berestovā dzīvojis klētīs. Komplicētās bagāto ļaužu celtnes XVI. un XVII. g. simteņos sastāvēja no daudzām istabām, istabiņām, pieliekamiem un dažādu mantu glabātuvēm, un viss šis komplekts, starp citu, tika dēvēts par klētīm (kļetji). Tas liecina, ka neraugoties uz to, ka bagāto iemītnieku mītnes sastāvēja no dau-

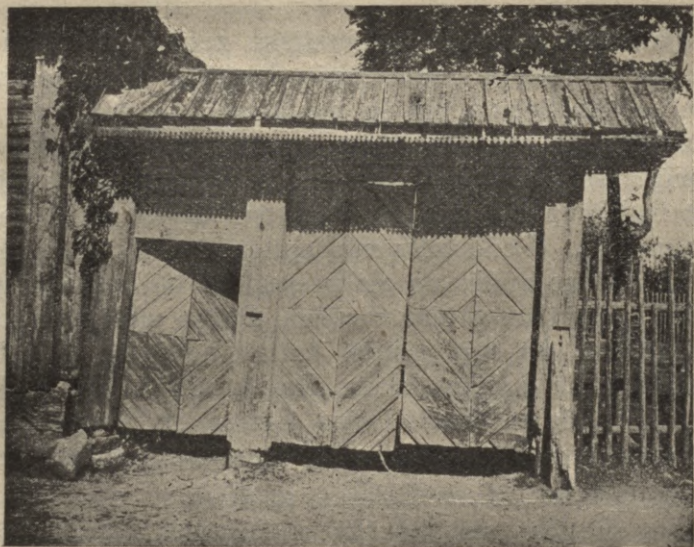
*) Sal. J. Zabeļin — Domašnij byt russkich carej, I. seļ. un A. Švābe — Latvju kultūras vēsture I. d., 37. lpp.

dzām un dažādām telpām, tomēr vēl bija uzglabājies senais dzīvokļa nosaukums — klēts. Gŗūti atzīmēt to laikmetu, kad īsti istabas sākušas atvietot klētis. Ir tomēr dati, kas liecina, ka XVI. g. simtenī lielākā daļa zemnieku ir dzīvojuši istabās. N. Čečuļins, pārbaudīdams vecos ciemu ļaužu sarakstus, atzīmē, ka no 317 sētām tikai kādas 15 bijušas ar klētīm un bez istabām, pārējās sētās visur bijušas istabas. Klēts atvietošana ar istabu, acīmredzot, ir norisinājusies ļoti garā laikā, vispirms pie muižniekiem un turīgākās šķiras, vēlāk pie zemniekiem. Atvietošana droši vien nav noritējusi vienādā veidā: dažā vietā klēti iekārtoja saimniecības vajadzībām un atstāja kā vasaras mītni (arī tagad vasarā klēti novieto guļu vietas), citur atkal klēti pievienoja istabai (vai otrādi), un še par savienotāju noderēja priekšnams. Vēl mūsu dienās krievi par klēti mēdz dēvēt dzīvojamās ēkas neapkurināmo — vasaras galu.

Klēts, kā jau minēju, ir nevien dažādu mantu glabātuve, bet vasarās tiek lietota arī kā dzīvoklis. Vēl nesen dažos Latgales novados bija paradums siltam laikam iestājoties izņemt no istabas gultas salmus (cīsas), tos sadedzināt uz dārza un pēc tam pārvākties gulēt klētī. Klētiņā allaž novieto jaunlaulātos, kuŗi tur guļ, kamēr jaunai sievai pienāk dzemdību laiks. Ja dēls ar vedeklu grib no ģimenes atšķirties un nodibināt savu saimniecību, tad viņi no vecās saimniecības līdzī dabū klēti, kuŗu viegli pārvērst par apkurināmu istabu, ieliekot krāsni un dūmvadu. Ja vecam saimniekam nav klēts jeb ja viņš to negrib dēlam dot, tad notiek dzīvojamās ēkas dalīšana: dēlam tiek nodots un uz jauno dzīves vietu pārvests viens istabas gals (parasti „saldais“ gals), otrs vecās istabas gals ar priekšnamu paliek vecā saimnieka lietošanā.

Latgales zemnieka istaba, kā mēs redzam, ir ļoti vienkārša celtnē, bet savā attīstībā ir prasījusi ilgus laikmetus, kuŗos tā pamazām izveidojusies līdz savam tagadējam stāvoklim: visagrāk sastopam koka celtni ar vienu istabu, tad — istabu ar priekšnamu (sīncēm), kuŗš vēlāk noderējis vārīšanai un dūmu novadīšanai (kad krāsniņ

īpašu skursteņu nebija). Vēl vēlāk: priekšnams pārvēršas par kuldas kambari, par mantu glabātuvi — klēti, un beidzot — aiz priekšnoma, klēts vietā, rodas otra, tā dēvētā spodrā istaba („salties“ gals).

12. Vārti.

O. Svenne.

D a b a s s a v ā d ī b a s

Latgalē nav izdarīta sistematiska zemes virskārtu pētīšana, bet zemes griezumi upju krastos, akās vai vienkāršās bedrēs liecina, ka šē pastāv divas kārtas morenu māla, kuŗas atdalītas viena no otras ar leduslaikmetam raksturīgu smilšu kārtu. Šis leduslaikmeta noslāņojuma tips ir radījis pazīstamo hipotezi par diviem šī apgabala apledoņumiem. Leduslaikmeta spilgtākie liecinieki šē ir šauras un stāvas smilšu un oļakmeņu kāpas, kuŗu virspuse apaugusi ar zāli un priežu mežiem. Dažās vietās šis kāpās tik neauglīgas, ka stāv pilnīgi kailas, nobērtas gludeniem oļakmeņiem kā baltām olām. Raksturīgākās šādu kāpu grēdas iet Lielās un Mazās Lužas, Cirmas un Bērzgala ezeru virzienā un izzūd, tuvojoties Lubānas ezera līdzenumiem.

Raksturīgākās irdnes Ludzas apriņķī ir smilts un māls, ar lielāku vai mazāku melnzemes (trūdu vielu) piemaisījumu. Smilšainā irdne sastāv no 60—70% kvarca smilšu, kamēr pārējās daļas pieder uzskaloņumiem. Tiklab sila kā aņamā smiltī ir ne vairāk par 3% organisko daļu. Ja apakširdne arī smiltaina vai merģelaina, tad nepieciešama spēcīga mēslošana ar seklu ieaņumu. Vispār jāsaka, ka tiklab augšā minētās grēdas, tāpat stāvie upju krasti un atsevišķie kalnu paņuri lielāko tiesu klāti ar smiltainu irdni un tikai retumis zemes virskārtā sastopam ciešus māla slāņus. Pēdējie parasti iesākas tur, kur kalnu rindas saplok un pāriet līdzenumos. Māla virskārtā sastopam 20% kvarca smilšu, bet kur smilšu piemaisījuma mazāk, tur māla slānis paliek smagāks, pārvērdamies par viengabalainu masu, kuŗu vāji iemēslofās zemēs visai grūti apstrādāt. Te sējas laikā zemnieks pagatavo visai ģi-

menei koka veserus un sausā laikā ar tiem iziet tīrumā drupināt sakaltušos māla kakalžus.

Kaļķakmens sastopams Ludzas apriņķī mazāk kā citos Latgales apriņķos, bet Ludzas apriņķī mazākā vairumā nekā Daugavpils apriņķī (ap Krustpili un Livaniem) un Rēzeknes apriņķī, mazāk Ludzas apriņķī. Kaļķakmeņa un dolomīta formējumus parasti attiecina uz devona sistēmu, bet ir arī izteiktas domas, ka šie nogulumi radušies jūras dibenā akmeņogļu periodā*).

Ir pazīstami citu apgabalu kaļķakmeņi, kuŗus droši pieskaita krīta formācijai. Būtu ļoti vēlama tuvāka Latgales kaļķakmeņa izpētīšana attiecībā uz viņu paleontoloģisko raksturu, lai tādā kārtā galīgi noteiktu viņu rašanos. Līdzīgi kaļķakmenim Ludzas apriņķī sastopam daudzas citas gulsnes, kuŗu rašanās paģēr tuvākus pētījumus. Tas sevišķi sakāms par pelnzemi (podzolu), kuŗa varbūt senatnē radusies no dūņām, un par krama akmeni, kuŗš Latgalē samērā reti sastopams un kuŗa īstā atrašanās vieta ir tālu uz dienvidaustrumiem, Čerikovas apriņķī (Mogīļevas gubernā), pie Kramenkas sādžas (no kuŗas šis akmens varbūt dabūjis savu nosaukumu).

Visa Ziemeļu Eiropa, ieslēdzot Anglijas austrumu krastus, ir nobērtā akmeņu uznesumiem. Šai akmeņu joslā ietilpst Ziemeļ-Vācija, Polija, Krievija līdz Stepju apgabalam (Čerņigovas gub.), no kurienes akmeņu robeža virzās uz Timanu kalniem, gar tiem līdz Ledus okeānam. Šajā senatnes akmeņu nobiruma apgabalā ietilpst arī Latgale, kuŗu leduslaikmets bagātīgi apbalvojis ar lieliem un maziem Somijas un Skandināvijas granīta gabaliem. Daudzos Latgales novados zemes virskārta bērtin nobērtā gan lielākiem, gan mazākiem laukakmeņiem, un, pirms kā ķerties pie arkla, zemturim jānotīra tūkstošiem akmeņu, kuŗus redzam sablīvētus gaŗās rindās pa tīrumiem un pļavām. Šis akmens grēdas nereti saceltas cilvēka augumā un ar savu pelēko saltumu stipri vien atgādina Somijas akmeņainos tīrumus.

*) Skat. Я. Соколов. Сельско-хозяйственная статистика. 1855 г.

Pie jaunāko laiku veidojumiem zemes virskārtā vispirms pieder melnzeme, kuņas rašanās procesi mēdz būt diezgan dažādi. Kā galvenākais veidojums jāmin pļavu zeme, kuņa atrodas zemumos un lieknēs starp tīrumiem un lapu mežos. Pļavu melnzeme ir radusies no noskalojumiem no iemēslotiem kalniem un tīrumiem. Mežu melnzeme varēja rasties no lapu, zaru un zāļu trūdiem. Pļavu melnzemē ļoti niecīgās proporcijās atradīsim organiskās daļas, turpretim, mežu melnzemē organisko daļu ir 5—10%.

Dūņu zeme reti sastopama zem aļamās virskārtas. Parasti šī gulsne nelielā platībā atrodas savrup zemākās vietās. Sastopam viņu gar upju krastiem, kur tad, ja tikai nav daudz mitruma, izplešas jaukas, zāļainas pļavas. Ja dūnekļi atrodas nosusinātā un apdzīvotā vietā, tad tos apstrādā sakņu dārziem. Dūņas še sastāv no māla un organiskām daļām ar krietnu kvārca smilšu piejaukumu (60—80%), kamēr organisko daļu ir tikai 8—10%. Dūņainu zemi atrodam ezeros, purvos, upju līčos un mākslīgi aizdambētos dīķos. Ja tos nolaižam, tad redzam, ka dūņas sastāv no daudzu gadu plānām gulsnēm, kuņas dažādās krāsās un dažādos apmēros. Smagām zemēm dūņas var noderēt kā vērtīgs minerālmēslojums.

Kūdras purvu un pļavu Latgalē, cik vērojams, ļoti daudz, bet par kūdras izstrādāšanu un izmantošanu līdz šim neviens neinteresējās, jo visur vēl pilnā gaitā mežu ciršana un kurināšana ar malku. Ludzas apriņķī sastopam sūnu kūdru, lapu kūdru (kuņa lielāko tiesu sastāv no nomirušām alkšņu, bērzu un apšu lapām) un zāļu vai niedrņu kūdru, kuņa parasti atrodama dziļos purvos, kas radušies no aizaugušiem ezeriem. Visparstākā ir sūnu kūdra, kuņu varam uziet vai katra katlveidīgā purva dibenā. Baltā purvu ezeru sūna (sphagnum) aug ļoti ražīgi un nemītīgi noguldāmās dziļāk, aizpilda melnās ūdens masas, radīdama gadu tūkstošos sūnu gulsni vairāku metru biezumā. Izkaltēta šī kūdra paliek ļoti viegla un spēj sevī uzņemt, līdzīgi sūklim, ļoti daudz valguma.

Kūdra parasti guļ tuvu zemes virskārtai, viegli atrodama un pēc sava sastāva ir dažādā vērtībā. Virskārtā vēl sastopam 15—40% apslāpušu organisko vielu, tad dzelzi dažādos savienojumos, bieži vien ar fosforskābi, netrūkst arī mala un smilšu daļu. Nemoť vērā augsto trūdvielu procentu, kāds parasti sastopams kūdrā, šo materiālu varētu ar panākumiem lietot nevien kā degvielu, bet arī kā smagas irdnes uzlabošanas līdzekli. Bet kā jau minēju, kūdras purvi līdz šim guļ neaizskārti un neizmantoti.

Kūdras purvi dažās vietās ir pilnīgi nepārejami, dažās atkal ar biezu kūdras kārtu, noaugušu ar sīkiem krūmiņiem vai pat biezu mežu. Kūdras virskārtās skaidri redzam viņas organisko celtni no augu atliekām, kamēr apakšējām gulsnēm liela līdzība ar zilganām akmeņoglēm. Purvos, kur pastāvīgi daudz ūdens, kūdra pamazām pārvēršas par smagu zemes slāni, kuŗā organiskas daļas maz redzamas. Tādēļ kūdras purvus pēc viņu rakstura un vecuma varam sadalīt dūņu, vilaka un zemes purvos. Dūņu purvi neaizņem plašus apgabalus, bet aizņem atsevišķas vietas citos purvos, visbiežāki tajās vietās, kur apakšzemes avoti izplūst uz āru. Viņi ir sevišķi staigņi un nepārejami. Šo purvu dūņās bieži vien atgadās dzelzs oksiduls, kuŗš ūdens virspusē, pieskaŗoties gaisam, pārvēršas par monoksīdu, krāsodams šo purvu ūdeni melnu ar zilganu spīdumu. Šī purvu ūdens īpašība laikam bijuši par pamatu dažādiem nostāstiem, teikām un pasakām par divainiem purvu ūdens zvēriem un citiem iemītniekiem, kuŗi zināmās dienās un stundās ievīļ vientuļo gājēju spīguļojošā purva dzelmē.

Šādu purvu augu valsts visai nabadzīga: še sastopam peldošos staipekļus (*Glyceria fluitans*); locekļaino lapsas asti (*Alopecurus geniculatus*) un purva hotoniju (*Hottonia palustris*). Vilaka kūdras purvu virsējās nogulsnēs vēl diezgan skaidri saskatāms šo slāņu organiskais sastāvs. Galvenie šo purvu augi ir — kūdras sūna (*Sphagnum*), vaivari (*Ledum palustre*) un dzērvenāji. Zemainie kūdras purvi ir sausāki par dūņainiem, nav tik staigņi un no-

auguši sūnām un viršiem (*Calluna vulgaris*). Ācīmredzot, viņi ir daudz vecāki par pirmajiem, jo kūdra še jau pārvērtusies ciešā zemainā masā vai arī ir denā purvu meln-
zemē.

Dzelzs rūda Latgalē ir vēsturiskā laikmeta formējums un pieder pie ķīmisko veidojumu nogulsneš. Rūda ir pastāvīgs kūdras pavadonis un sastopama mazos apmēros kā dzelzs ochra un dzelžainā zilgme. Rūdu biežāki varam sastapt zemās, slapjās vietās, diezgan sekli zem virskārtas, kur viņa sajaukta ar mālzemi, kaļķiem un fosforu. Dzelzs dabas saimniecībā spēlē ļoti lielu lomu, krāsodama minerāļus un stādus. Tā ir pasaules krāsu viela šķīdinātā veidā, kuŗu uzsūc sevī augi.

Minerālūdeņi vispār še maz izpētīti. Kā ievērojamākie minerālūdeņu avoti jāmin sekošie: Adelinas, 32 km no Ludzas, Adelinas sādžas apkaimē; Poguļankas — Daugavpils apriņķī un Āglonas sēravots, pie Čereša ezera (Daugavpils apriņķī). Šie minerālūdeņi ir jau ģuvuši zināmā mērā populāritāti. Bez šīm trim vietām kalnu pakājes, upju un ezeru krastos sastopam ļoti daudz avotainu vietu, kur ūdens vai nu straujā gaitā izplūst no zemes vai arī lēnām sūcas plašā slānī. Vairākos avotos ūdens temperatūra diezgan augsta, tā kā ap viņiem ziemā sniegs plaši nokūst un, zem ūdens siltuma glābdamās, aug zaļā zāle.

Klimats noteic apgabalā dzīvnieku un augu dzīves raksturu. Kaut gan cilvēks šinī ziņā ir apbrīnojams izņēmums un piemājo gan viskarstākos, gan vissaltākos apgabalos, tomēr klimata iespaids lielā mērā nomanāms tautas raksturā, sabiedrības parašās un materiālā labklājībā. Iespējamība nodarboties ar zemkopību un amatniecību, lauku darbu perioda gaŗums, labību un mājas kustoņu šķirnes, ziemas gaŗums, kas paģēr noteiktus izdevumus apkurināšanai un noteiktus produktu krājumus iztikai — tas viss ir atkarīgs no klimata. No visiem meteoroloģiskiem elementiem gaisa temperatūra visvairāk iespaido zināma apgabalā floru un faunu. Tas fādēļ, ka temperā-

tūra ir vairāku meteoroloģisko parādību rezultāts un arī pati rada visdažādākās pārmaiņas, tādēļ viņa arī ir klimata galvenā rakstura noteicēja.

Visā visumā Latgales klimats ir tuvu radniecīgs Vidzemes klimatam, jo vispirms Latgali pārvalda dienvidrietumu un rietumu vēji, bet ziemā ļoti bieži ir dienvidu vēji. Pats par sevi saprotams, ka no vēju virzieniem lielā mērā ir atkarīga gaisa temperatūra. Mazāk Latgalē jau nomanāms jūras iespaids, tādēļ vasaras vidū šie temperatūra augstāka, bet ziemu zemāka, nekā Vidzemē un it sevišķi Rīgā.

Gaisa temperatūru Ludzas apriņķī, Kārsavas novadā, raksturo sekojoši dati (pēc V. Dolgorukova)*):

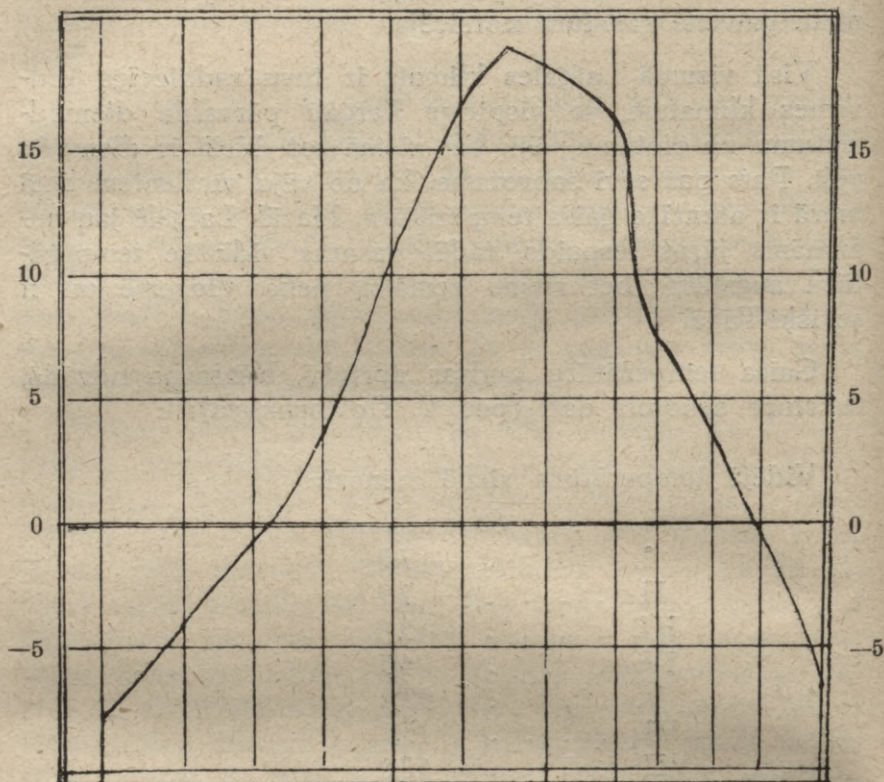
Vidējā temperatūra vienā mēnesī:

Mēnesi	Vidējā temperāt.
I.	— 7,2
II.	— 7,2
III.	— 2,8
IV.	+ 4,3
V.	+12,2
VI.	+15,7
VII.	+18,0
IX.	+10,7
X.	+ 5,8
XI.	— 0,0
XII.	— 5,1

No šīm tabulām redzam, ka vidējā gada temperatūra Latgales austruma daļā ir ap 5°, karstākie mēneši — jūlijs un augusts ar vidējo temperatūru līdz 18°, bet aukstākie mēneši — decembris un janvāris ar vidējo temperatūru līdz —7°.

*) Skat. Кн. В. Долгоруков Витебская губ.

Ziema pavasaris vasara rudens
 I II III IV V VI VII VIII IX X XI XII

Temperatūras virzieni vienā gadā.

Temperatūras galējības (absolūto maksimumu un minimumu) raksturo sekojošā tabula:

Minimālā un maksimālā temperatūra Ludzas apriņķī:

Mēneši	Viszemākā temperāt.	Visaugstākā temperāt.
I. . . .	-35,0	5,8
II. . . .	-37,8	4,0
III. . . .	-28,2	12,0
IV. . . .	-12,2	23,0
V. . . .	-4,4	27,0
VI. . . .	-1,7	31,2

VII.	4,3	31,2
VIII.	1,8	33,4
IX.	3,4	24,5
X.	10,5	21,4
XI.	23,7	13,4
XII.	32,4	8,8

No šīs tabulas, starp citu, varam secināt, ka Latgales austrumdaļas zemākās vietas gandrīz cauru gadu ir padotas salnu briesmām. Un tiešām, bieži vien vēlās pavasara un agrās rudens salnas noposta plašus sējumu un labības laukus un neatļauj vairākās vietās audzēt vārīgus stādus, kuŗu nobriešanai gan vasaras siltuma būtu pietiekoša, bet laiks no pavasara līdz rudens salnām ir par īsu. Salnu izpētīšanai jāpiegriež vislielākā vērība, lai noteiktāki nekā līdz šim būtu zināms viņu pārtraukums pavasarī un sākšanās rudenī. Tuvāk arī jānoskaidro cēloņi, kas salnas rada, un jāatrod līdzekļi, kā no salnu postošās darbības pasargāt sējumus un sakņu dārzus. Meteoroloģiskās dienas grāmatas par salnām ir diezgan nabadzīgi materiāli, jo pilnīgu uzticību šē bauda parastais termometrs. Bet jāņem vērā, ka vieglās nakts salnas nozud reizē ar pirmiem saules stariem, bieži vien ir sajūtamas tikai zemākās vietās, tālāk no mežiem, dārzjiem un ēkām, kur parasti novietots laika novērošanas punkts. Tādēļ termometrs rāda virs 0 tai laikā, kad tuvākā apkārtnē ir bijusi viegla salna.

Salnas var rasties, pirmkārt, sakarā ar vispārējām atmosfēriskām pārmaiņām (saltas gaisa strāvas uzplūšanu) vai arī sakarā ar siltumas izstarošanu. Dabūdamā siltumu no saules, zeme tai pašā laikā šo siltumu izstaro debess plašumā; dienā viņa saņem to vairāk nekā patērē, bet naktī norisinās tikai siltuma zaudēšana, un tādēļ zeme atdziest. Jo skaidrāks gaiss, jo vairāk izstaro siltuma, turpretim, mākoņi ievērojami aizsargā zemi no siltuma izlaišanas. Tādēļ skaidrās naktis, kuŗas sekmē siltuma izstarošanu, ievērojami atdzēsē zemi un var novadīt temperatūru zem 0. Jāatzīmē, ka Perū iedzīvotājiem jau sen

bija pazīstami gaisa apstākļi, kādos var sagaidīt salnas: ja zvaigznes spodri spīdēja un gaisā bija klusums, tad viņi aizdedzināja slapjus salmus vai mēslus, lai tādā kārtā ar dūmu mākoņiem mazinātu gaisa dzidrumu. Šādu paņēmieni kā pretlīdzekli pret vieglām salnām var ieteikt arī mūsu lauksaimniekiem. Ka dzidrais gaiss lielā mērā uzsūc siltumu, to novērojuši arī indiāņi: lai iegūtu mākslīgā ceļā ledu, tad pēc saules rieta apsedza sasilušo zemi ar salmu kārtu, uz kuņas lēzenos traukos novieto ūdeni; izdevīgos gaisa apstākļos ūdens tiešām zaudē līdz 14° siltuma un pārvēršas ledū...

Bez šaubām, Latgalē ir savi īpatnēji apstākļi, kas veicina agro salnu atnākšanu. No vietējiem apstākļiem te vispirms krīt svarā purvi, ezeri un meži. Purvu un ezeru iztvaikojumi aprij ļoti daudz siltuma; ledus kušana purvos, ezeros un mežos pavasaros norit ļoti gausi. It sevišķi tas sakāms par purviem. Piemēram: 1929. g. vasarā, pēc visai aukstas ziemas, Ludzes apr. Nautrēnu pagastā purvu pļavās zemnieki vēl jūnija beigās apm. 1/2 m dziļumā bija atraduši sasalušu zemi. Ja tas atgadās zāļainā purvā, tad vēl lēnāki ledus kūst plašajos sūnu-kūdras purvos, kur nav nekāds retums maija beigās zem sūnām atrast ledu. Varam droši teikt, ka lēna purvu izkušana pavasaros un vispāri liekais mitrums ļoti dzesē Latgales zemākos novadus un līdz ar to paātrina salnu uzkrišanu pavasaros un rudenos. Tādēļ apsveicami ir plašie nosusināšanas darbi, kādi patlaban Latgalē ir uzsākti. Tie nevien pavairo zemes platību un auglību, bet arī paģarinās augu nobriešanas laiku.

„Purvu nosusināšanas iespāids uz klimatu,“ saka prof. Vojeikovs, „ļoti dažāds, atkarībā no tā, cik pilnīgi šī nosusināšana izvesta. Ja grāvji izdzīti ļoti lielā attālumā cits no cita un purva vietā radusies pļava, tad varam sagaidīt, ka klimatā nebūs necik lielas pārmaiņas. Šo pļavu zeme ir valga, grunts ūdens līmenis sekls. Tādēļ visā augšanas periodā pļavu zāle un irdne iztvaiko daudz mitruma, kādēļ arī gaisa valgums necik nemazinās. Klusās un skaidrās naktīs virs šādām pļavām vienmēr ir migla,

kārtot un par savu saukt. Pirmatnīgais biezoknis tad nu arī bija tā zeme „bez saimnieka“, par kuŗu lasām seno amerikāņu koloniju vēsturēs. Bet te arī meklējama pirmatnīgā meža īpatnīgā nozīme nekultūrālo tautu dzīvē. Mežs šīm tautām vispirms noderēja par ļoti vērtīgu aizsardzības robežu. Tur, kur vēl nav vajadzības pēc noteiktas demarkācijas līnijas, mežu josla ir vislabākais aizsargs pret kaimiņu zemes atsavināšanas tieksmēm. Ar šo priekšrocību izskaidrojamas lielās robežmežu joslas vecā un viduslaiku Eiropā. Minēsim vispirms divus raksturīgākos piemērus: mežs Vidusvācu augstienē, pēc Cēzara datiem, bija deviņas kara gājiena dienas plats un 60 dienu gājiena garš. Šis mežs šķīra vispirms ķeltus no ģermāņiem, bet vēlāk — ziemeļu ģermāņus no dienvidu ģermāņiem. Arī no ārienes Vāciju aizsargāja meži: Ardeni un Voģezi jau Karolingu laikos aizturēja uzbrucējus no rietumiem, bet Silēzijas un poļu Pomerānijas meži pasargāja ģermāņus no austrumu barbariem. Te apstājās „tautu staigāšana“, tātāru un turku iebrukumi Eiropā, bet Pireneju kalni apturēja tālāku islama izplatīšanos Eiropā; Napoleona armija sabruka Krievijas mežos; Livonijas ordenis nespēja „spiesties uz austrumiem“, jo aiz tagadējās Latgales sākās plašas neapdzīvotas mežu joslas.

Šādu piemēru tautu vēsturēs milzums. Vecā latīņu terminoloģijā vārdi „mežs“ un „robeža“ pēc satūra bija viēnādi, abūs sargāja lauku un mežu dievs — Silvans. Norvēģi mežu starp Zviedriju un Norvēģiju dēvē par gluži dabisku robežu. Šie fakti ir interesanti paši par sevi, bet vēl interesantākas ir tās sekas, kas no šiem faktiem radās. Nenoteiktā mežu robeža pie vēl nenoteiktākām tiesiskām attiecībām deva iespēju paplašināt savu apgabalu uz kaimiņa rēķina. Robežas līnijai sākumā vajadzēja iet apmēram pa mežu vidu, bet stiprākais allaž pārkāpa šo teorētisko līniju. No mežu pārvaldīšanas, kā to rāda Richtera pētījumi, pamazām ir izveidojušās tiesu un vēlāk arī administratīvās vienības. Vairākās Vācijas un Austrijas provincēs vēl tagad viegli saskatīt administratīvo vienību „mežu robežas“. Gluži tas pats sa-

kāms par Latgali un Vidzemi, ko vēl nesenā pagātnē šķīra plaša mežu un purvu josla. Gluži dabiski savā laikā aiz Lubānas „klāniem“ un Pededzes mežiem bija radīt jaunu guberņu...

Vakareiropas meži savu pierobežas nozīmi nav zaudējuši līdz šim laikam. Vēl krasāki tas vērojams citās zemēs. Afrikas apceļotājs Barts pirmais pasvītvoja vispārējo likumu, ka „robežapgabalos starp dažādām tautām aug plaši meži un tur nav iedzīvotāju“. Jaunus pastiprinājumus šim likumam deva Stenli, kas pa Kongo mežiem ceļoja 157 dienas, tad Stulmans un Junkers. Pirmais šos robežu mežus atzīmēja kartogrāfiski un nāca pie slēdziena, ka — jo plašāka mežu josla šķir tautas vai ciltis, jo svešākas viņas viena otrai. Te nu gribētos jautāt: kas galu galā ir vairāk atsvešinājis latgāliešus no vidzemniekiem — vai vēsturisko apstākļu gaita, vai, varbūt, plašie meži un purvi, kas dabiski šķīra šīs provinces vienu no otras?

Nevaru piekrist augšā minētam Middendorfa atzinumam, ka pirmatnīgais mežs būtu pilnīgi neapdzīvots. Neaizmirsīsim, ka visiem tiem, kam dzīve lielākās vienībās palikusi nepanesama un grūta, mežs ir sevišķi pievilcīgs. Reliģiskais cilvēks, kas grib slēpties no ļaudīm, zaglis un laupītājs, kas bēg no taisnā soģa rokas — visi tie mežā atrod patvērumu. Leģendas mums daudzreiz stāsta par dažādiem mežaiņiem, viduslaiku kronikās lasām par mežu bēgļiem (latrunculi). (Lai atminamies tikai „meža brāļus“ 1905. gadā...) Korsikas pirāti līdz pat mūsu dienām turpina savu amatu, slēpdamies savas salas mežos. Mežs uzņem ne tikai atsevišķos atkritējus no sabiedrības, bet tur atrod patvērumu veselas ļaužu grupas, kas meklē patvērumu no vajātājiem. Liels vairums vecticībnieku ir bēguši mežos, lai tur meklētu patvērumu no saviem vajātājiem. Šie vajātie vecticībnieki savā laikā ir pārplūdinājuši arī Latgales mežus un purvu salas un dibinājuši še jaunas mītnes. Tādā kārtā Latgales ģeografiskie apstākļi ir devuši patvērumu krievu bēgļiem, kas savukārt ir veicinājis Latgales rusificēšanu. Vēlāk, kad krievu valdība ar vecticībniekiem samierinājās, pēdējie ieguva da-

žādas privileģijas un sāka dēvēt sevi par iedzimtiem pilsoņiem. Kad Latgalē dzimtbūšana kļuva nepanesama, dzimtļaudis bēga mežos un meklēja patvērumu Kurzemes hercogistē, kur režīms likās brīvāks. Kopā ar citiem bēgļiem Sēlijas mežos arī ieklīda vairākas krievu ģimenes. Tā sēlu zemē radās krievi.

Savā laikā par dažādiem polītišķiem pārkāpumiem Latgales mežos ir nometināti igauņi un leiši, kuņi, protams, neko latvisku neienesā, bet gan ar jauktām laulībām vienā otrā novadā esošo latviskumu mazināja.

Visu sacīto kopā ņemot, jānāk pie sliedziņa, ka pirmkārt, meži ir bijuši par šķērslī vidzemnieku un latgaliešu ciešākai sadarbībai un satiksmei; otrkārt, dabiskā mežu robeža ir Latgali savā laikā atdalījusi īpašā administratīvā vienībā (gubernā), un treškārt, Latgales mežos ir nometušies un nometināti pulks cittautiešu, kas ir veicinājuši latgaliešu atsvešināšanos no pārējiem latviešiem. Meži gan Latgalē ir izcirsti, bet cittautiešu iespaids šē tomēr nav mazinājies: vēl nesēn kāds vecāks latgaliešu darbinieks kādā konferencē paziņoja, ka latgaliešiem esot slavu asinis...

R. Cīrulis.

Latgales vēstures gaitas

Latgales vēsture savos sākumos ir cieši saistīta ar pārējās Latvijas, Kurzemes un Vidzemes, sevišķi pēdējās, kļūmīgiem likteņiem. Tikai 1629. gadā vēstures notikumi Latgali ilgāku laiku atšķir no kopējas dzimtenes un veido tos īpatnējos dzīves apstākļus un kultūru, kas vēl līdz mūsu dienām raksturo šo ezeru zilumā un kalnu košumā mirdzošo Latvijas novadu. Tāpēc, runājot par Latgales vēstures gaitām, mums vismaz īsumā jāiepazīstas ar mūsu kopējiem mainīgiem likteņiem.

Bet vispirms jautāsim, kāds ir mūsu vēstures vispārējais raksturs, kas ir mūsu likteņu galvenie vadītāji un noteicēji.

Latviešu tautas vēsture ir gājusi pa ļoti nelīdzeniem ceļiem. Gadu simteņiem ilgi svešas tautas ir apspiedušas un visādiem līdzekļiem mēģinājušas ietekmēt mūsu kultūras veidošanas darbu. Iekaroņi, atņēmuši mums patstāvību un brīvību, pārvērtā mūs par ļaužu masu, par zemnieku kārtu, ap kuŗu, kā ap pasīvu materiālu, rīkojās jaunie zemes kungi — muižnieki. Pēdējo rokās atradās visa noteikšana par zemes iedzīvotāju vairākuma dzīvi un likteni. Muižniecība izveidoja zemē stingri aristokrātisku pārvaldes iekārtu. Bet vēsture mums rāda, ka aristokrātiskas valdības arvienu bijušas tās vissmagākās zemākām ļaužu šķirām. Tomēr ar leņņuma pilnu apziņu mēs varam atskatīties savā pagātnē. Mēs redzam, ka veltīgas ir bijušas visas svešnieku varmācības un iespaidojumi, — latviešu tauta taģad ir spīdoši pierādījusi, ka viņai ir pietiekoši daudz spēju un spēku pašai veidot savu dzīvi un kultūru, „lai tautu diģā kronī tā mirdzēt mirdzētu“.

* * *

Sirmā senatnē, ap 2000 gadu pirms Kristus, baltu tautu ciltis iekaŗo Austrumprūsiju, Rietumlietavu un Dienvidkurzemi. Dienvidkurzeme tā tad būtu uzskatāma kā mūsu senču pirmais ieņemtais apgabals tagadējās Latvijas teritorijā. Ap Kristus dzimšanas laiku latviešu pirmciltis iekaŗo auglīgo Lielupes apgabalu. Ap 100, g. pēc Kristus viņas pāriet pāri Daugavai un iekaŗo Dienvidvidzemi, ieņemdamas apgabalu līdz pat Gaujai. Nākamos gadu simteņos mūsu senči virzās vienmēr vairāk uz ziemeļiem, pamazām nonākdami līdz tagadējai Latvijas robežai.

Tādā kārtā bija ieņemta zeme, kur neatradās ne rūdām bagāti kalnāji, ne akmeņogles, ko varētu izmantot vēlākās paaudzes. Iekaŗotā zeme bija piemērota tikai zemkopībai. Jau aizvēsturiskajā laikmetā te izveidojās atsevišķas ciematu saimniecības, no kurām attīstījās vēlākās zemnieku mājas — viensētas. Pēdējam apstāklim ir sevišķi liela loma latviešu likteņos. Katras tautas īpatnības izveidojas no tās pagātnes un dzīves apstākļiem. Latviešu raksturu un garīgo seju, viņu dzīves, sabiedrības un valsts iekārtas veidojumu ietekmējusi citu tautu dzīvē reti sastopamā parādība, ka latvietis ir bijis viensētnieks. Dzīve viensētās ir veicinājusi un attīstījusi latviešu pamatīpašības — darba tikumu, karstu dzimtenes un neatkarības mīlestību, lielu zinātgribu, pašapziņu, atbildības sajūtu, smalkas dabas un cilvēku novērošanas dāvanas, nodziļināšanos sevī un pārdomāšanu, bet līdztekus arī lielu individuālismu un egoismu. Latvietis, kas veselīem gadu simteņiem ar lielu pašreizējību un mīlestību ir iekojis sev un savai ģimenei atsevišķu saimniecību, savu kaktiņu, savu stūrīti zemes, vēl tagad ir liels individualists, kas labprāt seko tikai saviem personīgajiem plāniem un cieši pastāv uz savām personīgajām idejām un spējām. Tikpat egoistiskas, ar individualistiskām tieksmēm bija arī vecās latviešu ciltis aizvēsturē. Jā, egoistiski individuālais raksturs, kas piemita tautai, bija lielā mērā vainīgs arī pie tā, ka XIII. g. s. notika latviešu apspiešana no svešniekiem.

Asinainiem burtiem Latvijas vēsturē ir ierakstīts XIII.

g. s., kad mūsu miermīlīgie senči iedrošinājās varonīgi nostāties pretim dzelzī kaltiem vāciešu pulkiem. Ienaidnieka pārspēkā ielenktie latvieši bija spiesti padoties jau gadsimteņa sākumā. Veltīgas izrādījās arī vairākkārtīgas kuršu sacelšanās un uzvaras pret vāciešiem, — 1267. gadā tomēr viņu pretošanās spēja ir salauzta. Visilgāk apbrīnojamu izturību un drošsirdību cīņā pret vācu virskundzību parādīja zemgaļi. Taču 1290. gadā šī pēdējā brīvā latviešu cilts bija tā novārdzināta no cīņām ar ordeni, ka atstāja visas savas pils un varoņu asinīm slacīto tēvzemi un lieliem pulkiem izceļoja uz Lietuvu. Zeme bija uzvarēta, un brīvība bija zaudēta uz ilgiem laikiem. Uz izpostīto latviešu valstiņu drupām izveidojās vācu Livonijas jeb Māras valsts, uz latviešu pilskalniem pacēlās lepnas mūru pils, kuŗās uz dzīvi apmetās vasali, kas, veikli izmantodami zemes kunģu nemitīgās savstarpējās cīņas, pamazām izvērtās par muižnieku kārtu ar ārkārtīgi plašām tiesībām. Agrāk brīvos latviešus muižnieki apkrāva ar smagām nodokļu nastām un grūtām klaušām un pārvērtā viņus par beztiesīgiem dzimtļaudīm. Ar „uguni un zobenu“ iekārotāji uzspieda latviešiem kristīgo ticību. Bet tā kā garīdznieki bija vācieši, kas vāji prata iedzīvotāju valodu un dievvārdus sludināja tautai nesaprotamā latīņu valodā, tad latvieši pie labākās gribas nevarēja izprast un iejusties katolicismā un turpināja dzīvot tajā pat garīgā pasaulē, kādā viņi dzīvoja pirms vācu ienākšanas. Tāpēc, kad XVI. gadu simteņa divdesmitajos gados Livonijā parādījās luterānisms, katolicisms nespēja likt viņa sekmīgai izplatīšanai nekādus nopietnākus šķēršļus, un jau ap XVI. g. s. vidu luterticība bija plaši atzīta un pieņemta visā zemē.

Māras valsts mūžs bija ap 300 gadu. Viņas ārējā vēsture pastāvēja galvenā kārtā Rīgas virsbīskapa un ordeņa savstarpējo attiecību nokārtošanā un ar šo savienotās nemitīgās ķildās un cīņās. Zemes valdnieku savstarpējie karī pilnīgi novājināja Livonijas valstisko apziņu un ātriem soļiem tuvināja viņu galīgai sabrukšanai. Livonijas valsts iekšējais vājums bija arī par galveno ie-

meslu, ka 1558. gadā iesākās viens no briesmīgākiem kariem, kādu mūsu dzimtene ir pārdzīvojusi, un kas vēsturē ir pazīstams ar nosaukumu „Livonijas karš“. 24 gadus plosījās šī asiņainā cīņa dēļ Livonijas mantojuma. No Latvijas zemēm šausmīgi cieta Latgale un Vidzeme. Bet jau kara ceturtā gadā Livonijas valsts galīgi sabruka. 1561. gadā Igaunijas muižniecība padevās Zviedrijai. Tā paša gada rudenī, 28. novembrī Rīgas virsbīskaps Vilhelms un ordeņa mestrs G. Ketlers noslēdza Viļņā ar Polijas un Lietavas ķēniņu Sigismundu II. Augustu līgumu, ar kuŗu visas Livonijas zemes pa labi no Daugavas padevās Polijai. Kurzemi pārvērtā par hercogisti zem Polijas virskundzības. Ar to izbeidzās Livonijas valstiņu pastāvēšana: viņas visas bija nākušas zem svešu valšķu varas.

Viļņas līguma pamatus neizdevās pārgrozīt arī vēlākiem Livonijas kara gadu notikumiem. Ilgo cīņu gala iznākums bija tas, ka tagadējā Vidzeme un Latgale palika zem apvienotās Polijas un Lietavas ķēniņvalsts. Vidzemi un Latgali poļi nosauca par Pārdaugavas hercogvalsti. Savā politikā poļu valsts centās hercogisti pēc iespējas ciešāk saistīt ar pārējām valstis daļām. Šo nolūku viņa domāja panākt ar iedzīvotāju pārpoļošanu un tautas atgriešanu katolicismā. Latviešu zemnieku dzīve palika vēl smagāka. Livonijas karš bija pilnīgi iznīcinājis zemes saimniecisko labklājību, mājas un pilis bija izpostītas un nodedzinātas, dažos apgabalos iedzīvotāji aizbēguši vai saņemti gūstā. Bez jebkādas valdības palīdzības zemniekiem tikai saviem spēkiem bija jāatjauno divas saimniecības uz reizi: paša un muižas. Zemniekiem saimnieciskā ziņā par ļaunu bez tam nāca viņu pilnīgi beztiesiskais stāvoklis, kādā viņi nokļuva poļu valdības laikā. Polijā dzimtbūšana ap šo laiku bija jau sasniegusi visaugstāko pakāpi. Muižniekam piederēja neaprobežota tiesība par sava zemnieka dzīvību un nāvi. Tāpat ar zemnieka mantību un darba spēku muižnieks varēja rīkoties pilnīgi pēc patikšanas.

Par laimi, vismaz daļai latviešu likteņa labvēlība drīzāk atļāva nokratīt ienīsto poļu jūgu. XVII. g. s. sākumā

cīņā ap Zviedrijas troni izcēlās poļu un zviedru karš, kas turpinājās no 1600. līdz 1629. gadam. Pārdaugavas hercoģiste pārvērtās par šausmīgu kaŗa lauku. Zemē iestājās neredzēts bads un mēris, tā kā izmira pat veseli pagasti. Kauť gan pēdējos gados kaŗa laime nostājās Zviedrijas pusē, tomēr visu Pārdaugavas hercoģisti viņai ieņemt neizdevās. 1629. gadā Zviedrija un Polija noslēdza Altmarkā pamieru. Pārdaugavas hercoģisti sadalīja 2 daļās: Vidzemi dabūja zviedri, bet poļi arī uz priekšu paturēja savās rokās Latgali. Tā ar 1629. gadu Latgalei bija sītusi liktenīgā stunda: viņa bija tagad līdz 1918. gadam atrauta no pārējās Latvijas un spiesta viena pati varonīgi ciest un nesalūzt cerībā par gaišāku nākotni kopējā latviešu saimē.

Polija Latgali paturēja līdz valsts pirmajai sadalīšanai 1772. gadā. Tādējādi Latgale veselus 211 gadus (1561.—1772.) ir atradusies poļu valdības vadībā un veidojusies zem poļu kultūras iespaيدا. Šinī laikā arī galvenā kārtā viņā ir attīstījusies kultūra ar īpašu nokrāsu, ar kuŗu tā vēl tagad manāmi atšķiras no pārējiem Latvijas apgabaliem.

Latgale poļu archīvos nosaukta par „Poļu Inflantiju“ (Inflanty Polskie) jeb vienkārši — par Inflantiju. Šis senāk parastais Latgales nosaukums „Inflantija“ cēlies no vārda „Livland“ (Vidzemes nosaukums vācu valodā) sakropļojuma. Varšavas saeima 1667. gadā izstrādāja Latgalei sevišķu satversmi un piešķīra tai „Inflantijas kuniģaitistes“ nosaukumu. Inflantija mantoja agrāko Pārdaugavas hercoģistes ģērboni — sarkanā laukā sudraba grifu ar kailu zobenu labā ķetnā. Kuniģaitisti pārvaldīja īpašs, ķēniņa iecelts poļu vojevoda. Administratīvā ziņā to iedalīja 4 apriņķos jeb traktos: Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils (Dinaburgas) un Viļaku (Marienhauzenes). Katra apriņķa priekšgalā atradās stārasts ar plašām pārvaldīšanas un tiesas pilnvarām. Liela nozīme Inflantijas dzīvē bija arī „mazās saeimas“ lēmumiem. „Mazā saeima“ noturēja savas sēdes Daugavpilī, un viņā piedalījās pa 2

muižniecības pārstāvjiem no Latgales, Polijas un Lie-
tavas.

Poļu valdība Latgalē pastiprinātā veidā turpināja savu jau Pārdaugavas hercoģistes pastāvēšanas laikā iesākto polonizācijas un katolizācijas politiku. Pārpoļošanu poļi iesāka no muižnieku kārtas. Vācu muižniekiem poļi piešķīra visas privilēģijas, zemniekus un zemi, bet arī stingri pieprasīja, lai viņi runā poliski un pieņem katoļu ticību. Pretējā gadījumā viņiem muižas atņēma un izraidīja no Latgales. Poļu valdības polonizācijas politika nepalika bez panākumiem. XVIII. g. s. visi Latgales vācu muižnieki jau bija pārpoļojušies, un tikai vāciskie uzvārdi vēl atgādināja viņu izcelšanos.

Livonijas patstāvības laikā arī Latgalē bija plašos apmēros izplatījies luterānisms. Poļu valdības laikā te atkal drīz vien nostiprinājās katoļu ticība. Viņas atjaunošanā sevišķi lieli nopelni jezuītu ordenim. Jezuīti Latgalē atsacījās no viduslaiku katoļu baznīcas politikas, kas atzina tikai varu un spēku, bet centās pieiet tautai tuvāk klāt, mācījās latviešu valodu un sāka izdot latgaliešu izloksnē garīga satura grāmatas. Jezuīti lika pamatus latgaliešu rakstībai un literatūrai. Ar jezuītu gādību poļu laikos Latgales iedzīvotāju vajadzībām izdota 21 grāmata. Pirmā grāmata, kas iespiesta latviešu valodā, ir ievērojamā katoļu garīdznieka Pēterā Kanizija „Katoļu katēchisms“, ko latviešu valodā tulkojis jezuīts Erdmanis Tolgsdorfs. Šis katēchisms iespiests Viļņā 1585. gadā. Cienīdami E. Tolgsdorfa darbību, latvieši tam piešķīruši arī goda tituli „Livonijas tēvs un bīskaps“. Kā sevišķi ražīgs latgaliešu garīgo rakstu sacerētājs un izdevējs minams jezuīts Juris Elģers. Tāpat jezuīti stipri rūpējās arī par krāšņiem dievkalpojumiem, baznīcu labošanu, izdaiļošanu un jaunu celšanu. Uz krustceļiem un tautā iecienītās vietās viņi cēla kapličas un krucifiksus. Ka katolicisms tik dziļi ir iesakņojies latgaliešu apziņā, ir nenoliedzami jezuītu veiklās baznīcas politikas nopelni. Līdz ar jezuītiem nāca arī dominikāņi. Cik daudz laba latgaliešiem nesuši jezuīti,

tikpat daudz ļauna dominikāņi. Pēdējie negribēja mācīties latviešu valodu un centās iedzīvotājus pārpoļot.

Poļu muižnieku jeb šlachtas vara ap šo laiku bija saņiegusi savu augstāko pakāpi. Viņi noteica visas valsts dzīves virzienu. Toreizējā Polija tiek it zīmīgi saukta par „muižnieku republiku“. Polijā vispār likumi nebija lielā cieņā, un muižnieki reti kad tos pildīja. Pastāvēja paruna: „Polija pastāv savu nekārtību dēļ“.

Šo ārkārtīgo magnātu un šlachtiču varu vissāpīgāk dabūja izjust Latgales zemnieks. Tiesiskā ziņā latgālietis ar visu savu dzīvību un mantu piederēja savam kungam un bija pārvērstis par viņa vergu. Parastais zemnieka nosaukums bija kalps un smirds (no „smirdēt“). Tai pašā laikā, kad viņa tautas brāļi — Vidzemes zemnieki zem zviedru valdības pārdzīvoja, kaut arī īsu laiciņu, samērā vieglākas dienas, latgālietīm pret muižnieka patvarībām un spaidiem nebija neviena aizstāvja.

Poļu laikmetā Latgalē ieplūst daudz žīdu. Tirdzniecība un rūpniecība nonāk pēdējo rokās. Tā kā poļu muižnieki mīlēja lepni un grezni dzīvot, bet lielos izdevumus nespēja segt ar ienākumiem no muižām un zemniekiem, tad viņi kļuva par žīdu augļotāju parādniekiem. Pēdējie parādu atdabūja nevis no muižniekiem, bet galvenā kārtā no zemniekiem. Muižnieki nodeva žīdiem savas muižas pārvaldīšanā, kroģus un veikalus. Parādu devēji — žīdi, protams, piedzina no zemniekiem ne tikai parādu summu, bet arī lielus procentus. Žīds netieši pārvērtās līdz ar muižnieku par latgālieša apspiedēju un kungu.

XVII. g. s. otrā pusē Latgalē sāka lielākā skaitā ieplūst bēgļi no Krievijas. Tie bija krievu vecticībnieki, kuņus krievu valdība bargi vajāja. Dzīvodami līdzās ar krieviem, žīdiem, leišiem un poļiem, ar kuņiem bija pastāvīgi jāsaduŗas un jāsatiekas, latgālieši piesavinājās no šām tautām nemanot ietekmējumus savā valodā un parašās. Visi šie svešie iespaidi ilgi darbojās Latgalē un atsvešināja latgāliešus no pārējiem latviešiem.

1772. gadā notika Polijas pirmā dalīšana. Latgali piešķīra Krievijai. Pēdējā viņu pārdēvēja par Daugavpils provinci un pakļāva Baltkrievijas ģenerālgubernātoram, bet 1802. gadā, kad nodibināja Vitebskas guberņu, Latgali pārvaldes ziņā pievieno pēdējai.

Pēc notikušās valdības maiņas Latgales zemnieku stāvokli ilgu laiku nenotiek gandrīz nekādas pārgrozības. XVIII. g. s. otrā pusē krievu muižnieki bija ieguvuši ļoti plašas tiesības. Muižnieks krievu zemnieku uzskatīja par savu pilnīgu īpašumu, varēja to pārdot, nodot kara dienestā, izsūtīt uz Sibīriju u. t. t. Šādos apstākļos arī Latgales poļu un pārpoļotie vācu muižnieki, protams, paturēja visas savas Polijas laikā iegūtās plašās tiesības par zemniekiem un rīkojās ar viņiem netraucēti tālāk. Tāpēc arī turpmākais Latgales zemnieku stāvoklis ir vienāds ar krievu zemnieku likteni.

Jau 1817. un 1819. g. kurzemniekiem un vidzemniekiem izdevās nokratīt dzimtbūšanas važas. Turpretī latgalieši palika dzimtļaudis un vergi līdz pat sešdesmito gadu reformu laikmetam. Tikai 1861. g. 19. februārī kopā ar krievu zemniekiem arī Latgales zemnieki ieguva personīgo brīvību. Reizē ar dzimtbūšanas atcelšanu Krievijas valdība izveda lielu agrārreformu. Bet zemes jautājumu Latgalē nokārtoja citādi nekā Baltijā. Latgales zemnieki bija paraduši dzīvot nevis atsevišķās mājās, viensētās, kā Vidzemē un Kurzemē, bet ciemos. Latgaliešu ciemos katra zemnieka un viņa ģimenes pastāvīgā lietošanā jau no seniem laikiem atradās zināms zemes gabals, kas mantošanas ceļā pārgāja no tēva uz pēcnācējiem. Šo kārtību te piepatūrēja arī pēc dzimtbūšanas atcelšanas: ikviens Latgales zemnieks dabūja to zemi, kas atradās viņa lietošanā pirms 1861. gada. Zeme palika arī uz priekšu muižnieka īpašums, bet 1861. gada likums deva zemniekam tiesību iegūt neatņemamā lietošanā savu ciema zemi, ko muižnieks bija spiests viņam vai nu iznomāt, vai arī pārdot. 1863. gada likums izsludināja zemnieku zemes izpirkšanu par obligātorisku. Krievijas valsts banka izdeva uz zemnieku zemi ilgtermiņa aizdevumu, kas zem-

niekiem bija jānomaksā līdz 1911. gadam. Bet 1906. gadā krievu valdība izpirkšanas summu zemniekiem samazināja un 1907. gadā pavisam dzēsa. Tā Latgales zemnieki kļuva 1907. gadā par savu zemes gabaliņu pilnīgiem īpašniekiem.

Latgaliētis savu zemi ieguva caurmērā lētāk un daudz labvēlīgākos apstākļos nekā Baltijas zemnieks. Tomēr Latgales zemnieku saimnieciskais stāvoklis palika arī uz priekšu ļoti smags un tikai lēnām uzlabojās. Izskaidrojams tas, pirmkārt, ar to, ka Latgales ciemos zemnieku zeme bija sadalīta „šņorēs“, bet ganības skaitījās visa ciema koplietošanā. Šī „šņoru“ kārtība darīja gandrīz neiespējamu saimniecības uzlabošanu. Arī pēc brīvlaišanas zemnieki rīkojās pēc vecu vecās trijlauku sistēmas. Tikai 1906. gada likums atļāva ciema ļaudīm izdalīties viensētās pēc Baltijas parauga un deva zemniekiem iespēju pāriet uz daudzlauku lauksaimniecības sistēmu. Tas pacēla Latgales materiālo labklājību. — Otrkārt, pacelt saimniecisko stāvokli latgaliētiem ir ļoti grūti zemes trūkuma dēļ. Latgalē tēvs varēja dalīt savu zemi saviem dēļiem, kāpēc dažās vietās iznāca zemnieka rīcībā tikai 3—4 ha. Tas ģimenes uzturēšanai ir par maz. Tāpēc latgaliētis bieži atstāja savu zemi sievas un bērnu apstrādāšanā, bet pats pa vasaru devās peļņu meklēt, gāja „burlakos“. Mājās palikušie vāji apstrādāja sīkos lauciņus, un mazās saimniecības arvienu vairāk panīka.

Ļoti nelabvēlīgas sekas latgaliešu dzīvē bija „poļu dumpim“. Poļu nācionālisti 1863. gadā bija sarīkojuši plašu sacelšanos visās bijušās Polijas zemēs, kas XVIII. g. s. bija pievienotas Krievijai. Dumpinieku mērķis bija: atdalīties no Krievijas un atjaunot Poliju. Šai nācionālistu kustībai ar sajūsmu pievienojās arī Latgalē dzīvojošie poļi. Krievu valdība šo dumpi ar lielu bardzību un nežēlību apspieda un iesāka atklāti un asi Latgalē pārkrievošanu. Krievijas agrārbanka nežēloja līdzekļu poļu muižu atpirkšanai, kuŗās nometināja krievu kolonistus no Pliskavas, Novgorodas un citām guberņām. Tā latgaliešu vidū radās krievi — „setuki“. Lielākie krievu plūdi bija Baltinovā,

Balvos, Ungurmuižā un Krustpilī. Visās iestādēs bija jālieto tikai krievu valoda.

Cīnīdamies pret poļiem, krievi visiem spēkiem mēģināja pārkrievot arī latgāliešus. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas vienīgā latgāliešu grāmata bija barona Manteifeļa izdots kalendārs. Bet 1871. gadā valdība noliedza latgaļiem iespiest grāmatas latīņu burtiem, un kalendārs apstājās. Tikai kontrabandas ceļā Latgalē ievada vienu otru ārzemēs izdotu lūgšanas grāmatu. Tādos apstākļos, protams, nevarēja attīstīties tautas garīgie spēki. Šinī laikmeta tumsā tomēr parādās Latgalē ievērojams kultūras darbinieks Pēteris Miglinieks. Bet pretējie spēki viņu jau 30 gadu vecumā šalauž un priekšlaicīgi noved kapā.

1904. g. 23. aprīlī iznāca valdības pavēle, ka leišiem un latgāliešiem atļauts iespiest grāmatas. Kultūras dzīve visās nozarēs nu sāk strauji attīstīties. Tūlīt iznāk latgāliešu kalendārs „Daugava“. 1905. g. sāk iznākt pirmais latgāliešu laikraksts „Gaisma“. Bet tas pastāvēja tikai pusgadu. Vienīgi mērenā „Dryva“ noturējās kādus 10 gadus. Drīz radās Latgalei arī savi kultūras un sabiedriskie darbinieki: baznīckungs Fr. Trasuns, brāļi Skrindas, F. Kemps, V. Seile un citi. Latgalē iesākās tautas atmoda.

1911. gadā Latgalē ievada Krievijas zemstes. Viņu uzdevums bija rūpēties par skolu, ārstu, slīmnīcu, ceļu un lauku labierīcību uzturēšanu un ierīkošanu. Krievijā zemstes attīstīja ļoti svētīgu darbību lauku dzīvē. To nevar teikt par Latgali. Krievija, vēlēdamās izmantot zemstes šauriem rusifikācijas nolūkiem, ar sevišķu kūrju sistēmu nodrošināja Latgalē krievu tautības vēlētājiem vairākumu pašvaldības organos. Tieši latgāliešu kultūrālās vajadzības tāpēc neatrada nekāda atbalsta šinīs krieviskās zemstēs.

*

Pasaules karš un Krievijas 1917. gada revolūcija ienesa tautu dzīvē līdz tam neparedzētas pārmaiņas un radīja jaunas izredzes un ideālus. Krievijas revolūcijas sauciens par tautu pašnoteikšanos sprauda visu Kurzemes un Vidzemes

latviešu apziņā dižu mērķi par brīvu, neatkarīgu Latvijas valsti ar vienotu latviešu tautu. Sen klusumā lolotais sapnis sāka izveidoties par dzīves īstenību.

Bet ne tik viengabalains un skaidrs bija latgāļiem viņu nacionālais uzdevums. Viņu starpā šinī laikā nebija vienprātības par Latgales politisko nākotni. Lielā Latgales darba ļaužu partija prasīja Latgalei atsevišķu autonomiju Krievijā. Tomēr Latgales latviešu kongress 1917. g. 9. maijā ar nelaiķi N. Rancānu priekšgalā ar lielu balsu vairākumu atzina, ka visiem latviešiem jāapvienojas vienā valstī. Kongresa ievēlētā Latgales pagaidu zemes padome ievadīja sarunas ar Krievijas valdību par Latgales atdalīšanu no Vitebskas guberņas. Miera līgums ar Krieviju 1920. gada 11. augustā atzina Latgales piederību pie Latvijas valsts. Tā daudz cietusē zeme un tauta, kas sākot ar 1629. gadu bija gājusi šķirti savus ērkšķainos ceļus, bija atkal atgriezusies pie kopējās Latvijas saules.

Latgales svešniecības gaitās iegūtās īpatnības likās ilgu laiku par neuzvaramu šķērslī pilnīgai visu latviešu saplūšanai vienā kopējā saimē. Tautas vadoņa K. Ulmaņa Latgales apmeklējums 1934. gada augustā turpretim skaidri pierādīja, ka šādas domas ir bijušas maldīgas. Apciemojuma laikā Latgales latviešos neliekuļoti un vienbalsīgi izpaudās atziņa, ka Latgales nelokāmā griba ir sekot vadoņa aicinājumam — apvienoties un nolīdzināties pilnīgi ar pārējo Latviju un neatlaidīgi censties sasniegt ar to vienādu izglītības un materiālo līmeni. Vēsturiskais 15. maijs ir pāri Latgales īpatnībām pacēlis latviešu vienības un kopības apziņu, ka varoņu asinīm slacīto Latvijas zemi „nedos vairs svešiem ne zemgāls, ne latgāls, ne sēlis, ne kūrs“.

Prof. Fr. Balodis.

Latviešu-krievu senā robeža

Jau 1925. gadā Izgl. Min. Mēnešraksta 11. burtņīcā es publicēju dažus materiālus, kurus savācu apstaiģājot Ludzas apriņķa austrumdaļas senvietas. Es atzīmēju, ka, pamatojoties uz latviešu un slavu apbedīšanas veida un senlietu dažādu raksturu, iespējams nospraust vēlā dzelzs laikmeta (9.—12. g. s.) etnisko robežu austrumos.

1926. gadā vajadzīgos papildu pētījumos Latgalē atraku vairākus senkapus Šušķavā un Volkorezos-Čiučičos. Domāju, ka iegūtie materiāli dod iespēju radīt daudz nofeiktākus slēdzienus, un tos mēģināšu īsumā attēlot šai rakstīņā.

Sastādot Ludzas apriņķa austrumdaļas archaioloģisko karti, varēju atzīmēt 58 1925. gadā reģistrētus „kapu kalnus“, kuru vairums attiecas uz vēlo dzelzs laikmetu: tikai Ludzas Odu kalns uzglabājis arī vidējā dzelzs laikmeta senkapus. Bradaižos atrastas agrā dzelzs laikmeta senlietas un Verņu, Gorbaru, Kalngala, Kauņatas, Škrabu Simona kalna, Peķerņu, Ratkavas un Andžēnu kapi, laikam attiecināmi uz vēlāku laiku. Reģistrētie vēlā dzelzs laikmeta senkapi pa daļai — līdzieni ģindeņu kapi un vēsta par laikmeta pirmā posma (9.—10. g. s.) kultūru, piem.: Kiutos, Kazlavā, Lūdžā, Isnaudā, Nukšos, Mariampolē, Vec-Slabadā (pie Rāznas), Škrabos (Rāznas kraštā), Ģiņevičos, Meirēnos un Istrā. Pa daļai reģistrēti uzkalniņu kapi, kuri Ludzas apriņķa lielākā daļā, rietumdaļā, piem.: Čenčevā, Trupos Poģuļankā, Evertavā, Ciblā, Isnaudā—Istalznā, Isnaudā—Ūdros, Rīkopolē, Ruģaižos, Zilupē (stacija) un Batņos, — attiecas uz vēlā dzelzs laikmeta 2. posmu (11.—12. g. s.) un Ciblā pat uz vācu laikiem (13.—14. g. s.), bet austrumdaļā, šaurā pierobežas joslā

(Posiņā, Katalavā, Skripčinā, pie Kausa ezera, Černauskos, Volkorezos-Čiučičos, Kovaļkos, Rudņā, Kazlaukā, Šušlavā, Pakruļos, Šeškos un Latišonkos), — vispāri uz vēlo dzelzs laikmetu.

No visiem minētiem kapu laukiem visievērojamākie Ludzas Odu kalna senkapi, kuŗi arhαιoloģiskā literātūrā pazīstami jau sen. Jau 19. g. s. 80-tos gados šeit, ņemot granti, uzdūrās uz bagāti apveltītiem bronzas rotu lietām ģindeņiem. 1890. un 1891. gadā krievu pētnieki Romanovs un Sizovs atraka 338 ģindeņus. 1893. gadā iznāca Spicyna „Ljucinskij moģilņik“ Ķeizar. archaiol. kōm. materiālu krājuma 14. sējumā. Ludzas Odu kalnā (kā arī citur Ludzas apriņķī) vācis senlietas vietējais senlietu krājējs Fochts; Ludzā rakts arī vēlāki, piem., kaŗa un pēckaŗa gados. Tagad no jauna ņem granti un, par nožēlošanu, tieši tai vietā, kuŗa vēl neizpētīta un gandrīz neaizkāŗta. Kā redzams, liktenis nav lēmis Latvijai par labu: Ludzas senlietu lielākā daļa apklājas putekļiem Maskavas vēsturiskā muzeja pagrabos, daudz pieminekļu Vitebskā un Viļņā, Fochta kolekcija kaŗa laikā evakuēta uz Krieviju un atrodas Kaluģā.

Tomēr pieminekļu valde nelielus aizsardzības rakumus Odukalnā man uzticēja vēl 1925. gadā; 2 atklātie senkapi deva Spicyna aprakstīta apbedīšanas veida un senlietu atkāŗtojumu, tā tad tipiski latvisku inventāru, kāds vairākkāŗt konstatēts senās Latgales, Zemgales, Sēlas un Kursas kapu kalnos. Viļņu vaiņadziņš, villaines paliekas, vaģiņas, kakla riņķi ar noplacinātiem ģaliem (un piekaŗiņiem), platās skārda aproces, svītrotās apaļās, izdobtās aproces, pakavveidīgās saktis un vijveidīģie ģredzeni līdzīgi, piem., 1926. g. un senāk Jaunpiebalģas Ezerbričos atraktām senlietām; tādi pat pieminekļi pēdējos gados izrakti Ainavā un Nēģenē, Vidzemē, senāk Ciemaldē, Zemgalē. Tikai daģi Spicyna slēdzieni par vainadziņiem un ģindeņu orientāciju, liekas, no jauna jāpārbauda.

Jau minēģu veselu rindu Latgales senvietu ar līdzieniem ģindeņu kapiem; arī tajās konstatēģām senlietas, kuŗas atkāŗto Ludzas formas un rakstus. Izrakumus izda-

rīju vēl Isnaudā, kur atklātie kapi ievērojami papildināja novēroto Ludzā. Nav ne mazāko šaubu, ka visi Ludzas apriņķa līdzenie ģindeņu kapi latviski. Lentasveidīgie vijiņu vainadziņi, audumi ar ieaustām bronzas vijiņām un rinķīšiem (Ģiņeviči!), platās un izdobtās skārda aproces un kakla rinķi ar noplacinātiem galiem un piekariņiem ir ievērojami latviešu darbnīču ražojumi, kuŗu pirmparaugus iespējams novērot jau vidējā dzelzs laikmetā (5.—8. g. s.) latviešu senkapos.

Ģindeņi guļ apm. 1 m dziļās četrstūrainās kapa bedrēs, uz muguras; orientēti: sievietes — no rietumiem uz austrumiem, vīrieši — pretēji. Kapa aizbērumā novērojamas sīkas ogļītes, jo sadedzinātas ciskas, augstāki — ogļu un pelnu plankums, bērnu mielasta paliekas. Ģindeņi apklāti bērzu tāsīm, bieži guļ uz priedes vai bērza mizām, retāki uz aptēstiem dēļiem vai muldās (?). Nekad nav atrasti trauki ar ēdienu paliekām. Rotu lietu vienmēr ļoti daudz; vīriešu kapos atrodami dzelzs ieroči.

Šādus kapus es neesmu varējis konstatēt austrumos no Ludzas upes un Pīteles purviem, Zilupes, Plisunas ezeru un purviem un Āndžēniem: ne reģistrējot Latgales senlietas, nedz arī apskatot attiecīgo arhαιoloģisko literātūru. Tā tad latvieši, kuŗu senči jau agrā dzelzs laikmeta romiešu posmā (1.—4. g. s.) dzīvojuši Latgalē (Bradaiži!), tāpat vidējā dzelzs laikmetā (Ludzā!), — 9.—10. g. simt. Ludzas-Rāznas apvidu apdzīvojuši austrumos līdz Ludzas upei — Zilupei — Plisunai. Čenče es apkaimes Ludzas upes purvi, Pīteles purvi, Zilupes stāvēnā ieleja un Plisunas purvi un lielie meži bija dabīga un labi aizsargāta senās Latgales austrumrobeža.

Bet vēlā dzelzs laikmeta otrā posmā visā Latgalē līdzeno ģindeņu kapu vietā iestājas cits kapu tips, uzkalniņu kapi; vai iespējams arī šai posmā noteikt latgaļu zemju austrumrobežu?

Izrakumus izdarīju Čenčevas, Ciblas, Istalznas, Ūdru, Rīkapoles, Rugaižu un Batņu uzkalniņkapu laukos. Visur varēja konstatēt uzkalniņu vienādu ārēju izskatu un iekšēju

uzbūvi un inventāru. Visi šie uzkalniņi — puslodesveidīgi, 0,35—1,35 m augsti, 4—7 m diametrā; tiem visapkārt — sekls grāvis un virsotnē — iedobums. Zem uzkalniņa, uz senās zemes virsmas, atrodas pelnu slānis un zem tā, centrā, četrstūrainā vai ovāla kapa bedre. Kapa bedres aizbērumā vienmēr novērojamas sīkas ogļītes (kā jau minēts, sadedzinātu cisu paliekas). Ģindeņi orientēti tāpat, kā līdzenos ģindeņu kapos; tāpat pārklāti tāsīm un guļ uz mizām, dēļiem vai muldās. Trauku vai trauku lauzku neesmu atradis.

Uzkalniņkapu senlietas atkārti līdzeno ģindeņu kapu pieminekļu formas, bet papildinās arī ar jaunām; iemīļotas aprocas un saktis ar zvērgalviņu izrotājumiem, saktis ar maģonpogaļu galiem, vīti kakla riņķi ar cilpiņām galos, arī ar četrkantainiem galiem; parādās jauni gredzenu tipi, jaunas ieroču formas.

Apbedīšanas veids īstenībā — senējais, kāds novērojams vidējā dzelzs laikmetā un vēlā dzelzs laikmeta pirmā posmā; to apliecina: kapa bedre, sīkās ogļītes, bērza tāsīs, ģindeņu orientācija (no rietumiem uz austrumiem un prefēji) un keramikas trūkums. Lielāks tikai ogļu un pelnu plankums virs aizbērtās kapa bedres un jauns pats uzkalniņš. Senlietu jaunās formas (sevišķi cirvju formas), arī citu zemju naudīņas, kuņas atrastas, — apliecina vēlā dzelzs laikmetā dzīvus firdznieciskus sakarus ar citām zemēm, virpirms ar austrumiem; starpnieki tirgū, kā redzams, bija varjaģu tirgotāji. Nav šaubu, ka no varjaģiem vai varjaģu iespaidotiem slaviem patapināti arī uzkalniņi un līdz ar to, varbūt, plašāki ugunsriti. Bet atzīmēsīm tūlīt, ka Latvijā nav konstatētas varjaģu nometņu paliekas (izņemot, varbūt, Jersiku un Koknesi) un nav reģistrēts neviens varjaģu kaps. Uzkalniņus patapināja no kaimiņiem, tos neieveda Latvijā dzīvojošie svešnieki. Un kā senāk, kapu inventāra nokrāsu noteic, vispirms, vaiņadziņi, daiļie audumi, kakla riņķi ar piekarināmiem, augstās „kaģa vīru aprocas“ un vēl daudz citas līdzīģas latvieģu senlietas. Arī jaunie ornamentālie motīvi, piem., zvērgaiviņas un

aukla, labprāt tiek pielietoti blakus senām formām un rakstiem, pieskaņoti latviešu gaumei.

Latvijas vēlā dzelzs laikmeta otra posma uzkalniņkapi, nepārprotami, ir latviski: tie tikai vēlāki par līdzeniem ģindeņu kapiem un rāda latviešu kultūras tālāku attīstības pakāpi. Uzkalniņkapi konstatēti arī rietumos no Ludzas, piem.: Stirnienē (Rēzeknes apriņķī), Piebalgā (Vidzemē: prof. Bakmaņa izrakumi!) un Stabē (Sēlā). Latviešu uzkalniņkapi pilnīgi atšķiras no lībiešu vēlā dzelzs laikmeta uzkalniņkapiem, kādi izpētīti, piem., Turaidas Pūtelos un Ikšķiles Kaibeļos, Vidzemes rietumdaļā, piejūras joslā. Lībiešu uzkalniņi 0,60—1,70 m augsti, 3—11 m diametrā, tā tad bieži lielāki; liķi guldīti seklās bedrēs vai uz senās zemes virsmas, tieši zem uzkalniņu uzbēruma, guļus, bet arī sēdus (Kaibeļos): pie ģindeņu kājām atrod māla traukus ar ēdienu paliekām, ātrasti zirga un suņa ģindeņi. Lībiešu visiemīlotākā rotu lieta — brunurupuču saks, kādu latvieši nenēsāja; zobeni ar izrotātu spalvu, bagāti ornāmentētie zobēņmakstu apkalumi un šķēpu smaili ar sudrabotu un zeltotu uznavu apliecina ievērojamu Zviedrijas iespaidu. Kā pilnīgi nepamatotu hipotēzi pievedu šeit prof. P. Rykova domas („Drevnosti Latgālij, Režica 1917”), ka Ludzas Odu kalna un Aizkraukles senkapi esot lībiski, Siguldas-Krimuldas un Rēzeknes-Ludzas uzkalniņkapi — latviski; Ludzas Odu kalna senkapi un Ludzas-Rēzeknes uzkalniņkapi — latviski; Aizkrauklē aprakti lībieši un latvieši; Siguldas-Krimuldas uzkalniņkapi lībiski.

Ludzas-Rēzeknes uzkalniņkapi, kā redzējām, ievērojami atšķiras no Krimuldas un Kaibeļu (un citiem) lībiešu senkapiem. Kā atzīmēju, Ludzas Odu kalna senkapi dod arī vidējā dzelzs laikmeta latviešu senlietas, kādas atrastas, piem., Pļavniekkalnā, Liel-Aucē, Ķeipēnos un Ciemaldē; Ludzas vēlā dzelzs laikmeta pirmā posma pieminekļi vidējā dzelzs laikmeta senlietu tiešs turpinājums, formu tālākā attīstības pakāpe. Atgādināšu tikai vidējā dzelzs laikmeta trīsšķaufnainās aproces un vēlā dzelzs

laikmeta platās skārda aproces ar izdobtu šķautni, vidējā dzelzs laikmeta kakla riņķus ar noplacinātiem, dažreiz skaldnotiem galiem un vēlā dzelzs laikmeta līdzīgus kakla riņķus ar rombu vai līkloku rakstiem un piekariņiem, zvārgulišiem un mēlītēm. Ievērojams latviešu iedzīvotāju novērojams arī Aizkrauklē un Straupes apvidū un vispārī kultūras attiecībās latvieši vairāk patstāvīgi nekā lībieši (kā arī igauņi).

Pēdējā laikā jau vairākkārt izteiktas domas, ka pat dažu Skandināvijas kakla riņķu un važiņu rotu pirmparaugi meklējami latviešu un leišu zemēs un arī pakavveidīgās saktis vispirms baltiskas. Arī mūsu senči ņēma dalību ziemeļu kultūras attīstīšanā un izveidošanā; tie nekādā ziņā nebija „mežonīgas ciltis“, kā tos dēvē Dr. Serafims grāmatiņā „Aus Livlands Vorzeit, Deutsche Ritter und Kaufleute als Kulturbringer im Baltenland, Leipzig 1925“.

Visi tie kapu lauki, kas attiecas uz vēlo dzelzs laikmetu un reģistrēti Vidzemē un Latgalē no Salaces iztekas — Aizkraukles, rietumos, līdz Pitelei — Plisunai, austrumos, — ir neapšaubāmi latviski. Senlietu daudzums apliecina mūsu senču turību, daļo rotu lietu formas un raksti, daļie audumi apliecina attīstītu kultūru; ieroči vīriešu kapos (šķēps un cirvis, retāki zobens) apliecina kareivisku noskaņu.

Tikai šaurā zemes joslā gar Latvijas tagadējo austrumrobežu konstatēti uzkalniņkapi, kuņu uzbūve un inventārs liecina par citu, svešu kultūru. Uzkalniņi tikai reti — puslodesveidīgi (piem., Šeškos, Volkorežos—Čiučičos un Latišonkos). Bieži uzkalniņi ievērojami augsti un gandrīz konusveidīgi, piem.: Posiņā, Katalavā, Skripčīnā, Šuškavā un Pakruļos; dažreiz tie samērā zemāki bet plati, griezumā segmentveidīgi, piem.: Posiņā, Katalavā, pie Kausa ezera, Čerņauskos, Valkorežos—Čiučičos; Kovaļkos, Rudņā, Kazlaukā un Šeškos. Visu šo uzkalniņu apmēri atkarībā no uzkalniņa formas ievērojami grozās; uzkalniņi — 0,50—2,50 m augsti, 5—13 m diametrā; visapkārt uzkalniņiem gandrīz vienmēr novērojams grāvis, bet iedobums virsotnē noteikti saredzams tikai puslodesveidīgos.

Retāki uzkalniņi iegareni, piem.: Katalavā, Skripčinā, pie Kausa ezera, Kazlaukā, Šušlavā, Pakruļos, Šeškos un Latišonkos; tie 9—45 m gara, 4—10 m plati, 0,50—2,50 m augsti. Visapkārt redzams grāvis, virsotnē — 2 vai vairāki iedobumi.

Arī uzkalniņu saturs ir dažāds.

Posiņā, Skripčinā, pie Kausa ezera, Šeškos un Latišonkos (1925. gadā) un Volkorezos-Čiučičos un Šušlavā (1926. gadā) izdarīju izrakumus. Iegarenu uzkalniņu izpētīju pie Kausa ezera un Latišonkos: uz senās zemes virsmas, zem uzbēruma, kā likās, uz plānas baltu smilšu kārtas, konstatēju 15—20 cm biezu pelnu un ogļu slāni un tai ļoti retu kaulu drumslu. Platu un samērā plakānu apaļu uzkalniņu izpētīju Volkorezos-Čiučičos, Šeškos un Posiņā; uz senās zemes virsmas varēja novērot tāpat 15—20 cm biezu pelnu un ogļu slāni un slāņa vidū — 25×50—75 m lielu sadegušu kaulu drumslu plankumu bez jebkādam piedevām; tikai Volkorezos atradām trauku lauzkas. Pilnīgi līdzīgs bija Skripčinā izpētītā augstā konusveidīgā uzkalniņa saturs.

Tā tad visos šais uzkalniņos liķi sadedzināti uz senās zemes virsmas; kaulu drumslas apaļos uzkalniņos savāktas pelnu plankuma vidū.

Puslodveidīgie uzkalniņi retāki satur ugunskaņus; kādā Latišonku uzkalniņā uz senās zemes virsmas un baltām smiltīm konstatējām 2 pelnu un ogļu plankumus un katrā no tiem sadedzinātu kaulu drumslu čupiņu un drumslām līdzās pa vienam podiņam ar ēdienu paliekām. Turpat atradām vēl kāda lielāka sasista trauka lauzkas un vienu apdegušu bronzas aproci. Šķita, 2 liķi bija sadedzināti citā vietā (varbūt iegarenā uzkalniņā?) un paliekas atnestas lielākā traukā un izbērtas ar uguni šķīstītā vietā. Uz mazāko podiņu dibieniem redzama krustveidīga darbnīcas zīme; podiņi darināti uz podnieka ripas. Lielais trauks veidots rokām no daudz rupjāka materiāla.

Kādā citā uzkalniņā (turpat Latišonkos) konstatēju tikai vienu kaulu drumslu plankumu un līdzās sasista trauka lauzkas.

Abu šo uzkalniņu virsma (zem velēnām) bija aplāta ar plānu baltu smilšu kārtu. Šušlavā zem kāda mazāka uzkalniņa atrakām tikai ļoti biezu ogļu un pelnu slāni.

Pārējie puslodesveidīgie uzkalniņi, kurus izpētījām Latišonkos, Volkorezos-Čiučičos, Šeškos (Zaborjā) un Šušlavā, saturēja ģindeņa kapus. Tikai trīsreiz (vienreiz — Latišonkos un divreiz — Volkorezos) varēja novērot ovālu seklu kapa bedri, kurā ģindenis gulēja uz muguras ar krustiski uz krūtīm saliktām rokām un Latišonkos ar ēdienu podiņu (ar vistas kauliem) pie kreisās kājas pēdas. Vairākos citos Volkorezu, Šušlavas un Latišonku uzkalniņos kapa bedres nebija: ģindenis gulēja tieši uz senās zemes virsmas ar ēdienu podiņu pie kājām, bet Volkorezos arī bez tā.

Sevišķi interesants bija kāds Volkorezu uzkalniņkaps, kurā atrakām senās zemes virsmas līmenī pelna plankumu ar sadegušu kaulu drumslām un zem tā ovālu kapa bedri ar vīrieša ģindeni.

Ģindeni orientēti: vīrieši — no austrumiem uz rietumiem, sievietes — pretēji.

Metalla senlietas šajos ģindeņu kapos atradām tikai nelielā vairumā: 3 pakavveidīgas saktis (vienu ar maģonpogaļu galviņām), 2 auklas veidīgas aproces, šķautnaini izdobtu skārda aproci, auklas — un vijveidīgus gredzenus, vijiņu un kreļļu kakla rotu, kakla riņķi ar kāsišu galiem, vienu šķēpa smaili un 2 nažus. Atradām arī nelielu ļoti rupja auduma fragmentu.

Mazliet bagātāks bijis kāds kaps, kurā Latišonkos atrakuši robežsargi: tanī atrasts lielu vijiņu vaiņadzīņš ar zvārgulišiem, zilu stikla kreļļu kakla rota, zvaigžņveidīgas saktis, skārda aproces un gredzeni.

Bet visā visumā šie pierobežas joslas iedzīvotāji nav bijuši turīgi; salīdzinot ar latviešu kapu inventāru, grībētos atzīt pat zināmu nabadzību. Nav arī kareiviskas noskaņas, jo ieroči ļoti reti. Bagāts bijis tikai Latišonku centrālais un lielākais uzkalniņš.

Āpskatot sīkāki uzkalniņu uzbūvi, labi var novērot šo uzkalniņu atšķirību no latviešu senkapjiem. Nemaz nerunājot par ugunskapjiem, jāatzīmē, ka arī uzkalniņiem ar ģendeniem pavisam cits raksturs: liķi guļ uz senās zemes virsmas, kapos nolikts podiņš ar ēdienu, uzkalniņi apklāti ar baltu smiltskārtu. Visi šie pierobežas senkapi — slaviski un vēsta par mūsu seno kaimiņu kriviču kultūru.

Augstos konusveidīgos uzkalniņus ar ugunskapjiem zinātnieki, piem., L. Nīderle („Byt i kultura drevnich slavjan, Praga 1924“) attiecina uz vēlā dzelzs laikmeta sākumu; tie bieži sastopami Volchovas, Lovatjas, Mstas un Šeloņas apvidū, bet arī Smoļenskas, Tveras, Čerņigovas un Ķijevas gubernās. Ļoti ievērojams Gņezdovas kurganu lauks, kuŗu izpētīja Sizovs („Kurgany Smoļenskoj zemļi: Gņezdovskij mogiļņik, SPB 1902“). Gņezdovā atrada īpatnējas Skandināvijas senlietas (piem., bruņurupuču saktis) un tā pierādīja ievērojamus varjaģu iespaidus 9.—10. g. s. uz krievu kultūru. Sizovs konstatēja Gņezdovā sevišķu varjaģu kurganu ģrupu un domāja, ka varjaģi bijuši Smoļenskas zemē bagāts karavīru-tirgotāju slānis. Pēc varjaģu parauģa celti arī mūsu pierobežas slavu konusveidīgie uzkalniņi, kuŗus vietējie krievi mēdz nosaukt par „sopkām“.

Iegarenie uzkalniņi arī attiecas uz 9.—10. g. s.; tie parasti sastopami Novģorodas, Pliskavas, Vitebskas un Smoļenskas gubernās un īpatnēji kriviķiem (sal. „Spicyn, Udļinonnyje, kurgany, SPB. 1902“, arī „Sizov, Dļinnyje kurgany v Smoļenskoj ģub., Kijev, Trudy XI. arch. sjezda“).

11. g. s., pēc Nīderles domām, izzūd auģstie kurgani un to vietā slavi sāk uzbērt zemākus uzkalniņus, bieži puslodesveidīģus. Līdz ar to sāk apbedīt arī nesadedzinātus liķus. Sevišķu kapa bedri nerok, bet liķus noliek tieši uz zemes virsmas, tad uzbeģ pauguru. Tikai mūsu pierobežas apģabalos kriviķi zem latviešu iespaida (tā — Nīderle!) sāk rakt arī seklas kapa bedres, it sevišķi 12. g. s. Latiģonku, Šuģkavas, Šeģku un Volkorezu puslodveidīgie

uzkalniņi, patiesi, apliecina ievērojamu latviešu iespaidu, jo dažos kapos nav parastā ēdienu podiņa, ģindenī orientēti kā latviešu kapos, un dažas senlietas (piem.: izdobtās šķautnainās skārda aproces, vijveidīgie ģredzeni, saktis un kakla rotas) atdarina Latvijas paraugus. Sevišķi uzkrīt, kā Volkorezos-Čiučišos šo iespaidu vairāk, tie noteiktāki, nekā Latišonkos, kur zvaigžņveidīgās saktis un tievās auklasveidīgās aproces īpatnēji slaviskas.

Pitele—Zilupe—Grebla senākā slavu rietumrobeža; tālāk, starp Greblu un Plisunu, stiepās mīlzu meži, un tikai kāda neliela ciltiņa, varbūt, noietās pie Kausa ezera (3 uzkalniņi!). Kazlauka (5 uzk.), Rudņa (1 uzk.) un Kausa ezers (3 uzk.) drīzāki ceļš uz rietumiem, uz latviešu zemēm. Černausku (200 uzk.) un Volkorezu-Čiučiču (232 uzk.) uzkalniņkapi, dienvidrietumos no Plisunas ezera, liecina par slaviem Plisunas apkaimē tikai pēc 1000. gada.

Tālāk uz rietumiem bija plaši nepārejami purvi un meži, bet Istru un Āndžēnus aizsargāja latviešu pilskalni. Vispāri latviešu pilskalnu rindas gar seno slavu-latviešu robežu labi rāda, ka šo robežu mūsu senči ģribēja un arī varēja aizsargāt (sal. Valtera un Rapas izd. „Latvijas arhαιoloģiju“, Rīgā, 1926.).

Ludzas apriņķa ziemeļdaļā un Jaunlatgales apriņķī senā etniskā robeža ģandrīz sakrīt ar tagadējo valsts robežu. Arī šo robežu ļoti labi aizsargāja purvi un meži un aiz tiem divkāŗša pliskalnu rinda.

Daudz ģrūtāks bija īģauņu stāvoklis, jo Peipusa, kā vispāri ezeri un upes, — īģauņu zemes neaizsargāja, bet ģan ģluži prefēji bija ērts ceļš: prof. Tallģrena un Nermaņa pētījumi konstatējuŗi slavu senkapus arī rietumos no Peipusas (Izborskas, Petseru, Lobodkas, Paņikoviču, Vastselinas, Poelvas un Voennu apvidos). Saskaitīti 1600 kurgāni.

ŗie Austrumīģaunijas slavu uzkalniņkapi pa daļai atŗķīŗas no Latvijas pierobežas joslas slavu senkapiem, jo tanīs sastopami arī akmeņu riņķi (kā Gdovas uzkalniņos, sal.: „Spicyn, Gdovskije kurgany, SPB, 1903“), bet citi uzkalniņi pilnīģi līdzīģi reģistrētiem Latvijā.

Mazliet atšķiras arī kapu inventārs: kā latviešu, tā arī somu ciltis bija spējīgas iespaidot savu kaimiņu kultūru. Pierobežas kriviči nebija kareiviski un turīgi, nebija attīstījuši bagātu īpatnēju kultūru. Jau daudzie kapu tipi liecina par tieksmēm patapināt kaimiņu parašas: Gņezdovas kapu lauki mūsu kaimiņu senslavu rakstura labākais atspoguļojums.

Ne tikai varjagi, bet arī baltu un somu ciltis kultūras ziņā bija pārākas par slaviem; slavu iespaids pieauga tikai 12. g. simtenī, kad slavi paši bija piesavinājušies Bizantijas kultūru.

P i l s k a l n i

Pēc sava uzdevuma Latgales apcietinātie pilskalni iedalāmi trijās raksturīgās šķirās: 1) apcietinātās noietnēs, 2) apcietinātās pārvaldības vietās un 3) apcietinātās paslēptuvēs. Pirmā šķira ir visvecākā. Tie ir pilskalni ar dziļu mītnu kārtu un mazām kaujas spējām. Otrā šķira ir jaunāka par pirmo. Šie ir stipri apcietināti pilskalni, bet to nav daudz. Trešā šķira ir pilskalni ar niecīgu mītnu kārtu un tie ir ierīkoti mežos vai grūti uzejamās nomaļās vietās. Viņu uzdevums bijis paglābt iedzīvotāju mantu un dzīvību no kara spēka un sirotājiem. Tiem pieskaitāmi arī neapcietināti pilskalni, kuŗi tomēr tiek dēvēti par pilskalniem.

No minētām trim šķirām izslēgti apcietinājumi, kuŗos skaidri redzama viņu vēlā izcelšanās, kā uguns kara bāterejas un skanstis. Tāpat ārpusē jāpaliek grāvjiem pie Piteļu ezera, par kuŗiem kādā poļu laiku dokumentā teikts, ka ezerā iebrūkot maskavieši (zvejnieki), un tāpēc ezeru Ludzas pilsļaudis aizsargājoš.

Latgalē bez latgaļiem dzīvo arī ienācēji krievi un poļi. Atkarībā no vietējo iedzīvotāju valodas, mainās arī apcietināto vietu nosaukumi. No krievu valodas nāk nosaukumi „gorodok“, „gorodišče“, bet no poļu valodas „Zamki“ un „Zamčina“. Lielākais vairums apcietinājumu tomēr nes latviskus vārdus, visbiežāk „Pilskalns“.

Ātradumi pilskalnās parastie: trauku lauskas, plīsuši un apdeguši akmeņi, dzīvnieku kauli un ogļes. Retumis atrodas arī pa skriemenīšam, ieročam vai rotas lietai. Tas apstāklis, ka trauku lauskas atrodamas katrā pilskalnā, ar laiku palīdzēs noteikt pilskalnu vecumu. Pagaidām podniecības darbu vecums zināms tikai apmēram.

No katra Latgales pilskalna, kad vien bija iespējams, tika savākti trauku lausku paraugi un nogādāti Rīgā. Interesentiem tie pieejami Valsts Vēsturiskā muzejā.

Latgales pilskalni nesēn vēl bija visai trūcīgi apzināti. Tad pat, kad Kurzemes, Zemgales un Vidzemes pilskalni dažu labu reizi tika cilāti vācu arhaioloģiskā literatūrā, no Latgales pilskalniem minēti tikai daži. 1896. g. pazīstamais pilskalnu reģistrētājs K. von Lōvis of Menar ziņo, ka Latgalē apzināti 12 pilskalni, bet viņa 1922. g. iznākušā „Bürgenlexikon“ für Alt-Livland“ jau uzdotas 20 pilsvietas, no kurām septiņās nekādu pilskalnu nebija.

Par citiem Latgales pilskalniem dažas iepriekšējas ziņas no vietām iesūtīja pieminekļu valdes līdzdarbinieki, sākot ar 1923. g., bet lielu daļu nācās sataujāt un atrast pilskalnu uzmērošanas ekspedīcijai. Tagad Latgalē apzināti kādi 82 pilskalni, starp kuriem 6 iznīcināti. Šai skaitā neietilpst 8 vietas, sauktas par pilskalniem, bet bez redzamām apcietināšanas vai apdzīvošanas pazīmēm. Var gādīties, ka viens otrs mazāk ievērojams neuziets pilskalns vēl atradīsies, tomēr liels viņu skaits vairs nevar būt.

Latgales pilskalni cietuši no ļaunu rokām vairāk nekā citos Latvijas novados. Visvairāk bojājumu radies apbūvējot, noārot un granti rokot. Arī ļaunu neprātīgā mantas meklēšana labu tiesu vainīga pie pilskalnu bojājumiem. Reti tādi pilskalni Latgalē, kas kādreiz nebūtu arī. Āramzemes trūkums šeit jau agri sācies un ļauni uzklupis pilskalnu melnzemei. Dažus pilskalnus, kas cietuši visvairāk, nācās ierindot atsevišķā iznīcināto pilskalnu sarakstā.

Aprakstos neminētie kalnu un to daļu augstumi, platumi un kļaujumi uzmeklējami uzmērojumos. Visnepārprotamāko jēdzienu par kādu pilskalna cilni dod pēc uzmērojuma pagatavots modelis. Šādus modeļus no daudziem Latgales pilskalniem izgatavojis Kara Muzejs, Rīgā, kur tie arī pieejami ļaudīm aplūkošanai.

* * *

„Pilskalns“ Šķaunes pagastā Ludzas apr. Lielandžānu ciema zemē. Uz kartīm Lielandžānu ciems kļūdaini apzīmēts par Lielmačiem. Pilskalns atrodas Lielandžānu ciema vietai 2 km. rietumos, netālu no Keiļevas mazmuižas. Krievijas robeža no pilskalna nedaudz par 2 kilometriem.

Norādītā vietā ir augsts nelīdzens lauks, kurā izraudzīts pilskalna veidošanai augstāks uzkalniņš. Šim uzkalniņam apkārt nelielas pļaviņas un slapjas dūkstītes, kas varējušas pilskalna iemītniekiem noderēt. Tomēr vieta pilskalna celšanai izraudzīta neizdevīga, jo nav šeit no dabas dots nekāds stiprāks patvērums, kā stāvas kalnmalas vai augstas krantis.

Pilskalna kalnmalas nācās raktin uzrakt. Tā sasniegts visapkārt tikai 2 m. augsts kraujums. Zem tā sākas lēzena neizveidota kalnmala.

Šā pilskalna plakums 45 m. garš, 25—35 m. plats iegareni apaļā veidā. Kā redzams, tas nekad nav arts, kaut gan ciema šņoru zemes diezgan tuvu piekļāvušās pilskalna pakājei. Tomēr plakumā mītņu kārtas tikpat kā nav. Katrā ziņā tā ir visai neievērojama. Mēģinājumu rakumos zem velēnas tūdaļ sākas mālaina neaizskārta zeme. Ārī parasto trauku lausku neizdevās atrast rūpīgi meklējot. Nav dzirdēts, ka arī kāds cits kautko būtu atradis šai pilskalnā vai viņa tuvumā.

Tomēr kalna aprakums ir ļoti noteikts un skaidrs. Ziemeļ-austrummalā, kur zemes cīlnis visneizdevīgāks, redzams pat neliels grāvītis ar uzbedumu. Šis pilskalns, liekas, bijis pārāk īsu laiku lietošanā, kas izskaidrojams ar neizdevīgo novietojumu. Bez tam šī vieta varējusi būt tikai apcietināta kara laika paslēptuve.

„Gorodiščē“ ir krievisks nosaukums pilskalnam, kas atrodas Šķaunes pag. Ludzas apr. Poliščinas ciema zemē. Viņš stāv nepilnu kilometru dienvidos Poliščinas baznīcai pie pašas Krievijas robežas.

Pilskalns ir samērā necīgs un ierīkots uz neliela pakalna, kas 10 m. augstāks par tuvējo pļavu.

Kalna malas, šķietas, bijušas mākslīgi nostāvinātas ar terases palīdzību. No tām maz kas vairs samanāms, jo kalns kopš ilgiem gadiem jau tiek arts. Vienīgi ziemeļu malā varētu ieraudzīt senāko malas stāvumu, jo šeit kāds mazs gabaliņš palicis neuzarts.

Nav domājams, ka pilskalnam būtu bijuši kādi uzbedumi vai grāvji.

Pilskalna plakums iegareni apaļš, pret vidu kumpjš.

Domājams, ka senāk kumpums bijis mazāks, bet arot pavairojies uz sānu tiesas.

Mītņu kārtā ap 30 cm. bieza un satūra ogļītes, dažādas akmeņus, trauku gabalus. Šo pilskalnu 1925. g. vasarā uzgājusi prof. F. Baloža arhaioloģiskā ekspedīcija. Pēc viņa ziņām, tas tika otrreiz uzmeklēts, lai izdarītu vajadzīgos mērījumus 1927. g.

Apkārtņē pilskalns maz pazīstams un ļaužu mutē nezin par to nekādus nostāstus. Ja šai vietai nebūtu zīmīgā nosaukuma un mītņu kārtas atliekas, tad nevienam nenāktu prātā, ka šī vieta kādreiz bijusi apcietināta.

„Kapi“ Ludzas apriņķī, Šķaunes pagastā, Meikšānu ciema robežās. Šis ciems atrodas 2 km. no Krievijas robežas, 10 km. ziemeļos aiz robežas esošam Osvejas ezeram. Aplūkojamais pilskalns atrodas minētā ciema dienvidrietumpusē otrpus upītei, kas tek gar ciemu.

Šai apvidū gar pašu Krievijas robežu, sākot no Landskoronas stiepjas augsta kausa jeb kaupre, kas pret Krieviju slīgst līdz Zilupei, bet uz rietumiem pamazām pāriet mežainā līdzenumā. Ap Meikšāniem šī kausa sadalās vairākās starās un pa ezeru starpām virzās uz ziemeļiem. Vienā šādā kausa atzarojuma galā, kas atmetas pie Meikšānu ciema, ierīkots pilskalns, atrokot kausas galu no viņas turpinājuma.

Skaidri saskatāms tikai viens no grāvjiem ziemeļpusē, kamēr otra grāvja veids kādreiz izarts.

Pilskalnam gandrīz apaļš plakums ap 30 m. caurmērā. Šai plakumā tagad stāv ciema kapi, kas ierīkoti nezin kad. Kapi nelāga kopti, pa tiem ganās zosis un aitas.

Jaunus miroņus bedot uzrokot veco kaulus, un tie mētājas pa kapu virsu.

Plakumu klāj melnzemes kārtā, kuŗa vidū izvandīta, bet uzglabājusies gar pašu plakuma malu. Šai melnzemē atrod daudz lausku un oglišu. Neko ievērojamu ciema ļaudis neesot melnzemē miroņus rakdami atraduši.

Plakumu noslēdz stāvie kalnasāni, kuŗiem nav vajadzīgas nekādas terases vai grāvji.

Kalnam austrumpusē, kur taģad slapja pļava, esot bijis ezers. Tas nolaists padziļinot grāvu pilskalna dienvidus pusē. Slapja pļava atrodas pilskalnam arī rietumu pusē. Pa to tek sīka, sīka upīte uz tuvējo ezeru.

Pilskalns daudz cietis, un laikam neglābjami pazudināts. To postījuši nevien kapi, bet arī pasaules kara ierakumi.

Apkārtņē vairākas archaioloģiskas vietas. 1 km. no šejienes pie Zaborjes esot uzkalniņu kapenes. Tādi pat kapi atrodas dažus kilometrus tāļāk pie Latišonkiem.

Teiku un nostāstu par kalnu neviens nezin. Tuvējo purvu, kalnam austrumos, nezin kāpēc saucot par „Baznīcas purvu“.

Meikšānu ciemu apdzīvo latvieši. Viss šai ciemā izliekas dziļi archaisks, kā celtniecībā, tā iedzīvē.

No pirmāk apskatītiem Meikšānu „Kapiem“ iesākās gaŗā „Kausa“ un dodas ziem.-austr. virzienā, 4 km. nepārtraukti līdz Razlivkiem. Šis ir apbrīnojamākais dabas darinājums ledus laikmetā. Ap 30 metru augsts šaurs kalns, kā milzīgs dzelzceļa dambis visus četrus kilometrus nekur nepārtrūkst, nekur nesaplok un neizjūk. Viņa virsa ir tik plata, kā pa to var braukt ratiem, bet gar abām pusēm sānu kraujums tik stāvs, kā jumts. Vairāk kā divi kilometri šī brīnišķā kausa spraucas caur ezeru starpu un šis apstāklis vēl pavairo neparasto iespaidu.

No šās gaŗās kalna kausas, kas iesākās pie Meikšāniem, dažus simts metrus pirms viņas izbeigšanās pie Razlivku mežsarga, atzarojas dienvid-austrumu virzienā, tāda pat kausa 300 m. gaŗumā. Šis atzarojums strauji izbei-

dzas pie Maļinas viensētas un upītes. Izbeigšanās vietā atzarotās kausas gals saplok nolaidenos tīrumos, bet citur kausas sāniem pieskaņas pļavas. Šai zarā ierīkots pilskalns.

Tai vietā, kur atzarojums atdalās no garās kausas, redzami pieci uzbedumi un tikpat daudz grāvji. Šie uzbedumi cits par citu mazāki, jo tālāki tie stāv no pilskalna. Šis aprakšanas veids visai archaisks un liecina par apcietinājuma sirmo vecumu.

Kalna plakums šaurs un garš. Platumā tas nekur nepārsniedz 25 m., bet garums 130 m. Plakuma ziemeļgals 7 m. augstāks par dienvidus pusi. Plakums gluds un apaudzis lielām priedēm un paeģļiem.

Plakumu aizsargā kalna kraujie sāni. Bez jau pieminētiem pieciem uzbedumiem, dienvidus galā, redzams vēl viens grāvis, ar kuŗu pilskalna gals noteiktāk norobežots no piekājes lēzenuma. Šī vieta jau no dabas radīta drošam cilvēka miteklim un tāpēc nav palikusi neizlietota šim nolūkam. Kalnu klāj vairāk kā 1 m. dziļa mītņu kārta. Tāda pat mītņu kārta redzama pilskalna dienvidgalā esošos laukos. Šos laukus ar un arklis uzvanda parastos pilskalnu atradumus.

Šis diženais apcietinājums uzglabājies samērā vesels.

„Šibenica“ Ludzas apr. Posienes pag. Naumku ciema zemē. Naumku ciems meklējams 6 km. dienvidos Zilupes dzelzceļa pietātnēi, bet pats pilskalns — 100 m. austrumos ciemam.

Šai apvidū no dienvidiem uz ziemeļiem uz Zilupes miesta pusi stiepjas vairākas ielejas. Pa vienu tek Zilupe, pa otru 1 km. rietumos kāds neliels strauts, kas sākas Zalesjes ezeros, bet pa trešo, vēl 0,5 km. uz rietumiem sūcas pa slapjām pļavām tēces. Starp minētām ielejām atrodas kalnu kausas, kuŗas gan paceļas gan atslīgst. Vienā no šām kausām ierīkots apcietinājums jau minētā „Šibenica“.

Kausa, uz kuŗas stāv „Šibenica“, savā dienvidus galā pārgrauzta pušu ar ūdeņiem, kas varēja sakrāties tai rietumos. Tā radusies grava, kuŗas mala sastāda trešo krau-

jo sānu aprakstāmam pilskalnam. Ceturto pusi, no dabas neaizsargāto, nācies nocietināt ierakumiem un uzbedumiem.

Mākslīgi apcietinātā pilskalna ziemeļgalā redzami trīs grāvji un tikpat daudz uzbedumi. Pirmais uzbedums visaugstākais, paceļas vairāk kā 2 m., aiz tā citi uzbedumi jo tālāki, jo zemāki. No uzbedumiem gar pilskalna rietumsāniem iet visgarām terase, kas aplocās ap dienvidgalu un turpinājas arī labu gabalu gar austrumsāniem. Bez šās galvenās terases austrumsānos redzama vēl otra terase, 2 m. augstāk par aprakstīto. Šī otrā terase izveidota tikai pašā kalnā dienv.-austr. stūrī, jo tas šai vietā nav bijis pietiekoši kraujš.

Kalna plakums 75 mtr. garš, 15—20 m. plats. Mītņu kārtā ap 0,35 m. bieza un samērā jauna. Ātrastās trauku lauskas plānas un virpoņas.

Pilskalna zeme ir pavieģļa smilts. Tomēr kalns uzglabājies nenopostīts. Tas apaudzis priežu mežu. Tam apkārtnē ciema druvas un pļavas.

Aiz pilskalna, kausas ziemeļgalā senkapi, kuņģos granti vedot un kartupeļus glabājot, izrok kaulus. Nekādi atradumi no pilskalna nav saklaušināmi.

„Gorodiščē“, Ludzas apr., Istras pag., valsts mežā. Turpat kalnam austrumos atrodas Meļņiku ciems un Istras upe, bet 1 km. rietumos stāv ezeru trijotne: Dzilais, Istras un Ludzītes.

Pilskalnam izmantotais zemes cilnis paceļas nelīdzenā apkārtnē, ka 25 m. augsts grantskalns, kas stiepjas no dienvidiem uz ziemeļiem. Viņa ziemeļgals top platāks un augstāks un pret dienvidiem saraucas šaurā pāršmaugā. Pilskalns ierīkots pārrokot šo pāršmaugu trijiem ierakumiem. Ar ierakumiem nōrobežotais kalna gals ir liels un augsts. Tam gar rietumsāniem, kas lēzenāki par citiem, iet ierakums un uzbedums. Pārējie kalna sāni palikuši gluži neizveidoti un neizlīdzināti.

Kalna plakums ir nelīdzens ar dobēm un kumpām. Plakuma augstākā vieta ir netālu aiz pāršmaugas uzbe-

dumiem, pār kuŗiem ved ieeja. Šī augstākā vieta varbūt bijusi kādreiz atsevišķi nocietināta. Vispār, kalnam pārsvarā dabīgais veidojums un grūti noskāršams, kur īsti izbeidzas plakums un sākas kalna sāni.

„Gorodišče“ ir liels, neizveidots un pajauns pilskalns. Visticamāk, ka tas radies no kaŗalaiku paslēptuves. Mītņu kārta ap 0,25 m. Mēģinājumu rakumos nekas neatradās.

Kalns apaudzis mežu un labi uzglabājies. Uzbedumos pie ieejas redzamas dažas mantraču bedres, jo šai vietā esot pagrabs (sklep), no kuŗa pa apakšzemi uz Dziļo ezeru ejot ķēde. Ķēdes galā esot piesieta muca ar zelta naudu.

Reiz divi zvejnieki izbraukuši Dziļā ezerā zvejojot. Viens zvejnieks ar airi uzķēris ķēdi, kuŗai galā vajadzējis būt naudas mucai un iesācis ķēdi vilkt laivā, tuvodamies mucai. Laiva palikuse no ķēdes smaģa un airētājs izsaucies: „Velns, kam te tik smaģi!“

Tikko viņš šos vārdus izrunājis, ķēde pašlukusi un grimusi atpakaļ ūdenī. Laiva sagāzusies uz sāniem un abi zvejnieki tikko neiekrituši ezerā.

Vienu kilometru dienvidos šim pilskalnam, tai vietā, kur vecā Vecslabodas baznīca, atrodas otrs, daudz vecāks pilskalns. Viņš baznīcu ceļot gluži pārveidots, tikai melnzeme un trauku lauskas palikušas. Šis Vecslabodas pilskalns uzlūkojams par iznīcinātu.

Āpcietinājums, kuŗu krievu iedzīvotāji dēvē „Gorodok“, atrodas Ludzas apr., Istras pag., Zubravas ciema zemē.

Šis pilskalns novietojies mežiem aizaugušā apkārtņē, kuŗā kalni lēzeni un neievērojami. Ārī Zubravas un Mešķiņevas ciemi atrodas mežu vidū un viņu tuvumā, 0,5 km. dienv.-rietumos Zubravai lauku malā, daži smilšu pauguri. Starp tiem šaurākais ir tikai 6 m. augsts ar 20 m. platu virsu. Šai kalniņā celts mazs pilskalniņš.

Pilskalnam garie sāni stāvi 4+5 m. augstumā, bet galiem vajadzējis grāvju un uzbedumu. Ziemeļgalā redzami 2 ierakumi, pie kam pirmais (no plakuma puses skaitot) 2 m. dziļš, bet otrs daudz seklāks. Starp šiem ierakumiem radies neliels uzbedums, kuŗam vidū samanāma senā iejas vieta. Šais zemju darbos pašlaik ierīkotas kartupeļu bedres un tie jau pa daļai izjaukti.

Otrā plakuma galā redzams tikai viens grāvis, ar kuŗu lēzenais sānu kritums atdalīts no pilskalna.

Kalna plakums, kuŗa garums 50 m., bet platums 16 m., kādreiz esot arts. Tāpat aruši arī kalna sānus, kas pret dienv.-riet. Kalna arājs, kāds 70 g. vecs vīrs, stāstīja, ka gar pilskalna arto malu no viena gala līdz otram gājis ceļš (terase), bet viņš to esot noaris. Kalna otra mala neesot nekad arta.

Tagadējais šā pilskalna īpašnieks plakuma ziemeļgalā izracis 1 m. dziļu bedri „pētīšanas“ nolūkos. Mītņu kārtā plakuma vidūniecīga, gar malām drusku biezāka. Ātrodas trauku lauskas, akmeņi, oģles. Par metāla atradumiem nekas nav dzirdēts.

Pilskalns pa daļai apaudzis retām priedēm. Tās tiek izcirstas un kalns sagatavots aršanai. Protams, ka šis otrreizējais arums mazo pilskalniņu gluži iznīcinās.

Kalnā esot senos laikos kōstelis (baznīca) stāvējis. Tas nogrimis ar visiem ļaudīm. Āpakšā ļaudis vēl tagad dziedot.

„Gorodoka“ baidējot, it īpaši dienvidos. Esot redzēta kariete aizjūgta 8 zirgiem.

Pilskalna ziemeļgalā, pie grāvjiem un uzbedumiem esot vērti bijuši.

Zubravas ciema laukos esot veci „koleru“ kapi. Ar sērgu aplīpušos ļaudis dzīvus aprakuši.

„Lītova gora“ arī „Rudova gora“ paceļas 114,3 saž. virs jūras, kā tas apzīmēts topogrāfiskās kartēs. Kalna nosaukumi stāv sakaros ar tuvējiem ciemiem Rudova un Lītovskije.

Kalns atrodas Ludzas apr. Istras pag. zemē. Šī zeme agrāk piederējusi Rudovas ciemam, bet tagad ciems izgājis viensētās. Kalnam 5 km. ziemeļos Nerzas ezers, bet 2 km. dienv.-rietumos turpmāk aprakstītais Pentušu pilskalns.

„Lietavas kalns“ ir apaļš konusveidīgs un savā apakšā ap puskilometru caurmērā. Sāni nevienādi izveidojušies, bet caurmērā ņemot, vienā un tai pašā slīpumā veidoti. Kalnam virsū 50 m. gaŗš un tikpat plats plakums, kas pret vidu 2 m. kumps.

Visapkārt plakumam ierakums ar uzbedumu. Kur kalnmala no dabas lēzenāka, vai stūraina, tur ierakumi un uzbedumi divkāršojas. Tā tas ir pilskalna rietumu un austrumu sānos. Ziemeļos un dienvidos tikai viens ierakums un uzbedums.

Vārtu vieta varējusi būt plakuma austrumpusē, kur bedumos manāms it kā sajukums.

Pilskalnam ziemeļos, 12 m. zemāk par plakumu, sākas otrs plakums. Viņš nav apcietināts nekādiem zemju darbiem, tomēr satura mītņu kārtu. Pašā pilskalna plakumā mītņu kārtā dažādā biezumā no 0,25—0,75 m. Viņā atrod pa retai trauku lauskai, kuŗas plānas un virpotas.

Kalna zemju darbi un mītņu kārtā liecina, ka tas cēlies samērā vēlākos laikos. Kalns uzglabājies nenopostīts, atskaitot dažus sīkākus bojājumus. Tādi ir dienvid-austumos ieraktās ogļu dedzināmās bedres un daži ziņkāriģo rakumi uzbedumos.

Kalns apaudzis ar vecu mežu, kuŗu izcērt.

Par kalnu stāsta parasto teiku, ka tur baznīca apģrimusi.

Kāda cita, gaŗāka teika atstāsta parasto nostāstu par jaunavu, zeltu, zelta meklētāju un melno suni.

Pirmās ziņas par šo apcietinājumu sniedzis v. Lōvis savā „Burģenlexikon“.

„Zamkovaja gora“ latviešu mutē tiek saukta par „Pentušu kalnu“. Šis kalns atrodas Ludzas apr. Nerzas

pag. Pentušu jeb Pentuchu ciema īpašumā. Pats šis ciems stāv 5 km. dienvidos Nerzas ezeram.

Senāk Pentušu ciems esot saucies „Zamkovaja“, bet pēcāk iesaukts iedzīvotāju uzvārdā.

Šai mežainā un samērā lēzenā apvidū paceļas vairāki lieli kalni dažus kilometrus atstatu viens otram. Daži no šiem kalniem izlietoti kā pilskalni, piem., Lietavas kalns pie Rudovas un aprakstāmais Pentušu kalns.

Pentušu „Zamkovaja gora“ uz kartīm apzīmēta kā ģeometrisks punkts ar 106,7 saž. augstumu. Virs savas apkārtnes Pentušu kalns paceļas kādus 50 m. Kalnam ģarens veids ziemeļ-dienv. virzienā. Plakumam pāri šķērsām 30 m., bet garām 100 m. Plakums līdzens un viņa ziemeļgals 1 m. augstāks par dienvidpusi.

Kalna virsa un stāvie sāni senāk arti un vēl tagad tos ar pa daļai. Neraugoties uz noarumiem, vēl šur tur saredzami kādreizējie zemes bedumi. Tie visveselāki dienvidrietumu stūrī un ziem.-rietumu galā. Ziemeļgalā kalnam lēzens piedēklis, kuŗu vajadzējis atšķirt trijiem ierakumiem. Tagad šai vietā trijas aŗamas terases.

Iedzīvotāji stāstīja, ka kalnam pirms aršanas bijuši visapkārt ceļi (terases), bet tie izarti. No kalna rietumsāniem brūk zemē grantainā smilts. Vecie bērzi to nespēj saturēt. Kalna austrumpakājē ir dziļa ieleja. Šī ieleja tiek arta un noarumos redzams, ka te ir mītņu kāŗta.

Arī kalna plakumu klāj mītņu kāŗta, kas dažā vietā sasniedz 1 m. biezumu. Pa izraktām vietām kalna plakumā mētājas trauku lauskas. Tās visas virpotas un pa lielai daļai plānas.

Vērojams, ka šis pilskalns bijis apdzīvots ilgāku laiku un pārdzīvojis vairākas kultūras un laikmetus.

Kad kalnu iesākuši art, tad bieži vien atraduši misiņa trīkulišus (zvārguļus) un ikurus (gredzenus). Šie atradumi sen jau esot pazuduši.

Nekādu nostāstu vai teiku kalnam nav.

Šis apcietinājums tiek aprakstīts pirmo reizi, jo nekādu ziņu archaioloģiskā literātūrā par šo ievērojamo pilskalnu neesmu atradis.

„Zelta kalns“ 0,5 km. austrumos Dūkstu (Diukštu) ciemam Nerzas pag. Ludzas apr.

Pilskalns novietojies Nerzas ezera rietumgalā 0,5 km. dienvidos Līdeksnes ezeram. Šeit valsts mežā, starp Dūkstu ciemu un ezeru paceļas liels grants kalns, kuŗš sadalās trijās virsotnēs. Trešajā virsotnē, no ciema skatot, ierīkoti apcietinājumi ar ierakumiem un uzbedumiem. Kalna virsa no dabas pret ziemeļiem slīpa, savā izskatā robaini-apaļa ap 100 m. caurmērā.

Pats pilskalns ierīkots neparastā kārtā, jo šeit skaidri redzam, ka plakums iedalīts divās daļās. Viena daļa — augstākā vietā, bet otra tai ziemeļos. Augstākai vietai apkārt aprakti trīs grāvji, izņemot dienvidpusi, kur stāvam kalna sānam nav vajadzējis nekādu apcietinājumu. Šis pirmais plakums ap 60 m. garš un 30 m. plats.

Aiz šā pirmā apcietinājuma grāvjiem un uzbedumiem sākas otrs plakums, kuŗš divas reizes lielāks par pirmo. Šo otro pagalmu ietver divi uzbedumi.

Visi uzbedumi plaši, nevienādi un sasteigti. Liekas, ka šis apcietinājums ir kāda sveša karaspēka īslaicīgs patvērumš.

„Zelta kalna“ iekārtai daudz līdzības ar Volkenbergas pilskalnu pie Raznas ezera.

Kā zināms, Volkenberga celta ordeņa laikos kā komtura pils. K. von Lōvis „Bürgenlexikon“ izteiktās domas, ka Volkenberga varbūt esot celta kādā senākā pilskalnā, neapstiprinājās.

Pēc sava lieluma un veida šim „Zelta kalnam“ pieslienš vēl „Gorodišče“ pie Meļņikiem. Turpmāk noskaidrojams, vai šie apcietinājumi nav ordeņa laikos celti cīņai pret krievzemi.

Plakumos trūkst kaut cik redzamas mītnu kārtas. Vienīgi grāvjos atrod pa oglītei un kaula gabaliņam, bet arī tikai dažās vietās. Plašākus izrakumus šai pilskalnā izdarīja 1925. g. vasarā prof. Balodis. Arī viņam nav izdevies atrast neko tādu, kas noteiktu šā kalna vecumu un izcelšanās iemeslus.

Pirmās ziņas par aplūkoto pilskalnu sniedzis K. von Lōvis savā „Burgenlex.“ 28. lp.

Parkaļi nav vienīgā apdzīvotā vieta, pēc kuŗas varētu nosaukt šo apcietinājumu. Tikpat tāļu no „Gorodoka“ atrodami Baldači, Uškačeva un Padoiniki. Šis pilskalns atrodas valsts mežā un vismaz 1 km. no minētām vietām. Parkaļu ciems viņam stāv ziem.-austrumos. Pieminēto pilskalnu nav viegli mežā atrast, jo viņam līdzīgi pakalni mežā daudz. Pilskalnam izraudzīts apaļš uzkalns plakanu virsu. Kalna sāni samērā līdzeni un tāpēc to nācies trim kārtām apcietināt ierakumiem un uzbedumiem. Pirmais uzbedums ar grāvi plakuma pusē tek visapkārt plakumam. Viņš ceļas un krītas līdz ar kalna cīlni. Tūliņ aiz šā pirmā uzbeduma atrodas otrais uzbeduma gredzens. Vienu no otra šķīr sekls grāvis. Brīžam šim otrajam uzbedumam ir tieksme pāriet terasē. Trešais uzbedums atrodas dažus metrus zemāk par abiem pirmiem un aplenc kalnu tuvāk piekājei. Visi uzbedumi ir ap vienu metru augsti, skaitot no grāvja dibena. Tie darināti taisnos virzienos un ieslēdz kalnu it kā 7 stūrainā figūrā. Šāda tieksme uz ģeometriskām formām nav nomanāma nevienā vecā pilskalnā, jo tur zemju darbu veidu noteic zemes cīlnis. Plakums gandrīz apaļš 40—45 m. caurmērā. Plakumā redzamas vecas bedres, kas cēlušās, domājams, no mantu meklētāju lāpstām. Vislielākās bedres atrodas plakuma vidū. Uz kalnu pār grāvjiem un uzbedumiem ved divas ieejas. Viena no tām atrodas ziemeļos, bet otra dienv.-rietumos. Ieejas vietās grāvji izbeidzas un uzbedumi pārtrūkst.

Šā pilskalna zemju darbi labi uzglabājušies, neraugoties uz irdeno smilts zemi. Kalns apaudzis mežu, kas dažās vietās izdedzis.

Kalnā nav mītņu kārtas. Zem plānās sūnu velēnas sākas neaiztikta zeme. Nav dzirdams, ka šai pilskalnā būtu atrasti kādi priekšmeti. Pat parastās trauku lauskas neizdevās uziet.

Ļaudis teic, ka kalnā esot cietoksnis (kreposts) stāvējis. Neauglīgā mežainā apkārtnē un mītņu kārtas trūkums spiež šo pilskalnu pieskaiftīt īslaicīgiem kara apcietinājumiem vai meža paslēptuvēm.

„Gorodok“ Ludzas apriņķī, Pildas pagastā 0,5 km. austrumos Solominku ciemam. Pilskalns skaitās valsts mežā, 2 km. dienv.-rietumos Parkaļu ciemam, un to atradis prof. F. Balodis.

Šai apvidū vairāki lieli un mazi ezeriņi guļ starp šjūdoņu radītām morēnām. Divu tādu ezeru starpā, jau minētā Solominku ciema tuvumā iespiedusies kalna kausa, kuņas vidējais kumpums izmantots apcietināšanai. Šī vieta stāv augstāk par pakājē esošiem ezeriņiem 21 metru.

Gorodokas plakums 40 m. garš, 20 plats, iegareni apaļā veidā ar kūkumu vidū. Šis plakums rietumgalā norobežots ar diviem uzbedumiem, kas dienvidsānā pāriet 2 terasēs. Pilskalna ziemeļsānu sargā viena pate terase, jo šeit kalna sāns kraujāks nekā dienvidpusē. Ziemeļsānu terase tuvojoties austrumgalam pāriet grāvi ar uzbedumu un nostiprina šo pilskalna galu.

Vispār šie pilskalna bedumi, kaut gan visai noteikti izveidoti, tomēr nav pieskaiftāmi lielajiem, jo viņu augstums nesniedz 1 m.

Ieeja nav vis pilskalna galā, kā tas parasts, bet gan dienvidmalā pāri abām terasēm, kur viņas izlīdzinājas.

Zeme — rupja smilts, kā visur šajā apvidū. Mītņu kārtas pilskalnā nav. Zem parastās trūdu zemes, kas ceļas no augiem, atrodas tīra smilts. Neizdevās sadabūt neviena trauku gabaliņa, kas palīdzētu noteikt šā apcietinājuma vecumu.

Pilskalns un viņa zemju darbi labi uzglabājušies. Tikai uzbedumos dažās vietās redzamas vecas zeltraču bedres. Redzams, ka kalns nekad nav arts. Šā pilskalna apcietināšanas paņēmieni ir vietējā tradīcija. Tas varējis celties kara laikos kā paslēptuve no sirotājiem. Ilgāku laiku šī vieta nav lietota, jo mītņu kārtas nav.

Nav arī uzglabājušies ļaužu mutē nekādi nostāsti par šo Solominku „Gorodoku“.

„Zamkovaja gora“ stāv 4 km. ziem.-rietumos Go-veiku pilskalnam, Pildas pag. pie Gorku mazmājas, dienvid-rietumos šai mazmājai. Šai vietai 2 km. austrumos atrodas Latišu ciems. Tomēr tuvāk par Latišu (Lācišu) ciemu stāv Barsuki, Inčiki un Vesari.

„Zamkovaja gora“ agrāk atradusies valsts mežā, bet tagad piegriezta Gorku saimniecības laukiem.

Pilskalns atrodas kalnainā apvidū, kuŗā daudz mežu un pļavu. Apcietināšanai izraudzīts neliels iegareni apaļš kalna atzarojums, kas ziem.-rietumos saudzis ar pārējo kalnāju. Austrumpusē viņš atdalīts ar zāļaiņu ieleju. Viskraujākie sāni pilskalnam ir rietumos un dienvidos, kur tā 22 m. augsta. Šais pusēs pilskalnam pieskaŗas neliels purviņš, kas cēlies ezeram aizaugot.

Kalnam nav nekādu redzamu bedumu. Šķiet, ka tas noderējis gluži nepārveidots. Nav manāms, ka kādreiz kalna plakums būtu zem arkla stāvējis.

Visvājāk pilskalna plakums aizsargāts ziem.-riet. un ziemeļpusē. Šeit tikai 4 m. krituma, bet tas, šķietas, bijis pietiekoši daudz, lai pilskalns justos drošībā. Ziemeļriet. pusē varējusi būt ieejas vieta, tomēr nekādu drošu pazīmju nav.

Pilskalnam iegareni apaļš uzkumpis plakums 45 m. garš, 25 m. plats. Plakumu klāj mītņu kāŗta, kas gar malām biezāka nekā viducī. Dažās vietās mītņu kāŗtas biežums līdzinājas 1 m. Melnzemē atrod visdažādākās trauku lauskas. Blakus rupjiem bieziem trauku gabaliem atrod arī plānas, virpotas un viļņotu rakstu rotātas. Plakuma rietummalā vētra bija izgāzusi kādu koku ar visām saknēm. Saknes uzjaukušas gaisā mītņu kāŗtu, kuŗā atradu misiņa spirāles gabaliņu, kādi parasti dzelzslaikmeta rotas lietas.

Šis apcietinājums uzglabājies nenopostīts. Apaudzis vecu mežu. Kalna pakāje visapkāŗt tiek arta, tāpat arī viņa turpinājums ziemeļpusē.

Kalnu atradusi prof. Baloža ekspedīcija 1926. g. un izdarījusi šeit nelielus mītņu kārtas pētījumus.

Vienu kilometru ziemeļos Biešas ezeram, Ludzas apr., Rundānu pag. ir ciems, kurš kartīs apzīmēts „Gorodok“. Kā zināms, šāds nosaukums zīmējas uz pilskalniem, kurus krievi dēvē šajā vārdā.

Apkārtņi pārmeklējot pilskalns patiesi atradās dažus simts metrus dienv.-riet. ciemam. Ciema iedzīvotāji, krievi, to dēvē „Gorelaja gora“ melnās zemes dēļ.

Šā ciema apvidū mālaina zeme izbeidzas granšainos uzkalnos, kas noplūk tuvojoties Biešas ezeram. „Gorelaja gora“ ir viens no šiem uzkalniem, tikai dažus metrus augstāks par citiem. Viņa virsa noplacināta un to aplāj melnzeme. Diemžēl šis pilskalns nopostīts līdz beidzamam. Viņu ar pilnu tiesību var ierindot iznīcināto Latgales pilskalnu pudurī.

Vecākie Gorodokas ciema iedzīvotāji stāstīja, ka „Gorelaja gora“ pirms 40 gadiem audzis milzīgs mežs. Šo mežu izcirtuši un kalna virsu, tāpat arī sānus sākuši art. Apbrīnojami, kā uz kraujajiem kalna sāniem varējis turēties zirgs un arājs! Tomēr tas tā esot noticis un 6 gadus no vietas sējumi devuši bagātu ražu. Pēc tam pilskalnā vairs labība nepadevusies, zeme izkaltusi un aršanu atmetuši.

Pilskalnam iegareni apaļš plakums, kurš varējis būt kādus 40 m. garš, 20 m. plats. Visi zemju darbi, kādi varējuši būt, ir noarti, tikai ziemeļgalā tikko nojaušamas divu ierakumu un uzbedumu atliekas lēzenu terasu veidā.

Kalnam virsū 30—40 cnt. dziļa mītņu kārtiņa, kurā atrodamas dažāda biezuma zvirgzdainas trauku lauskas.

Jaunāka veida trauku atliekas atrod arī uz „Krutāja gora“, kas pilskalnam dienvidos. Tur varējusi būt kāda vēlāka ļaužu mītne.

Stāstīja, ka „Krutāja gorā“ esot baznīca nogrimusi. Laiku pa laikam baznīcēni apakšā dziedot. Senāk ciema ļaudis gājuši dziedāšanu klausīties.

Gar kalnu pa ieleju senāk esot ceļš gājis. Tur kaŗa laikos esot iestīguši un nogrimuši franču kaŗa vezumi.

„Jeršovka“ atrodas Lielā Ludzas Ciblas ezera austrumkrastā, Eversmuižas pag., Šelupinku ciema zemē. „Jeršovka“ stāv 0,5 km. ziem.-riefumos Šelupinkiem. Citi kalnam tuvākie ciemi: Severinki, Černomordi un Kovaļki.

Gar Ludzas (Lža) upes ziem. krastu vairāk kilometru garumā stiepjas mežu apaugusi smilšu kaupre, kas pie Šelupinkiem atmetas Lielā Ludzas ezerā. Izbeigdamās kaupre iespiedusies ezerā pussalas veidā, radīdama visai izdevīgu pilsvietu. Kaupres galam vienādi krauji sāni 14 m. augstumā, kas pēc tam apakšā pāriet lēzenā kritumā līdz ezeram. Šim sānu kraujumam nav bijuši vajadzīgi nekādi citi zemju darbi. Turpretī austrumu virzienā pilskalns bijis jānocietina grāvjiem un uzbedumiem.

Āpcietinājums sastāv no divām daļām, teiksim: pils un pilsētas. Pils ieņem pašu kaupres galu un austrumos norobežota no pārējā kalna ar grāvi un uzbedumu.

Uzbedums uzņemts uz plakuma, kas Latgales pilskalnos reti redzams. Šāds paņēmieni raksturo jaunākus pilskalnus Zemgalē, Kurzemē un Vidzemē.

Pils uzbeduma augstums, skaitot no priekšā esošā grāvja dibena, 6,5 m. No grāvja dienvidgala sākas ceļš slīpi uz leju gar kalna sāniem.

Pils plakums 75 m. garš, ap 35 m. plats, līdzens. Plakumā mītnu kārtā ar daudz lauskām, kauliem un oglēm.

Pilij austrumos esošā „pilsētas“ vieta arī norobežota ar uzbedumu un grāvi tāpat, kā pils. Tikai uzbedums šeit 2 m. zemāks. Toties priekšā galvenam grāvim bijis vēl viens mazāks, no kuŗa nekas daudz nav pāri palicis, jo viņu nolīdzinājis arklis.

„Pilsētas“ plakums 80 m. garš, 40—45 m. plats. Mītnu kārtā šeit plānāka kā pils plakumā.

Ābi pilskalna plakumi tiek arī. Ārot esot atrastas misiņa ķēdītes ar karulīšiem. Kalna pakājē atrod, kā ļaudis stāsta, dzelzs bumbas, no Jāņa Briesmīgā laikiem.

Šis pilskalns, pēc uzbūves un atradumiem spriežot, piešķaitāms Latgales jaunākiem pilskalniem.

„Silene“ — tā tiek saukts kāds pilskalns Ciblas pag. Ludzas apr., dažus simtus metrus ziemeļos Degteru ciemam šā ciema robežās. Ciems atrodas 1,5 km. ziemeļos Eversmuižai.

Šai apvidū Latgales augstiene izbeidzas pret Krievzemi ar Ludzas upes ieleju un viņas slapjām pļavām. Uz ziemeļiem no „Silenes“ sākas plašs purvainis mežs, kā dabīga Latvijas-Krievijas robeža, bet uz dienvidiem līdzeni lauki, kas lēzeni pieceļas pret Eversmuižu.

„Silene“ ir savrūps kalniņš ar „astī“ uz ziemeļiem. Viņš samērā lēzens un sastāv no smalkas vēja smilts.

Kalnam kumps, iegareni apaļš plakums 50 m. garš, 30 m. plats. Visapkārt plakumam gar kalna sāniem ir grāvis ar uzbedumu. Šie zemju darbi nav lieli un uzbedums tikko 0,5 m. Vietumis grāvis ar uzbedumu pārvēršas vienkāršā terasē. Tikai ziemeļpusē, kur kalnam lieka aste, uzbedums 1,5 m. augsts. Turpat redzams ārpus minētam uzbedumam vēl otrs grāvis, kas plats un izplūdis, maz atgādina roku darbu.

Pilskalna plakumā ir mītnu kārtā, kas 0,4 m. bieza. Viņa satur sevī kaulus, ogles un samērā jaunas trauku lauskas. Pēdējās plānas un virpotas.

Vispārējais kopiespaids tāds, ka kalns pavirši apdarināts un niecīgs. Viņš daudz primitīvāks par tuvumā esošo Eversmuižas „Kapu kalnu“.

Ja šim Degteru pilskalnam bijušas arī ieejas, tad viena ieejas vieta būtu plakuma dienvidu galā. Šeit nelielais uzbedums bez redzama iemesla pārtrūkst it kā vārtu dēļ. Otra vārtu vieta varējusi būt ziemeļu galā.

Visa pilskalna pakāje dienvidus pusē izrakta neskaitāmām kartupeļu bedrēm, kuņas te ierīko ciema iedzīvotāji. Šis apstāklis draud pilskalnu kādreiz gluži iznīcināt.

Kartupeļu bedrēm apklāts arī pilskalna dienv.-austr.

esošais smilšu lauks. Tur vairākas reizes esot uzrakti cilvēku kauli.

No kalna skats uz apkārtējiem purviem un druvām. Ļaudis teic, ka „Silenes“ kalnā esot baznīca nogrimusi.

Šo pilskalnu uzgājis prof. Fr. Balodis savās 1925. g. arhαιoloģiskās ekspedīcijās un piemin šo ekspedīciju aprakstos.

„Kapu kalns“ atrodas Ludzas upes labā pusē iepretim Eversmuižai, kuŗa stāv kreisajā krastā. Kalnam pieskaŗas Kazlavu ciema īpašumi un tamdēļ to sauc arī par „Kazlavu kalnu“. Senāk kalns piederējis muižai, bet tagad atrodas valsts zemes fondā.

Šis viens no lielākiem un augstākiem Latgales pilskalniem. Virs tuvējās Ludzas upes līmeņa pilskalns paceļas 32 metri, pie kam sānu kraujums vien aizņem 25 metrus. Sevišķi krauji pilskalnam ir ziemeļsāni un tāpēc tiem nav bijuši vajadzīgi mākslīgi nocietinājumi terašu un uzbedumu veidā. Dienvidos kalna sāni lēzenāki un te redzamas divas terases, kuŗas savienotas ar grāvjiem un uzbedumiem kalna austrumu galā. Šai galā 3 ierakumi un tikpat daudz uzbedumi, kas stāv cits citam zemāk. Uzbedumi stipri saplakuši un grāvji aizmilsuši, tā kā šie zemju darbi vairāk atgādina terases. Gar pašu apakšu šim pilskalna austrumgalam, pa grāvu iet ceļš no muižas uz Kazlavas, Kandratu un Jurānu ciemiem.

Otrs pilskalna gals nocietināts ar veselu rakumu sistēmu, kas aizņem vairāk kā 50 m. šai kalna šaurajā galā. Vispirms paša plakuma rietumu galā ir uzbedums, aiz kuŗa vēl viens mazāks. Tad nāk plats grāvis ar uzbedumu ārpusē. Šim 3 m. augstam uzbedumam priekšā stāv 10—12 m. caurmērā četrstūrainis norobežots laukums. Šajā laukumā vēlāk ierakti mīroņi, no kam kalns dabūjis vārdu.

Cauri šiem apcietinājumiem iet senējs ceļš uz plakumu. Pie plakuma šis ceļš sastopas ar otru, kas gar kalna sāniem ziemeļpusē paceļas uz augšu. Pilskalna plakums 100 m. garš un ap 30 m. plats. Mītņu kārta plakumā ap 1 m. bieza. Mēģinājumu rakumos atrastas lielā vairumā

trauku lauskas, kas virpotas un plānas. Izdevās atrast arī kādu dzelzs sprādzi, kas apliecina šo pilskalna piederību dzelzs laikmetiem. Bez tam kalna mītņu kārtu 1925. gadā pētījis arch. prof. Fr. Balodis.

Kalns mežu apaudzis. Dažās vietās koki ar saknēm izgāzušies un uzvandījuši mītņu kārtu. Plakumā un uzbedumos vairākas zelfraču bedres. Lielākās no tām ir pašā plakuma vidū un uzbeduma plakuma rietumos. Citiādi kalns labi uzturējies un archaioloģiski interesants.

„Pilskalns“ Mērdzenes pag. Ludzas apr. Silenieku ciema robežās, 0,5 km. ziem.-austrumos minētam ciemam un 1,5 km. dienvidus Michailovai.

Pilskalns novietojies līdzenā apvidū, pa kuŗu tikko tek Ludzas (Lža) upe. Šeit daudz purvu un smilšainu silu, bet maz auglīgu lauku. Šur tur pa uzkalnam ar vēja sapūstu smilti. Viens tāds uzkalns ir jau minētais pilskalns.

Šis pilskalns iegareni apaļš no ziem.-austrumiem uz dienv.-rietumiem, diezgan stāvām un vienādām sānmalām. Viņa augstums, skaitot no tuvējām druvām, ap 14 m.

Plakums iegareni apaļš, 4 m. krītas uz ziem.-austrumu malu. Viņa gaŗums ap 60 m., bet lielākais platums — 40 m.

Pēc kāda 80 g. veca Silenieku ciema iedzīvotāja nostāsta, plakumam visapkārt pa kalna sāniem gājis grāvis. Taģad šis grāvis vēl redzams tikai ziemeļ-austrumu malā kur tam uzaugušas virsū priedes. Citur grāvis jau noarts, jo kalns ilgus gadus ietilpst ciema šņoru druvās. Ziemeļos un ziem.-austrumos senā grāvja vietā vēl atlikusi lēzena terase. Bedumi viegli nolīdzinājušies, jo kalns sastāv no smalkas vēja smilts.

Āpskatīšanas laikā kalns bija atstāts atmatā, jo kalnam nevarot uzvest mēslus un labība vairs lāģa neaugot. Pa veciem arumiem mētāģas trauku lauskas, tāpat oģlītes un plīsuģi akmeņi.

Mītņu kārtā vidū ap 0,25 m., bet malās biezāka, pa daļai arkla izjaukta.

Bez noarumiem, kalns postīts kartupeļu bedrēm ziemeļu pusē. Dienvidus sānos redzams lielāks robs, kur smiltis grābtas.

Ziemeļpuse kalnam apaugusi priedītēm; gar lēzeno pakāji ciema lauki, bet tālāk ziem. un riet. — purvs.

Pilskalam austrumos stāv mežs, kurā esot „kaņa kapī“. Tie iedalīti kādā jaunsaimniecībā.

Pilskalnā glabājoties nauda. Tā rādoties ļaudīm dažādā veidā: gan kā divi puisēni, gan kā maza pelīte, bet visbiežāk kā balta sieviete. Melna suņa sargāta, tā pastaigājoties pa kalnu un aicinot ļaudis sev klāt. Bet ļaudis baidoties un neaizskarot to.

Vēl stāsta, ka pilskalnā baznīca „progrimusi“. Dienvidos dažreiz dzirdot zem kalna zvanam.

Ludzas apr. Nautrēnu pag. Openku un Sasiņu ciema robežās ļaudis dēvē par pilskalnu kādu 1 km. garu kalna kaupri. Viņa stiepjas no ziemeļiem uz dienvidiem no Žagatu un Rasnuļu ciemiem līdz Openkiem.

Kalnājam gar pašu austrumu pakāji tek strautiņš, kuru veci ļaudis sauc „Vīce“.

Pārmeklējot visu garo kalnu, pilskalns atradās pašā augstākā vietā, kas iepretim Openku ciemam. Pilskalns tā nopostīts, ka tikko pazīstams. Viņa plakums bijis samērā liels — ap 100 m. garš un 50 m. plats. Austrumos un rietumos pilskalns bijis no dabas kraujiem sāniem, ziemeļos un dienvidos kalnu nācies nocietināt grāvjiem un uzbedumiem.

No šiem zemju darbiem nekas vairs nav redzams, izņemot 2 uzbeduma galus ziemeļu pusē. Kalns jau sen gādus ticis arts, bez tam pāri pilskalam izrakts ceļš no Raznuļiem uz Puetiem. Ceļa rakumi pārdalījuši uz divām daļām plakuma augstāko vietu un sabeiguši uzbedumus.

Rietumos pilskalnam ieleja ar slapju dūksti, aiz tās paceļas druvas. Austrumos — strautiņa grāva, kuŗai krauji krasti. Senāk upīte bijusi uzstādināta sudmalu vajadzībām. Šai laikā ezerā iebrucis viss pilskalna austrumu sāns. Dzirnava vēlāk nodegušas un uzstādinātais ezers noskrējis. Mītņu kārtā ap 0,5 m. bieza un melna. Tā saturā parastos pilskalnu atradumus. Vidū kalnam mītņu kārtas vairs nav, jo tā noarta uz malām.

Openku „Pilskalns“ ir savā apkārtnē valdošais augstums. Tas stāv pašā Latgales augstienes ziemeļmalā, kur viņa pāriet Jaunlatgales līdzenumā. No kalna redz 40 km. tālo Biržu baznīcu, Bikavas baznīcu un vēl citas tālas vietas.

Pilskalnā esot pils nogrimusi ar visiem ļaudīm.

Reiz kāds vīrs gājis pār pilskalnu uz baznīcu. No kalna iznākušas divas baltas sievietes un devušas gājējam maizi. To lai aiznesot uz baznīcu, apsvētījot un atnesot viņām atpakaļ. Vīrs nobijies un nav maizi ņēmis. Sievietes noskumušas, iegrimušas kalnā un teikušas: „Simtu gadu gulējām, vēl simtu jāguļ!“

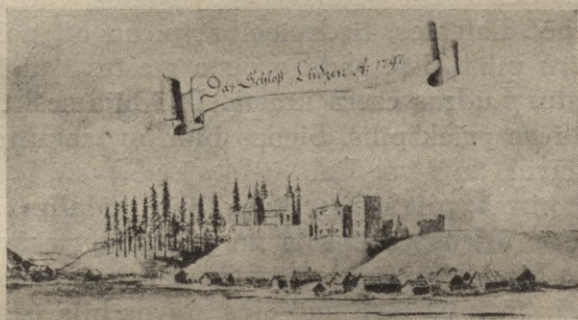
Kalnam austrumos, pāri upītei ir „Naudas dobe“. Tur melns suns sargājot naudas podu.

Jānis Juškēvičs.

Vēsturnieks

L u d z a s v ē s t u r e

Pirmo reizi Ludzu min krievu kronikās kā Rūpika pēcnācējiem piederošu pili un pilsētīņu, kur 1171. gadā uzcelta sv. Michaela grieķu-katoļu baznīca. Apgabals bija apdzīvots no latviešiem, kas maksāja krievu ķeizariem. Ludzas pilsēta atradās, jādodomā, Odu kalnā. Vāciešiem ienākot Ludzas apgabals bija padots Novgorodas kņazam un viņa pilsētai Pliskavai. Līdz Āiviekstei vācu bruņinieki bija sa-

1. Ludzas pils 1797. g.

mērā viegli nonākuši, bet Latgalē viņiem bija jāiekaņo katra zemes pēda, jo kā krievi, tā lietavieši aizstāvēja savas varas robežas lielā Raznas-Ludzas tirdzniecības ceļu krustojuma rajonā. Augšup pa Āivieksti virzījās Rīgas bīskapa vasaļi, no Alūksnes puses — ordeņa spēki. Visur tika pārņemtas latviešu pilis, pārbūvējot tās izdevīgā brīdī, jeb ceļot vecās pils tuvumā jauno mūra pili. Tomēr jaunās pils būves parādījās tikai 13. gadsimteņa otrā pusē.

Ordeņa daļu drīz pārdalīja divos iecirkņos: dienviddaļu ar Volkenburgas (vēlāk Daugavpils) komtūra pili un ziemeļ-

daļu ar Rēzeknes fogta pili. Pie katras iecirkņa pils piedē-
rēja vairākas mazākas „palīgpilis“ (Beischloss).

Rēzeknes iecirknī pie tādām skaitījās Ludzas pils. Sā-
kumā šī pils bija nocietināta ar vaļņiem un sētu, tāpat pil-
sētiņa un tādā veidā viņa pastāvēja līdz 14. gadsimta
beigām. Pili pārvaldīja kāds Rēzeknes pils fogta iecelts
ierēdnis, kuŗš savāca meslus, pārzināja pils saimniecību un
vadīja pils kaŗa nodaļu. Tikai 1285. gadā Ludzas pilī ga-
līgi nostiprinājās vācieši, bet 20 gadus un vēlāk pastāvīgie
lietaviešu uzbrukumi izpostīja zemi un visa tur agrāk zie-
došā tirdzniecība pilnīgi apklusa. Tāpēc 1338. gadā rīdzi-
nieki un ordenis no vienas puses un lietavieši no otras
pusēs, noslēdza līgumu par taŗ. Latgales materiālizāciju
kaŗa gadījumos un par savstarpējo izpalīdzību pret var-
būtējiem krievu uzbrukumiem Aizaiviekstes Livonijai. No
tā laika visas Latgales pilsētiņas uzplauka, viņu starpā
arī Ludza. Sešdesmit gadus vēlāk ordenis, redzot krievu
tieksmes pēc Latgales, tirdzniecībai pieaugot, nolēma celt
Ludzā mūŗu pili. 1399. gadā ordeņa mestrs Brugluvis lika
pili pamatus Ludzas ezera krastā. Pilī bija seši torņi, trīs
vārti un divas priekšpilis. Sienas bija no lauku akmeņiem
un trīs stāvus augstas. Pati pils atradās ziemeļos, viņai
pieklāvās pirmā priekšpils, kuŗa bija atdalīta no otras
priekšpils ar ūdensgrāvi. Pils un pirmās priekšpils mūŗu
kopgaŗums bija 445 metri, otrās pils mūŗu gaŗums — 383,5
metri. Visā mūŗu gaŗumā augšējos stāvos bija izlausti šau-
šanas caurumi. Pils pirmatnējo daļu sastādīja donžons,
t. i. četrstūrainis dzīvojamais tornis. Āpakšējais stāvs vi-
ņam bija no laukakmeņiem, augšējais — no ķieģeļiem, lī-
dzīgi Rīgas sv. Jāņa baznīcai. Šaurā zemes daļā, starp
pils kalniem un ezeru atradās pilsētiņa, kuŗā 15. gadsim-
tenī varēja būt 5—600 iedzīvotāju.

1463. gadā pliskavieši iepretim Ludzas pilij, ezera pre-
tējā krastā uzbūvēja savu pili „Skaisto“ (Krasnij Goro-
dok), lai no turienes uzbruktū zemei. Bruņinieki to vi-
sādi mēģināja ieņemt vai piespiest krievus atstāt savu
pili, bet tas neizdevās. Tad ordeņa mestrs Borchs ar
lielu kaŗaspēku devās aplenkū pašu Pliskavu (1480. ga-

dā), bet bija spiests atkāpties uz Livoniju. Nākošā ziemā (1481. gada 1. martā) par to Latgalē iebruka maskaviešu karaspēks, kuŗš starp citu ieņēma Ludzas pili un izpostīja pilsētiņu. Maskaviešiem atstājot Latgali, pilsētiņā atkal apmetās daži iedzīvotāji, bet jau divdesmit gadus vēlāk (1501. g.) jaunais maskaviešu karagājiens aizdzina arī viņus. 1503. gadā notika vēlreizēja postīšana visā Ludzas ezera apkārtnē. Krievu „Skaistā“ pils tagad bija šīs apkārtnes valdiniece un pievilka arī tirgoņus. Kad pēc pāris gadiem bruņinieki noslēdza ar Maskavu pamieru uz 50 gadiem, vecās Ludzas pilsētiņas vietā atkal ieradās daži tirgoņi un amatnieki. Starp maskaviešu un livoņu pilsē-

2. Ludzas pilsētas plāns 1778. g.

tiņu pamazām nodibinājās prāvi tirdzniecības sakari, kuŗu pārsvars tomēr palika vecās pilsētiņas iedzīvotājiem. Tad, 1525. gadā, ordenis tomēr atjaunoja arī pili. Pilsētiņa stipri pieauga un pārvērtās par visas apkārtnes tirgus vietu, nomācot mazo krievu pilsētiņu. Nepagāja ilgs laiks, kad kļuva skaidrs, ka karš ar Maskavas caru bija neizbēgams. Bet ordenis ar tukšām kasēm nevarēja pieņemt lielākus karapulkus, muižnieki un pilsoņi bija gan uzkrājuši bagātības, bet viņi naudu nedeва un cerēja, ka žēlabas Maskavā panāks visu ko. Cars Jānis Briesmīgais, zinot, ka visas šīs žēlabas ir tukšas skaņas un nesņemot viņam apsolīto nodevu summu, nolēma pārmācīt vācu bruņiniekus, muiž-

niekus un pilsoņus visā Livonijā un iekarot visu Māras zemi sev. Viņš sapulcēja gar Novgorodas apgabalu lielus spēkus un gatavojās iebrukt Tērbatas un Narvas iecirkņos.

Tad ordeņa kara nodaļa, viņu skaitā arī Ludzas nodaļa, uzbruka Skaistai pilij, ieņēma to un pēc tam sāka postīt pliskaviešu pagastus, iesākot šo drausmīgo karu, kas pilnīgi noslaucīja no zemes virsus Māras valsti, un kuŗā bija varbūt puse no viņas iedzīvotājiem. 1558. gadā janvārī maskaviešu spēki ienāca Livonijā. Starp citām viņi ieņēma Ludzas pili un to kopā ar pilsētu izdedzināja, pēc kam to atstāja. Nākošā gadā ordenis ieķīlāja Ludzas pili Polijas karalim un aicināja viņu palīgā pret maskaviešiem. Sakarā ar 1561. gada Livonijas padošanās aktu, Latgale pārgāja Lietavas lielkņazistes īpašumā kā Vidzemes vojevodstva (vojevodztvo Infalantij), pie kam Ludzu pierakstīja Rēzeknes apgabalam (districtus Rositensis). Bet Ludzas pils bija kautkā nocietināta, stiprākam uzbrukumam nenoderīga. Pilsētiņa, bez agrākās tirdzniecības iespējām, vairāk līdzinājās ciemam, jo iedzīvotāju galvenā nodarbošanās bija lauksaimniecība un zvejniecība. Tad, 1577. gadā, cars personīgi iebruka Latgalē un 26. jūlijā ieņēma Ludzu, apkāva garnizonu un daļu iedzīvotāju, atstājot jaunākus cilvēkus deportēšanai uz Dvinas apgabalu. Cars iekārtojās Latgalē kā savas valsts robežās un dažās pilīs, viņu starpā arī Ludzā, saformēja rēgulārus pulkus, streļcus un kazākus. Kadram nozīmēja virsniekus (pulka galvu, simtņiekus un pussimtņiekus) un apakšvirsniekus (desmitņiekus) no Maskavas un Alūksnes streļcu pulkiem; kareivjus lika savervēt starp brīvļaudīm Ludzas apgabalā. Pils apbruņošanai no Maskavas atsūtīja 37 dižgabalus, 282 pudus pulvera, 3400 dižgabalodes un 22 pudus svina. Kā pils un viņas apgabala vojevodu cars iecēla Grigoriju Količevu. 1581. gadā Polijas karalis Stefans Batorijs, ceļā no Pliskavas, uzaicināja Količevu padoties, bet šis lika šaut uz parlamentieriem. Tikai 1582. gadā cars atteicās no Livonijas un lika nodot Ludzas pili poļiem, kuŗi šeit atrada 5 smagus dižgabalus, 2 lauku dižgabalus, 2 dzelzs akmensmetējus un 44 vaļņu šautenes.

Tagad sekoja vismaz 18 miera gadi, līdz iesākās zviedrupoļu karš. 1599. gadā izdarītā zemes revīzija atzīmēja, ka pils ar priekšpilīm atrodas labā kārtībā. Sienas bija stipras, kaut ne visai biezas, un tur kā garnizons stāvēja haiduku pulks (1000 kājnieku) un viens dragūnu karogs (100 zirgu). Garnizons uzturēja sargposteņus gar krievu robežām, kas bija tikai 4 jūdzes no Ludzas. Visus nekontrolētos ceļus iznīcināja, aizsprostoja, vai mainīja viņu virzienus, izvadot tos uz apsargātiem lielceļiem. Tagad Ludza neskaitījās vairs par vojevodstvu, bet tikai par starostvu Rēzeknes vojevodstvē. Kā apbruņojums pilī uz-

3. Odu kalns 1890. g.

skaitīti 7 dižgabali, 3 dzelzs akmeņmetēji (1 bez lafetes) un 39 vaļņa šautenes (25 neizlabotas). Bez tam tur atradās salauzta ieroču daļas. Salīdzinot pils agrāko stāvokli ar tagadējo, poļu iestādēm bija jānāk pie slēdzieniem, ka Ludzas pils bija otrās šķiras nocietinājums. Par pilsētu, ko tagad sāka dēvēt tikai par miestu (miesteczko albo possada pod zamkiem), 1599. gadā raksta, ka viņa jau sāka apbūvēties. Katram pilsonim (toreiz pavisam 24) piederēja 10×10 asu liels gruntsgabals kalna nogāzē, bez tam dārzi (20×20 asu) ezera malā, vecās pilsētas vietā. Pilsoņi baudīja 9 brīvgadus un tad tikai sāka maksāt no-

dokļus. Noārdītās otrās priekšpils vietā atradās evaņģeluteriskā baznīca un mācītāja māja. Baznīca bija atjaunota no krieviem nodedzinātās pirmās baznīcas vietā. Miestiņā vienīgais krogs bija pils īpašumā un tur pārdeva vienīgi pilī izgatavoto alu. 1599. gadā pilsoņiem dāvināja vēl 5 brīvģadus, bet ar norunu, ka pilsoņi piedalīsies pils aizstāvēšanā ar pašu ieročiem. Pie pils saimniecības piederēja 3 pusmuižas (folvarki samkovy): Zacharovka, Pļušinska un Nužinska, no kuŗām zemnieki pastāvīgi bēga uz Krieviju. 1599. gadā 30 arkļu saimniecības bija tukšas. Ceļu jautājums nepastāvēja, jo ceļu vienkārši nebija! Satiksme ar Maskavu bija ērtāka nekā ar Rīgu. Līdz Daugavai bija 20 jūdžu tāļš ceļš, tā kā par tirdzniecību Ludzā nevar runāt. Kad 1600. gadā iesākās zviedru karš, kara darbība aizsniedza tikai Aivieksti. Tikai 1625. gadā zviedru karalis Gustavs Ādolfs taisījās iekarot Latgali. Pēc Valles kaujas (1626. g.) janvārī viņš pārgāja Daugavu un ieņēma starp citām arī Ludzu, kuŗa nebija pietiekoši nocietināta. Bet drīz Latgalē ieradās 2 Lietavas armijas virsnieki, saformēja vietējo muižnieku pulku un padzina zviedrus no Ludzas. Zviedri Latgalē vairs nerādījās un 1635. gadā Stumsdorfas miera līgumā Aiviekste kļuva par zviedru un poļu pagaidrobežu. Drīz pēc tam, 1646. gada 18. decembrī, Ludzas pils un miests vēlreiz izrevidētas, lai noskaidrotu viņu stāvokli. Miestā toreiz pastāvēja 2 ielas (Lielā iela un Rēzeknes iela). Lielākā pilsoņu daļa bija 1636.—37. g. un 1642.—43. g. ienācēji. Ielu krustojuma vietā bija tirģus laukums. Bez agrākām nodevām katra pilsoņa pienākums bija ikģadus atvest 10 baļķus pils nocietināšanas vajadzībām. Sakarā ar Ludzas agrākās nozīmes izbeigšanu tuvākā apkārtņē, Ludzas pils iecirknī radušies jauni miestīņi, kā: Vecā Istra, Zlate. 1654. gadā atkal izcēlās poļu-krievu karš. Tūliņ tā paša gada rudenī cara vojevods Saltikovs un Jelāģins aplenca Ludzas pili, kuŗas ģarnizons 22. decembrī padevās. Aplenkuma laikā viens no pils torņiem tika uzsperts ģaisā. Tanī pašā laikā arī zviedri uzbruka poļiem un ienāca Latgalē, bet cara bojāģirins Ordins-Naščokins viņus izdzina un parūpējās par

Latgales mieru un labklājību. Kā savulaik cars Jānis, tā arī Naščokins visās Latgales pilīs un pilsētās nodibināja vietējās kara nodaļas. Ludzā saformēja streļcus un kazākus tādā pat kārtībā, kā 1577. gadā. Bet 1667. gadā, pēc 13 gadus ilgstošas krievu valdīšanas, Ludza atkal ir poļu rokās. Visi, kas atradās krievu dienestā, pazaudēja savas dienesta zemes, kā piemēram Ludzas kazāki un streļci, un spiesti izceļot uz Pliskavu, kur viņus nometināja Krasnijā, Taģad uz 1667. gada Varšavas seima lēmuma pa-

4. Ludzas pilsdrupu ziemeļu daļas iekšpuse.

mata visu Latgali pārorganizēja. Ludzas stārostu padeva Daugavpils stārosta. Visus ieņēmumus sadalīja divās daļās: karaļa daļā un kvarciānu (t. i. rēgulāru kājnieku) daļā. Kvarciānus kā kolonistus nometināja Latgales vidus daļā. 1677. g. visu Latgali izsludināja par hercogisti Livoniju (Inflaty). Tad sāka piegriezt nopietnu vērību baznīcas lietām. Jau 1599. gadā atzīmēts, ka Ludzā ir ev. luteriskā baznīca un mācītājs; 1613. gadā katoļu baznīcas revīzijas protokolos ierakstīts, ka Ludzā nav ne katoļu dievnama, nedz mācītāju. Pils kapliča kalpoja garnizona vajadzībām, tā tad bija romiešu vai grieķu-katoļu rokās, skatoties pēc politiskiem apstākļiem. 1686. g. 19. oktobrī nodibināja pilsētās romiešu-katoļu baznīcu II. priekš-

pils vietā, un uzdeva Ludzas stārošam Potockam uzbūvēt baznīcu ar mācītājmāju, skolu, skolotājmāju un hospitāli. Šurp nozīmēja prāvestu un ar Latgales bīskapa Korvina-Poplavska pūlēm jaunā baznīca 1687. gadā jau bija uzcelta. Pili vairs neuzturēja kārtībā un tā sāka pānīkt. Ludzas pils zemniekiem uzlika baznīcas nodevas kopsummā 63 pūru rudzu, 63 pūru miežu, 63 pūru auzu un 63 fleri vīnam un vaskam. Jau 1715. gadā varēja saukt par katoļu Ludzu. Kad 1736. gadā nodega 1687. gadā celtais dievnams, viņu 1738. gadā atjaunoja kā Sv. Dievmātes baznīcu.

1765. gadā miestā dzīvoja 43 gruntsīpašnieki uz 38 zemes gabaliem. Bez tam 2 žīdi-tirgotāji. Miesta voīts bija Silvestris Kulačkovskis. Pils tiek minēta tikai kā drupas un tur bija iekārtota viesnīca braucējiem. Miestā bija tirgus laukums ar tirgotavām un krogu. Dažas mājas un noliktavas, kā arī otrais krogs atradās viņpus ezera. 1772. gadā Ludzu pievienoja Krievijai un to iecēla par aprinča pilsētu. Toreiz tur dzīvoja 227 iedzīvotāji. Aprinčis piederēja pie Daugavpils provinces un kopā ar to pie Polockas guberņas. 1778. gadā miests dabūja pilsētu tiesības, 1781. gadā — ģērboni. 1784. gadā Ludzu pilnīgi pārveidoja pēc krievu valdības apstiprināta plāna un apbēra ar zemes vaļņiem. Pavisam pilsētā bija 104 sētas, kur dzīvoja 1491 iedzīvotāji, viņu starpā vairāk simts žīdu. Sabiedriskās ēkas skaitījās: policijas nams, maģistrāta nams, zirgu pasta nams un žīdu skolas nams. Pilsētai piederēja ap 730 hektāru zemes. Galvenais tirdzniecības objekts bija tekstilpreces: zīds, vilna, kokvilna. Pastāvēja četri gada tirgi: 15. augustā, 8. septembrī, 1. oktobrī, 2. februārī. 1796. gadā Ludza pārskaitīta Baltkrievijas, bet 1802. gadā — Vitebskas guberņā. Devispadsmitā gadsimtenī, pēc īsa 1812. gada kara un dumpja pārtraukuma, Ludza pārvērtās par vidēja lieluma pilsētu ar 4144 (1840. gadā), 5460 (1886. gadā) un 7100 (1914. gadā) iedzīvotājiem. 1864. gadā, sakarā ar poļu 1863. gada dumpi un 1897. gadā, sakarā ar dzelzceļu būvēm tuvākā apkārtnē, iedzīvotāju skaits bija stipri krities. Žīdu skaits deviņ-

padsmītā gadsimtenī Ludzā bija stipri liels un dažkārt sasniedza līdz 70% no visa iedzīvotāju skaita. Bez baznīcas skolas Ludzā pamazām atvēra 5 skolas, nāca klāt grieķu-katoļu katedrāle, 2 žīdu sinagogas un luterāņu baznīca. Tirdzniecība bija pilnīgi žīdu rokās. Ār 1900. g. Ludzas pievienošanu pie dzelzceļa tīkla, tirdzniecība apkalpoja vienīgi tuvāko apkārtni, tāpēc daļa žīdu izceļoja no pilsētas uz citām izdevīgākām vietām. Pēc pasaules kara un lielnieku laikiem Ludza 1920. gadā pārgāja Latvijas valsts īpašumā. Toreiz tur dzīvoja 5000 iedzīvotāju, kurš skaits, jādomā, uz ilgākiem laikiem būs nemainīgs, jo plaša robežtirdzniecība vairs nepastāv. Tomēr Ludzas senās tirdzniecības vietas nodibinātāji sirmā senatnē pareizi novērtēja šīs pilsētas nākotni, to pierāda senās Lučinas, tag. Ludzas gandrīz 800 gadus ilgā pastāvēšana.

5. Ludzas pilsēta.

L. Rūjenietis.

Cittautiešu iespiešanās un latviešu nomākšana

Ludzas apriņķis ir piesātināts ar cittautiešiem, kuņģi šurpu nākuši, tā sakot, no visām četrām debess pusēm. No dienvidiem šurpu spiedās poļi un leiši, no vakariem — vācieši, no austrumiem — krievi un baltkrievi, bet no ziemeļiem — igauņi. Un visā šai juceklī netrūkst visur klātesošo žīdu.

Par cittautiešu iespiešanos Latgalē un līdz ar to arī Ludzas apriņķī prof. E. Blese savā rakstā „Latgales cittautieši un viņu valodas“ izsakās šādi:

„Ne visām šīm tautām viņu dzīves laiks Latgalē ir vienāds. Vēsturiskā ziņā visvecākās no viņām ir lielkrievi, baltkrievi un pa daļai arī leiši, visjaunākie ienācēji Latgalē ir poļi un žīdi.

Minētās tautas — lielkrievi, baltkrievi, leiši un poļi ir mūsu tautai tiklab etnogrāfiskā, kā valodas ziņā tuvas radniecības, jo kopā ar mums tās pieder pie plašās indoeiropiešu valodu saimes. Savukārt lielkrievi, baltkrievi un poļi ir daļa no tās indoeiropiešu grupas, ko sauc par slāviem, pie kam lielkrievi pieder pie austrumslavu grupas, poļi pie rietumslāviem un baltkrievi, kā redzēsim, cēlušies austrum- un rietumslavu elementiem sajaucoties. Leiši kopā ar latviešiem ir mūsu dienās vienīgie baltu tautu pārstāvji indoeiropiešu starpā (trešais ievērojamais baltu tautu zars bija XVII. g. s. izmirušā prūšu tauta).

Bez vispārīgās radniecības, kas pamatojas uz piederības pie kopējās indoeiropiešu cilts, daži pētnieki atzīst starp baltu un slavu tautām vēl īpatnēju tuvu radniecību un runā par kopēju slavu un baltu pirmdzimteni, kopēju slavu un baltu pirmvalodu, kopēju pirmatnēju slavu un baltu kopdzīves laikmetu. Ja arī šīs atziņas, nebūtu attaisnojamas tieši tik pilnā mērā, tomēr jāatzīst, ka slavi un balti jau savās pirmdzimtenēs bijuši tuvi kaimiņi, ka viņu valodas stipri līdzīgas, ka attiecības šo valodu starpā ilgāku laiku bijušas visai ciešas, un ka abas valodas pārdzīvojušas dažas kopīgas attīstības parādības.

Visu to ievērojot, pētnieki jau sen lauzījuši galvas, meklējami tādu vietu Austrum-Eiropā, kur pēc visiem iespējamiem faktiskiem datiem būtu varējušas atrasties viena otram kaimiņos slavu un baltu pirmdzimtenes. Pēdējā laikā ar šiem jautājumiem daudz nodarbojies mirušais leišu valodnieks — Kauņas universitātes profesors Kazimirs Būga, publicēdams par šiem jautājumiem atsevišķus rakstus Kauņas universitātes humānāro zinātņu fakultātes uzdevumā „Tauta ir žodis“ (Tauta un vārds) 1923. g. (I., 1.—44. lap. p. sastopam viņa „Upju vārdu studijas un aistu (— baltu) un slavu senātnē“ un II., 1924., 1.—27. lap. p. rakstu „Leišu nomešanās tagadējā Lietuvā“. Tādus pašus uzskatus Būga aizstāvē savā brošūrā „Aistu pagātne vietu vārdu gaismā“ un visbeidzot rakstā „Die Vorgeschichte der aistischen Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung“, Leipciģas universitātes prof. Streitberga 60. dzimš. d. veltītajā r. krāj.).

Pēc Būgas domām, kuņas tagad atzīstamas par valdošām, par baltu un slavu pirmdzimteņu teritoriju uzskatāms no vienas puses apgabals uz ziemeļiem no Pripetas upes līdz ar Dņepras augšgalu, t. i. Pripetas baseina ziemeļu josla, Berezinas un Sožas upes baseini, no otras puses — Pripetas baseina dienvidus daļa — Volinija, sākot no Dņepras starp Pripetas ieteku un Ķijevu, un tālāk uz rietumiem viss Vislas baseins līdz pat Karpatiem. Pirmajā apvidū — tagadējās Minskas, Moģiļevas un Smoļenskas, pa daļai arī Viļņas guberņās — meklējama aistu

jeb baltu, otrā — tagadējā Volinijā un poļu apdzīvotos Polijas apgabalos — slavu pirmdzimtene. Tālāk uz ziemeļu-rietumiem dzīvojoši somi (— Baltijas jūras somu ciltis), uz austrumiem un ziemeļaustrumiem šīm somu ciltīm tuvu radniecīgie mordviņi. Jāpiezīmē, ka viens baltu cilts zars — senie prūši — jau III.—II. g. s. pr. Kr. bija devušies ziemeļu-rietumu virzienā un jau pirmajos gadusimteņos pēc Kr. bija galīgi ieņēmuši apvidus rietumos pie Baltijas jūras līdz pat Vislai, kur viņus sastopam vēlākos laikos. Uz to, kā aprādītājā apvidū tiešām atradusies baltu jeb aistu pirmdzimtene, aizrāda, starp citu, arī daudzie baltiskie upju vārdi, kurus vēl šodien sastopam šinīs apvidos, un kurus prof. Būga sakrājis savā „Tauta un vārds“ I. num. ievietotā rakstā lap. p. 21.—44.

Apmēram kādā VI. g. simt. sākumā pēc Kr., zem slavu spiediena no dienvidiem, balti, īpaši viņu ziemeļu-rietumu grupa — vēlākie zemgaļi, latgaļi, kurši un sēļi, kuŗi, liekas, toreiz jau dzīvojuši Viļņas apvidū, sākuši doties uz priekšu ziemeļu virzienā. Viņiem sekoja baltu dienvidu-austrumu grupa — leiši un tiem savukārt slavi. Drīzi arī pirmā baltu grupa pienāca pie Daugavas un pārcēlās tai pāri, ieņemdamā tagadējo Latgali, pēc tam Vidzemi un arī pārējos latviešu cilšu apdzīvojamos apvidus. Viņai pa pēdām tomēr sekoja leiši, sasniegdami Daugavu apgabalā starp Disnas ieteku dienvidos un Egluonas ieteku ziemeļu-rietumos (pie Dunavas miesta starp Nīcgali un Cargradu). Daļa leišu pārcēlās pāri Daugavai arī tagadējā Latgalē. Tas var būt noticis starp VII.—VIII. g. s. Bet arī slavi jau VI. g. s. beigās vai VII. g. s. sākumā bija sasnieguši Daugavas augšgalu, izplatīdamies arī uz ziemeļiem un ziemeļaustrumiem no tās, un spiedās pamazām no austrumiem latviešu un sēļu apdzīvotā Latgalē. Šinī laikā un pat vēl dažus gadu simteņus vēlāk baltu mītnes tomēr sniedzās tālu gar Daugavu uz augšu, kā to liecina upju un ezeru vārdi, kā arī tiešas vēsturiskas ziņas. No upēm lai pieminam tikai Drisu (vecāka krievu forma Drysa), balt. Drūsa, senprūšu Drusa, tagad. vācu Drausen-see, Krievijas ezeru Golbija un turpat upīti Golbeica — Disnas

labo pieteku (no gulbja vārda); kr. Idrija — Sebežas apkārtnes ezeru un turpat kr. Idricea — Veļikajas pieteku; turpat arī Indrica — Daugavas labā pieteka; kr. Isa — Sebežas apkārtnes upe no vecākās baltu formas Insa, latv. Isa un daudzas citas, kuņas prof. Būga atzīmē op. cit. lap. p. 20.—44. Par baltu ciltīm Daugavas augšgalā tālu uz rītiem liecina seno dāņu vēsturnieka Saksona Gramatika (XIII. g. s.) nostāsts par normaņa Frotho kara gājienu kādā IX. g. s. pret Polocku (Paltisca), kur toreiz par valdnieku bijis kāds Vespasius. Šis vārds pēc pētnieku domām neesot vis īpašvārds, bet vispārīgs valdnieka apzīmējums baltu valodās, atbilstdams leišu vārdam viešpats „valdnieks, karālis“. Jau toreiz baltu ciltis viņu lietojušas tādā pašā nozīmē, un tā tad toreizējie polockieši bijuši balti (leiši vai latvieši).

Jau upju vārdi liecina, saka savos darbos prof. Būga, ka tās slavu ciltis, kas virzījušās no pirmdzimtenes uz ziemeļiem, bijušas divējādas un pa daļai varbūt jau jauktas. Daļa bija nākusi vairāk no austrumiem — Volinijas, daļa no rietumiem — tagadējās Polijas apvidiem. Citiem vārdiem sakot, daļa piederēja pie austrumu, daļa pie rietumu slavu grupas. Pie pēdējiem vēl X. g. s. piederējuši radimiči (Dņepras austrumu krastā starp Dņepru un Sožas upi), dregoviči — tagadējā Minskas guberņā un, varbūt, arī vjatiči (Okas upes augšgalā). Par radimičiem un vjatičiem Nestors (XI. g. s.) faisni apgalvo, ka tie bijuši no „lachu“ (poļu plašākā nozīmē) cilts, kaut gan attiecībā uz vjatičiem šī ziņa apšaubāma. Polisko cilšu iespaids un teritoriālā izplatīšanās tomēr jau agri sniegsies diezgan tālu uz ziemeļiem — līdz pat tagadējās Baltkrievijas ziemeļu robežai — Vitebskas guberņas ziemeļu apgabaliem. Arī ar saviem vēl tālāk uz ziemeļiem pagājušiem austrumslavu kaimiņiem viņas bija stipri sakusušas. IX. un X. g. s. vēlākām gar Dņepras augšgalu uz ziemeļiem ejošām austrumslavu, resp. ziemeļkrievu ciltīm jau bija jāiet tieši šo poļu cilšu zemei cauri, kas arī spieda tās pakļūt, kaut arī mazā mērā, zem viņu iespaida. Tādējādi tās slavu ciltis, kas nometās gar tagadējās Lat-

gales austrumu robežu, bija jauktas, pie kam abiem slavu elementiem pievienojās arī somu elementi. (Sk. par šo jautājumu akademiķa Šachmatova darbos „Očerki drevņeišago perioda russkago jazika, XIX. l. p. un cit., kā arī „Vvedenje v kurs istorii russkago jazika, 54.—63. Pirmā iznācis Pēterpilī 1915. g., otrs turpat 1916.). Vietu nosaukumi un vēlākie vēsturiskie dati uzglabājuši mums arī divu šo cilšu vārdus. Pirmā ir slovēņi (slavjaņe), kurus Nestors piemin kā IX. g. s. dzīvojušus ap Ilmeņa ezeru pie tagadējās Novgorodas, un kuři virzīdamies uz ziemeļiem, ieņēma visu Ziemeļ-Krievijas lielo ezeru joslu, kā arī Oleņecas, Arčangelas guberņas un dažus apvidus uz austrumiem arī citās ziemeļu guberņās. Otrā ir kriviči — Volgas un Okas augšgalā (austrumu grupa) un it sevišķi Daugavas augšgalā (rietumu grupa), sākoties no tagadējās Smoļenskas guberņas cauri tag. Vitebskas guberņai taisni uz ziemeļiem: viņu joslā ietilpa arī Izborska un Pliskava. Daugavas augšgalā mīta arī krivičiem tuvie polockieši („poločane“). Kriviču vārds, kas atvasināts no pirmslavu kreiv, vēlākā krēv, savā pēdējā formā ir bijis par pamatu, no kuŗa kādā IX. g. s. cēlies latv. vārds krievs, krievi.

PĀRKRIEVOŠANAS GĀJIENS.

Pirms pasaules kara latviešu pārkrievošana šē gāja ļoti straujiem soļiem uz priekšu. Kā galvenās bāzes šai darbībā jāmin — krievu skolas un krieviska agrārpolitika, ko noteikti sekmēja tā laika Krievijas zemes banka. Kā pamatelements šai politikai noderēja vecticībnieki, kuri savā laikā šē meklēja glābiņu no krievu valdības vajāšanām. Kad pareizticības sargi redzēja, ka vecticībniekus iznīcināt nevar, viņi lika tos mierā un sāka viņu nomešanos Latgālē dažādi atbalstīt, jo izrādījās, ka vecticībnieku „salas“ purvu un mežu vidū var tīri labi izmantot krievu iespaids nostiprināšanai kā Ludzas, tā citos Latgales apriņķos. Vecticībnieku „salas“ bija tās krievu oāzes, caur kuŗām vajadzēja Latgālē iepumpēt krievu garu, parašas un skolas.

Vecdicībnieku ieplūšanas sākumi še jāmeklē 17. gadu simteņa beigās, kad Maskavas valdība izdeva pavēli visus izbēgušos vecdicībniekus atgriezt dzimtenē un pārkrustīt par pareizticīgiem (1685. gadā). Šī ir tā dēvētā „otrā izdzīšana“ no tām mītnēm, kuŗas vecdicībnieki bija sameklējuši Krievijas valsts nomalēs — Ukrainē, Baltkrievijā un gar Polijas (un tagadējās Latgales) robežām. Polijas-Krievijas robeža tad bija maz apsargāta un vēl mazāk apdzīvota, tādēļ vecdicībniekiem nebija sevišķu grūtību pāriet robežu un apmesties uz poļu muižnieku neapdzīvotām zemēm. Poļu muižniekiem nekas nebija pret šādiem pārbēdzējiem, jo viņu rokās varēja nodot vissliktākos, nekultīvētākos zemes gabalus un par to gūt labas nodevas un kļaušas. Savā naidā pret vecdicībniekiem krievi gāja pat tik tālu, ka sarīkoja gājienu aiz toreizējās Polijas robežas, lai izzvejotu no turienes noslēpušos vecdicībniekus. Kā lielākais šāda veida uzbrukums jāmin ģenerāļa Maslova kuŗa gājiens pret Vefkas vecdicībnieku koloniju (tagadējā Mochiļovas gubernā). 1864. gadā Maslovs ar diviem pulkiem pārgāja Polijas robežu, ielenca Vefkas koloniju un pārdzina atpakaļ Krievijā ap 20.000 vecdicībnieku, kuŗus pēc tam nometināja dažādos Sibīrijas novados...

Šādu „kuŗagājienu“ tiešās sekas bija tās, ka vecdicībnieki centās bēgt pēc iespējas tālāk aiz Krievijas-Polijas robežām. Ar to izskaidrojams tas apstāklis, ka vecdicībnieku nometnes sastopam nevien Latgales austrumu daļā, bet arī ap Krustpili, Ļaudoni, Barkavu, Varakļiem, Ilūsti un vēl dziļāk Kurzemē. Ka vecdicībnieki savā laikā ir ieņēmuši tīri latviskus novodus, par to, starp citu, liecina latviskie vietu vārdi, kas vecdicībnieku nometnēs ir vēl uzglabājušies līdz pat mūsu dienām: Silagali, Sīksala, Krustceļi, Zirgi, Mežavepri, Liepusala, Kalnagali u. t. t.

Kad vecdicībnieku vajāšanas bija mitējušās, krievu valdība piepeši atguvās, ka vecdicībnieku nelokāmo turēšanos pie savām parašām, valodas un senlaiku tradīcijām var ļoti ērti izmantot vietējo, indiferento latgaliešu un baltkrievu pārtautošanai. Vispirms vecdicībniekus izman-

toja vietējo nemieru un dumpju apspiešanai, jo fanatiskiem vecticībniekiem nebija grūti iestāstīt, ka, piemēram, katoļu sacelšanās nav nekas cits, kā jauns gājiens pret vecticībniekiem un viņu reliģiju. Par vecticībnieku lomu dumpja apspiešanā Daugavpilī „Birževija Viedomoski“ 1871. gadā raksta šādi:

„1863. gada pavasarī Dinaburgas ielās bija novērojama ļoti dzīva vecticībnieku kustība. Savos tautiskos kostīmos, ar zobenu vai pīķi rokā, viņi kā sabiedriskās kārtības sargi jādelēja pa pilsētas ielām. Viņu lūgšanas nams, kas vēl nesen tika turēts lielā noslēpumā, tagad bija pārvietots uz pilsētas laukumu un īpaši uzposts. „Tagad, puīši, nebaidaties!“ sauca viņi cits citam: „Arī mēs beidzot noderējām un drīzi vien mēs kļūsim še par svarīgākiem cilvēkiem!“ Un tiešām lielas pārmaiņas bija notikušas: it kā pats no sevis bija zudis policijas naids, un visi, kam piederēja vara, izturējās pret vecticībniekiem ar sevišķu laipnību. Pat briesmīgie kara pulku priekšnieki uz eksekucijām labāki ņēma līdz nepieradušos kara mākslai vecticībnieku straužņikus, nekā savus zaldātus. No otras puses — vecticībnieki tiešām, kā labi vietējo apstākļu pazinēji, ar aizraušanos ķērās pie nemieru apspiešanas, kas daudzreiz gāja pat tik tālu, ka izvērtās par komisku parādību, it īpaši Vitebskas guberņā, kur vecticībnieku sirdība pārgāja karikatūrās.“

Šī vecticībnieku centība nepalika bez ievēribas: Viļņas ģenerālgubernātori Muravjovs un Kaufmans izdeva rīkojumus, ar kuriem vecticībnieki guva, samērā ar citiem zemniekiem, privileģētu stāvokli (1863. gadā): viņiem pagarināja rentes līgumus uz muižu zemēm, noteica nomas naudas lielumu un viņu lietas skatīja cauri īpaši valdības vidutāji. Vecticībnieki Latgalē savā laikā ir bijuši privilēģēta šķira, ir tikuši pie lielākas turības un vispāri ir noderējuši par bazi rusifikātoru politikai, kuŗa sākās pēc Latgales pievienošanas Krievijai.

Turpmāk kā labāko pārkrievošanas līdzekli atzina krievu skolas. Lai skolās jo lielāks būtu krieviskais iespaids, tad Muravjovs jaunās skolas lika celt pie pa-

reizticīgo baznīcām, bet kur tādu nebija, tur — ierīkot skolu un pagasta valdi zem viena jumta. Pirmā gadījumā skolas tuvākā uzraudzība piekrita pareizticīgo mācītājam, bet otrā — pagasta rakstvedim un pagasta valdes revīdētājam.

Pārkrievošanas propagandu dzina nevien te uz vietas, bet tā kļuva par „visas Krievijas lietu“, jo krievu iespaids stiprināšanai sāka vākt ziedojumus nevien Viļņas apgabalā, bet arī Iekškrievijā. Ziedojumu ceļā Latgales un Lietuvas rusificēšanas nolūkiem tika nosūtītas ap 130.000 mācības grāmatu un skaidrā naudā salasīti ap 20.000 zelta rubļu. Ar vienu vārdu — krievu rokās bija vara un nauda, un tādēļ krievu skolas auga cita pēc citas, un divu gadu laikā viņu jau Rietumu apgabalā bija 975.

Krieviskās skolas tika atzītas par labāko līdzekli šī apgabala pārtautošanai. Skolu uzraudzīšana tika nodota pareizticīgo mācītājiem, bet policijai un kara apriņķu priekšniekiem vajadzēja sekot, lai sādās netiktu izplatītas poļu, leišu un latviešu grāmatas. Ikviens, kas atvēra latviešu vai poļu skolu, tika sodīts ar 200—600 zelta rubļiem, bet skolotāju, kas šādā skolā strādāja, sodīja ar 100 zelta rubļiem. Viļņas ģenerālgubernātors uzdeva visiem krievu ierēdņiem „visiem līdzekļiem“ sekmēt skolu atvēršanu un uzturēšanu, kuŗas dibinātas saskaņā ar valdības rīkojumiem un krievu tautības garu.

Tāda skolu un vispārējā politika Latgalē turpinājās līdz pat pasaules karā. Ja lieli notikumi šīs politikas žņaugus nebūtu sagrāvuši, tad, bez pārspilējumiem varam teikt, ka Latgalē no latviešiem tagad maz kas būtu pāri palicis.

Pareizticīgie latgalieši. Latgalē ir veseli pagasti un pat veselas draudzes, kas sevi skaita par krieviem, neatlaidīgi prasa krievu skolas, savā laikā uzturēja sakarus ar krievu deputātiem, meklēja tur aizstāvēšanu u. t. t. Bet ja dziļāki ieskatāmies šo novadu iedzīvotājos, tad redzam, ka te īstenībā nekādu krievu nav, bet ir tikai pilnīgs tautiskās apziņas trūkums un jēdzienu sajukums,

pie kam vislielākā ļauzu šķirošana notiek pēc ticībām: katoļi ir latgalieši vai poļi, luterāņi — vācieši vai čuhņas un pareizticīgie — visi ir krievi. Ja pastāstam, ka Vidzemē ir pareizticīgo latviešu draudzes un veseli novadi, kuŗus apdzīvo pareizticīgie latvieši, tad par to vietējie zemnieki neticīgi krata galvas, jo pareizticība un latvietība viņiem šķiet gluži nesavienojamas lietas... Lūk, tādēļ arī Latgalē katrs pareizticīgais zemnieks tiek skaitīts par krievu, jo viņam ir krievu ticība, un tādēļ viņš citādāks nemaz nevar būt. Šis jēdziens te ir izaudzis gadu simteņu cīņās, kas norisinājās Latgalē visasākā veidā starp pareizticīgiem un katoļiem: katrs, kas nāca no Austrumiem, bija krievs ar krievu ticību, un katrs, kas nāca no Rietumiem, bija katolis ar katoļu ticību.

Tautisko apziņu šē savā laikā nav audzinājuši ne poļi, ne krievi, bet katrai no šīm tautām galvenais cīņas ierocis un pārtautošanas līdzeklis Latgalē ir bijis — ticība, jo arī starp latviešiem-katoļiem sastapsim ne mazumu, kas vēl šodien uz jautājumu par tautību vienkārši atbildēs: „Esam katoļi, par tautību nekā nezīnam“.

Šo orientēšanos pēc ticībām sevišķi centās savā laikā izmantot krievu valdība: tika slēgtas katoļu baznīcas un veselas draudzes spiestas pāriet pareizticībā, jo līdz ar ticības maiņu neintelligētā masā bija pārkrievošanas darbā sperts visievērojamākais solis uz priekšu. No šiem savā laikā pārkristītiem vai vienkārši spaidu kārtā pārrakstītiem katoļiem tad arī radās vietējie pareizticīgie latgalieši, ap kuŗiem tagad cīnās poļi, lielkrievi un baltkrievi, meklēdami ceļus un līdzekļus, kā turpināt to pārtautošanas darbu, kas sācies simts un vairāk gadus atpakaļ. Minēšu šē faktus, kas skaidri pierāda, ka šie pareizticīgie latgalieši nav nekas cits kā latvieši.

Pirmkārt, ģimenes valoda: ir taisnība, ka daļa jaunās paaudzes latviešu valodu neprot un savā starpā sarunājas krieviski, bet viņu tēvi un mātes savās mājās sarunājas latviski. Ja ņemam vēl vienu paaudzi atpakaļ, t. i. 60—70 gadus vecus cilvēkus, tad tie visi prot latviski runāt. Tā tad: jo vecāki cilvēki, jo latviskāki viņi ir, un

vislielākā pārkrievošana ir notikusi tai paaudzē, kas sāka apmeklēt krievu skolas pirms pasaules kara. Tālāk: ja apskatām pareizticīgo latgaliešu apgērbus, celtnes, istabas iekārtu u. t. t., tad redzam, ka šie nekā krieviska nav — viss gluži tāpat kā pie pārējiem latgaliešiem. Reti pat sastopama tipiskā krievu bārda, kas sevišķi raksturīga vietējiem vecticībniekiem.

Treškārt: ja paklausāties Latgales vietu vārdos, tad dzirdam, ka 90 proc. no tiem skan latviski. Latgales zemnieki dzīvo uz vietas gadu simteņus, un šajā garajā laikā sprīdī tie ir radušās neskaitāmas jaunas sādžas, muižas, pusmuižas, viensētas, foļverkas, upju un ezeru nosaukumi — vai tad īstie krievi nebūtu jaunās vietas kristījuši krieviskiem vārdiem? Ja nu krieviskie vietu vārdi šie sākuši rasties tikai 20—50 gadus atpakaļ, vai tad tas nav skaidrs pierādījums, ka šie novadi ir bijuši vēl nesenā pagātnē gluži latviski?

Ja pārējam no Ludzas apriņķa uz Jaunlatgales apriņķi, t. i. uz tiem novadiem, kas pievienoti Latgalei no agrākās Pliskavas guberņas, tad šie redzam to pašu ainu: paši iedzīvotāji sevi dēvē, nezina kādēļ, par „krievu latviešiem“, un savā satiksmē paralēli krievu valodai lieto īpatnēju, stipri maisītu ar krievu vārdiem, latviešu valodas izlokšni. Šīs valodas prasības dēļ laikiem pliskavieši viņus iesaukuši par „ruskijē latiši“ (krievu latvieši).

Izglītības ministrija gluži pareizi darījusi, atvērtdama pārkrievoto un pārpoļoto latgaliešu novados jauktu sastāva pamatskolas.

Jāatzīmē, ka „krievu latvieši“ par jauktām skolām tikai priecājas, jo tur varot iemācīties latviski, kas tik nepieciešams katram. Jaunam likumam par tautas izglītību spēkā nākot, pārtautošanas process tiklab Ludzas apriņķī kā visā Latgalē ir pārtraukts un ikvienam latvietim ir dota iespēja savus bērnus mācīt valsts valodā.

Jautājums par baltkrieviem Latgalē vēl līdz šai dienai nav pienācīgi noskaidrots un izpētīts. Baltkrievs K. Jezovitovs (kurš gan Latgalē nav ne dzimis, ne

audzis, bet šim novadam tikai cauri braukājis), apgalvo, ka Latgalē esot ap 70.000 baltkrievu.¹⁾

K. Jezovitovs savā rakstā atsaucās uz vairākiem krievu zinātnieku rakstiem un pētījumiem baltkrievu jautājumos un vēl vairāk — uz Minskas un Viļņas baltkrievu slēdzieniem un secinājumiem. Te nu vispirms jāņem vērā, ka krievu laikos tautību noteikšana Latgalē nemaz nebij vieglāka, kā mūsu dienās: kā tagad, tā toreiz atradās prāvs procents pilsoņu, kas nezināja, ko nozīmē vārds „tautība“ un reizē ar to arī nezināja, kas viņi paši ir.

Kā, piemēram, lai noteic tautību pilsonim, kas runā nepareizā krievu valodā, pātarus skaita poļiski, bet satiksmē ar latviešiem lieto kādu vietējo latgaliešu dialektu? Viņu saukt par krievu, resp. lielkrievu nevarēja, dēvēt to par poli vai latvieti — neatļāva tā laika „matuškas“ vienības princips. Tā tad visvienkāršāki — visi nenoteiktie un apšaubāmie pilsoņi lai top par — baltkrieviem, jo tie jau cēlušies no slavu kriviču cilts, ir tuvu radniecīgi lielkrieviem u. t. t. Tādā kārtā Latgalē nenācās grūti saskaitīt desmitiem tūkstošu baltkrievu... Ārzemēs (Viļņā un Minskā) izdotās baltkrievu ģeografijās baltkrievu etnogrāfiskās robežas apzīmētas šādā virzienā: Ilukste — Viški — Daugda — Ludza — Kārsava — Opočka (Pliskavas gub.). Tā tad: apmēram trešdaļa no Latgales un Ilukstes apriņķa teritorijas ir baltkrievu apdzīvota (skat. A. Smoļiča Baltkrievijas ģeografiju, izdotu 1919. g. Viļņā). Bet ja nu ņemam vecākus avotus, tad, kā par brīnumu, tur atrodam gluži citādu apgaismojumu. Piemēram, Blaviana ģeografijā, kas izdota 1662. gadā, Baltkrievijas robežas ziemeļos iet no Drujas uz Ustji, Juchnovičiem un Nēveli, t. i. Blavians nemaz nepielaiž, ka Latgalē dzīvotu baltkrievi. Gluži otrādi: viņš arī to novadu iedzīvotājus, kuri patlaban atrodas aiz mūsu dienvidus robežas, dēvē par zemgaļiem, bet ne par baltkrieviem vai krieviem. Vēl 1864. g. Vitebskas guberņas skolu pārskatos lasām, ka Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķos dzīvojot lat-

¹⁾ Skat. „Izglītības Min. Mēnešrakst.“ 1923. g. I. burtu.

vieši-katoļi, kuŗi uzturot savas slepenās skolas un tajās mācot latviski lasīt un pātarus skaitīt. Bet tālāk uz austrumiem Sebežas apr. dzīvojot pārpoļoti krievi un baltkrievi, kuŗiem nekādu skolu neesot.

No šiem dokumentiem varam taisīt slēdzienu, ka, apmēram, septiņdesmit gadus atpakaļ pārkrievošanas vilnis no austrumiem bija sasniedzis tikai Sebežu, bet mūsu dienās tas jau ir atvēlies gaŗām Rēzeknei un Daugavpilij.

Arī vēsturnieks Turčinovičs apliecina, ka Latgalē nekādu baltkrievu nav (skat. viņa grāmatu „Obozreņije Belorussiji“, izdota 1857. g. Pēterpilī). Mūsu dienās to apstiprina tas apstākļis, ka mēģinājumi ievest baltkrievu skolās baltkrievu mācības valodu beidzās ar vecāku protestiem un vispārīgu baltkrievu skolu sabrukumu Latgalē, kā arī straujais baltkrievu skaita kritums pēdējā tautu skaitīšanā. Viss tas liecina, ka baltkrievi še radušies mākslīgi, ka viņiem ne pagātnē, ne tagadnē nav bijis ne savas valodas, ne citas kādas nacionālas bāzes. Vērā liekams vēl tas, ka baltkrievu redzamākie darbinieki ir ienācēji no ārzemēm — Kaunas, Viļņas, Minskas u. c. Un taisni šie ienācēji arī ir viskarstākie baltkrievisma propagandētāji. Tiem tagad palīgā nāk Rīgas baltkrievu skolotāju kursu absolventi, kuŗi, sakarā ar baltkrievu skolu lietu neveiksmēm, ir palikuši bez darba un maizes, braukā apkārt pa sādžām un meklē baltkrievus...

Ka baltkrievismam Latgalē nav nekādu nacionālu pamatu, to apliecina sekoši fakti:

- 1) pārkrievošanas gājiens no austrumiem uz rietumiem;
- 2) vietējo iedzīvotāju naidis pret baltkrievu valodu;
- 3) vēstures dokumenti;
- 4) vietējā krievu dialekta latviskās saknes un galotnes;
- 5) latviskie vietu vārdi un mājas iekārta;
- 6) ka visvecākā paaudze vēl prot latviski runāt.

*

Visas Latgales pilsētas un biezi apdzīvotas vietas ir žīdu pārpildītas. Un nevien pilsētās, bet arī sādžās un viensētās žīdu nav trūkums. Kad īsti sākusies žīdu ieceļošana Latgalē, tas grūti nosakāms. Žīdu apmešanās Latgalē stāv ciešā sakarā ar viņu spiešanos uz ziemeļiem no Vācijas un Polijas.

Vakareuropā liela žīdu kustība uz ziemeļiem sākās krusta karu laikmetā (1096.—1250.), kad krustneši sāka žīdus vājt un izraidīt no Vācijas. Poļu vēsturnieki atzīmē, ka šajā laikmetā Vācijas žīdi pārpludinājuši Poliju un Lietuvu, un ziemeļos žīdi devušies pāri Daugavai, pārnesdami sev līdz vācu žargonu, kuŗu žīdi runā vēl šodien un māca arī skolās, dēvēdami to par „idiš valodu“. Ap 1350. g. Vācijā plosījās mēris. Bēgdami no mēra pārņemtiem apgabaliem, žīdi no jauna pārpludināja Poliju. Bet piecdesmit gadus vēlāk Polijā izcēlās pirmās lielākās žīdu vajāšanas, un žīdu masas atkal sāka virzīties tālāk uz ziemeļiem — uz Lietuvu un Kurzemi. Kad 1505. gadā tika izdots Lietavas statūts, karālis Aleksandrs nolēma žīdus no Polijas izraidīt. Šis nodoms gan netika izvests, bet žīdus stipri uztrauca, un tie atkal devās meklēt jaunas, drošākas dzīves vietas Lietuvā, Latgalē un tālāk Krievijā. Karāļa Zīgismunda Augusta laikā žīdu stāvoklis uzlabojās: tie pat ieguva tiesības turēt savas tiesas un spriest nāves sodus pēc saviem (talmuda) likumiem, Lietuvā žīdiem atļāva pārvaldīties pēc saviem statūtiem un celt par saviem priekšniekiem rabinus. Šinī laikā žīdi sāk celt pilsētās sinagogas un iespiest talmuda grāmatas, kuŗu saturs bija vērstš pret kristīgiem (gojiem). Šo grāmatu virzienu pirmo reizi atšifrēja tikai 1557. gadā, kad arī sākās žīdu grāmatu cenzēšana. Līdz tam laikam žīdu izdevumiem neviens nesevoja. Lietuvā un Latgalē pārkristītiem žīdiem piešķīra šlachtiču (brīvpilsoņu) tiesības nolūkā atsaukt žīdus no jūdu ticības. Tā radās privileģēta žīdu kārta, kas pēc dokumentiem bija kristītie šlachtiči, bet slepenībā stingri turējās pie jūdu ticības rituāla. Šīs privileģijas īstenībā neveicināja žīdu pārīšanu kristīgajos, bet gan lielā mērā veicināja žīdu ieplū-

šanu Lietuvā un Latgalē. No Krievijas valdīšanas laikiem Latgalē atzīmēsim sekošus likumdošanas aktus, kas attiecas tieši uz žīdiem:

1835. gadā žīdiem Vitebskas guberņā norādītas pastāvīgas dzīves vietas, izņemot sādžas. Drīz pēc tam atļauts žīdiem iegūt nekustamus īpašumus, tikai noliegtus tiem pirkt un pārdot muižas.

1839. gadā žīdiem atļauts pirkt tādus apdzīvotus zemes gabalus, kas atrodas vismaz triju verstu attālumā no kroņa un privātām muižām. Tai pašā gadā žīdiem dotas tiesības ņemt dalību pilsētu pašvaldību vēlēšanās un pilsētu amatos, bet žīdi-zemkopji 50 gadus atbrīvoti no rekrūšu (jaunkareivju) došanas armijai. 1864. gadā žīdiem tiek dibinātas īpašas apriņķu un draudzes skolas, atļauj mācīties jūdu ticības mācību pie melamediem (bez valsts uzraudzības). Vēlāk žīdiem tika dibināts īpašs skolotāju institūts Viļņā. 1847. gadā žīdi dabū atļauju turēt degvīna un alus darītavas. 1865. gadā Vitebskas guberņas žīdiem atļauts dzīvot sādžās, kā arī turēt dzertuves uz vispārīgiem noteikumiem.

No 1772.—1844. gadam Latgales žīdiem bija sava pašvaldība, tā dēvētā kaгалu iekārta. Kaut gan ar 1844. g. kaгалu juridiski vairs neeksistē, tomēr faktiski žīdu nacionālā pašvaldība zem tādas vai citādas izkārtnes turpināja savu darbību joprojām. Patlaban žīdu nacionālā pašvaldība ir koncentrēta ap žīdu sinagogām, garīgās pašvaldības orgāniem un dažāda veida kultūrbiedrībām, klubiem, pulciņiem. Līdz 1844. gadam, kamēr kaгалu pārvaldes bija legalizētas, žīdu apdzīvotā Krievijas teritorija bija sadalīta apgabalos. Pavisam pastāvēja pieci šādi apgabali: Viļņas, Šklovas, Berdičevas, Odesas un Varšavas. Katrs šāds kaгалu apgabals bija iedalīts rajonos un iecirkņos. Krievijas žīdu centrālais orgāns vienkārši dēvējās par „Krievijas žīdu izglītības veicināšanas biedrību“, kaut gan īstenībā šī biedrība bija „Vispasaules žīdu savienības nodaļa“. Šo nodaļu savienības centrāle atradās Parīzē un saucās „Israēļa vispasaules savienība“ (L'Alliance Israelite universelle). Šo savienību nodibinājis Francijas ministrs —

žīds Kremjē. Šīs savienības darbību raksturo viņas pamatprincips, kas senebrēju valodā uzspiests uz visiem protokolliem: „Visi žīdi kā viens un viens kā visi“. Tādā garā žīdus audzina ģimenēs, sinagogās, klubos un biedrībās, un tādēļ žīdu vienības apziņa tik stipri izkopta. Vēl lielākā mērā šo vienības apziņu kultivē žīdu lūgšanas nami un dažādi citi garīgie iestādījumi, sākot ar talmudu un beidzot ar klubiem.

Talmuds stāsta, ka pēc Jeruzalemes izpostīšanas žīdiem pasaulē vairs nav dievnama, kurā piemājotu dievišķīgais gars un kurā varētu noturēt dievišķīgos dievkalpojumus. Nav arī vissvēto Dieva kalpu, kā tas bija pirms Jeruzalemes Dieva nama sagraušanas. Tagadējie rabini un cadiķi (žīdu mācītie) ir tikai gudrie tulki, apgaroti Dieva noslēpumu skaidrotāji, bet ne priesteri tādā nozīmē, kā tas pieņemts kristīgā baznīcā. Pēc talmuda skaidrojumiem Dievs ir pieļāvis sagraut vienīgo savu namu Jeruzalemē, kur sēdēdams uz troņa ir uzklausījis upurētāju lūgšanas un sūdzības, kas kopā ar upuru dūmiem cēlās pret debesīm. Tagad Dievs nav virs zemes, tā tad — nevar būt arī upuru. Pēc svētās pilsētas nozušanas, pats Dievs skumst par to un ir noslēdzies no ļaudīm, līdz kamēr Mesija neatjaunos Dieva bērnu valstību. Šo laikmetu žīdi ir gaidījuši ilgu gadu simtus, un arī tagad par viņa atnākšanu lūdz katru dienu, bet it īpaši augstajos Jom-Kipur svētkos, kad visiem žīdiem jābūt sinagogā. Un visi žīdi tad svinīgi, ar bazunu skaņām, kliedz: „Nākamā gadā uz Jeruzalemi!“

Vārds „sinagoga“ nozīmē sapulci. Kur ir desmit žīdu, tur var būt sinagoga. Maimonids sinagogu dēvē par vietu, kur ļaudis notur lūgšanas un klausās reliģijas zinātni, resp. talmudu, kas cieši un nešķīrami saistās ar žīdu tautas politiku, nacionālismu un vissīkākākiem sabiedriskiem un privātās dzīves jautājumiem. Talmuds saviem sekotājiem apsola vispasaules labklājību, varu, laimi un bagātību zemes virsū, bet tikai tad, ja neatlaidīgi seko viņa likumiem, kuŗi koncentrēti vienā jautājumā un vienā vēlēšanā:

„Pasludini tu, Kungs, ar bazūni mūsu atbrīvošanu, parcel karogu un sapulcini izklīdinātos no visām debess ma-

Latgales ciemos vēl tagad sastopam žīdu ģimenes zemturu lomā. Pēdējā laikā žīdi vairāk piegriezušies dažādu lauku uzņēmumu, to starpā arī muižu un folverku rentēšanai.

Galvenā un vispārīgā žīdu nodarbošanās, kā citur, tā arī Latgalē ir — tirgošanās. Nabadzīgais žīds skaita par lielu laimi, ja viņš var atvērt veikaliņu, kuŗā ir preces par 50—100 latiem. Pilsētās visas noliktavas un veikali (ar retiem izņēmumiem) ir žīdu rokās, mežu ekspluatētāji un tirgotāji — žīdi, gaļu, zivis, miltus un visus ikdienas produktus jums grūti citur nopirkt, kā vien pie žīda; zirgus un govīs pērk un pārdod žīdi, ar vienu vārdu — bez žīda gandrīz neiespējami kaut ko pirkt vai pārdot. Traktieŗi, viesnīcas un tējnīcas — tas jau Latgalē ir it kā žīdu monopols. Ļoti veikli un ar lieliem panākumiem žīdi iekārtojas par pilnvarotiem, dažādiem uzņēmējiem un uzraugiem. Tīri īpatnējs un it kā tikai žīdiem piedienīgs ir mākleru amats: šis māklers iet un brauc visur, viņam ir ziņas par visām iedzīvotāju vajadzībām, visiem viņš gatavs pakalpot, visu uzzināt, viņš zina, kur, ko un kā var pirkt un pārdot. Persona, ar kuŗu māklers sastopas, ir tūliņ viņa studiju priekšmets, un nav pagājušas ne pāris dienas, kad viņš jau par jums savācis vissīkākās ziņas. Ja esat ar mākleri ielaidušies kaut niecīgās darīšanās, tad nav viegli no viņa atkrafīties... Vispāri jāsaka, ka 90% Latgales žīdu strādā neražīgu darbu. Kā vietējie, tā apkārtklejojošie žīdi uzpērk no zemniekiem visus pāri palikušos produktus un tiem līdzī visādus citus ražojumus: linus, kaņepājus, audeklu, ādas, putnus, zivis, olas, medu, vasku, sarus, lupatas u. t. t., vai arī apmaina šīs mantas pret veikala precēm. Citiem vārdiem, žīdi ir plaša vidutāju šķira, kas še eksistē no mantu uzpirkšanas un sadārdzināšanas, un patiešām grūti aprēķināt žīdu apgrozījumu caurmēra peļņas koeficientu. Tomēr šī žīdu masa eksistē no neražīgā darba un dzīvi iekārto daudz labāk nekā arājs — latvietis.

Žīdi gan allaž ir klieguši par vajāšanām un apspiešanām, — bet, kā augšā redzējām, viņu stāvoklis samērā ar latviešiem ir bijis vienmēr privilēģēts: kamēr latvieši

smaka dzimtbūšanā un ne sapņot nedrīkstēja par kādu pašvaldību, žīdiem jau bija sava nacionālā pašvaldība (līdz 1884. gadam) un reizē ar to viņiem ar likumu bija dota iespēja pirkt zemi un nemaksāt nodokļus un nepildīt kara klausību. Latvieši savas skolas Latgalē sāka dibināt tikai 1917. gadā, bet žīdiem tādas jau bija simts gadus atpakaļ... Vai tad nu kāds brīnums, ja tagad žīdu tautības bērnu ārpus skolas paliek tikai 5%, bet latviešu 25%. To visu vērā ņemot, nav arī ko brīnīties, ja neskolotais latvietis kalpo skolotam žīdam... Žīdu saimnieciskā virskundzība Latgalē būtu vēl ilgi turpinājusies, jo to nefieši atbalstīja nevien Latgales zemnieku tumsība, nabadzība un vienaldzība, bet partiju laikos — Latgales politiķu neveiksmes saimnieciskos pasākumos, kas satricināja tautas uzticību latviskiem pasākumiem un dzina latgalieti „mīlā žīdīnā“ rokās.

*

Poļu ieplūšana un latviešu pārpoļošana šē ir sākusies jau XVI. gadu simtenī, kad šē saknes laida poļu sīkmuižniecība (šļachta). 1557. gadā poļu valdības apstiprinātos „statūtos“ poļu sīkmuižniekus dēvē par ceļa bajāriem, bet vēlāk — par bruņu bajāriem. Ceļa bajāri dienēja Polijas karalim un vietējiem lielmuižniekiem (magnātiem), gan kā kara vīri, gan kā amatnieki — dārznieki, bitenieki, meldeři, kučieři un sādžu vecākie. Šē viņi bija dzimtlaužu tiesātāji — voiti. Ar laiku šē muižu brīvkalpiņi ieņēma vietu starp zemniekiem un muižniekiem, jo tiklab no karaļa, kā arī no magnātiem viņi ieguva zemes gabalus uz ļoti izdevīgiem noteikumiem. Jau 1547. gadā Polijas karalis izdeva šļachtai brīvgrāmatu, kas piešķīra tai šādas tiesības: 1) šļachtīčus nevarēja sodīt bez tiesas; 2) iegūtie zemes gabali paliek par dzimtsīpašumu; 3) nebija jāmaksā nodevas; 4) varēja iegūt īpašumus pilsētās un ieņemt tur ierēdņu vietas; 5) varēja nodarboties ar tirdzniecību un rūpniecību.

No šī uzskaitījuma redzam, ka šļachtai Latgalē bija dotas ļoti lielas privilēģijas. Tamdēļ arī poļu valdīšanas

laikā šļachtu dzimtas ar savām fermām un foļverkām izauga kā sēnes ap magnātu muižām. Poļu laikmetā valsts un inteliģences valoda bija poļu valoda. Gluži dabiski, ka arī šļachtīči piesavinājās poļu valodu, jo viņi vispirms bija poļu lielmuižnieku kalpi un, otrkārt, ar poļu valodu varēja pasvītrot savu labdzimtību un sevi norobežot no dzimtcilvēkiem-zemniekiem. Šajos apstākļos poļu valodai Latgalē bija iekaŗota un nodrošināta pirmā vieta, jo šī valoda bija kungu un kultūras valoda, bet latviešu valoda bij zemnieku un kalpu valoda. Šļachtai piešķirtās privilēģijas deva šai šķirai iespēju nostāties kā tiesiski, tā materiāli daudz augstāk par vietējiem zemniekiem. Istenībā šļachta bija uz vietas labākais dzīves paraugs, pēc kāda savā laikā gribējās censties katram zemniekam. Šļachtai saimnieciskā un administratīvā dzīvē piekrita noteicošā loma. Reizē ar to sākās pats no sevis pārpoļošanas process, jo latgalietis savā vientiesībā domāja, ka lauzīdamies poļu valodā viņš izlauzīsies arī no saviem primitīviem dzīves apstākļiem.

Ar Latgales pievienošanu Krievijai (1772. gadā) šļachtas iespaids šē nebūt nemazinājās, jo Krievijas senāts, uz agrāko aktu un poļu valdības grāmatu pamata, Latgales šļachtīčus pielīdzināja Ukrainas kazākiem, t. i., atzina viņus par brīviem pilsoņiem ar tiesībām iegūt īpašumā zemi. Vēlāk šļachtas skaitu pavairoja dažādi dzimtlaikā brīvā atlaistie dzimtcilvēki.

Pēc zemnieku brīvlaišanas poļu partija un poļu iespaids Latgalē un visā tā dēvētā Rietumu apgabalā jau bija tik stiprs, ka savos ziņojumos krievu valdībai poļi radīja tādu iespaidu, ka Latgale ir pilnīgi polisks apgabals un ka te arī citādas skolas nevar būt, kā vien poļu. Ne šļachta, ne poļu aristokratija ne vārda neminēja, ka galvenā iedzīvotāju masa šē ir latvieši. Poļu darbinieki nevien tā runāja un rakstīja, bet arī enerģiski strādāja noteiktā virzienā. Jau 1861. gadā oficiālos pārskatos lasām, ka „muižnieki visur ierīko skolas, ievēl viņās zemnieku bērņus un kultivē tur poļu valodu. Tas notiek nevien sādžās, bet arī muižās un pat krievu novados.“

Te nu vēl nāca palīgā poļu garīdzniecība, ierēdņi, tiesneši, pagasta amata vīri u. c. Viss tas lielā mērā veicināja poļu ābece un poļu valodas izplatīšanos tautā. 1862. gadā gan Viļņas ģenerālgubernātors Nazimovs deva rīkojumu slēgt visas poļu skolas, bet šis rīkojums netika izpildīts, jo poļu nacionālistu darbība bija stiprāka par krievu administratīvo varu. Šo momentu raksturo vēl tas, ka Viļņas katoļu bīskaps Krasinskis pret poļu skolu vajāšanu uzstājās ar atklātu protestu. Nazimovs neuzdrošinājās te kaut ko iebilst, un poļi savu darbību turpināja ar jo lielāku sparū. Nojauzdams savu bezspēcību, Nazimovs nākošā gadā rakstīja uz Pēterpili: „Ja krievu valdība neuzņemsies aizsargāt savus pilsoņus Rietumu apgabalā pret nelikumīgiem cittautiešu uzbrukumiem, tad varam sagaidīt, ka šai apgabalā svešais poļu virziens iespiedīsies krievu iedzīvotāju miesā un asinīs un ar viņu mutēm runās pašai poļu lietai par labu.“

Šāda krievu varas vīra atzišanās tikai apstiprina, cik lielas un plašas saknes poļi paguvuši laist Rietumu apgabala iedzīvotājos. Ja nu tagad vērojam poļu kluso, bet intensīvo darbību Ilūkstes apriņķī un Latgālē, tad jāsaka, ka viņi savu „lietu prof“ tagad ne sliktāk kā toreiz, un mums, latviešiem, arī atliek tikai sūdzēties un žēloties... Pretim apvienotai poļu darbībai mēs stādām galvenais — latgāliešu izloksni, kā visvareno ieroci pret pārtautošanu. Bet latgālietis, kas šo izloksni maz vai nemaz neprot, spriež tā: ko mani bērni iesāks ar šo izloksni? Es labāk sūtīšu bērnus poļu skolā, tur viņi iemācīsies vienu svešu valodu un turklāt arī pareizu latviešu valodu (poļu skolās māca ne vietējo dialektu, bet latviešu literatūras valodu). Tā tas ir turpinājies, kamēr Latgales skolas tika „nacionālīzētas“ ar vietējo dialektu. Tagad, kad vietējās latviešu skolās sāk mācīt pastiprinātā veidā literatūras valodu, arī neapzinīgie vietējie pilsoņi sāk raudzīties ar lielāku uzticību uz latviešu skolām un sāk savus bērnus pārvietot tajās.

Inspektors O. Svenne.

T a u t a s i z g l ī t ī b a

1. SKOLU TIKLA IZVEIDOŠANĀS LUDZAS APRIŅKI.

Skolas dibināšanas gads	Cik skolu atvērts	Kur skolas atvērtas
1862.	3	Pildā, Brigos, Ludzā.
1865.	5	Jaunslobodā, Nirzā, Eversmuižā, Mērdzenē-Michalovā, Rogovkā.
1872.	2	Ļauderos, Landskoronā.
1875.	2	Ļausinā, Pasiēnē.
1885.	1	Goliševā.
1886.	3	Pīteros, Kārsavā, Vertulovā.
1893.	1	Restmuižā (Gorbunos).
1895.	1	Brodaižos.
1898.	3	Rundēnos, Franopolē, Kārsavā (otra sk.).
1900.	2	Degļevā, Dorožkinā (tagad Rutkušu sk.).
1901.	2	Saukaviešos, Kārsavas pilsētā.
1902.	2	Nesteros, Pušmucovā.
1903.	3	Bārtuļos, Koņecpolē, Kaupužos (tagad Saļņevā).
1905.	1	Žurilos.
1906.	1	Reiņos (agrāk „Reikos“).
1907.	8	Cucuros, Čivčos, Bondaros, Osinovkā, Potarovā, Rogaižos, Meikšānos, Kovaļkos.
1908.	5	Dzērvēs, Rimšos, Stiglovā, Raipolē, Zilupē.
1909.	5	Lūzeniekos, Pilniekos, Cucurkos, Timānos, Laučos.
1910.	3	Ozupīnē, Grūdenišos, Šuškos.
1911.	4	Laizānos, Muizeniekos, Rubuļos, Luņevā.

1912.	4	Pakalnos, Ruļevā, M. Blontos, Čēros.
1913.	3	Rudņos, Ziemeļos (agrāk Morozovkā), Pereļos.
1915.	2	Vācukalnā, Ločos.
1916.	3	Mediševā, Šarikos, Ludzā — žīdu pam.-sk.
1917.	2	Vērumos, Straujos.
1918.	2	Lūrupos, Ludzā — poļu skola.
1920.	12	Kārsavā (latv.), Pasiēnē (poļu), Krieviņos, Filandmuižā, Rundēnos, Ūdeņos (latv.), Kārsavā (žīdu), Pildā, Landskoronā, Brodaižos, Naglānos, Ludzā (I. latv.).
1921.	13	Pudinovā, Zaļesjē, Žubuļos, Mežvidos, Šilovā, Punduros, Pokuminā, Runtortā, Zvirgzdienē, Istalsnā, Lubānos, Kleščos, Zilupē (žīdu).
1922.	5	Ānopolē, Barisos, Šeškos, Ludzā (krievu), Žluktovā.
1923.	2	Jasencos, Kurmā.
1924.	1	Oponasos.
1926.	2	Rančos, Krupišos.
1928.	4	Poroškos, Škinčos, Galdiševā, Nagļos.
1929.	4	Tronovā, Kārsavas pils. (L. 6-kl.), Ludzā (latv. II.), Edvardoslavā.
1930.	2	Kārsavas pag. (krievu), Ludzā (žīdu II.).
1932.	1	Mērdzenē II.

Kopā 119 pamatskolas.

2. SKOLU SKAITS UN SASTĀVS 1934./35. māc. gadā.

Skolu iecirknis	Skolu skaits				Skolēņu skaits				Skolotāju sk.			
	latv.	j. t.	mīn.	kopā	latv.	j. t.	mīn.	kopā	latv.	j. t.	mīn.	kopā
Ludzas apriņķī ieskaitot valsts skolas . . .	67	31	13	111	6564	3963	1209	11736	199	105	42	346
Ludzas pilsētā . . .	2	1	2	5	378	122	414	914	15	3	16	34
Kārsavas pilsētā . . .	1	—	1	2	159	—	107	266	6	—	5	11
Zilupes pilsētā . . .	—	—	1	1	—	—	96	96	—	—	4	4
Kopā . . .	70	32	17	119	7101	4085	1826	13012	220	108	67	395

No kopsavilkuma redzam, ka visā apriņķī un trijās pilsētās (Ludzā, Kārsavā un Zilupē) kopā ir strādājuši 395 skolotāji ar 13.012 skolēniem; vienam skolotājam tā tad jāstrādā caurmērā ar 33 skolēniem.

Samērā ar iepriekšējo mācības gadu skolēnu skaits ir pieaudzis par 190. (1933./34. mācības gadā skolēnu kop-skaits bija 12.822).

Pēc tautībām skolas sadalās šādi:

latviešu	6-kl. pamatskolu . . .	23	
	4-kl. " . . .	47	70
jauktu tautību	6-kl. " . . .	9	
	4-kl. " . . .	23	32
krievu	6-kl. " . . .	3	
	4-kl. " . . .	10	13
žīdu	6-kl. " . . .	3	
	4-kl. " . . .	—	3
poļu	6-kl. " . . .	1	
	4-kl. " . . .	—	1

Kopā 6-kl. skolu 39, 4-kl. skolu 80 = 119 skolas.

3. OBLIGĀTORISKĀ SKOLAS MĀCĪBA.

Katru gadu Latgalē ārpus skolas paliek 20—30% bērnu skolas gados, bet no tiem, kas skolā ierodas, skolu kārtīgi apmeklē tikai puse, kamēr otra puse ierodas skolā vēlu rudenī un no skolas aiziet agrā pavasarī, kavēdami arī mācības gada vidū daudz neaizbildināmu dienu, citiem vārdiem: tas nozīmē, ka Latgalē tautskolu kārtīgi apmeklē tikai 30—40% bērnu skolas gados, bet 60—70% sastāda tādu bērnu, kuri vai nu skolu neapmeklē nemaz, vai arī to apmeklē tikai šad un tad — pēc savas (vai savu vecāku) patīkas un iegribas...

Runājot par šo bēdīgo parādību, vispirms jāatzīmē, ka Latgales iedzīvotāju vairākumam vēl nav skaidru jēdzienu ne par sešklasīgās, ne par četrklasīgās pamatskolas mērķiem un uzdevumiem: Latgales zemnieks uz skolu joprojām

skatās kā uz iestādi, kuŗas galvenais uzdevums — iemācīt bērņus lasīt un rakstīt, citiem vārdiem, stiprs vēl ir agrākās trisgadīgās krievu tautskolas iespaids, kuŗai tieši šāds uzdevums bija un kuŗa to trijās ziemās puslīdz arī sasniezda. Par nožēlošanu arī šodien vēl laba tiesa vecāku turas pie ieskata, ka bērņū skolā sūtīšanu var pārtraukt tad, kad tie prot tekoši lasīt un šā, tā rakstīt (galvenais — parakstīt savu vārdu). Ar šiem ieskatiem vispirms izskaidrojama tā parādība, ka skolu jaunākās klases ir pārpildītas, bet vecākās pustukšas vai gluži tukšas, citiem vārdiem: statistika rāda, ka pamatskolu sestās klases beidz ne vairāk kā 3—4% no visa skolēnu skaita, bet pamatskolu ceturtās klases beidz 10—20%. Šiem nepilnīgiem (vai griezēm) ieskatiem par vispārīgās izglītības uzdevumiem pievienojas vēl citi svarīgāki faktori, kas Latgales kultūras līmeņa pacelšanu ir kavējuši un bremzējuši. Vispirms paraudzīsimies, no kā sastādās tie 25% bērņū, kas skolu nemaz neapmeklē un no kā sastādās tie 40% bērņū, kas skolu apmeklē nekārtīgi? Uz šo jautājumu Latgales pagastu pašvaldības līdz šim vienbalsīgi ir atbildējušas, ka tie visi trūcīgu, nabadzīgu vecāku bērņi, kas nabadzības dēļ nespēj skolu apmeklēt. Kad skolu priekšnieki pagasta pašvaldībām ziņo to bērņū vārdus, kuŗi skolu neapmeklē, tad pagasta padomes lēmums ir gatavs: vainīgiem vecākiem sodus neuzlikt, jo viņi nabadzības dēļ nespēj bērņus skolā sūtīt. Tā tas ir gājis visus piecpadsmit gadus, un uz pirkstiem varam saskaitīt tos gadījumus, kad pašvaldības saviem pilsoņiem uzlikušas sodus par bērņū nesūtīšanu skolā. „Dēmokratijas“ laikos tiklab valsts centrālās iestādes, kā arī visu virzienu deputāti ticēja šādiem pagastu pašvaldību lēmumiem un paskaidrojumiem, un iznākums no tā visa bija tas, ka Latgalē $\frac{1}{3}$ bērņū skolas neapmeklēja nemaz, $\frac{1}{3}$ skolu apmeklēja „pa vaļas brīžiem“ un tikai $\frac{1}{3}$ apzinīgāko vecāku bērņū skolā tika sūtīti puslīdz kārtīgi. Latgale tika izsludināta par trūkuma un nabadzības zemi, kuŗā gadskārtīgi jāiepumpē miljoniem latu valsts pabalstu trūcīgo skolēnu apaviem, apgērbiem, ēdināšanai un apgādāšanai ar mācības piederumiem.

Kad $\frac{2}{3}$ skolēnu būšot tādā kārtā apgādātas, tad tikai varēšot še runāt par vispārīgās obligātoriskās skolas mācības izvešanu dzīvē... Apsvērsim, cik šīs prasības ir pamatotas un vai tiešām Latgalē nav iespējami realizēt obligātorisko mācību pat ne 50% apmēros? Šim jautājumam atbildi vispirms dod lauksaimniecības speciālisti, kuŗi gan atrod, ka Latgales sīkzemniecība vēl nav izkļuvusi no sādžu sastinguma, ka zemes kultūra Latgalē ir daudz zemāka, nekā citās mūsu valsts daļās, bet reizē ar to nāk arī pie slēdziena, ka Latgalē ir tikai 30% tādu saimniecību, kuŗas stāv zem vidējā labklājības līmeņa*). Ja nu tas tā, tad tomēr nevaram tūliņ teikt, ka katrs Latgales zemnieks (vai mazzemnieks), kuŗa dzīves iekārta stāv zem vidējā līmeņa, tūliņ arī nebūtu spējīgs savus bērnus skolā sūtīt. Pieņemsim tomēr, ka no šiem vājiem saimniekiem vesela puse, t. i. 15%, nespēj savus bērnus skolā sūtīt, un ka otra puse nespējīgo komplektētos no bezzemniekiem, rokpeļņiem u. c. lauku proletāriāta. Tad tomēr kopā iznāktu ne vairāk par 30% tādu ģimeņu, kuŗas nespētu savus bērnus kārtīgi skolā sūtīt, bet augšā mēs tikko aprādijām, ka tautskolu nemaz neapmeklē un nekārtīgi apmeklē 65% un ka sešklasīgo tautskolu beidz tikai 3—4% no visa skolēnu skaita. No sacītā varam secināt, ka Latgalē pie nekārtīgās skolas apmeklēšanas ne trūkums un nabadzība vien vainīgi, bet gan viss vairums skolas kavēšanas gadījumu krīt vienkārši uz nolaidību, vienaldzību un tišu bērnu paturēšanu mājās. Ka tas tiešām tā, — to vispirms apliecina paši skolēni, paskaidrodami tos iemeslus, kuŗu dēļ tiem nācies kavēt skolas darbus. Kavēšanās „motīvi“ bieži vien ir šādi: „tēvs aizbrauca uz tirgu, man bija jāpaliek mājās“, „bija jācērt malka“, „viju striķus“, „tēvs ar māti aizbrauca cūku bērēs — man bija jā-sargā māja“, „bijām mežā pēc malkas“, „bijām kaimiņu kāzās“ u. t. t. Ja skolotājs ar šādiem „paskaidrojumiem“ nav apmierināts un sāk skolēniem aprādīt, ka iemesli skolas dienu kavēšanai pavisam neattiecinājami, tad nākamā

*) Skat. „Lauksaimn. Mēnešrakstā“ 1930. g. 6. num.

reizē skolēns vairs nesaka, kādēļ viņš mācības dienas izlaidis un skolotājam vienkārši paziņo, ka tēvs (vai māte) nelaida...

Nav grūti iedomāties, cik apnīkstošs un mazvērtīgs šādos apstākļos paliek skolotāja darbs: bieži vien paši labākie, centīgākie skolēni tiek aizturēti mājās, bieži vien skolotājs nav žēlojis savas atpūtas stundas, gatavodams cītīgākos skolēnus skolas nobeigšanai un skubinājis tos apmeklēt tālākas skolas, bet te uzreiz viens vai otrs no šiem skolēniem skolā vairs neierodas. Kad skolotājs sāk prasnāt pēc iemesliem, tad atbilde īsa: puika jau tā esot diezgan apavu noplēsis — lai nu sākot arī kautko pelnīt... Skolotājs bija bezspēcīgs cīnīties pret bērnu vecāku noziedzīgo vienaldzību, bet ja nu šis pats skolotājs jo dzīvīgi gribēja vecākus pārliecināt, lai taču sūta bērnus skolā, tad atbildi viņš dabūja pavisam negaidītu: „Ja nu tu tik stipri par šo lietu aģitē, tad tev laikam skolēni ļoti vajadzīgi, bet ja nu viņi t e v vajadzīgi, tad tu mums maksā, un mēs tad arī bērnus skolā sūtīsim...” Šādas un tamlīdzīgas atbildes skaidri liecina, ka ar Kerenska metodēm Latgalē obligātoriskā skolas mācība nav realizējama. Tas šē panākams ar noteiktu rīcību: tiem, kas var, bet nesūta bērnus skolā, jāsaņem likumīgais sods, bet tiem, kas patiešām nespēj bērnus skolā sūtīt, jāsniedz pienācīga palīdzība. Jāatzīmē, ka jaunais laiks pašķirs arī Latgales bērniem ceļu uz Latvijas gaismu un siltumu.

4. SKOLA KĀ AUDZINĀTĀJA.

Pēc līdzšinējiem noteikumiem lauku tautskolām jāstrādāt 1. oktobrī un darbi jābeidz 15. maijā, tikai II. pak. klasēm un pilsētu pamatskolām darba laiks iznāk apm. par sešām nedēļām garāks. Laikā, kad strādā visas tautskolu klases, t. i. no 1. oktobra līdz 15. maijam, varam saskaitīt 155 skolas darba dienas. Latgalē šis darba dienu skaits skolās iznāk daudz mazāks: pirmkārt, šē ir daudz vietējo svināmo dienu, no kuŗām kā oficiālās svētku dienas mācību laikā nāk klāt septiņas (skat. Likumu par mācību un

svētku dienām skolās), bet ar šīm septiņām vien nekad nepietiek, katrā draudzē ir vēl savi draudzes svētki un gavenu laikā vismaz diena skolēniem jāzaudē ar grēku sūdzēšanu. Tā tad varam teikt, ka Latgales apstākļos darba dienu skolās no 1. oktobra līdz 15. maijam ir ne vairāk par 145. Bet ar to vēl mācības laika saīsinājums Latgales skolās nav izsmelts. Āudzināšanas un mācīšanas darbā pilnīgi zudumā iet divas nedēļas rudenī un tikpat pavasarī, jo gandrīz vispārīga parādība Latgales lauku skolās ir tā, ka rudenos darbs jāsāk ar 5—6 skolēniem un pavasaros jābeidz ar 2—3, jo, kā jau iepriekš šajā nodaļā aprādīju, tautskolu Latgalē var apmeklēt kas grib, cik grib un kad grib. Sekas no šīm „brīvībām“ tad nu ir tās, ka bērni rudenos skolās sanāk ārkārtīgi neakurāti, tā sakot „pa vienam“ un pavasaros atkal tāpat „pa vienam“ no skolas pazūd, līdz beidzot skolas slēgšanas dienā skolotājs klasē palicis viens pats... Ja nu no augšā minētām 145 mācību dienām atņemsim vēl 24 dienas, kuŗas nākas zaudēt skolas darbus sākot un beidzot, tad iznāk, ka Latgales lauku skolās tiešais darba laiks ir 121 diena mācības gadā, t. i. par 34 dienām īsāks nekā citos Latvijas apgabalos. (Blakus minot — jau šī apstākļa dēļ vien Latgales kultūras dzīve nespēj sekot mūsu valsts pārējiem novadiem). Lasītājs droši vien gribēs teikt, ka Latgales skolās bērni tomēr atrodas skolotāja uzraudzībā un ietekmē 120 dienas gadā. Man, par nožēlošanu, jāsaka, ka tas tā iznāk tikai teorētiski, bet īstenībā šis laiks ir daudz īsāks, jo Latgales skolām nav internātu, tādēļ skolēni katru rītu skolā sanāk un katru vakaru pēc stundām dodas mājup. Tā tas notiek katru dienu, neatkarīgi no laika un skolēna dzīves vietas attāluma, citiem vārdiem: skolēni skolā uzturas ne ilgāk kā 5—6 stundas dienā, bet 18 stundas dienā viņi pavada ārpus skolas — ceļā un pie saviem vecākiem. Ja nu pareizināsim šīs 6 stundas ar 120, tad dabūsim to laiku, kuŗu skolēns gadā ir pavadījis skolotāja audziņošā iespaidā. Un šis laiks ir ne vairāk kā 51 diena gadā (rēķinot skolas darbam kopā ar audzināšanu 14 stundas un gulēšanai 10 stundas dienā), kamēr

314 dienas gadā skolēns pavada ārpus skolas — savā ģimenē vai savu biedru vidū. Lieki te runāt, ka tik īsā laikā (51 dienā) skolas audzinošais iespaids gandrīz nemaz nav nomanāms, jo to, ko skola uzceļ 51 dienā, tumšā, brutālā apkārtne 314 dienās nojauc līdz pamatiem.

Citi panākumi audzināšanas un arī mācīšanas darbā būtu, ja tautskolām būtu internāti, vai vismaz vienkāršas skolēnu naktsmājas. Katram bērnu draugam skaidrs, ka 8—10 gadus veciem bērniem nevar likt katru dienu stāvēt pa dubļiem vai snieģputeni turp un atpakaļ 4—5 km. Skolas bez internātiem bija pielaižamas tajā laikmetā, kad Latgales zemnieki vēl dzīvoja lielas sādžu vienībās, kur uz vietas salasījās 40—50 skolēnu — komplekts mazai skolai. Tagad Latgalē apstākļi krasi grozījušies; sādžu un muižu lauki sadalīti viensētās, līdz ar to skolas iecirknis kļuvis daudz plašāks un bērniem skola daudz grūtāk sasniedzama. Pie visa tā bērnu vecāki arī paši nojauš, ka skolēnu naktsmājām skolās ir sava audzinoša nozīme: vecāki vēlas nodot savus bērnus skolotāja ilgākā uzraudzībā, lai „pamāca un pārmāca“, jo mājās no bērniem „nav glābiņa“! Vecāki arī atrod, ka naktsmājās skolotājs bērnus vairāk izmāca, „bērni mācās no skolotāja“ u. t. t. Uz šo motīvu pamata, ja vēl no skolotāja puses ir pienācīga pretimnākšana, vienā otrā lauku skolā izaug pats no sevis primitīvs skolas internāts, kuŗā sliktā laikā pārnākšo 10—15 bērnu. Nekādu atsevišķu telpu šādam „internātam“ nav, un tādēļ visa viņa dzīve kā dienu, tā nakti norisinās turpat klasē. Zemnieku bērni jau no agras bērnības ir raduši pie patstāvīgas dzīves, un šo patstāvību viņi pārnes arī skolā: rītā agri un vakarā vēlu viņi ar nopietnu vaigu tekālē pēc ūdens, rīkojas ap krāsni, mazgā katliņus, spriež un rēķina, kā un ko vārīt pusdienās. Guļ šie skolas naktsmājnieki parasti uz grīdas, uz viegliem paklājiem vai salmu maisiņiem. Guļu vietas sarindo gar vienu klases sienu (jo citu telpu nav) cieši citu pie citas, lai būtu siltāki. Pirms vai pēc brokastīm ikviens novāc savu guļu vietu, satīdams paklājus un novietodams tos priekšnamā. Pusdienas bērni gatavo vai nu skolotāja virtuvē vai arī tur-

pat klases krāsni. Tā paiet diena pēc dienas prīmitīvajā skolēnu kopdzīvē, bet visam tam vairāk gadījuma raksturs, jo tiklīdz laiks paliek siltāks un ceļš labāks — tālie naktsmājnieki sāk soļot atkal uz savām sētām. Lieki runāt par to, ka šāda veida „internāts“ varētu bērniem sniegt kautko vērtīgu un paliekamu audzināšanas un veselības ziņā: tās ir tikai nožēlojamas naktsmājas tiem bērniem, kuri ziemas saltumā vai rudens dubļos nespēj sasniegt savu vecāku mājokļus.

5. ZEMNIEKU MĀJAS DZĪVE UN BĒRNU AUDZINĀŠANA.

Pareizi ievadīta audzināšana ģimenē nodrošina augošās paaudzes fizisko un garīgo attīstību un lielākā mērā atviegļina skolotājiem un audzinātājiem grūto un atbildīgo jaunatnes turpmāko audzināšanas darbu.

Ieskatīdamies Latgales istabās, mēs še sastapsim veselu rindu patriarchāli-prīmitīvu parašu, kuŗas cieši saistās ar bērnu dzīvi un pirmajos dzīvības gados noteic katru viņa soli. Vērodami bērnu mājas dzīvi, mēs reizē ar to varam vilkt arī konsekvences, kāpēc Latgales skolas un skolotāji tikai lēnītēm spēj virzīt uz priekšu vispārējo audzināšanas darbu.

Zemnieku bērnu fiziskā attīstība Latgalē līdz šim ir bijusi atkarīga no vispārējiem sādžas un viensētu apstākļiem. Zemnieka dzīvojamā māja parasti sastāv no vienas istabas ar priekšnamu. Tikai paši turīgākie ceļ mājas uz diviem galiem, iekārtodami divas vai vairākas istabas. Istabu ceļot, nemaz netiek vērā ņemts ģimenes locekļiem nepieciešamais gaisa tilpums. Lielu istabu grūti apsildīt, turpretim maza istabiņa vienmēr silta, bet par smāgo un saspīsto gaisu, kāds allaž piemīt šādās istabiņās, neviens sevišķi neuztraucas. Tāpēc dzīvojamās telpas parasti ļoti šauras, un gaiss vienmēr pildīts putekļiem un visdažādākiem izgarojumiem. Dzīvokļu vēdināšanu maz pazīst. Kaut gan zemnieku ģimenes dzīvo pašā dabas klēpī — lauku un mežu vidū, tomēr viņas sirgst un nīkst vis-

pirmā kārtā no svaiga gaisa trūkuma. Istabas vēdināšana, pēc zemnieku ieskatiem, nav nekas cits, kā siltuma laišana gaisā. Cauru dienu šādā istabā valda pustumsa, mitrums un tvans. Koka grīdas tiek mazgātas retumis, bet zemes klonus tikai slauka ar slotu. Istabas tīrāk uzpoš tikai pirms augstiem svētkiem. Bieži vien ir tikai viena istaba, kurā norisinājas visa mājas saimniecība; vāra ēdienu, mazgā veļu, kaltē slapjas drānas u. t. t. Veļu maina reti, pirtī vai vannā iet vēl retāk. Gultas veļas nemaz nav, dažās vietās nav arī gultu. Tur guļ uz krāsns, soliem vai vienkārši uz grīdas. Guļ vienā istabā visi mājas ļaudis, daudzreiz slimniekam ir atsevišķa gulta, bet atsevišķas istabas viņam nav nekad.

Vecāku nabadzība un tumsība atsaucas uz viņu pēcnācēju fizisko un garīgo attīstību. Zemnieku bērni nereti dzimst bezspēcīgi un nonīkst pirmajās dienās pēc dzimšanas. Lielā bērnu mirstība, kāda novērojama Latgales sādžās un viensētās, nav tomēr izskaidrojama ar iedzimtības ceļā mantoto fizisko nespēku, bet turklāt arī ar tiem antihigiēniskiem audzināšanas paņēmieniem, kādus zemnieki mēdz praktizēt bērna dzīves pirmajā laikmetā. Pašās pirmajās dienās bērnus sajož ar platu jostu no galvas līdz papēžiem, šūpo līdz nesamaņai un bažo pavisam ačgārni. Šī jostošana ir izplatīta visās lauku ģimenēs. Tinamā josta ir apmēram sprīdi plata un 1—2 metrus gara, pagatavota no ciešas, stīpras drēbes, visbiežāk no pašausta linu audekla, kuŗu sašuj divām vai trim kārtām. Bērnu satin šādā joslā tik cieši, ka viņš nevar ne rokas, ne kājas kustināt, ne arī gulstiņā pagrozīties, Jostošanas mērķis tiešām arī ir — padarīt bērnu nekustīgu. Mātes un tēvi šādu paņēmieni aizstāv šādi: sajoztais bērns neraustās, netrūkstās miegā, neplēš sevi ar nadziņiem, nevar nokrist zemē vai apvelties uz mutes un nosmakt; bez tam, nesajozts bērns augot līkām kājām, kādēļ arī kājas tiek sažņaugtas ar jostu pēc iespējas ciešāki. Šī nežēlīgā sajošana dara bērnam briesmīgas mokas; it sevišķi lielas ciešanas bērnam ir pirmajās dienās, kad viņa locekļi pēc piedzimšanas vēl instinktīvi tiecas atrasties savilktā stā-

voklī, bet viņa apmierināšanai nebūt nedomā novērst moku cēloņus, bet gan laiž darbā pavisam pretējus līdzekļus — nemitīgo šūpošanu un nepārtrauktu barošanu, aizbāžot tādā kārtā bērnam muti vārda tiešā nozīmē.

Šūpo bērnus gan uz rokām, gan klēpī, bet vēl vairāk šūpuļos, kuŗus piekaŗ pie griestiem. Vienkāršākais zemieka šūpulis tiek pagatavots no četriem sprunguļiem, kuŗus sastiprina rāmja veidā. Šinī rāmī vaļīgi tiek ievilkts audekla gabals, kuŗš noder par šūpuļa dibenu. Pie rāmja stūriem piestiprina virves, kuŗas virs šūpuļa sasien un uzkaŗ uz āķa vai gredzena pie griestiem. Šūpulis parasti tiek svaidīts no vienas puses uz otru tik stipri, ka bērns līdzī šūpulim valstās no vieniem sāniem uz otriem. Šāda nemitīga svaidīšana un valstīšana rada reiboni, aptumšo bērna apziņu un beigās uzvelk miegu. Pie pastāvīgas šūpošanas bērni pierod kā pie skurbuļa, un drīz vien viņus citādi nevar apguldīt. Šūpošana turpinājas 2—3 gadus no vietas, un bieži vien vienai mātei istabā ir šūpuļi diviem bērniem... Vispār izplātīts ir arī šūpuļa aizkars, kuŗš, tāpat kā citi gultas piederumi, nemaz neatbilst higiēnas prasībām. Aizkaru pagatavo no kaut kādas biezas drēbes, caur kuŗu gaiss ļoti maz mainās. Ar šādu drānu šūpuli aptin no visām pusēm apmēram metra augstumā. Aizkaru piekabina šūpulim tādēļ, lai tas aizturētu gaismu, pasargātu bērnu no mušām un arī — no skaudīgām acīm, jo pēc mānticīgo ļaužu ieskatiem nekas bērnam neesot tik kaitīgs, kā skauģa acs.

Zem šūpuļa aizkara gaiss stipri sasilst un piesmok, piesātinādamies ar ogļskābi un amonjaku. Pavadīdams pirmo dzīves laikmetu zem šī smacējošā palaga, bērns paliek gurdens, bāls un zaudē ēstgribu. Gaisa un gaismas trūkums novārdzina bērnu un padara to vārīģu un bezspēcīģu, gluģi kā pagrabā auguģu stādu. Gluģi elementāra prasība ir, lai bērni un it seviģķi zīdaiņi, augģtu tīrībā un spodrībā. Bet kādu tīrību var uzturēt istabā, kur viss pārklāts putekļiem, kur gaiss nepanesami piesmacis, pildģts visdaģādākiem mikroģiem, kur bērnu tin un joģ gan drēģģtēs, gan daģādās lupatās. Vasarā bērns caurām die-

nām tiek pamests vai nu kādas bezspēcīgas vecītes, vai sešus-septiņus gadus vecas meitenes uzraudzībā. Pie šādiem aukļiem, kuņģiem pašiem vajadzīga kopšana un uzraudzība, bērns veselām stundām guļ netīrā šūpulī, kur ieviešas riebīga puvuma smaka. Kā sekas no tā — dažādas ādas slimības, kuņģis pie bērniem sastopamas vai katrā ģimenē. Visi šie antisanitārie dzīves apstākļi ārkārtīgi nomoca un novājina bērna organismu.

Mātes-zemnieces savus bērnus baro ar savu pienu. Pret šādu dabisku barošanas veidu nebūtu ko iebilst, ja viņš patiešām norisinātos pareizā kārtībā. Turpretim, viensētās redzam pavisam ko citu: bērnus zīda ne tad, kad tie izsalkuši, bet gan bērnam ar krūti steidzas aizbāzt muti katru reizi, kad tas paliek nemierīgs un mēģina raudāt. Daudzmaz kārtīgi mātes savus bērnus baro tikai ziemā, bet pavasarī, vasarā un rudenī viņas aiziet pie lauku darbiem, novietodamas zīdaiņus kautkur pie siena vāla vai labības kopas, kur tie gandrīz augu dienu pavada bez uzraudzības. Bērnu līdznešana tomēr stipri kavē darbus, tāpēc tiek praktizēta bērnu sanešana vienā istabā, kur viņus vairākus kopā uzrauga kāda darba nespējīga vecīte. Šajos gadījumos bērnus ar mātes pienu barot nav iespējams, tāpēc tiek meklēti dažādi surogāti un palīga vielas. Pie tām ēdināšana ar dažādām blakus vielām ir augstākā mērā nekārtīga un, jāsaka, pat neprātīga. Pirmā dienā, pat pirmajās stundās pēc bērna piedzimšanas, kamēr mātei vēl piena nav, bērnam sagatavo „knu-pi“, kas nav nekas cits, kā smalki sakošlāts klingēra vai rupjas maizes gabaliņš, piesātināts siekalām un ietīts pašķidrā linu lupatiņā, caur kuņģu bērns var izsūkt miltu daļiņas, atšķaidītas svešām siekalām. Viena šāda lupatiņa kalpo ilgāku laiku, paliek netīra un melna, kad viņu izvelkam no bērna mutes — tai riebīgi-skāba smaka. Barošana caur lupatiņu turpinājas tik ilgi, kamēr bērns iemācās barību rīt bez lupatiņas. Tad sāk barot citādāki: māte vai aukle sakošļā gabaliņu maizes, kartupeļa vai gaļas un tad šo putriņu tieši pārliet no savas bērna mutē.

Tāda barošana turpinājas ģadus divus-trīs. It sevišķi cītīgi ar knupjiem rīkojas darba laikā, kāpēc arī vasaras mēnešos bērnu mirstība sasniedz visaugstāko pakāpi*).

Zemnieku bērnu dzīves apstākļi pirmajos ģados ir tik prīmitīvi, ka viņus laimīgi pārciest spēj tikai spēcīgākie indivīdi, kuŗi beidzot norūdās pret aukstumu un izsalkumu, pārcieš dažādas slimības, rupju barību u. t. t. Pilsētu bērni nekad nevar blakam stāties šiem lauku varoņiem, kuŗi cauru ziemu skraida basām kājām pa svilinoši auksto sniegu, zīž ledus gabalus un ēd sniega pikas, bet vasarā peldās, kamēr drebuļi sāk kratīt, augu dienu bradā pa ūdeņiem, ēd zaļas oģas, saknes, skābenes u. t. t.

Trešā—ceturtā dzīvības ģadā sādžu bērni lielāko tiesu laika pavada pagalmā vai ārpus savas sētas. Tur viņi lodā vienos krekļiņos un meklē, kur ūdens peļķes dziļākas... Un turpinājas tas tik ilgi, kamēr māte meiteni nosēdina dzijas šķetināt un tēvs dēlu aizsūta zirģus paganīt.

Šos lauku iespaidus uz bērnu fizisko attīstību tomēr nedrīkstam novērtēt vienpusīgi. Ir taisnība, ka zemnieku bērni izaug dubļos un putekļos, staigā melnām rokām un kājām, apsaldētām ausīm, viņus pastāvīgi apdraud saaukstēšanās un visdažādākie nelaimes ģadījumi. Bet no otras puses — zemnieku bērni tikai tāpēc ir stipri un izturīgi, ka augu dienu pavada svaigā gaisā. Sādžas bērns dzīvo dabā un ar dabu, viņš nav no tās šķirts akmens sienām, bet iepazīstas ar viņu tieši pēc novērojumiem un piedzīvojumiem. Sētā un laukā, pļavā un mežā — visur zemnieka bērns manto daudz un dažādas zināšanas. Viņš nevien novēro dabu, bet nāk ar viņu sadarbībā, viņam attīstās praktiska apķērība un veiklība, kuŗu pasakās un nostāstos dažkārt pasvītŗo kā raksturīģu dabas bērnu īpašību. Pie bērnu lauku dzīves pozitīvām parādībām piekaitāmas arī dažādās kopējās rotaļas, kuŗas še ir pastāvīģais bērnu laika kavēklis. Gandrīz visas rotaļas ir saistītas ar skriešanu, lēkšanu un daždaģādām kustībām.

*) Sal. E. A. Покровский. Первоначальн. физическое воспитан. детей.

Arī ārpus rotaļām lauku dzīve prasa spēku, veiklību un pat pārgalvību. Rotaļu lietišķas bērnu dzīvē neieņem kaut cik redzamu vietu, vecāki tādas neatzīst un nabadzības un nevalas dēļ bērniem neko nepagādā. Dažas vienkāršākās lietišķas bērni pagatavo paši. Dažreiz tiek pagatavotas diezgan komplicētas lietas — būri, lamatas, dzirnavas, arkli u. t. t. Vienīgais darba rīks šie ir — vienkāršs kabatas nazītis vai kalēja kalts tuteniņš.

Bet zemnieku bērniem neatliek daudz laika ziedot rotaļām. Jau septītā—astotā gadā viņus apkrauj dažādiem saimniecības darbiem. Puisēniem darbi krīt vairāk ārpus mājas, bet meitenēm istabā. Šinī ziņā puisēni ir laimīgāki, jo darbs viņus neatrauj no dabas, viņā daudz kustību un poēzijas, te ir īstā vieta, kur parādīt spēku, enerģiju un veiklību. Bet tai pašā laikā šis darbs uzspiež jaunajam strādniekam pāragru nopietnību un pāragras raizes, pārvērdams to par „mazo vīru“.

6. ĒTISKĀ AUDZINĀŠANA.

Vai vēlaties redzēt spilgtu piemēru, ka pie pilnīgas iespaidu saskaņas bērnos rodas nelokāma ticība, savs pasaules uzskats un droši, nesatricināmi dzīves likumi? Ieskatāties Latgales zemnieka istabā! Tur bērns aug zem sava pasaules iespaida, kuņģā nav ne mazāko šaubu, tur viņš nedzird vārda, kuņģis runātu pretim vispārējam domu gājienam. Tēvs saka dēlam, ka vajaga iet baznīcā, svēti pildīt gāvēni un visus baznīcas priekšrakstus. Un viņš pats kā pirmais steidzas visu to pildīt. Tiklab ģimenes galva, kā visa sabiedrība ticības lietās izturas pārliecinoši un viengabalaini, tik dziļi tic sava uzskata pareizībai, ka puisēns no visām pusēm ir ietverts reliģiskās dzīves straumē un nemanot un nezinot arī pats piesātinājas un sarod, tā kā vēlāk pat visstiprākie iespaidi tikai ar lielām mokām spēj cauri spiesties tam ticības mūrim, kuņģis izaudzis reizē ar pašu jauno cilvēku.

Runājot par ētisko audzināšanu, blakus reliģiskai ietekmei jāmin arī grāmatas — garīgie un pasaulīgie rak-

sti vietējā dialektā un literātūras valodā. Ja tautā ir radusies nopietna interese uz lasīšanu, tad tas ir galvenā kārtā mūsu tautskolas nopelns. Tikai jāatzīmē, ka zemnieka ģimenē grāmatas vēl netiek šķīrotas: skolā saņemta pasaciņa un tirgū pirktais mīlestības vēstulnieks ir līdzvērtīgs lasāmais materiāls visai ģimenei, tāpēc arī še nevaram runāt par bērnu grāmatām, bet vispāri tikai par grāmatām, kuŗas sastopam tautas vidū. Pie tādām pirmā kārtā jāpieskaita garīgās grāmatas, pēc tam — lubu izdevumi un, beidzot — grāmatīņas no skolu u. c. bibliotēkām.

Par lubu literātūru nevar būt divu domu: viņai nav ne izglītojošas, ne audzinošas nozīmes. Āplama un nefira pēc sava satura, lubu literātūra ne tikai neveicina izglītību, bet turklāt sagrauj izglītības pēdējos pamatus, atstādama uz tautas psīchi negatīvu iespaidu. Lubu grāmatīņu lasīšana var tikai aptumšot prātu un samaitāt dvēseles skaidrību un tikumības ideālus.

Novērojumi tomēr liecina, ka labas grāmatas pērk un lasa galvenā kārtā pilsētās un viņu tuvākā apkārtnē, kamēr viensētās galvenais pieprasījums ir pēc lubu grāmatīņām. Latgalē arī šai literātūrai ir, samērā, maz noņēmēju, jo vispār grāmata, kā lasāmais materiāls, vēl ir ļoti nepopulāra. Bet arī tas mazumiņš lasītāju, ko sastopam še, uzsūc vispirmā kārtā lubu ražojumus. Intelligento izdevumu neveiksme izskaidrojama galvenā kārtā ar to, ka šie izdevumi neatbilst tautas attīstības līmenim un pasaules uzskatam. Intelligētie izdevumi allaž cenšas ienest kaut ko jaunu, kaut ko svešu, svešu un nepierastu tautas pasaules uzskatā. Lubu literātūru ir radījusi pati tauta. Viņas izdevēji, parasti, nav centušies ne pēc kādiem cēlākiem mērķiem. Viņu vienīgais mērķis ir — pēc iespējas vairāk pārdot un vairāk pelnīt. Tāpēc viņi cenšas visā pilnībā apmierināt tautas prasības un literātūras gaumi.

Literāriskās grāmatīņas tad atrod piekrišanu, ja viņās nav želots pasaku elements, ja viņas spēj ievilņot vientiesīgo domu un aiznest viņu ārā no bēdīgās īstenības tālā pasaku un varoņu valstī, kur mainās nāves briesmas ar spo-

žiem varoņdarbiem. Šādas nokrāsas ražojumus aizraudamies lasa tiklab bērni kā pieaugušie.

Labām grāmatām Latgales zemnieku vidū gandrīz vēl nav pircēju. Tomēr skolu bibliotēku un sabiedrisko kultūrālo organizāciju tīkls arvienu plešas plašumā. Reizē ar to tautā ieplūst arī labāku grāmatu izlase, pieaug pret viņām interese, lēni, bet droši pieaug arī labu grāmatu pieprasītāji un pircēji. Pēdējos gados arvien biežāk un biežāk lauku jaunatnes vidū parādās jauni lasītāji, kuri prot saprast un cienīt labas grāmatas. Viņi izturas kritiski pret savu apkārtni, cenšas pārvērtēt nesenās pagātnes tradīcijas, cenšas domāt un dzīvot līdzī laika garam. Savā laikā Latgales jaunatni ir šķēlušī un plēsuši uz visām pusēm Latgales politiķi, cenzdamies daudziem „politikas principiem“ topošai jaunatnei iedvest naidu pret latviešu literātūru un visu, kas ar to sakarā. Tagad šīs aģitācijas „aparāts“ ir sabrucis putekļos un Latgales latviešiem ceļā uz mūsu mākslas un zinātnes apcirkņiem nav nekādu šķēršļu. Tauta var augt varoņu garā un uz varoņu darbiem mūsu dārgas tēvijās — Latvijas labā.

7. SIEVIEŠU IZGLĪTĪBA.

Cik svarīga loma piekrīt sievietei-mātei ģimenes dzīvē, tas visiem pārāk labi zināms. Sākot ar šūpuli un beidzot ar pilngadību, bērns atrodas galvenā kārtā mātes ietekmē. Tādēļ, pie kādas pārļiecības, kādām tieksmēm un vispāri garīgās attīstības ir nākusi māte, tādu pašu mantojumu viņa atstāj arī saviem bērniem. Izglītota un laba rakstura māte drīzāki arī uzaudzēs izglītotus bērnus un sapratīs veidot viņu raksturu, izkoptama jau agrā jaunībā viņu gara spējas, tikumiskos jēdzienus un sabiedrisko pienākumu atziņu. Ja nu katrai mātei atsevišķi tik liels iespaids savā ģimenē, tad vispār sievietei nākas likt ciešākos pamatus katrs nākamās paaudzes audzināšanā un līdz ar to visas sabiedrības attīstības gaitā. Nemot vērā sacīto, jāpiekrīt Fenelona apgalvojumam, ka meiteņu audzināšanai un izglītošanai piegriežama lielāk vērība, nekā

puisēnu. It sevišķi tas būtu sakāms par mūsu ciemiem un sādžām, par daudziem Latgales novadiem, kur tēvszemkopis mūžīgi apkrauts darbiem druvā un pļavā, bieži vien aiziet uz pusgadu un vairāk burlakos un dažādās citās peļņās, pamezdam bērnus tikai sievas uzraudzībai un audzināšanai. Ja paraugāties Latgales skolās jeb ja pašķirstām vecos skolu žurnālus, tad acīs krīt visai nožēlojama parādība: Latgales skolas līdz šim kalpojušas un arī tagad kalpo gandrīz tikai vīriešu izglītošanai, kamēr sievietes savā vairumā paliek vai nu pilnīgi ārpus skolas, jeb dabū niecīgu daļiņu no tā izglītības minimuma, kādu dod pamatskola. Sādžas skolā mēs atradīsim ne vairāk kā 15—20 meiteņu, līdz 20% no visa skolas bērnu skaita. Tā tad nebūs aplam, ja teiksim, ka sieviešu izglītība Latgalē stāv piecas reizes zemāk nekā vīriešu. Šīs bēdīgās parādības cēloņi meklējami līdzšinējā sievietes sabiedriskā un ģimenes dzīvē, bet vēl vairāk tumšajos ieskatos par skolu un izglītību: puisēniem jāmacās, lai vieglāk būtu dienēt, lai varētu ieņemt vietas un amatus, tirgoties, „iet pa pasauli“ u. t. t. Sieviete, turpretim, jāsēd pie ratīņa, jātaisa pūrs, vēlāk — jāaudzē bērni un jāsaimeņo vīra sētā. Latgales zemnieki allaž saka: „Mēs savas meitas par muižniecēm neizskolosim“, „uz svariem viņas neskaitīs un pie kupčiem par sievām neizies“ u. t. t. Bez tam liela daļa jau iepriekš izrēķina, cik lielus ienākumus un priekšrocības gūs viņu bērni, iemācīdamies rakstīt un lasīt, jeb beigdami vienu vai vairākas klases. Puisēnam tas ir vieglāki aprēķināms un, kā saka, „skola drīz atmaksājas“ („nāk atpakaļ“), bet meiteņu skološana daudziem liekas kā velta laika tērēšana, jo daudz vairāk var vinnēt, paturot meitenes mājās, pie vērpsanas, šķetināšanas un citiem sīkiem darbiem. Cik zemu vēl stāv Latgales sievietēm savā kultūrālā attīstībā, par to gaišu liecību dod tas, ka bērnu mirstība sādžās, skaitot līdz piektajam dzīvības gadam, sniedzas pie 20%. Tā tad, gandrīz piektā daļa no Latgales jaunās paaudzes aiziet bojā caur nepareizu, paviršu jeb pilnīgi aplamu bērnu audzināšanu pirmajos dzīvības gados. Šai tik nožēlojamai parādībai pirmcēlo-

ņus atradīsim vispirms vietējos saimnieciskās dzīves apstākļos. Bet neviens negribēs noliegt arī to, ka sieviešu zemais attīstības līmenis un vispārējās izglītības trūkums še spēlē jo svarīgu lomu. Katram Latgales skolotājam un skolotājai būs nācies novērot pirmatnējos audzināšanas paņēmienus, kādi valda vienā, otrā sādžā un ģimenē un cik tie ir maitājoši bērna veselībai un gara attīstībai, Mājas audzināšanu pacelsim tikai reizē ar vispārējā sieviešu izglītības līmeņa pacelšanu, tādēļ meiteņu skolotāšanai piegriežama visnopietnākā vērība. Kamēr Latgalē nav iespējams realizēt vispārējo piespiesto skolas mācību, tikmēr meiteņu pievilksšanai skolās jālieto dažādi blakus līdzekļi. Vispirms, daudz to var darīt savā rajonā skolotājs un skolotāja, ja tiem ir iespaids uz savu apkārtni un ja tie pareizi uztver viņas psiholoģiju. Ne mazāka loma piekrīt kultūras-izglītības biedrībām, kuŗas patlaban sāk nodibināties Latgales lielākos centros. Tālāk mūsu pamatskolām daudz vairāk jātuvinās laucinieku dzīvei, nekā līdz šim. Skolas programmā līdz šim neko neatradām no lauku mājturības. Ja līdz šim ap 80% meiteņu izstājas no pamatskolas pirms kursa nobeigšanas, tad droši puse no šī skaita savu izstāšanos motīvē šādi: „jāmācās lopus barot“, „jāmācās aust un adīt“, „jāievingrinās saimniecībā“, „izaugs liela, nepratīs sviestu cibā ielikt“ u. t. t. Šie iebildumi laucinieku dzīvē bija visai dibināti, un ja gribam karot pret meiteņu atraušanu no skolas tiklab Latgalē, kā pārējā Latvijā, tad mēs tiem nevaram klusēdami iet garām. Kā uz spilgtiem piemēriem, kas pierāda, ka augšā teiktais nav tukši vārdi, varu norādīt uz dažām papildu skolām Lūdzaš aprīņķī, kuŗās tika pasniegti mājturība un citi nepieciešamie laucinieku dzīvē priekšmeti. Šajās papildu skolās klausītāju skaits sastāv galvenām kārtām no sievietēm, vecumā no 12—27 gadiem. Šī parādība ir ļoti nozīmīga: pati dzīve še runāja gaišu valodu par mūsu pamatskolas programmas trūkumiem. Tagad, paldies Dievam, tuvākā nākotnē varam gaidīt meiteņu ieplūšanu arī pamatskolās daudz lielākā skaitā nekā līdz šim, jo jaunās programmas un stundu plāni ir uztvē-

ruši to priekšmetu vērtību, kuŗi līdz šim bija pamesti pilnīgā nevērībā.

8. ĀRPUSSKOLAS IZGLĪTĪBAS JAUTĀJUMI.

Skolotājs, kas stājas ārpuskolas izglītības darbā, jāpielīdzina iesācējam līdumniekam: viņa priekšā ir plašs nekultivēts lauks, darba milzum daudz, darba plāns vēl nav izstrādāts, un darba panākumus arī nevar paredzēt: varbūt celmainā tīrumā būs laba raža, bet varbūt grūtīe pūliņi nedos nekādu augļu. Tiešām jāsaka, ka mūsu ārpuskolas izglītības druva vēl pilnīgi neizkopta, un skolotājs ir neziņā, ko te sākt un ko te atstāt, kā darbu noorganizēt, un kādus gūs panākumus.

Katrs skolotājs, ja vien viņš nav vienkāršs amatnieks, kas savu darbu dara bez idejiskas izjūtas, būs novērojis, ka ne visi bērni apmeklē skolu, ka skolas apmeklēšana norit ļoti nekārtīgi, pēc izstāšanās no skolas skolēni 2—3 gadu laikā jau zaudējuši lielu daļu no iegūtām zināšanām, un ka skolā iegūtās gudrības vēl nebūt nav „ievadījums gaišā gara dzīves valstībā“. Ja nu arī skolotājs būtu pārliecināts, ka viņa skolēni nezaudēs, bet gan paplašinās skolā iegūto izglītību, ka viņi izaugs par attīstītiem sabiedrības locekļiem, kas paši centīsies uzlabot savus dzīves apstākļus un pacelt vispārējo kultūras līmeni, tad katram līdz ar to tomēr radīsies jautājums: cik gan ilgi mums nāksies gaidīt uz lauku kultūrālo atdzimšanu? Skaidrs, ka tas nenotiks vienas vai divu paaudžu laikā, kaut arī mēs būtu visos skolēnos dēstījuši centienus pēc gaismas, zināšanām un sabiedriskā darba. Lauku dzīves atdzimšana iet ļoti lēniem soļiem uz priekšu, un te vainīga vispirmā kārtā vāji izvestā vispārējā skolas mācība: skolā nenāk visi; kas skolā nāk, tie skolu apmeklē nekārtīgi, un visai niecīgs procents beidz sešklasīgās pamatskolas. Un tie, kas skolu beiguši, netur gandrīz nekādu sakaru ar skolu, kādēļ iegūtās zināšanas un skolas audzinošā ietekme apkārtnes atmosfērā ātri iztvaiko, un bērns bez skolas morāliskā atbalsta pamazām slīd atpakaļ pirmatnējā stāvoklī.

Novērojot apkārtnes dzīves īstenību, nebūt vēl nevaram teikt, ka izglītība ietu lieliem soļiem uz priekšu, un ka tumsības slogs būtu jau novelts no tautas pleciem. Šis apstāklis pirmā kārtā uzliek tautskolotājiem pienākumus strādāt nevien skolā, bet arī ārpus tās un pēc iespējas vairāk rūpēties, lai izglītības gaismā iespiestos arī tajos slāņos, kas dažādu apstākļu dēļ pārtraukuši skolas apmeklēšanu. Te jānāk palīgā papildu skolām, kuŗu uzdevumos ietilptu: 1) apmācīt analfabētus (Latgalē); 2) turpināt nepabeigto pamatskolas izglītību; 3) dot vērtīgus aizrādījumus un ierosinājumus dažādās vietējās arodnieciskās nozarēs un paralēli tiem lasīt lekcijas vispārējās izglītības priekšmetos un 4) dibināt tautas augstskolas.

Mūsu apstākļos tie būtu galvenie papildu skolu uzdevumi, kuŗu atrisināšanā vispirmā kārtā jānāk palīgā tautskolotājiem.

Apskatīsim šos uzdevumus tuvāk.

I. Analfabētu apmācīšana, ko galvenā kārtā varētu attiecināt uz Latgali, pirmā acumirkļi liekas vienkārša lieta. Un tā arī būtu vienkārša lieta, ja to nesarežģītu tas apstāklis, ka analfabētos un pusanalfabētos ietilpst vairākas paaudzes, un līdz ar to analfabētu auditorijā sanāk ļaudis vecumā no 15—50 gadiem. Tādēļ analfabēti jāgrupē pēc vecuma: pusaudži atsevišķi un pieaugušie atsevišķi. Te droši jāsaprot, ka katrā papildu skolas rajonā būs vismaz divas šādas analfabētu grupas. Daudzkārt ir izteiktas šaubas, vai pieaugušie apmeklēs papildu skolas, un vai vispār papildu skolas pēc kāda laiciņa neiznīks klausītāju trūkuma dēļ? Tiešām, dažus gadus atpakaļ vairākos novados uzsāka darboties papildu skolas, bet pēc gada vai pusgada darbību izbeidza apmeklētāju neierašanās dēļ. Īstenībā tomēr bija tā, ka oficiālais iemesls papildu skolas izbeigšanai bija apmeklētāju trūkums, bet neoficiālais — atlīdzības neizmaksāšana skolotājiem par papildu skolas darbiem. Tagad apstākļi ir grozījušies: papildu skolu darbiniekiem atlīdzība ir paredzēta, un līdz ar to, man šķiet, papildu skolu eksistence ir nodrošināta, jo galvenais fak-

tors šinī jautājumā ir skolotāja labā griba. Ja skolotājs lietpratīgi centīsies ap sevi saistīt savas apkārtnes pilsoņus, tad nav šaubu, ka viņam papildu skolā klausītāju netrūks. Ir mums daži bēdīgi piedzīvojumi šai ziņā, bet ir arī dažas iepriecinošas parādības. Īsajā papildu skolu vēsturē un ārpusskolas izglītības darbā sastopam faktus, kas liecina, ka lauku vecākās paaudzes vienai daļai piemīt liela cenšanās pēc zināšanām. Lauku ļaudis jau sen ienīst tumsību un katrā izdevīgā gadījumā mēģina no tās kļūt vaļā. Lai tikai atminamies, ar kādām grūtībām un kādu neatlaidību vēl nesenaajos krievu laikos mācīja bērniem latvisko ābeci, un ar kādu uzpurēšanos laucinieki uzturēja un slēpa no krievu policijas acīm ceļojošos skolotājus, kas, apkārtstaigādami, mācīja bērnus un atvēra slepenas tautskolas. Latgalē, piem., krievu laikos ir pastāvējis vesels slepeno skolu tīkls. Arī mūsu dienu skolu chronika ir bagāta faktiem, kas rāda, ka pat padzīvojušie laucinieki, nākdami tuvākā sakarā ar skolu, labprāt mēģina savu izglītību paplašināt. Latgalē tas mums jo saprotamāki, ja iegaumējam, ka še visa vecākā paaudze izaugusi pārkrievošanas laikmetā un savu latvietību glābusi un audzinājusi tikai pašmācības ceļā vai arī tikko minētās slepenās skolīņās. Tiem, kas tik grūtā ceļā ir paglabājuši latviešu valodas prašanu no paaudzes uz paaudzi, tagadējā nacionālā skola liekas sevišķi jauka un pievilcīga. Šo faktu dēļ mums tikai jāskumst par to, ka līdz šim lauku skolās nav noorganizēts sistēmatisks darbs vecākās paaudzes apmācīšanai un izglītošanai. Tautskolotājs, ķerdamies pie darba ar taktiku un lietpratību, var ļoti daudz darīt arī vecākās paaudzes izglītošanas laukā. Te jāatzīmē arī tas, ka jaunās paaudzes skolā iegūto izglītību lielā mērā paralizē apkārtnes iespaids. Labais un vērtīgais, ko iemācām skolā, sastopas ar daudzām negatīvām parādībām dzīvē un še rod gandrīz nepārvaramus šķēršļus. Apkārtnē nomāc, tā sakot, uzsūc sevī tos jauniešus, kas beiguši pamatskolu. Tādēļ še slēpjas jauns uzdevums papildu skolu darbībai, jo: paceļot zināma no-

vada vispārējo kultūras līmeni, par tikpat pācelsies pamatskolas vispārīgā izglītojošā ietekme un nozīme.

II. Jāsekmē izglītības turpināšana tiem, kas nav beiguši pamatskolu. Šai grupai vecumu varētu noteikt no 15—20 gadiem, tādēļ te pēc gadiem nebūtu ko šķirot, un šā tipa papildu skolu apmeklētājus varētu apvienot vienā grupā. Arī šē rodas jautājums, kā šos jauniešus saistīt pie papildu skolām? Vispirms cerēsim, ka papildu skolas organizētājiem tiešām pietiks prasmes pievilkt skolai klausītājus, un ka pašiem apmeklētājiem būs pietiekoši stipra centība savu izglītību papildināt. Tomēr ar tīri teorētiskām stundām vien nezin vai ilgi spēsīm saistīt jaunatni pie papildu skolām. Visdrošākais ceļš te būtu — modināt lauku jaunatnē pašdarbības centienus, pārveidojot platoniskās tieksmes pēc zināšanām organizētā zināšanu meklēšanā. Šim nolūkam jāierosina jaunatnes pulciņu, biedrību, kursu, priekšlasījumu u. t. t. organizēšana. Citiem vārdiem — jādod izeja jaunatnes centieniem pēc pašdarbības, jārada sacensība. Jaunatnes pulciņi un biedrības rada izglītības reālo labumu, ceļ pašu biedru un apkārtnes labklājību, te jaunatne darbā var izvest savu karstāko vēlēšanos — strādāt vispārības labā, attīstīt sabiedriskus centienus. Latgālē vairāk nekā kur citur nepieciešama šāda organizēta pašdarbība. Vēsturiskie apstākļi šē sādžu iedzīvotājus ilgus gadu simteņos ir pieradinājuši pie vislielākās pasīvītātes, jo vēl nesenā pagātnē katrs sabiedrisks pasākums tika apspiests, apšaubīts un beidzot noliegts. Latgales vecākā paaudze ir uzaugusi apstākļos, kur visu darīja priekšniecība, kur latviešiem neprasiņa ne viņa domas, ne viņa līdzdarbību, bet gan centās iedvest viņam bailes no katra pašdarbības veida. Ir pazīstams kōmiskais izteiciens, ka katrs vācietis ir biedrs desmit biedrībās, sekretārs vienpadsmitā un priekšsēdētājs divpadsmitā. Par angļiem un amerikāņiem šis izteiciens varbūt vēl vairāk vietā nekā par vāciešiem. Turpretim par latviešiem to nemaz nevaram sacīt. Ir vēl stūri un pat veseli pagasti, kur sabiedriskā dzīve nemaz nav nojaušama, kur jaunatnei nav vadoņu. Tur jaunatne

pēc skolas sola grimst apkārtnes lētos, brutālos priekos, ātri aizmirst skolas iespaidus, un mūsu audzināšanas darbs iet bojā mūsu pasīvītales dēļ. Man gribētos teikt, ka skolotāja tiešos pienākumos ietilpst arī pašizglītības pulciņu noorganizēšana tiklab tās jaunatnes vidū, kas skolu beiguši, kā arī tās, kas dažādu apstākļu dēļ pamatskolu beigti nav varējusi. Jaunatne vispār ir ļoti atsaucīga, un nav grūti viņu ieinteresēt pulciņu un biedrību līdzdarbībā. Sprototams, skolotājam jābūt pulciņa centrā: viņam jāvada grāmatu izvēle, jāizstrādā darbības programma, jāvada un jāriko priekšlasījumi un izrikojumi. Skolotāja darbs šajos pulciņos var atmaksāties simtkārtīgi. Jaunieši, kas darbojušies šajos pulciņos, vēlāk skolotājam ir labākie palīgi ārpuskolas izglītības darbā. No šīs jaunatnes radīsies tā tautas intelliģence, kam nākamībā piekritīs galvenā loma lauku dzīves pārveidošanā un izkopšanā.

Patlaban Ludzas apriņķī ir radies jauns, rosīgs, visus apvienojošs sabiedrisks spēks: tas ir Ludzas aizsargu pulks ar savām daudzām nodaļām un nozarojumiem kultūras un izglītības veicināšanas nolūkiem. Šo organizāciju mērķis ir — izveidot iedzīvotāju ģarīgās intereses, tikt pie noteiktiem kultūras un izglītības līdzekļiem un galvenais — iet pretim ģarīgi spēcīgai jaunatnei, kas tiecas pēc izglītības, atbilstot topošo intelliģenci, izveidojot pašu ārpuskolas izglītības darbu par šīs jaunatnes ģarīgās dzīves centru. Ar prieku jākonstatē, ka mūsu apriņķī skolotāji un aizsargu izglītības darbinieki strādā roku rokā, dibinādami koŗus, bibliotēkas un sporta pulciņus, rīkodami kursus u. t. t. Vienotam darbam ir sekmes: kultūras darbinieku mūsu apriņķa lauku centros nav daudz, un panākumi darbā var rasties tikai tad, ja visi šie darbinieki sadraudzīgi strādā vienu darbu vienam mērķim par labu. Šai darbā čaklas rokas nāk katru dienu klāt: tēvijas sargi un sardzes atlicina laiku kultūras uzdevumu veikšanai, un līdz ar to drošāks un patstāvīgāks savā darbā kļūst tautskolotājs, jo nu viņš savam darbam ir radis taisnīgu novērtējumu pēc tiešiem panākumiem, bet ne pēc partijas kartiņas, kā tas vēl bija nesenā pagātnē...

O. Svene.

Ļaunie gari Latgales sētās un laukos

(Mānticības nostāstu sistematizējums.)

I.

Māņi, nostāsti, pareģojumi u. t. t. Latgales sādžās un viensētās vēl ļoti bieži sastopami. Māņu galvenais paveidiens ir — ļaunie gari vai melnā vara, kuŗa ved nemitīgu kaŗu ar cilvēka labām īpašībām. Ļaunie gari nav visspēcīgi, un tādēļ cilvēks ar viņiem var sekmīgi kaŗot, bet, atdodamies ļauno garu kalpībā, var gūt no viņiem lielus labumus un ar viņu palīdzību nomākt savus pretiniekus. Bet — par saviem pakalpojumiem ļaunie gari prasa cilvēka dvēseli, un tādēļ, stājoties sakaros ar ļaunajiem gariem, tūdaļ paceļas jautājums: kas dārgāks — tīra dvēsele vai zelta kalns?... Šīs iekšējās pretruņas ir meklējušas konkrētas formas, redzamus, pat taustāmus attēlus. Un tā no gadusimteņu tumsas ir izniris ļauno garu kults, kas ātri izbāl mūsu dienu gara gaismas saulē. Tādēļ papūlēsīmies saskatīt tautas naivitātes redzamākos tēlus, pirms kā tie grimst aizmirstībā.

Ļaunie gari nesaistās ar telpu, nav aptverāmi mērošanai un pilnīgai aprakstīšanai. Viņi nav arī visur esoši, bet var pārvietoties ātrāk nekā acumirkļi, un tādēļ viņu pāreju no vietas uz vietu grūti uztvert ikdienišķām acīm. Lēnāki notiek tikai pārvietošanās uz austrumiem, pret sauli, jo ļaunais nevar skatīties saulei sejā. Pārvietošanās visbiežāk notiek pa gaisu vai pa ūdeni, jo še nav sastopami svētīti priekšmeti, kuŗi ļaunam garam nodara ļaudīm neizprotamas sāpes, kas daudz stiprākas par apdedzināšanos ar liesmu vai verdošiem sveķiem. Ļaunie gari nemēdz nostāties līnu, kaņepju un kviešu laukos, jo līnos un kaņepēs ir eļļa, ko lieto baznīcās un vispār apgaismo-

tipa uzvalku — šaurus, gaŗus svārkus, šauras bikses līdz ceļiem, kurpes augstiem papēžiem un katrā ziņā platmali, kuŗa piesedz ļaunā gara seju. Bet kad vajadzīgs, ļaunais gars ietērpjas zemnieka vai citā kādā tipiskā uzvalkā. Visretāk to sastopam sieviešu drēbēs, tikpat reti nelabais piesītas sievietēm. Katrā laulātā pāri velns pirmā kārtā uzbrūk vīram, kuŗam sieva sekos bez sevišķām grūtībām līdz nodomātām velnišķīgām beigām.

Ļaunā gara iedarbošanās cilvēkā notiek pa dažādiem ceļiem: kad rodas slikta doma un viņai līdz tāda pati grība — nelabais tūliņ ir klāt un stājas upuŗa kreisā pusē (katrā ziņā kreisā!), attīsta radušos domu un grību, tēlo viņinošo turpinājumu un labas beigas. Tādu mulsināšanu un ļaunu iespaidošanu parasti dēvē par mošķošanu, kuŗa visspēcīgāki parādās no pusdienām līdz pusnaktij, un tādēļ šo laiku dēvē par velnu saimniekošanas laiku.

Ļauno garu sātaniskais darbs galvenā kārtā tiek vērsts pret kristītiem. „Ļaunuma sargi“ seko katram apaugļošanās gadījumam un ņem bērnu savā vērībā jau āgri pirms viņa dzimšanas. Šī vērība pastiprinājas, tiklīdz bērns piedzimis, un aug līdz viņa kristīšanai, pēc tam atslābst, bet tad atkal pieņemas, paralēli bērna augšanai, un sasniedz augstāko pakāpi jaunības gados. Kaut gan velnišķīgā dogma prasa pazudināt cik iespējams vairāk dvēseļu, tomēr ļaunie gari mazāk uzbrūk plānprātiņiem un pusaudžiem, bet visus spēkus piegriež nobriedušiem cilvēkiem.

Mošķošana ļaunā virzienā notiek divējādi: neredzamas iedvesmes ceļā un ar jūtamiem priekšmetiem, kādiem nolūkiem ļaunie gari izmanto attiecīgus apstākļus — fizisku nogurumu, nožēlojamu materiālo stāvokli, ģimenes nesaņķas, kaislības u. t. t. Redzamu lomu šē spēlē arī pašu ļauno izdomātais dzēriens — degvīns. Ātrazdamies mošķu varā, upuris redz un dara visdažādākās bezprātības, piemēram: izgērbjas kails, pakāpjas uz lielāka akmeņa un peŗas ar slapju cimdu; metas snieģa kupenā un peldas; sēžas uz kārts un jāļ līdz nespēkam; lēkā kā zvirbulis, dzied kā gailis; atspiež ar kārti koku vai sienu, it kā tie grībētu gāzties; staigā apkārt pa lauku un lasa akmentīņus,

žagariņus, sēj gaisā smiltis; sarunājas un lamājas ar iedomātu kaimiņu vai nesen mirušu paziņu; pērk un pārdod lietas, kuŗu pašam nav u. t. t. Un nav jau iespējams uzskaitīt visus mošķošanās veidus, kas meklē darīt galu cilvēka miesai un dvēselei.

Par ļauno garu vairošanos un auglību sastopam daudz pārsteidzošu nostāstu. No tiem, piemēram, redzam, ka vismazākā velna pieskāšanās velna mātei tūliņ rada velnēnu. Bet ja velnu pāris ieiet purvā un saķeras rokās, tad caur pirkstu starpām sāk birt jaunie velnēni, kuŗu pusstundā pierodas pāris simtu, kuŗi tūliņ gatavi uz ļauniem darbiem. Velnēnu vairošanai nepieciešama velnu māte, kuŗa citādi maz tiek audzināta. Starp ļauniem gariem nav laulības zvērstu un uzticības. Viņi nemīl velnēnes, kuŗas viņu ārkārtīgi nejaukā izskata dēļ arī nevar mīlēt. Velnu romantikā daudz lielākā cieņā ir raganas, no kuŗām arī dzimst tīrasiņu velniņi. Ikdienišķās sievietes ļaunie gari tuvina sev un mēģina ar tām kopoties. Tādēļ pēdējām jāargās, cik var, no svešiem vīriešiem, no mīļīgiem dzīvniekiem un vispār pievilcīgiem priekšmetiem: tajos varbūt ir iemeties ļaunais gars, kas gaidīt gaida, lai tikai fiktu sievietes tuvumā. No velna un sievietes kopošanās dzimst bēdīgi radījumi — ar raģiem, spalvu, asti un ilkņiem, rokas no kājām nevar atšķirt, ar vienu vārdu — fiziski un garīgi kropļi, kas ir par sodību un kaunu nevien mātei, bet visai sādžai.

Iemīļotākās velnu sapulcēšanās vietas ir: vecas atmatas, neapdzīvoti ciemi, vecas pussabrukušas mājas, vēja dzirnavas, rijas, pirtis, vietas, kur notikušas pašnāvības, grāvas, alas un vispār vietas, kur reti staigā cilvēki. Apdzīvotās vietās visbiežāk ļaunie gari sastopami krustceļos. Daudz viņu sastopam ūdeņos — ezeros un diķos, kur viņi gaida bābas, kad tās nāks veļu skalot, bet vasarā peldētājus. Tad viņi veikli izlec no ūdens un rādās dažādu pievilcīgu priekšmetu veidā. Ļauniem gariem ir arī sava sabiedriskā dzīve. Apslēptās vietās — vecos pagrābos, kartupeļu bedrēs, uz rijas bēniņiem un citur viņi notur savas sapulces, kuŗās apspriež savus velnišķīgos plānus.

Turpat viņi sarīko dažādas izpriecas — dauza viens otru dūrēm, speras, jāj cits uz cita, badās u. t. t. Velnu valoda atgādina rupju lamāšanos, bet vidū iepin arī pieklājīgas frazes — lai tādā kārtā ciniski izsmietu cilvēku pieklājības formas. Dzīrēs velni nedzeņ degvīnu, bet cilvēka asinis, cepeti saġatavo no cilvēku miesām. Savas orgījas velni saista ar dažādām ļaužu ġimenes ceremonijām. Piemēram: kāds no velniem liekas šķirstā par mirušu, to aprok un uz kapa uzsprauž krusta vietā apses žuburu ar deviņiem zariem. Kad visas cilvēciskās ceremonijas ir dažādi izgānītas un izsmietas, tad kapu atrok, pamirušo velnu izņem no šķirsta, atdzīvina ar cilvēka asinīm un pēc tam sāk rīkot viņam kāzas. Lai svinības iznāktu jo lielākas, viņās dalību ņem arī dabas spēki: lietus, vējš un viesulis, putenis vai slapjdraņķis pavada velnu procesijas. Vējā un viesulī brauc ġaŗa ļauno ġaru virkne, pavadīdama jaunlaulātos velnēnus. Šai velnu procesijai ceļu var aizkrustot, noliekot priekšā krustā salīktas izkaptis vai naŗus. Ja pie izkaptīm ir palikuŗas asinis, tad velni ir nogriezuŗies un dabūjuŗi ġalu, ja izkaptis paliek tīras — viņi ir aizslīdējuŗi tām nevainoti ġaŗām. Tad varam ġaidīt, ka velni ātri vairosies.

Savās sapulcēs velni bieŗi nodarbojas arī ar vainīgo tiesāŗanu un sodīŗanu. Te nu parādās viss, ko var izdomāt velniŗķīġais prāts un atriebība. Svilināŗana ugunī, iekŗu izgrieŗana, ādas plēŗana, bakstīŗana ar nokarsētiem īleniem, kaulu lauŗīŗana, izdauŗīŗana plānā lapā, izstiepŗana matā, saspieŗana maġoņu ġraudiņā u. t. t. — tas viss nāk cits pēc cita, pie kam mocītāŗi un skatītāŗi nevaldāmi smeŗ eļliŗķīġus smieklus, bet mocekļis žēli pīkst, tomēr apŗēloŗanu nelūdŗ, jo zin, ka tādu izlūġties neizdosies. Bet tiklīdz mocītāŗi pārstāŗ savā darbā, ļaunais ġars atkal atdabū savu agrāko veidu un izskatu. Vispār ŗiem mocīŗanas darbiem vairāk ir sātaniskas izpriecas raksturs.

Sakarā ar ļauno ġaru izturību ir ļautāŗjums par viņu mūŗa ġaŗumu. Ķaunie ġari raduŗies pirms pasaules radīŗanas, var nodzīvoť simtus un tūkstoŗus ġadu un noveco ļoti lēni, reti mirst dabiskā nāvē. Kad ļaunais ġars ir sasniedzis

ievērojamu vecumu, viņš sāk palikt vājš un bezspēcīgs. Tad velnu sabiedrība ķeŗas pie viņa atjaunošanas, kas notiek lielā sātānu sapulcē, piedaloties raģanām un citiem velnu kalpiem. Atjaunošanas process ir saistīts ar lielām grūtībām, un dažreiz atjaunojamais to neiztur. Bet ja atjaunošana ir noritējusi laimīgi, nelabais ir atkal spējīģs darboties simtiem ģadu. Mirušie un nomaitātie ļaunie ģari pārvēršas par nekaitīgiem priekšmetiem. Ja nebūtu velnu maitātāju, tad ģada laikā viņu pieaugtu neskaitāmi pulki, un cilvēka dzīve būtu no viņiem katrā solī apdraudēta. Istenībā ļaunie ģari ātri vairoģas tikai rudenī, mazāk ziemā un reti pavasarī. Daudz nelabo mirst dzimšanas momentā, ja tikai tāds iekrīt reizē ar ģaiļu dziedāšanu naktī un pusdienās. Ģaiļa dziesma jaundzimušos velniģus pāršķeļ vidū pušu, un no šī šķeļuma viņi nonīkst. Bet vislielākais nelabo maitātāģis ir pērķons, jo katrs viņa ģrāviens neatvaiģami ķeŗ kādu no tiem. Bieģi arī atģadās, ka zibens atsīt nelabam raģus, astī, vai norauj ādas ģabalu. Ar šīm kauna zīmēm nelabie staigā apkārt tik ilgi, kamēr zibens viņus ķers otru reizi, tad rētas aizdzīst, un nelabais paliek dzīvs. Negaisa laikā ļaunie ģari slēģjas mājās, cilvēku drēbēs vai viņiem tuvāķos priekšmetos, cerēdami, ka pērķoņa bultas, taupīdamas cilvēku, neķers viņus. Zinādami ļauno ģaru veiklību, tāģredzīgi cilvēķi parasti noliek savā tuvumā kādus svētģtus priekšmetus, pārmet krustu sev un apkārtēģiem priekšmetiem. Tad ļaunais ģars vairs netuvoģas, bet slēģjas aiz koka mizas, zem akmeņiem, smilģu stublāģos un citos sīķos priekšmetos, bieģi arī ūdenī. Bet pērķoņa bultas arī tur viņu aizsniedz.

Ātroģas cilvēķi, kas vai nu piespiesti, vai brģvprātģģi uztur tāģus vai citāģus sakarus ar ļauniem ģariem. Vajāģa tikai izteikt ļaunā ģara vārdā vēlēģanos stāģies ar viņu sakaros un padzģvot ar viņu kopā labas dienas, un tūģaļ ļaunais radģsies un piesolģs savus pakalpoģumus. Bet ne par vēltģ: ļaunam ģaram jāpārdod sava dvēģele un par to jāģdod paraksts, rakstģts savām asinģm, kuŗas jāģabū no labās roķas mazā pirksta, izģaroģ tajā krustveidģģu ģrie-

zumu. Kamēr paraksts par dvēseles atvēršanu nav dots, ļaunais gars tikai rāda dažādus labumus — naudu, dārgas lietas, labas mājas, bet nodod viņas lietošanā tikai tad, kad paraksts ir dabūts un nonests velnam. Parastākā vieta dvēseļu pirkšanai un pārdošanai ir krustceļi. Jātur arī prātā, ka ļaunais gars dos tikai to, kas norunāts un nolīgts, bet neko lieku klāt neliks. Tādēļ dvēseles pārdevējam sīki jānorunā, kādus priekšmetus un kādus labumus viņš no ļauniem gariem grib saņemt. Pēc paraksta saņemšanas ļaunais gars uzmanīgi apkalpo savu upuri un izpilda norunu visos sīkumos un tik nemanot, ka nevienam tas acīs nekrīt. Upuris savu valdinieku arī nedabū redzēt, kamēr tas nāk pēc viņa grēcīgās dvēseles... Dažādie materiālie labumi gan rada apkārtņē skaudību, bet sevi pārdevušais cilvēks nejūtas apmierināts, pārmet sev, ka par maz no ļauniem gariem prasījis, bet kad ir sevi visādām baudām piesātinājis, nobeidz dzīvi pašnāvībā.

II.

Ļaužu, kas redzējuši velnu, ļoti daudz. Sevišķi bieži viņus redz sievietes: viena izvelk velnu no akas kā melnu kaķi, otrai tas tādā pašā izskatā izskrējis no brunču apakšas; trešai velns iekēries makšķerī u. t. t. Visi šie velni ar smiekliem aizskrējuši no sievietēm. Gadusi divdesmit atpakaļ ļaudis redzējuši, ka velns izlīdis no upes, bijis divas pēdas garš, melnā plātmalē, jājis uz apses zara, vēlāk vizinājies mazā laiviņā. Kad gribējuši viņu saķert — nozudis zem akmeņa. Pēc tam upē slīkuši cilvēki, ielūzis tilts, iegāzies upē kāds tirgotājs (bijis pārdevies velnam).

Vārdu „velns“ nevar runāt istabā. Ir tādi brīži, kad velns pēc šī vārda arī ierodas istabā. Tādēļ velna vietā saka: nelabais, pagāns, netīrums, viņš un citādi. Krustceļos velnu visvairāk, tādēļ tur jāliek krusti*). Šajās vietās liek krustus arī tad, kad svēta laukus**). Turpat stāda krustus tie, kam nav bērnu, un arī tie, kam mirst bērni.

*) Latgalē pie katriem krustceļiem ir krusts ar krucifiksu.

***) Lietuvā krustus liek arī lauku vidū.

Ļaunais gars ir pastāvīgi pie cilvēka, viņa kreisā pusē. Cilvēka apsargāšanai labais gars (Dievs) ir katram pie-līcis labā pusē eņģeli-sargātāju. Tādēļ spļaut uz labo-pusi vai sviest turp ir grēks: var trāpīt eņģeli. (Spļaut vis-pār ir grēks, jo no katra spļāviena dzimst velns.) Kā velns, tā eņģelis pieraksta cilvēka darbus — pirmais sliktos, otrs labos. Pēc katra slihta darba eņģelis raud, un velns priecājas.

Vistuvākais ļaunais gars cilvēkam ir mājainis jeb mājas gars, kuram tic vēl ļoti daudzi. Par mājas garu saka, ka tas no velniem atšķīries, bet par cilvēku nav ticis. Pēc izskata viņš ir cilvēkam līdzīga būtne, melnu ādu, pārklātu retām spalvām. Pēc savas dabas mājas gars ļoti konservatīvs, domā un dara kā vecu vecos laikos, kā tad, kad viņš nolikts pirmo reizi savā vietā, vai kad ir no kāda brīva lauka gara pārvērstis par mājaini. Tādēļ arī šis gars vismīļāki pieturas tur, kur dzīvo pēc vecām parašām, kur turas pie veciem laikiem. Mājaiņa dzīves vietas dažādas: uz krāsns, zem tās, zem grīdas, kur viņš kavē laiku ar pelēm un žurkām. Visiemīļotākā vieta ir aizkrāsne, no kuŗas var pārredzēt ēdamo galdu un visu ģimeni. Lai labāk varētu vērot ģimenes un viesu sarunas, mājainis paceļas aizkrāsne līdz krūtīm un tādā stāvoklī nostāv nekustēdamies stundām un pat dienām ilgi.

Ārpus istabas mājainis mitinās priekšnamā, bēniņos un klētīs, kad šajās vietās vasarā uzturas ģimene. Tur viņš sēd uz miltu tīnes, laktiņas, vadža vai dzirnavu akmeņa. Kur mājas gars arī neatrastos, visur viņš sēd sastingušā pozā.

Īpašos izņēmuma gadījumos mājas gars ilgi patur pieņemto cilvēka izskatu. Tad pēc gada laikiem viņš nēsā gan siltu, gan vieglāku apģērbu, bet svētdienās apmaina darbdienas tērpu pret labāku. Kā ziemu, tā vasaru viņš staigā basām kājām, bez cepures. Cepuri mājainis uzliek īsi pirms saimnieka miršanas. Pēc saimnieka nāves mājainis negriež nekādu vēribu uz to, kāda persona stājas nomīrušā vietā, bet turpina iesāktu labdarību tik ilgi, kamēr saimnieks rāda viņam parasto cieņu. Cik garš ir mājas gara

mūžs, to neviens nezina. Nāve nāk viņiem tikai no pārkoņa spēriena, no kuŗa mājas gars ļoti sargās, līdzdams paģrabos, zem akmeņiem vai ūdenī.

Mājainim ir tikai viena sieva, neredzama un nenoteikta personība, kuŗai ir dēli un meitas. Kad dēli pieauguši, tie aiziet par mājas gariem citās, jauncēltās mājās, bet meitas iziet pie vīriem — citiem mājaiņiem. Neprecētās mājaines patur visu mūžu jaunības skaistumu un ar to nomoka mājas jaunekļus, viņinādamas tos uz sakariem ar sevi un nežēlīgi riebdamas tiem, kas pēc šiem sakariem iemil kādu citu sievieti. Mājaiņi rīko bērniem arī kāzas, bet parasti reizē ar ģimenes kāzām un tādā pašā mērogā. Tāpat līdztekus cilvēku ģimenes dzīvei rīt mājaiņu dzīve citās nozarēs — darbā, ēšanā, gulēšanā u. t. t.

No visiem nostāstiem par mājaiņiem un viņu ģimenes dzīvi vērojams, ka te ir darišana ar otru mājas saimnieku un otru viņa ģimeni, kas pilnīgi sakrīt ar īstā saimnieka dzīvi un parašām. Austrālā ģimene dzīvo tādu pašu dzīvi, kādu dzīvo materiālā ģimene: ja starp abām ģimenēm ir laba satiecība, tad pirmā palīdz pēdējai. Ja mājainim parādīts pienācīgs gods, tad mājās viss labi veicas, bieži vien mājas gars ar savu ģimeni strādā nepieklusdams un prasīt prasa pēc darba. Visus darbus viņš dara naktī: šuj, vērpj, mazgā sienas un mēbeles, maļ, mazgā veļu, iekrūzo mīluļiem matus, pin bizes, atgaiņā mušas u. t. t. Tai pašā laikā mājainis sargā māju no uguns, zagļiem un slimībām. Kad šīs nelaimes tuvojas, mājainis dod saimniekam ziņu ar īpašu troksni bēniņos vai aizkrāsnē, ar raudām un smiekliem, bet gulošiem noglāsta seju vai uzsūta kādu dīvainu sapni, no kuŗa tad apdraudētais cilvēks uztrūkstas. Spēcīgi mājaiņa sitieni un viņa raudāšana nozīmē, ka mājai tuvojas kāda liela nelaime, bet ja mājainis parādās savā pilnā stāvā, tad jāmirst saimniekam.

Par saviem darbiem mājainis grib, lai viņu godina, it sevišķi, ja saimnieka ģimenei ir kādas svinības. Mirušo pieminēšanas dienās atzinīgi saimnieki aicina mājaini pie

galda, noklādami viņam tīru audeklu no sliekšņa līdz gal-
dam. Tādu pašu klusu aicināšanu viņi izdara kāzās un
kristībās.

Ja mājas ģāru pietiekoši negodā, viņš kļūst ļauns un
spītīgs. Starp citu mājas ģāram nepatīk spoguļi, nepatīk,
ja pie sliekšņa pielikts kāds priekšmets, bet it sevišķi,
ja tur guļ dzīvnieks vai cilvēks. Nokaitināts mājas ģārs
naktī gāž traukus, noslēpj kruķi un maizes lāpstu, grū-
sta un knaiba gulētājus un it sevišķi sēj nesaticību starp
laulātiem pāriem, kādam nolūkam neredzami iepilina viņu
ēdienā un dzēriena „ķildu zāles“. Bez šīm sīkām lietām
mājas ģārs var ģimenei uzlaist dažādas nelaimes, tādēļ
ikvienā mājā jācenšas ar viņu dzīvot mierā un satiecībā.

Dzīvojamās mājas ģāram ļoti tuvu stāv kūts ģārs.
Pēc izskata un darbības viņi ļoti līdzīgi viens otram, bet
katrs stingri turas savas teritorijas robežās — pirmais
dzīvojamā ēkā, otrs — kūtī un stallī. Kūts ģārs pārzin saim-
nieka zirģus un ģovis, retāk aitas, bet nekad kazas un
cūkas. Kā vasaru, tā ziemu kūts ģārs nepārtraukti pavada
kūtī, sēdēdams uz mūŗa vai redelēm iepretim āra durvīm.
Ja vasarā ģovis pārvieto aplokā vai citur, viņām līdzī iz-
iet arī ģārs un jaunā vietā atkal nosēstas uz kārts vai mieta
ģala, no kurienes labi var pārredzēt lopu pulktu.

Ja kūts ģāram iepaticis saimnieks un viņa lopu spal-
vas krāsa, viņš lutina un ģlabā ģanāmo pulktu, tīra katru
lopiņu, bet zirģiem pat iepin krēpes un astes; paklusām,
neredzot un nezinoť, nes dzīvniekiem dzērienu un barību.
Pretējā ģadījumā viņš sapinko spalvtu, pat izplēš to, ap-
met dzīvniekus ar vātīm, traucē viņus naktīs un nojāj
viņus līdz krišanai. Kad saimnieks dod barību, kūts ģārs
to izplēš zem kājām vai iekaisa viņā kādu nepatīkamu
pulverti, tā kā ne zirģi, ne ģovis to neēd un pamazām no-
nīkst. Ja saimnieks ģrib izdzīt kūts ģāru, tad kūtī jāievieto
āzis un pie ģriestiem jāpiekar nosista žaģata. Pēdējo kūts
ģāri nemaz necieš, jo, uz kūts jumta sēdēdama, tā visai pa-
saulei izplāpā kūts ģāra darbus un noslēpumus. Dzirdot
žaģatas plāpāšanu, kūts ģāram uznāk briesmīģas dusmas,
un viņš sāk nežēlīgi mocīt pat vismīļākos dzīvniekus.

Lai šos nedarbus pārtrauktu, vajaga kūts garu apkaunot, kādā nolūkā saimnieks nakts vidū ar apslēptu lukturi klušām ielien kūtī, tad piepeši atsedz lukturi un pārmetoši saka: „es redzu tavus nedarbus“. Pēc tam kūts gars vairs dzīvniekus netramda.

Kūts gars necieš aukstu un netīru kūti. Ja kūts slapja un salta, kūts gars negriež nekādu vērību uz dzīvniekiem, bet sēd ierāvis kaktā, kur vai nu snauž, vai tīrās no mēsliem un parazītiem. Saltumā un netīrībā kūts gars beidzot nonīkst un pārvēršas par pišļiem. Reizē ar viņa nīkšanu sākas lipīgas lopu sērgas, kuņas ir sods par nevērību pret kūts garu. Kur šis gars nonīcis nedabīgā nāvē, tur nekad neieviesīsies veselīgi māju lopi.

Rijās, piedarbos un šķūņos dzīvo trešais mājas gars, kuņu dēvē par rijas garu, salmu tēvu, krāsnkuri. Viņš arī ir cilvēkam līdzīgs un visbiežāki piemājo rijā uz krāsns vai ārdiem, daudzreiz arī sēd uz krāsns stūra, kas iestiepjas pret rijas vidu. Retumis, viņš pieiet pie rijas lodziņa, lai pa to izsplautu kvēpus un puteklus, vēl retāk viņš iziet no rijas apskatīt labības kaudzes un pagrozīt vēju vētīšanai. Ja rijā sanāk nevēlami cilvēki, rijainis rādās dažādās vietās un biedē ienākušos. Bet ja starp ienācējiem ir rijainim naidīga persona, tad viņš to cenšas visādi vajāt un izdevīgā brīdī to apkūpina dūmiem, nožņaudz tvaņā vai sadedzina kopā ar riju un labību. No uguns rijainis nebīstās un parastā rijas degšana ļaužu neuzmanības dēļ viņu nemaz neuztrauc. Mierīgi viņš noskatās, kā nodeg rija, un kad ļaudis aizgājuši, ielien krāsni vai zem apdeguša baļķa un tur mitinās, kamēr uzceļ jaunu riju. Ja rijā iespeļ pērkons, tad tas bieži vien ķeļ arī rijas garu, kuņš tad sadeg līdz pēdējam puteklam. Ja riju ceļ tai pašā vietā, tad otrs rijas gars vairs tur nedzīvo, un rija paliek bez sava gara.

Rijaiņa ārējais izskats ļoti nenoteikts: kad viņš parādās, mūsu priekšā ir cilvēkveidīga masa, kuņai kvēpi, putekli, apkūpējušie zirnekļu tīkli, pelavas un citi pielipumi neļauj daudz maz skaidri parādīties. Bet rijainis reti

un tikai mazu laiciņu parādās materiālā veidā. Lielāko tiesu viņš uzturas neredzams.

Ātgādās arī, ka rijainis, bezdarbības un vientulības dzīts, atstāj savu taģadējo mitekli un pāriet dzīvoft kaimiņu rijās vai kaut kur vēl tālāk. Šāda ļaunā gara iziešana parasti ir saistīta ar vecā mājokļa bojā iešanu: tas krīt par upuri ugunij vai vētraī, vai vienkārši tur iebrūk jumts, griesti, izgāžas sienas u. t. t. Saimnieks tomēr par to daudz neuztraucas, jo zin, ka ļaunais gars no rijas izgājis un tik drīz viņā neatgriezīsies, un tādēļ turpmāk ar viņu nevajadzēs rēķināties.

No kūts un rijas gariem cilvēki sevišķi nebaidās, jo tie ir gan ļauni gari, bet zināmos apstākļos no viņiem var saģaidīt arī labumu un palīdzību saimniecībā. Turpretim, daudz bīstamāki ir pusnakšnieki un lietuvēni jeb māŗi. Pusnakšnieki un lietuvēni piemājo visur, kur tikai ir cilvēki. Tie uzsāk savus nedarbus tad, kad visi devušies nakts mierā. Viņu tuvumu var noģaust no neģstiem saucieniem pēc palīdzības, no vētras svīlpšanas un kauģšanas, dīvainiem smiekliem un raudām. Pusnakģnieku darba laiks parasti sākas pulksten 11-os un beidzas 3-os, bet tumģšās naktīs ir arī ģarāks. Pusnakģnieki un lietuvēni radušies no lieliem burvjiem un burvēm, kas pirms nāves ģribģjuģi tikt vaļā no sava negantā amata, bet velni tiem to nav pieļāvuģi, bet ģan par sodģbu uzlikuģi katru pusnakti doties uz ceģa, tur maldināt un mocģt vēlinos ceģa ģāģģjus vai arī darģt to paģu ar ļaudģm sģtās un mājās. Pārdroģšais pusnakģnieks piepeģi uzbrūk upurģm, sakkampj to aiz abām rokām vai aiz kakla un ŷņaudz viņu, kamēr tas zaudģ samaņu. Tad pusnakģnieks, priecādamies par sava upurģ mokām un bailēm, padzeģas viņa siltās asinis, bet ķerģmeni izkropģo. Par laimi, pusnakģnieku nav daudz, un viņi paģi cģts cģtu iznģcina, ja tiem nejauģi ģadās sastapties. Tie neģģlģģi cģts cģtu koģ un plģģ, beidģot, saģģruģies kopā, viens otru noģņaudz. Pusnakģnieki no pģrkoģa nebaidās, bet viņus var nomaitāt ļaudģs ar asām metala lietām — dūģiem, izkaptēm, iesģiem. Pēc nāves pusnakģnieka ķerģmenģs pārvēģšas par ļoti kai-

tīgiem pīšļiem, no kuņiem beidzas ļaudis un dzīvnieki. Tādēļ vietai, kur beigušies šie ļaunie gari, jāuzber uzkalniņi, lai vējš ļaunos putekļus neiznēsātu pa pasauli.

Lietuvēni jeb māri darbojas vienā laikā ar pusnakšniekiem: kamēr pēdējie seko nomodā esošiem, pirmie moka gulošos, neuztraucēdami viņus tomēr no miega. Parasti lietuvēns sēstas uz krūtīm vai kakla, nāk smacēt gulētāju un priecāties par viņa mokām. Upuris nojauš savu bīstamo stāvokli, un, lai paglābtu sevi, grib pacelt roku un aizdzīt žņaudzēju, bet te veiklais māris pietur rokas, un tās no viņa pieskaršanās notirpst, ar ko gulētājam rodas vēl lielākas mokas. Vienīgais līdzeklis, kā atsvabināties no lietuvēna, ir — iedomāties, ka tas viss notiek miegā, sapnī. Tad gulētājs ātri uzmostas, un lietuvēns nozūd. Bet to spēj tikai vecāki cilvēki, kamēr jaunos, kam ciets miegs, žņaudzējs moka gandrīz visu nakti.

Šis jaunatnes mocītājs ļoti noslēpumaina būtne, jo uzmeklē cilvēku tikai miegā un it sevišķi tādu, kurš daudz pārdzīvojis iepriekšējā dienā. Ja lietuvēns sistematiski vajā kādu cilvēku, tad viņš tam rādās dažādos veidos, no kuņiem varam izlobīt apmēram šādu lietuvēna izskatu: viņš ir cilvēkam līdzīgs, tik liels kā nedēļu vecs bērns, dažreiz pilnīgi kails, dažreiz pārklāts isām putnu spalvām, kuņas it kā smagi putekļi, kas lien cilvēkam nāsīs, ausīs un mufē un piepilda galvu un krūtis kā ar svina smiltīm. Savam upurim lietuvēns uzbrūk lēnītiņam, pirmā viņa pieskaršanās gulētājam liekas pat patīkama. Ātkāpjjas lietuvēns acumirkļi, atstādams pēc sevis pamirusas rokas vai kājas un smagus sviedrus uz visas miesas. Lietuvēns nebīstas no svētītiem priekšmetiem, ne arī no krusta zīmes, tādēļ aizsargāšanās no viņa ir ļoti grūta. Viņš pat tīšām ierodas pie ticīgiem un dievbijīgiem cilvēkiem, lai tiem miegā rādītu savu ļauno varu.

Par lietuvēnu vairošanos un par miršanu nav skaidru nostāstu. Lielākā daļa viņu cēlušies no nelaikā mirušiem vai noģalinātiem nekristītiem bērniem. Ja gulētājs spēj satvert lietuvēnu un izcirpt viņam krustveidīgi matus uz pakauša, tad lietuvēns paliek par cilvēku, sāk augt un

dzīvot kā visi bērni. Tomēr īsti normāls cilvēks no lietuvēna nekad neizaug: viņa ķermenis izveidojas liks vai greizs, acis izspiestas, balss pīkstoša un nevarīga, bieži vien mēle pieaug pie žokļiem, un bijušais lietuvēns visu mūžu nostaigā mēms.

III.

1. Meža gars, mežainis. Kā pats nosaukums rāda, šim garam pieder visi meži — no krūmiem līdz krūmiem, ar visiem kalniem, grāvām, alām, aizām un bezdiebjiem. Tikai plašāki ūdens lauki pieder ūdens garam. Tāļu no apdzīvotām vietām, kur nekad neiekļīst cilvēki, ir mežaiņa mājoklis. Tur dzīvo viņa sieva un bērni. Pats viņš maz turas mājas tuvumā, bet vairāk klaiņā apkārtnē pa savu valstību, pārgulēdams naktīs gan kuplu koku galotnēs, gan alās, koku dobumos, zem siekstām vai vienkārši mīkstās sūnās zem kāda kupla paegļa. Mežainis var parādīties kaut kuŗa savas valstības priekšmeta izskatā — kā koks, krūms, vilks, ķirzaka, sēne, putns u. t. t. Bet visparastāk viņš sastopams kā vecis ar baltu seju, kā bērza tāss, un zaļganbrūnu sūnu bārdu, kuŗa dažreiz ir divstaraina, dažreiz ķīļveidīga. Acis kā no alvas, zilganas, nekustīgas un nekad neaizveras. Citreiz mežainim ir tikai viena acs un viena kāja ar papēdi uz priekšu. Otrās kājas vietā mežainis lieto ozola nūju, kuŗai lejas galā zirga nags. Kad mežainis parādās ikdienišķā cilvēka izskatā, viņam labā acs nekustīga un vienmēr lielāka par kreiso. Mežainis var atdarināt visu meža dzīvnieku balsis, sākot ar oda sīkšanu un beidzot ar lāča rūkšanu.

Mežainim pret cilvēkiem nav sevišķas labvēlības. Palīdzību viņš parāda tikai nejaušiem caurgājējiem, izvadīdams tos uz ceļa un palīdzēdams nokļūt malā. Turpretim pastāvīgos meža apmeklētājus un it sevišķi medniekus mežainis pastāvīgi vajā, mulsinādams un maldinādams tos meža biezokņos un beigās izvilinādams purvā un mūklājā. Tādās reizēs, lai atbrīvotos no mežaiņa valģiem, jāapsēžas un jāpārauj kājas, pārliedzot kreisās kājas apavus labā

kājā un labās kājas — kreisā. Vēl labāk esam aizsargāti pret mežaiņa nedarbiem, ja jau mežmalā pārvelkam mēteli vai svārkus ar kreiso pusi uz āru. Ja tas nav izdarīts, mežainis tūliņ piesitas gājējam un sāk to vadāt un grozīt desmitām reižu pa vienu vietu, līdz kamēr cilvēks nokūsis un izsalcis krīt izmisumā. Tad mežainim lieli prieki, un viņa ļaunie smiekli atskan desmitiem kilometru tālu.

Mežaiņa mājoklī dzīvo viņa sieva ar bērniem. Par mežaiņa mājokli nav noteiktu ziņu, kāds tas, cik liels un grezns vai vienkāršs. Pastāv tikai nostāsti, ka šo mājokli apsargā vilki, lāči un ērgļi un ka dzīvam iekļūt mežaiņa pagalmā gandrīz neiespējami. Mežainim bērni dzimst neglīti, maz līdzīgi cilvēkam, arī prāts tiem stipri ierobežots un nepārsniedz laba suņa vai iedīdīta lāča saprātu. Tādēļ mežainis savus bērnus cenšas apmainīt pret nekristītiem cilvēku bērniem. Tas visbiežāk notiek niknos ziemas vējputeņos, kad ļaunie gari ar raģanām uzsāk deju. Uz šo sātanu traci izbrauc ar saviem pavadoniem mežainis. Kur šis garu pulks brauc, tur koki liecas līdz zemei, lūzt un gāžas ar saknēm. No māju jumtiem lido salmi un lubas, vējš nemitīgi kauc dūmvadā. Kad jaunā dzemdētāja pēc moku pilnas dienas grimst pirmā dziļā miegā un tai līdzī atpūšas visa ģimene, no krāsns mutes klusām izlien melns kaķis ar alvas acīm un apmaina jaundzimušos... Otrā rītā māte atrod šūpulī tādu pašu mazu bērniņu, tikai viņai brīnums, kāpēc tam tik cietas un saltas lūpas un gaži nagi kā kaķim, ar kuņģiem tas cērtas mātes krūtīs, kāri izsūkdams no tām pēdējo pienu lāsīti...

Dažādiem ļauniem nolūkiem cilvēks var izaicināt mežaini sev par kalpu. Tas jādara Jāņu naktī: saucējs nostājas uz apses celma ar seju pret ziemeļiem un sauc: „ne vilku, ne lāci, ne kraukli — putnu, ne koku zaraino, bet tādu, kāds pats esmu, tevi, gariņ, sagaidu!“ Mežainis tūdaļ parādās cilvēka izskatā un prasa par paredzamiem darbiem saucēja dvēseli (pēc nāves). Ja dvēsele apsolīta, mežainis uzticīgi kalpo: rāda, kur dzīvo meža putni, kur

3. Ūdens gari, vīrnieki, pēc ārējā izskata — sirmi veči, ķīļveidīgām galvām, platām bārdām un nošļukušiem vēderiem. Kājas tiem nesamērīgi garas, bet starp pirkstiem peldplēve. Viņu ķermenis it kā aplāts gludu spalvu, kas īstenībā sastāv no smalkām ūdens lāsītēm, dūņu un ūdens zāļu kārtas. Ja ūdens gars paliek uz sausuma tik ilgi, kamēr notek ūdens un nokrīt dūņu kārtā, tad tas zaudē savu izskatu un vairs nevar tikt atpakaļ ūdenī. Turpat tad ūdens gars iet bojā, un viņa vietā uz krasta atrodam dūņu un ūdens zāļu čupu. Ja nu šīs atliekas iemetīsim atpakaļ upē, tad ūdens gars atdzīvojas. Savam glābējam tas vienmēr paliek pateicīgs un neļauj tam nekad noslikt, piesūtidams tam vienmēr laikā kādu glābšanas līdzekli. Savus mīluļus ūdens gars gulda savā gultā, kuŗa atrodas ūdens dziļumā. Gulta šī apbrīnojami mīksta un sausa; pār viņu velvaina caurspīdīga ēka, caur kuŗu ieplūst zilgani-mirdzoša saules gaisma, bet virs šīs velves norisinās visa ūdens valstības dzīve: plunčojas zivis, lodā vēži un dēles, šalc niedru lapas un zied ūdens rozes, kuŗu vidū slīd nāru tēli. Bet ja cilvēks pārdurs šo brīnišķīgo debess segu, tūdaļ ūdens appludinās ziņkārīgo.

Ūdens gars mīl jāt uz sava iemīļotā zirga — sama. Zvejniekiem viņš jauc un plēš tīklus, jauc dzirnavām metumus, pavasaros aizsprosto ledus iešanu, noceļ tiltus. Bet galvenais viņa uzdevums — slīcināt cilvēkus. Bieži vien vasaras karstās dienās viņš līdz pusei izceļas no ūdens un kliez: „mute ir, bet nav ko ēst!“ Uzmanīgi viņš seko peldētājiem un mēģina tos ieviļināt dziļumā. Netaupa arī dzīvniekus. Tiem viņš uzgulstas mugurā un ar savu svaru spiež tos dibenā. Kad ūdens gars sāk trakot, tad visbīstamāk braukt ezerā vai upē. Tad viņš bez žēlastības gāž laivas un pat ņauj no krasta cilvēkus ūdenī. Slīcējus viņš moka līdz beidzamajam, gan paceldams tos virs ūdens un dodams iespēju paelpot, gan atkal novilkdams atvarā, līdz kamēr tas bezspēcīgi nogrimst dibenā. Bet arī šē ūdens gars to turpina spīdzināt ar dažādām glābšanas izredzēm. Kad ūdens gars slīkonim atņēmis dvēseli, viņš pie liķa sadzen dēles, vēžus, zivis un vaboles, lai tie kropļo

un apsmej mironi. Noslīkušā dvēsele nāk par kalpu ūdens garam. 20

Ūdens gari ir dažāda izskata. Visbiežāk sastopams liels vecis ar ūdenszāļu bārdu un gaļu, zvīņainu asti, kuņas galā zivs spurās. Šie veci lielāko tiesu neprecējušies, un tādēļ no viņiem sevišķi jāvairās sievietēm, bet visvairāk jaunām meitām. Ja viņa varā jau ir vairākas slīkones, ūdens vecis patur tikai pašnāvnieces, bet citas slīcējas palaiž uz krasta diezgan ātri. Pašnāvnieces dvēsele ātri vien pārvēršas par nāru, kuņai jāuztur sakari ar ūdens veci. No šiem sakariem dzimst daudz ūdens vīriņu. Tie ir palaidnīgi, bet nekaitīgi gari, kuņi meklē satiksmi ar dzīvām sievietēm. Palu laikā tie iziet tālu no dziļākām vietām sekodami sievietēm, pēc ūdens noskriešanas paliek sēkļos, tur bez ūdens sakalst un nomirst. Daudzus apžaudz palaidnību dēļ viņu mātes — nāras.

4. Nāras atšķiras no citiem jauniem gariem ar to, ka viņām nav neglītā, atbaidošā izskata, kāds parasti ir visiem nelabajiem. Bez tam, viņas visas ir radušās no cilvēkiem, un ir mūžīgi jaunas skaistules ar pievilcīgu, apbrušošu izskatu. Viņas cēlušās no meitenēm, kuņas mātes jau savās miesās nolādējušās, kuņas nomaītātas nekristītas drīz pēc dzimšanas, vai arī no jaunām slīkonēm, kas devušās pašnāvībā. Kā redzam, nāras var rasties no dažāda vecuma sievietēm, bet ūdens valstībā visas viņas pieņem jaunas, nobriedušas jaunavas izskatu. Viņām zilas, maigas acis, gaļi, tumši mati, ķermenis gandrīz caurspīdīgs. Viņas dzīvo kristalla mājās nāru karalienes uzraudzībā, kuņa padotā vecam ūdens garam. Uz sauszemes nāras var palikt tikai tik ilgi, kamēr apžūst viņu miesa un izkalst mati. Tādēļ nāras tikai retumis uzpeld ūdens virsū, atsežas uz akmeņa vai krastmalā, lai pievilinātu savu upuri un lai izpurinātu no matiem ūdens smagumu. Vienas nāras matos var ietilpt tik daudz ūdens, ka, tos izpurinādama, viņa var appludināt visu sādžu...

Astotā nedēļa pēc Lieldienām ir nāru nedēļa. Šai laikā nāras var ilgāk uzturēties sausumā. Tad viņas izkāpj no

dzelmēm, staigā pa pļavām un birzēm, daudzreiz sakāpj koku galotnēs pašūpoties. Šo iznākšanu sausumā nāras dara ar nolūku iegūt vairāk upuru. Te viņas met kūleņus, uzsāk rotaļas un dejas. Ja kāds nostājas noraudzīties šajās rotaļās un dejās, nāras tūliņ to ielenc, žņaudz apkampienos un kutina līdz nāvei. Vienīgais līdzeklis izvairīties no nāru žņauģiem — iedurt kādai ar adatu (apdomīgi cilvēki šai nedēļā vienmēr nēsā līdz adatas). Tad nāras vaimanādamas metas ūdenī, kur vēl ilgi dzirdamas viņu balsis. Visdrošāk tomēr nāru nedēļā nepeldēties, nestaiģāt gar ūdeņiem, nezvejoj zivis.

Kad upuris saģustģts un ievģlinģts dziļumā, nģras parģda tam vislielģko rģpģbu: sievieti vģnas uzskata kģ nģkamo sava valdnieka — ūdens ģara — mģlģko, bet vģrieti, seviģģki, ja tas jauns un skaists, — par savu pielģdzģju. Par to nģras seviģģki rģpģjas: pasargģ to no ūdens dzģvģnieku uzbrukumiem, saģlauda tam matus, auģ fantastģsku ūdenszģģu uzvalku, saģatavo tam mģkstu ģuļas vietu no zģlģm un staipekģiem. Nģru nedģļģ nģras savus pielģdzģjus pat izved uz sausuma un atģlauj tiem apskatģt savu tuvģnieku dzģves vietas. Pģrģjos upurģs nģras atģstģj bez ievģrģibas: atģlauj vģģiem un kukaiņģiem kropģot vģņu miesu, bet pģc tam izģrģģz tos virs ūdens krastmalģ.

Lai nģru dzģve bģtu, cik pievilģģa bģdama, tomēr vģnas paģas ar saviem priekģiem un bezbģdģbu nav apmierģnģtas. Savģ valstģbģ vģņģm vislielģkģs cieģanas saģģdģ vģņu vecģ, rģiebģģ valdinģeka — ūdens ģara kopoģanģs kģre. Vģl vairģk nģras cieģ, kad redz kģdu laimģģu jauno pģri staiģģjam ģar krastmalu vai vģzinģmģies laivģ. Bet velniģģģģģ ir vģņu smieklģ, ja šģds pģris krģt dzelmģ un nģk vģņu rokģs... Ilģas pģc virszemes dzģves nģrģs ir neģzsakģmas. Šģs ilģas pģriet skaudģbģ un naidģ pret cilvēkiem, kuģģ baudi materiģlģs dzģves jaukumus. Vienģģģais ierocģs, ar ko postģt virszemes laimģ, nģrģm ir vģņu valdzģnoģģ skaģstuma tģkli. Bet vai tam jaunģklim, kas ļauģas iepģģties šajģs ūdens ģaru valģos!

IV.

TAUTAS ĀRSTNIECĪBA.

Nodaļā par ļauniem ģariem redzējām, ka Latgales meži, lauki un sētas vēl lielā mērā piesātinātas dažādiem māņiem un ticējumiem pārdabiskiem spēkiem un pārdabiskām parādībām. Tautas ārstniecībai, no vienas puses, ciešs sakars ar māņticību un, no otras, — tai pamatā īpatnēja mājas ārstēšanās ar augu sulām, esencēm un dažādiem viņu atšķaidījumiem un kombinējumiem.

Vispirms jāatzīmē, ka oficiālā, zinātniskā medicīna savā samērā īsā mūžā vēl nav paguvusi pārvarēt vārdošanu, pūšļošanu un buršanu, jo tautas ieskatī par slimībām, viņu cēlonību un ārstēšanu palikuši tie paši, kādi bija senos labos laikos, kad vienīgais ārsts visā novadā bija burvis vai kāda vecene vārdotāja. Burvja eksistēšana arī līdz šai pašai dienai ir loģiski pamatota: ja pēc ļaužu ieskatiem zināma slimība rodas ne vis kautkādu materiālu vai fizisku apstākļu dēļ, bet tai par cēloni ir nelaba gara iejaukšanās, skaudība, nenovīdība, ļaunas acis, slikti vēji u. t. t., tad arī ārstēšanās paņēmieniem vajaga atbilst slimību cēloņiem: ļaužu ticēšana noslēpumainiem, nezināmiem spēkiem, kas spēj slimības dziedēt, ir pamatota uz ticēšanu, ka ir pasaulē tādi paši nezināmi, noslēpumaini spēki, kas šīs slimības rada.

Bez tam, paralēli šim principiālam pamatojumam, jāatzīmē tas, ka burvji ar ļaudīm prot sevišķi labi iztikt, viņi zin, kas zemniekam vajadzīgs un labāk nekā mācīts ārsts prot māņticīgo slimnieku nomierināt un iepriecināt. Ja arī vārdotājs nespēj tieši palīdzēt slimniekam, tad tomēr viņš nervus nomierina dažādiem mehāniskiem paņēmieniem — ar braucīšanu, masēšanu, klapēšanu, vārdošanu u. c. Vārdotāja noslēpumainie paņēmieni, šādu un tādu zāļu smarža, kvēpināšana — viss tas lielā mērā iespaido slimnieka gara stāvokli, it sevišķi, ja viņš tic velna varai un burvja spēkam. Vārdotāju panākumus var vēl izskaidrot ar to, ka zemnieki ļoti mīl izklāstīt savas

bēdas un plaši un sīki aprakstīt savas slimības, bet ārsti tos bieži vien aptur pusvārdā, „nocērt sarunu“, neļaudami slimniekam prāta pēc izrunāties. Saņēmis no ārsta zāles, šāds slimnieks sliktā gara stāvoklī domā: „Lūk, pat lāgu neuzklausīja, bet zāles iedeļa, laikam jau lai drīzāk tiktu vaļā...“ Ja nu vēl zāles gadījušās šķidras, bez garšas, tad uzticība ārstam ar to pašu ir galā — jo lūk, iedevis ūdeni. Cita darīšana pie vārdotājas: tā ņemas pārliecināt, ka viņas zāles neapšaubāmi vislabākās, ka neskaitāmos gadījumos ar tām panākta veselība, no vārdotājas slimnieks aizbrauc labā omā, zāles viņa arī dod ļoti rūgtas — brūnas vai zaļas — tā tad ne ūdens! Un dzert šīs zāles vajaga pa krūzītei uzreiz, bet ne tā kā ar ārsta zālēm, kurās jādzer ar kaņoti vai pa pilieniem.

Kā jau minēju — liela nozīme šē ir slimnieka psihiskai iespaidošanai, kuŗu burvji panāk dažādiem paņēmieniem. Ņemsim, piemēram, vārdošanu: tā nav nekas cits, kā ārstēšana ar hipnozi, kas daudzos gadījumos līdz maz, vai nemaz, bet ir arī izņēmumi, kas tiek apbrīnoti un slavēti tālu jo tālu, un tad vārdotājs drīz vien kļūst par brīnumārstu, kuŗa vārdiem ir spēks aizdzīt ļaunu garu iedarbību cilvēkos. Šos brīnumārstus varam šķirot divās grupās — īstos burvjos un vienkāršos vārdotājos vai zāļotājos. Pēc ļauzu nostāstiem burvji ir fiziski nenormāli — ar vienu aci, ar kupri, klibi, līki vai greizi, jo Dievs viņus tā sodījis par sakaru uzturēšanu ar ļauniem gariem. Burvja acis ir iesarkanas, ļoti spīdīgas un raugās katra uz savu pusi; matus un naģus burvis negriež, apģērbu nēsā kautkādu īpatnēju, viduci sajož ar raibu jostu vai ar resnu striķi, kājas tin raiboš autos un vīzēs, kuŗām platas melnu siksnu auklas krustiski satīņātas līdz ceļiem, galvā aitādas cepure ar smailu pakausi, bet sievietēm melns skarains lakats satīts ap galvu līdzīgi turku čalmai. Burvji var pārvērsties par dzīvniekiem — suņiem, kaķiem, pelēm u. t. t., ielīst tādā veidā naktī kūtīs, pagrabos vai klētīs un noburt tur govīs, pienu, maizi, graudus.

Burvju nepievilcīgā āriene un viņu sliktā slava atbaida no tiem cilvēkus, tādēļ burvji dzīvo noslēgušies, savrup

no citiem un piekopj savu netīro amatu vakaros un naktīs, kamēr gaiši nedzied. Dažiem burvjiem ir hipnotizēšanas spējas, kuŗas vēl pavairo vispārīgās bailes no burvju varas. Šādi subjekti viegli iespaido nervozus vāja rakstura cilvēkus, it sevišķi sievietes. Ja nu vēl burvis ņem palīgā dažādus narkotiskus līdzekļus, vārdo, kvēpina, kņaba un brauka slimnieku, tad ārstēšanas efekts iznāk ļoti impo-
nējošs.

Savu spēku un gudrību burvji smel no satiksmes ar ļauniem ģariem (skat. iepriekšējo nodaļu) un no dažādiem brīnumaugiem (zālēm), kuŗu atrašanās vietu var uzzināt tikai burvis viens pats, ņemot palīgā zīlēšanas un meklēšanas vārdus.

Alberts Sprūdžs.

Rakstniecības ceļi Latgalē

Lai sniegtu pārskatu par rakstniecību Latgalē, būtu jāsāk ar tautas gara mantām un soli pa solim jāizseko visām parādībām no seniem laikiem līdz mūsu dienām, apskatot visus vēstures pieminekļus un visus vēsturiskos apstākļus, kas iespaidojuši rakstniecības gaitu tanī latviešu tautas daļā, kas apdzīvojusi un joprojām apdzīvo Latgales apgabalu. Taču no šāda ceļa iešanas jāatsakās nevien šauru telpu un sauso datu un citējumu dēļ, bet gan tās principiālās domas dēļ, ka Latgalē dzīvojošie latvieši nav atsevišķa tauta, kurai būtu pilnīgi patstāvīga rakstniecība un kurai prasītos pēc patstāvīga apskata. Latviešu tautas gara mantas, kā: daiņas, pasakas, teikas, sakāmvārdus un mīklas, radījusi visa tauta, visas latviešu ciltis, kālab viņas atspoģuļo visu latviešu cilšu dzīvi un kultūru. Atsevišķas cilts īpatnību meklēšana viņās var interesēt vienīgi etnografu un vēsturnieku vai tādu, kam speciāla vajadzība. Latviešu tautas gara mantās visspilgtāk ir ietverta un izpausta radošā tautas gara ģenija vienība un nedalāmība, paceldamās līdz tādiem augstumiem, kādus nespēj uzrādīt neviena cita tauta pasaulē. Lieks un smieklīgs būtu darbs viņas šķīrot pēc apvidiem, tādējādi varbūt mazinot visa monumentālā mantojuma vērtību. Piederot visiem latviešiem, gara mantas ir un paliks kā zemgaļa, kā latgaļa, tā arī sēļa gods un lepnums.

Un pieturoties pie aprādītās principiālās domas, ka latviešu tautai ir tikai viena rakstniecība un ka tā kopēji arī apskatāma un vērtējama, atļausimies populārā veidā pāris vārdos pakavēties pie rakstniecības ceļiem Latgalē, kur, pastāvot citiem vēsturiskiem apstākļiem, saskatāma

un mazākuma izloksnei. Šinī gadā arī sākās tas rakstniecības novirziens, kuŗu parasts saukt par latgāliešu rakstniecību.

Lukaševiča pēdās seko vesela rinda jezuītu, kas saraksta un apgādā tautai garīga satura grāmatas poļu valodai tuvināmā latviešu izloksnē. Latgāļi, kas nevien reliģiski, bet arī politiski bija šķirti no Kurzemes un Vidzemes latviešiem, atsvešinājās arī runā arvienu vairāk no tiem. Zuda personīgās satiksmes iespāids, bet rakstos viņi pieņēma to, ko viņiem pasniedza.

Tā latgāļu cilts, novirzīta no latviešu vairākuma rakstu valodas ceļa, pamazām brida tālāk, arvienu klupdama pār jauniem svešas valodas gara ciņiem...

Garīgās rakstniecības laikmets Latgālē noslēdzās ar drukas brīvības noliegšanu. Šī laikmeta beigās monumentāli izceļas G. Manteifelis, ievadīdams arī laicīgu posmu kā pirmā kalendāra izdevējs, pirmais publicists un pirmais bibliogrāfs un folklorists.

Latgales rakstniecībā visu to laiku darbojas tikai sveštautieši, galvenām kārtām poļu tautības baznīckunģi, un tikai garīgā laikmeta beigās sāk rasties arī dzejnieki no tautas vidus. Lai gan baznīca centās atradināt ļaudis no tautas dziesmām, kuŗās nereti cildināts pagānu dievs, tomēr dzejas gars latgāļos nebija zudis. Katrā apvidū radās vairāk vai mazāk apdāvināti dzejnieki, kas sacerēja laicīgas dziesmas un kuŗas tad staigāja no mutes mutē, vēlāk arī rokrakstā. Populārākie no viņiem ir P. Miglinieks un sevišķi A. Jurdzs.

Rodoties pirmai intelligēnci no latgāļu vidus, sākās tautiskās atmodas laikmets. Kamēr vēl pastāv drukas aizliegums, šejienes latviešos saskatāma spilgta maldīgā ceļa apzināšanās un vērojama laba griba atgriezties pie vienas rakstības, pie vienas rakstniecības. J. Šteinberga Katoļu māju kalendārā līdzstrādā P. Smelteris, Fr. Trasuns, F. Laizāns un M. Dukalskis, ievietodami rakstus vidējā un pa daļai vēl arī latgāļu izloksnē. 1900. gadā Fr. Trasuns izdod savu Daugavas katoļu kalendāru, kuŗu iespiež lat-

viešu vairākuma izloksnē un kuŗš turpina iznākt līdz drukas aizlieguma atcelšanai. Šinī laikā Fr. Trasuns auklē savu skaistāko jaunības sapni par vienu valodu un vienu rakstniecību. Paliekoša nozīme ir nevien viņa publicistiskiem rakstiem, bet arī cīņām par latīņu burtiem un Zinību komisijas ortografiju. Tautiskās atmodas sākums ar savu latvietības apzināšanos un tieksmi pēc vienības iemirdzas kā gaiša zvaigzne latviešu nošķirtības naktī.

Taču šai zvaigznei nav lemts ilgī mirdzēt sākotnējā spožumā. Drukas aizlieguma atcelšanai tūlīt seko pirmo žurnālu un laikrakstu izdošana latgaļu izloksnē. Pēterpilī studējošie latgalieši ar Fr. Kempu priekšgalā krasi nostājas par izloksnes tālākkultivēšanu, par viņas izkopšanu īpašā literatūras valodā.

Šir ir otrais un straujākais muguras pagrieziens vienai rakstībai un reizē ar to arī tālāks solis maldīgā rakstniecības ceļa iešanā. Ja 1730. gadā izloksni rakstos latgaļiem uzspieda poļu baznīckungi, tad tagad par viņu nostājās paši latgaļi, un nostājās apzinīgi. Tie, kas domāja savādāk, bija spiesti pakļauties un sekot vairākuma gribai.

Pirmie laikraksti, kā: Gaisma, Sākla, Auseklis un vēlāk Dryva un Jaunas Ziņas, sāka izloksnes tīrīšanas darbu, atmetot poļu vārdus un meklējot latviskāku valodas garu. Pulcinot līdzstrādniekus un aktivizējot intelligenci, viņi audzina publicistus un dzejniekus. Laicīgā rakstniecība sāk strauji uzplaukt, parādās dzejas darbi ar mākslas vērtību.

Tautiskā atmoda, kuŗai milzīga nozīme Latgales latviešu nacionālās apziņas modināšanā, kultūrālā un saimnieciskā stāvokļa uzlabošanā, zināmā mērā tomēr aizkavē latviešu atgriešanos kopējā saimē. Un tas notiek ar to, ka, izkopjot dialektu, padara viņu it kā par patstāvīgu valodu, kas spēj apmierināt tautas un intelligences garīgās prasības, kas izslēdz plašāku tiekšanos pēc tām gara vērtībām, kuŗas uzkrājuši kultūrālākie tautas brāļi. Vēl vairāk. Izloksnes un rakstniecības zināmā patstāvība attur latviešus no sadarbības, no kopējiem meklējumiem jaunradīšanas laukā.

Tautiskās atmodas un laicīgās rakstniecības pirmā uzplaukuma laikmeta vārdi ir: Fr. Kempis, Fr. Trasuns, brāļi Skrindas, J. Paberzs, P. Laizāns, Vl. Rubuļs, Al. Trasuns u. c.

Pēc 1917. gada vēsturiskā kongresa, kuŗā uzvarēja Fr. Trasuna doma par pievienošanu Kurzemei un Vidzemei, maldīgā ceļa iešana rakstniecībā neizbeidzās. Pastāvot parlamentāriskai iekārtai, pirmajos neatkarības gados valsts vara pielaiž liktenīgu kļūdu, atvēlējama līdzekļus latviešu rakstnieku darbu pārlikšanai izloksnē, tāpat žurnālu un avīžu izdošanu. Kādus gadus velkas intensīva tulkošana, kad „tulko no baltiešu valodas latgāliešu valodā“ Akurāteri, Skalbi, Plūdoni, skolas grāmatas u. c.

Reliģisko un politisko interešu kopa arvienu aktīvāk veicināja izloksnes paralēlismu, dzina tālāk tās stīgas, kuŗas bija iesāktas brist citos apstākļos un kuŗas latviešiem naidīgas varas bija ierādījušas. Ar organizāciju un valsts līdzekļiem iznākošās avīzes un žurnāli atkal pulcināja ap sevi jaunus līdzstrādnieku kadrus, audzēdami jaunus rakstniekus, kuŗi stājās atmodas laikmetā pagurušo vietās.

Pirmais neatkarības gadu desmits dod šādus vārdus: S. Putānu, M. Apeli, T. Selicku, J. Kundzišu, J. Cakulu, J. Silkānu u. c. Tiesa, daži no viņiem darbojušies arī agrāk, bet šinī laikā viņi sevi spilgtāk parāda, pārdzīvo radīšanas jūsmu un apklust. Individuālā lirika piedzīvo uzplaukuma laiku, parādās pirmie mēģinājumi drāmā.

Savrūpā rakstniecības ceļa tālākiešana turpinājās. Apklusā vieni, radās jauni vietās, kas ar tikpat lielu dedzību krita un cēlās par latgāliešu lietu: izloksnes un rakstniecības patstāvību. Jaunie neiemaisījās izloksnes kaŗos, kuŗus sāka vest atmodas laika un neatkarības pirmo gadu darbinieki, bet, ejot latviešu literāriskā skolā, neapzinīgi tomēr attālinājās no tā, ko it kā gribēja paturēt un aizstāvēt. Izteiksmē un valodas garā viņi jau atgriezās pie literātūras valodas, izskauzdami visu polisko un krievisko ietekmi. Fonētiski viņi vēl turējās pie izloksnes, viens otrs jau iedrošinājās rakstīt arī kopīgā latviešu valodā.

Parlamentāriskās iekārtas sabrukums — kā vajadzēja domāt — galīgi tomēr nav apturējis nedz izloksnes parallēlismu, nedz savrūpu literārisku jaunradīšanu. Laikraksti pulcina joprojām jaunus rakstniecības darbiniekus, atver literāriskus pielikumus, solās izdot grāmatas...

Blakus šai pārejošai jūsmai jau skan saucieni par vienu tautu un vienu valodu, skan arvienu skaļāk un noteiktāk.

Un garā jau varam skatīt to laiku, kad maldīgās rakstniecības ceļš Latgalē būs nostaiģāts, kad Latgales latvieši sapulcēsies uz kopējā rakstniecības lielceļa, lai roku rokā ietu pretī jaunāku un lielāku sasniegumu saulei. Un līdz ar izloksnes atmešanu rakstos būs galīgi noslēdzies nevien latviešu cilšu apvienošanās process, bet arī nostaiģāts tas sānceļš, kuŗu saucam par latgaliešu rakstniecību.

Adolfs Erss.

Ceļš uz latviešu Latgali

Uz galda man atrodas sadzeltējusi Latgales lūgšanu grāmata, kuŗa oŗ pēc veca papīra un vīrāka. Grāmatai nav īpašnieka uzraksta, jo tas nekad nav rakstījis, un cūkādas vāki ar biķeri vienā un krustu otrā pusē rievās vēl paglabājuši vecu zeltu. Atverot vāku, parādās Lielais Cietējs ērkšķu vainagā un ar niedras scepteri rokā, nabago un sērdieņu Gaišais Kēniņš. Viņam blakus grāmatas priekšlapa, uz kuŗas lasāms:

PILNIEJGA

GROMATA LYUGSZONU

UZ GUDA

DIWA KUNGA

IKSZAN TRYJADIBAS WINIGA,

WYSSU SWATOKAS

JUMPRAWAS MARYAS

UN DIWA SWATU,

Ar daudz jaunom dzisniem un wysom kodas win ir Katoliszku mocijbom un kolposzonom diel wjadzieybas Latwiszu por jaunu izdrukawota.

W I L N A.

NOMA TAYSIESZONAS GROMATU A. DWORCA,
1857 GODA.

Tas ir: Pilnīga lūgšanas grāmata par godu trīsvienīgam Dievam, Jumpravai Marijai un visiem svētajiem. Viļņā, A. Dvorca grāmatu spiestuvē. 1857. gadā.

Šī septiņdesmit astoņus gadus vecā lūgšanu grāmata ir Vecās Latgales piemineklis, ar viņu saistīts ilgs laiks Latgales vēsturē, kas sniedzas pagātnē vairāk reiz septiņdesmit gadus. Ar nabago un sērdieņu Kēniņu tā valdījusi Māras zemē, būdama te vienīgais tikumu un latvietības sargs un savu iespaidu nezaudējusi arī tagad. Kad apkārt skanēja svešas valodas un latviešu valoda tika nozaimota, tad vecā lūgšanu grāmata uzturēja latgaliešos tēvu valodas cieņu, jo viņa runāja svētajā vietā — baznīcā. Latgalei šajā laikā nebija sava drukāta vārda, nebija nevienas grāmatas, neviena laikraksta, un literāriskās izloksnes grāmatas ar gotu burtiem tur neatrada lasītāju. Pēc poļu dumpja krievu valdība Latgalē, tāpat kā Lietuvā, aizliedza grāmatas, kas bija spiestas latīņu burtiem. Aizliegts bija arī skolās mācīt latviešu valodu. Vecā Latgale neprata rakstīt, bet lasīt lūgšanu grāmatu paaudze paaudzei mācīja mājās.

Nav nejaušība, ka uz vecās grāmatas vāka lasāms „Viļņā“ un ka viņas valoda ir burtisks tulkojums no poļu valodas, no ka radusies slaviskā vārdu kārtība. Latgalē grāmatu drukāšana nebija atļauta. Lūgšanu grāmatas iespieda Viļņā zem poliskas izkārtnes un Latgalē izplatīja pusnelegāli. Polisko ortografiju un vārdu kārtību grāmatāi deva latviešu valodas nepratēji, tulkotāji un rediģētāji, poļu garīdznieki, kuŗi senāk Latgalē bija pārsvarā. No tiem laikiem līdz pašam beidzamam laikam Latgales rakstos uzglabājusies slaviskā valodas struktūra, mīkstinājumi un daži poļu vārdi, no ka tagad raisās vaļā jaunlatgalieši. Slaviskumu latgaļu izloksnē ienesa arī krievu vecticībnieki, kuŗus te nometināja Aleksandrs III. Novados, kur dzīvo tikai latvieši, slaviskuma nedzird, tas nav ieviesies pat no lūgšanu grāmatām. Tur vārdu kārtība kā vidzemniekiem, tikai patskaņi latgaliski.

Viļņā izdotā latgaliešu lūgšanu grāmata ir kā Latgales pagātnes simbols, kad te valdīja nabadzība, sērdienība un tumsība. Krievu valdīšanas nolūks bija šejienes ļaudis galīgi pārkrievot, kas tomēr nav izdevies. Ka tas nav izdevies, tas nav lūgšanu grāmatas nopelns vien. Latvisko

valodu un ģaru uzturēja arī tautas ģara mantas, kuŗas ģāja no paaudzes uz paaudzi sādžu ļaužu vakarēšanās, talkās un saiešanās. Latviešu daba pārveidībām viegli nepadodas, kamēr viņiem ir savas tradīcijas. Un ģara mantas bija tautas tradīcijas. Valodas īpatnējais krāšņums, kas uzģlabāģies tautas dziesmās un pasakās, nevarēja izzust, latvietis nevarēja no tā atkrist, lai ieaugtu krievu valodas ģarā. Tā varbūt bija laime, ka krievi Latģalē nenāca ar kultūru un izģlītību, kas aizēnotu tautas ģara mantas un tradīcijas, līdz ar to nesot lielāku pārķrievošanu.

Tāds stāvoklis Latģalē bija līdz 1905. ģadam. Tikai rets latģalietis bija ticis pie plašākas izģlītības. Vēl retāķi bija tie, kas, ieguvuši izģlītību, turējās par latģaliešiem un nesaucās par poļiem, vai krieviem. Ātradās tikai pāris jauni latģaliešu baznīckunģi, kuŗi nezaudēja latvietību, bet pat atģina, ka latģaliešiem jāizķopģ tautiskā apģiņa, ka tas iespējams turoties kopā ar baltiešiem, ienesot Latģalē latvisķo kultūru no Vidzemes un Kurzemes. No pirmiem tādiem baznīckunģiem bija Francis Trasuns, kuŗš pirmais Rīģā zinību komisijas vasaras sapulcēs uzstāģās par latģaliešu latvisķošanu kultūras ceģā. Trasuna loma Latģales latvisķošanā un piesaistīšanā apvienotai Latģijai jau visiem ir zināma. Tāds bija arī baznīckunģs Skrinda. Tad nodibināģās pirmie latģaliešu laikraksti.

1905. ģada revolūģija Latģalei deva brīvību drukāt ģrāmatas latīņu burtiem un izķlošnē; nāca rīķojums Latģales tautskolās ieģest latviešu valodu.

Ar latviešu valodas ieģešanu skolās nesekmējās, jo to ķavēja iespaidi no poļu muižniecības, no Vītebsķas un Pēterpils. Latģali tur neuzskatģja ķā daļu no Latģijas, drīzāk jau par Polijas nomali. Pārpoļošanai Latģalē bija savs plāvums, ķo vāca poliskā muižniecība un tās iespaidotie baznīckunģi. Latģales latvieši, tikdami pie turības, vai pilsētās intelliģentēdamies, dēģējās par poļiem. Tā bija paralģēle mūsu ķārķlūģāģietībai.

Tā Latģalē radās ļaudis, kuŗi ķritiskā brīdī ķeta skatus uz Poliju un Krieviju, kuŗi negribēja pieģienošanu Latģijai. Viņu balsis pacēģās arī vēsturiskajā ķongresā 1918.

gadā Rēzeknē; tur viņu bija 37 pret 187. Poliskā muižniecība un krieviskā čīnavniecība visu latvisko arvienu ienīda. Bet viņu pūles bija veltīgas. 187 izteica Latgales tautas gribu, un tā piepildījās. Uzvarēja jaunās Latgales paredzētāji ar Franci Trasunu un redaktoru Skrinku priekšgalā. Stingrajiem vadoņiem līdzī gāja visi pirmie latgaliešu literāriskie un progresīvākie politiskie darbinieki.

Latgalē apvienības domu stiprinājuši un izplatījuši daudzi darbi un darbinieki, sākot no 1905. gada.

Šī doma dzīvoja jau pašā tautā. To rāda teika, ko dzirdēju nomaļā sādžā no veca vīra pēc piektā gada revolūcijas. Šis vīrs Kaunatu apvidū rādīja pilskalnu, kādu Latgalē ir daudz un kuŗi visi apvīti teikām, ap kuŗiem zilgmo senlatviešu atmiņas tik dzīvi, kā nekur Latvijā. Vīrs stāstīja:

Šajā kalnā vecos laikos stāvējusi latviešu svētnīca. Tās vārtus dienu un nakti sargājusi jaunava. Viņa glabājusi svētnīcas atslēgas. Tad latviešu zemē nākuši kuŗi, un sveši ļaudis uzbrukuši arī svētnīcai. Viņi jaunavai atņēmuši atslēgas un gribējuši ielauzties vārtos. Bet tad — svētnīca ar jaunavu noģrimusi kalnā.

„Pēc katriem trīsdesmit pieciem gadiem jaunava iznāk no kalna,“ vecais stāstīja; „un vaicā pirmam, kuŗu satiek:

„Kāds ierocis mums visvajadzīgākais?“

„Ja kāds to uzminētu, tad svētnīca paceltos. Bet neviens tā vēl nav uzminējis.

„Par jaunavu tas ir taisnība. Man pašam tā rādījās un vaicāja. Es domāju, domāju, ko sacīt. Domāju, sacīšu — cirvis. Kā pasacīju, tā viņa pazuda.

„Bet tagad, dēls, es zinu, kāds ierocis mums vajadzīgākais. Tie bija vācieši, kas jaunavai atņēma atslēgu. Viņi atslēgu aizveda uz Rīgu un noslēpa. Neviens tās nevar dabūt rokā. Ja mēs viņu dabūsim, tad mūsu svētnīca pacelsies uz kalna, bet tajā pašā laikā Pēterburga noģrims. Pağaidi, dēls, pağaidi. Pağaidi gađu desmit, kad pilskalna jaunavai atkal būs pienācis laiks parādīties.

Reiz mēs to atslēgu dabūsim. Latviešu svētnīca zem kalna mūžīgi nedusēs. Tagad mums vēl jācieš klusu. Gaidīsim laiku. Tas bija pirms divdesmit pieciem gadiem, kad es jaunavu redzēju. Drīz viņai atkal jānāk. Tad mēs sacīsim, ka mums vajadzīgākā lieta ir — atslēga.“

Tāds bija vecā latgālieša stāsts.

Latvijas valsts doma dusējusi klusākos latvju tautas sapņos. Latgales noslēgtos ciemos, kuŗos tautas senatnējo svešas kultūras mazāk aizskārušas, šī doma Latgalē varbūt bijusi dzīvāka nekā mums.

Par spīti svešinieku nelabvēlībai skolu lietās, latgālieši pēc 1905. gada tomēr cēlās uz augšu. Sākās viņu atmoda.

Rēzeknē nodibinājās latviska tirdzniecības skola, no kuŗas nāca nacionālā intelligēnce. Radās studējošā jaunatne, kuŗa mācījās Pēterpilī, augstskolās un garīgā seminārā. Nodibinājās pirmie latgāliešu laikraksti. Rēzeknē nodibinājās pirmā latviešu biedrība, saviesīgā biedrība, kuŗa rīkoja latviskas teātra izrādes, sasauca kori, brauca pa Latgali ar koncertiem. Arī Pēterpilī nodibinājās latgāliešu kultūras biedrība, kuŗa arī Latgalei atveda teātra izrādes. Nikodīms Rancāns dibināja saimnieciska rakstura organizācijas un rakstīja praktiskā satura grāmatas. Iznāca latgāliešu laikraksti Rēzeknē un Pēterpilī.

Tas bija sākums garīgai atmodai. Tajā pašā laikā nāca sādžu pāriešana viensētās ar Stolipina likumu. Tāļu gan šis darbs netika, jo uznāca kaŗš, bet jaunu ierosmi Latgalē ienesa. Kaŗa laikā sākās dziļāka latgāliešu un baltiešu sakausēšana. Tas notika bēgļu laikā, kad kurzemnieki atstāja savas mājas un atrada pajumti Latgalē.

Toreiz kaŗa vētra Latgali vēl nesniedza. Tikvien kā iesaukti piederīgie, par kuŗiem izraužas pa nopūtai. Pēterdiena Latgalē ir liela svētku diena. Tad visi brauc uz baznīcu, dod artavu kropliem un nabagiem pie baznīcas durvīm, bet baznīcā noliec galvu pie zemes, kad priesteris paceļ hostiju; pelēki stāvi pašauštās drēbēs stāv viens pie otra un uz rožu kroņa skaita lūgšanas, koris dzied mišu. Rēzekne bija pilna laucinieku. Te izplatījās ziņa par Kurzemes bēgļu pieņemšanas organizēšanu. Palīdzības

komiteja jau bija sastādījusies. Baznīcā pasludināja, ka var pierakstīties uz bēgļu pieņemšanu. Un tajā pašā dienā pierakstījās 700 zemnieku, visi no Latgales sētām. Toreiz gaiši bija redzams, ka latgalieši baltiešiem sniedz pretim rokas. Šis pārbaudījumu laiks bija svarīgs latgaliešu un baltiešu tuvināšanai. Daudz bēgļu Latgalē atrada patvērumu. Tad notika divu tautas zaru tuvāka iepazīšanās. Arī latviešu strēlnieku pulkos abas tautas daļas cīnījās plecu pie pleca. Saticība un draudzība kļuva vēl stiprāka Latvijas brīvības cīņās, kad bija jākaņo ar Bermontu un vēlāk jāatsvabina Latgale no lieliniekiem. Latgales partizāņi cīnījās kopā ar Vidzemes un Kurzemes partizāņiem.

*

Latgale bija tikko atbrīvota. Ieņemta Rēzekne un Ludza. Man bija jābrauc uz Ludzu. Gar lokomotīves loģu slīdēja līdzeni sniega klajumi ar frontes līniju, kuŗa pirms nedēļas Māras zemi šķīŗa no Latvijas. Varakļāni, Viļāni, kur norisinājušās kaujas ar aizejošiem lieliniekiem. Starp ceļiem iemīgušos sniega laukos mēģinu saskatīt kauju pēdas, bet redzams tikai, kur zaķis aizlīkumojis pa balto sniega vati. Telegrafa drātīs iemidzis sniegs. Te esot bijušas kaujas.

Viļānu stacija tukša, tikai daži zemnieki stāv uz perona. Gaidot no Rēzeknes ešalonu. Dēli iesaukti sarkanarmijā. Gan vasarā slēpušies mežos, bet uznācis sniegs un vajadzējis aiziet. Tagad krituši gūstā. Dzirdēts, ka gūstekņus vedīšot uz Krustpili, ešalons braukšot gaŗām. Šie dabūšot dēlus redzēt. Kāds sūdzas, ka lielinieki rekvizējuši visus zirģus, arī vienīģo cūku, cits bēdājas, ka palicis vienīģi ar padomju naudu. Kur likt?

„Lai velns rauj naudu, ka tik vaļā no sarkaniem,“ tā nospļaujas vecticībnieks. „Man palika viena pati ģotiņa uz piecām dvēselēm. To pašu gribēja atņemt. Tikko pielūdzos. Aģitātori arī mūsu sādžā stāstīja par komūnu, bet kas šos klausīs. Ek, muižā jau komūna bija. Kas iznāca? Paši strādnieki palika bez maizes. No deviņdesmit desetiņām apsēja desmit. Tagad, paldies Dievam, būsim pie Latvijas.“

Runīgais vecticībnieks stāsta un stāsta.

Šī paša pagasta zemnieki, kad Latvijas karaspēks pieprasījis deviņus šķūtniekus, atbraukuši astoņdesmit pajūgos.

„Mēs jums neļausim kājām iet, mēs visus aizvedīsim,“ tā teikuši kareivjiem.

Vilciens skrien tālāk gar dusošiem sniega laukiem, gar apsnigušiem ciemu jumtiem. Tad Rēzekne.

Divīzijas komandieris paskaidro, kā norisinājusies Rēzeknes ieņemšana. Niknākās kaujas bijušas Viļānu apvidū. Tur mums ievainoti 4 karavīri. Rēzekni ieņemot nav neviens ievainots, ne kritis.

„Kā tik maz zaudējumu?“

„Tas panākts ar mūsu uzbrukšanas taktiku. Ar manevrēšanu. Mēs neskrienam ar pieri sienā, bet ielencam. Tas priekš pretinieka ir ļaunāk par viesuļuguni,“ pulkvedis paskaidro un stāsta, ar kādu sajūsmu karavīrus saņem Latgales iedzīvotāji. Neraugoties uz lielinieku draudiem un acību, preilenieši paturējuši savus brangos zirgus, slēpdami pat salmos un sienā. Tagad tos dodot armijas vajadzībām. Kareivji lauku mājās sastopot vissiltāko uzņemšanu. Dažreiz latgāliešu izpalīdzība kļūstot pārmērīga. Tā Viļānu pusē viņi priecīgi atnesuši štābā krietnu riteni telefona vadu, ko lielinieki esot atstājuši izstieptus uz lauka. Bet izrādījās, ka tās mūsējo drātis un ka nu pārtraukta līnija. Tad ļoti satrūkušies. Krievi atkāpjoties un pavisam vāji turoties. Stingrākie karotāji ķīnieši. Sagūstīts krievu palkavnieks par saviem zaldātiem teicis:

„Viņi visu ko dara, tikai neiet uz priekšu.“

Kad mūsu nodaļas apstājušās Rušonu rajonā uz atpūtu, uzbrukumā nākuši ķīnieši, ap 1000 vīru. Tad latgālieši sabraukuši pajūgos un nogurušos kareivjus pa meža ceļiem steigšus aizveduši uzbrucējiem aizmuģurē. Ķīnieši sakauti.

Pulkvedis vēl daudz stāstīja par Latgales atbrīvošanas kara gājienu. Viņa stāstā varēja dzirdēt, ka Latgale nu ir pateikusi īsto vārdu, kas viņai visvairāk vajadzīgs.

Latgales pilskalns atmodies. Latvju tautai rokā ir noslēpumainā atslēga, lai to nekad vairs nevienam neatdotu. To liecina arī latgaliešu acis, dziedot „Dievs, svētī Latviju“.

Pēc miera noslēgšanas Latgalē sākās saimnieciskā atjaunošana, pārveidošana un kultūras celšana. Lielākais no visa tā ir sādžu sadalīšana viensētās, kas izvesta pēc noteikta plāna un nu jau ir gandrīz pabeigta, un skolas.

Latgales klusais, rūpju nomāktais latvietis izkūpojas no sādžu kopsaimniekošanas un tagad mierīgi apstaigā savas druvas, pārļaidzams tām rāmu skatu. Viņš jūtas ciešāki saaudzis ar savu zemi un māju, ar savām pelēkajām istabām, kur vien viņš jūtas mājā. Tagad viņš jūt, kāds ciets dzīves pamats un miers slēpjas vārdā māja. Senāk burlakos gājējs, pilsētu peļņnieks, tagad viņš reti paceļ acis pret apvārksni. Un ja to dara, tad no druvas raugās uz savu māju. Viņš mīl savus mājlopus, sevišķi zirgus, mīl kokus un ierīko dārzus. Kad apsētās druvas sadīgušas un saknāji izvagoti, viņš iet istabā atpūsties. Sēdot kaktā zem Aģlonas Dievmātes, viņš jau lasa laikrakstu. Blakus nodilušai lūgšanu grāmatai guļ latviešu rakstnieka grāmata, ko no Rīgas atvedis viņa dēls, Latvijas augstskolas students.

Latgale ir kļuvusi bagāta ar skolām. Latvija viņā uzcēlusi daudzas īstas gaismas pilis: Ludzā, Rēzeknē, Zilupē, Jaunlatgalē, Aģlonā un daudzos pagastos. Starpība izglītībā latgaliešiem ar baltiešiem kļūst arvien mazāka. Vienota, sakausēta latviešu Latvija kļūst arvienu patiesāka. Žogi nokrīt, visi ceļi top vienādi. Bez skolas vēl kultūras faktors ir latviešu baznīckungī, kuŗi nākuši svešautiešu vietā.

*

Ar teātri jau sākās Latgales atmoda pēc 1905. gada. Teātris Latvijas laikā Latgalē kļuvis latvisks, pamazām auģdams un kļūdams pilnīgāks, lai paplašinātu kultūras ceļus.

1920. gadā, pēc Latgales atbrīvošanas, bija jādomā, kā šajā visvairāk pārkrievoātā un pārpoļotātā Latvijas daļā celt latvisko garu un kultūru. Pirmais solis bija: skolas! Bet

skolu panākumi nāk lēni, pēc paaudzēm. Tad radās nodoms nodibināt Latgales teātri ar centru Rēzeknē. Tam būtu jāiet tautā, rīkojot izrādes visā Latgalē. Otrs tāds teātra centrs vēlāk radās Daugavpilī.

Vispirms Latgales lietu departaments Rīgā atvēra teātra studiju, lai sagatavotu latgāliešu aktierus. 1921. gadā studiju pārcēla uz Rēzekni. Tās vadītājs bija aktieris Hamsters. Viņš uzveda pirmo studijas izrādi ar Meterlinka „Māsu Beatrisi“. Bet radās nesaskaņas studijas administrācijā un Hamsteram bija jāaiziet. Viņa vietā nāca aktieris Plūme. Studija darbojās diezgan sekmīgi, bet tad sākās izloksnes strīdi, kas darbu traucēja: vieni gribēja turēties pie literāriskās, otri latgāliešu izloksnes. Tikai „Mērnieku laikos“ (trešā režisora Podisa laikā) abas izloksnes apvienojās tā, ka čangālieši runāja baltiski, slāvieši latgālistiski. Nākošā iestudējumā strīdus atjaunojās atkal un teātrim, pa daļai arī līdzekļu trūkumā, bija jāizbeidzas.

Pēc gada, 1924. gadā, teātris atjaunojās baltiešu izloksnē. 1925. gadā atkal uzvarēja latgālisms un nodibinājās studija latgāliešu izloksnē. Tā ar izrādi nāca klajā tikai 1926. g. rudenī, uzvedot „Indrānus“ Segliņa režijā. Tad jau bija nodibinājusies Latgales Tautas pils biedrība, kuŗa atpirka veco teātra namu un pārbūvēja Tautas pili, kur turpmāk bez pārtraukuma pastāv teātris. Ar to sākās jaunākais un nopietnākais Latgales teātra laikmets. Vēl gan bijušas dažas neveiksmes izlokšņu dēļ, bet beidzamos divos gados ar Feldmaņa pieņemšanu par režisoru un piesliešanos literāriskai izloksnei teātris, liekas, būs ticis uz īstā ceļa. Tam jau ir savs aktieŗu ansamblis un izrādes notiek ne tikai Rēzeknē, bet visā Latgalē, arī klušākos lauku novados. Tās pazīst arī Ludza.

Izlokšņu strīds daudz kaitējis Latgales kultūras plaukumam. Cik grūti klājās teātrim, tikpat grūti klājās literātūrai. Viena latgāliešu ietelligences daļa, kuŗai bija ciešāks sakars ar partijām, arī literātūrā kultivēja latgāliešu izloksnes parallēlismu literāriskai izloksnei. Gāja pat tik tālu, ka literāriskās izloksnes darbus „tulkoja“ latgā-

liski, kaut gan zināja, ka nevienā valstī nepastāv divas literāriskas izloksnes. Izloksnes jautājums bija trumpa, ar kuŗu gribēja „kaut“ ikviena latgāliešu politiskā partija. Izbeidzoties partiju laikam un iestājoties vadonības laikmetam, liekas, būs izbeigušies arī izlokšņu kari. Kā visa Latvija apvienojusies ap vienu vadoni, tāpat viņa apvienojama arī ap vienu literatūras izloksni. Ar to Latgales kultūra ātrākā gaitā virzīsies uz priekšu. Jaunākais valdības likums par visu grāmatu un laikrakstu pāriešanu uz latīņu burtiem likvidē vienu šķērsli literatūras un laikrakstu ieviešanai Latgalē, proti, gotu burtus, kuŗus Latgale nepazīst, jo nekad un neko ar tiem nav drukājusi.

Tagad vairs nav kā pirms 15 gadiem. Tad kāds laikraksts rakstīja: „Izriņojumi uz laukiem Latgalē var sacīt ka nenotiek. Koncerts, teātris — pēc tā neviens vajadzības nejut, jo tas vēl ir kautkas no citas pasaules. Miestiņā gan kāda krievu „trupa“ uzstājusies. No pašas Rēzeknes, ar komēdiju. Labus jokus faisījuši. Bet tas bijis priekš miesta ļaudīm. Latgālisks teātris, latgālisks koncerts — retumi, kuŗu patlaban nemaz nav. Un aizbraucot ar vienu otru izrādī vai koncertu no Rīgas uz Latgales pilsētām un miestīņiem, mēs latgāliešiem ne pa matu nefuvosimies, jo no Latgalē dzimušiem tur atradīsim tikai žīdus un krievus; latgāļiem skaņākais Rīgas mākslinieka vārds tikpat svešs un nevelkošs, kā maskavieša.“

Krievu diletantu trupas tur vairs neceļo. Pārsvaru rod latviskais.

Pirmais ceļa gabals uz latvisku Latgāli ir noiets. Tur bijis daudz grūtību, bet panākumi ir lieli. Ja no šī gājiena būtu palikušas tikai uzceltās skolas un sādžu sadalīšana viensētās, tas jau būtu diezgan. Bet kas padarīts nācīgnālās atmodas laukā, to zin vienīgi tie cilvēki, kuŗi Latgalē bijuši pirms kara un aizbrauc tagad. Toreiz zem pārtautošanas sloģa latgālisks latviskums tikko elpoja. Tagad latvietis te jūtas savā mājā un iet galvu pacēlis. Citautieši jau sāk pierast pie latviešu valodas pirmtiesībām. Ar izglītības milzīgo pieaugumu visa kultūras dzīve, kas pirms kara neizgāja no baznīcas sienām, tagad kļuvusi

plašāka. To liecina daudzie tautas nami, kas uzcelti pēdējā gadu desmitā.

Otrais ceļa gabals uz latvisku Latgali sākās ar 15. maiju. Tas ģarīgā laukā būs kultūras uzplaukuma laiks ģarīgā vienībā ar visu Latviju. Tas iezīmēsies arī ar literātūras ieviešanu Latgalē un ar redzamu rakstnieku nākšanu no pašas Latgales, kuri jau stājušies pārējo mūsu rakstnieku rindās.

Protams, no pagātnes ēnām vēl galīgi nav izgājusi kā cittautiskā ģarīdzniecība, tā viena vecās paaudzes inteliģences daļa, bet tas vairs nesaldē un neaptumšo. Jaunā paaudze uz pagātnes atliekām skatās kritizējoši, kā uz lejā paliekošu kāpsli uz augšu vedošajās kultūras kāpnēs. Latviskais ģars Latgalē nostiprinās. Tas pārveido arī veco lūģšanu ģrāmatu tīrā latviešu valodas struktūrā. Tauta un kaŗavīri jau cieši sadevuši rokas. Latviskā svētnīca Latgales pilskalnā vairs nenogrims.

Alfrēds Līksniņš.

M ā r a s z e m e i

Tev, klusā Māras zemes saule,
Un tevīm, zilais sapņu sils,
Es gribu dziedāt dziesmu klusu...

Jo tikai viena vien tev ir,
Tik viena dziesma izdziedāta: —
To dziedāji, kad krēsla tev
Kā sājū sega bija klāta.

Nakts brīda tavos klajumos,
Un tu šai naktij līdzī gāji
Un dziedāji par sērdieņiem,
Jo citās dziesmas nezināji, —

Tik vienu sājū dziesmu šo,
Kas svešu kungu gaitās vada...
Tik vienu vien to dziedāji,
Kas visiem bāra bērniem rada.

Vēl tagad — ieklausies tik, draugs,
Šās zemes smagā elpojenā —
Dzird seno dienu atskaņas
Ik balsienā, ik taktī vienā.

Bet laukos vizbulītes jau
Sāk ziedēt ziediem koši ziliem,
Un baltī putni ceļā sauc,
Pār sirmiņiem pārlidojot siliem: —

— Mēs nākam raudzīt zemi to,
Kur dziesmu maz, bet daudzi lāstu...
Mēs nākam raudzīt zemi šo
Un stāstīt jaunu dzīves stāstu.

Lai izgaist sāpes, apklus naidis,
Ko slēpa sevī vergu tautai!
Lai Māras zemei svētītai
Ir jauna saule redzēt ļautai! —

S A T U R S

	Lp.
E. Mauriņš. Ludzas apriņķa atbrīvošanas cīņu gaita	3
Cand. oec. J. V. Bērziņš. Ludzas apriņķis	17
Apriņķa iestādes un amatpersonas	30
Skolas	42
A. Urbšs, Ludzas dekanš. Dažas ziņas no Ludzas katoļu baznīcas vēstures	51
J. Bissēnieks. Agrārā reforma Latgalē	54
J. Riekstiņš, mērniecības revidents. Sadžu šņoru zemes Latgalē un to sadalīšana viensētu saimniecībās	70
Saimniecību attīstīšanās gājiens	89
O. Svenne. Īpatnējās parādības tautas celtniecībā	109
O. Svenne. Dabas savādības	128
R. Cīrulis. Latgales vēstures gaitas	141
Prof. Fr. Balodis. Latviešu-krievu senā robeža	152
E. Brastiņš. Pilskalni	163
Vēsturnieks Jānis Juškevičs. Ludzas vēsture	185
L. Rūjenietis. Cittautiešu iespiešanās un latviešu nomākšana	194
Inspektors O. Svenne. Tautas izglītība	214
O. Svenne. Ļautnie gari Latgales sētās un laukos	237
Alberts Sprūdžs. Rakstniecības ceļi Latgalē	260
Adolfs Erss. Ceļš uz latviešu Latgali	266
Alfreds Liksniņš. Māras zemei	277
Pielikums: Ludzas apriņķa karte.	

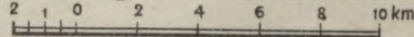
LUDZAS APRIŅĶA BRĪVĪBAS PIEMINEKĻA
KOMITEJA,

ar centrālās komitejas atbalstu, izdevusi apriņķa atbrīvošanas 15 g. atceres gadījumā šo grāmatu, kuŗas pārdošanas atlikumu ieskaitīs pieminekļa fondā. Komiteja izsaka visirsnīgāko pateicību visiem grāmatas izdošanas labvēļiem un god. līdzstrādniekiem par sniegtiem darbiem.

Ludzā, 1935. g. 3. februārī.

LUDZAS APRIŅĪS

Mērogs 1:250.000

P.MANTNIEKA
kartografijas institūts Rīgā

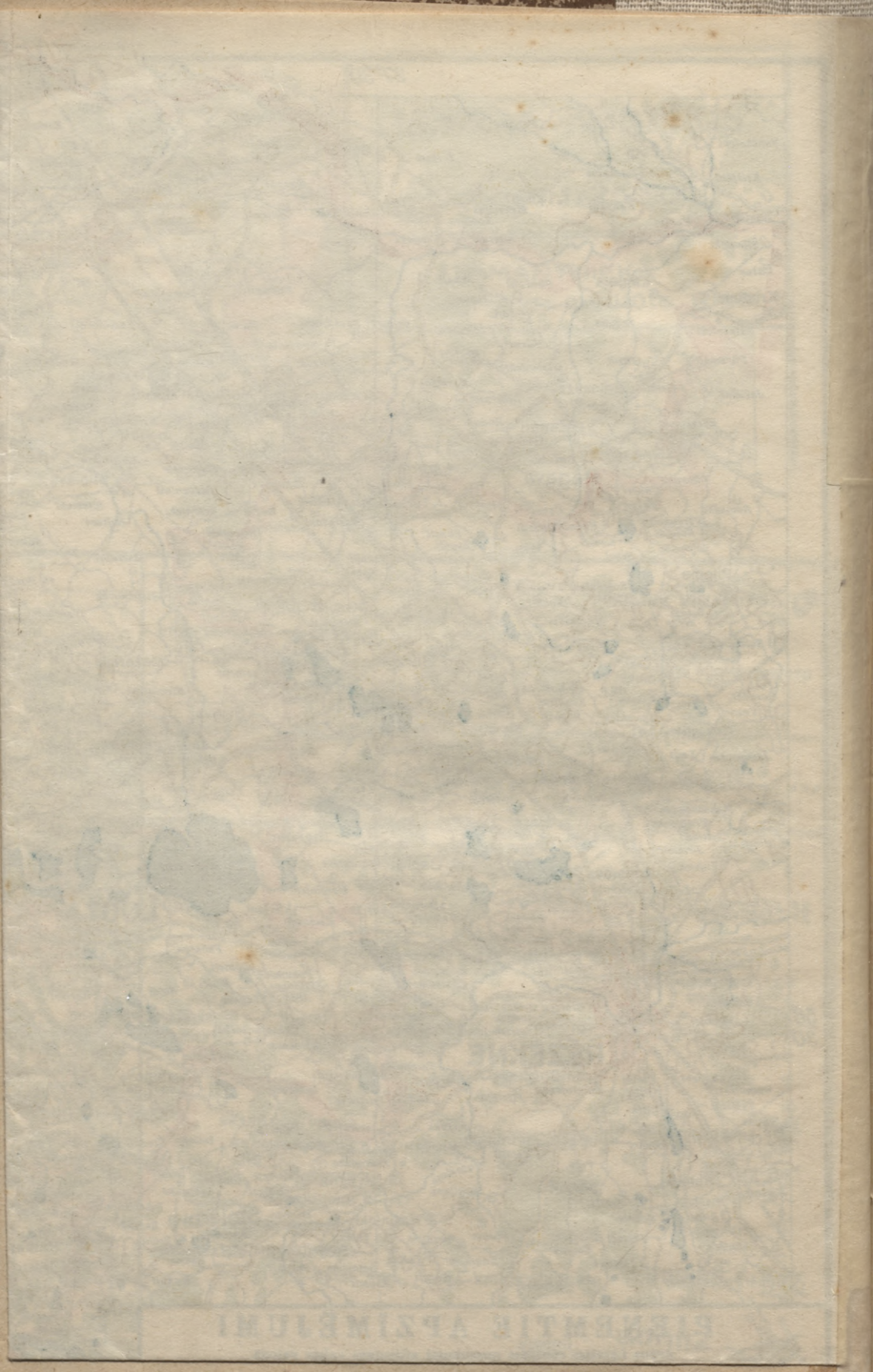

PIENĒMTIE APZĪMĒJUMI

Ārpus Latvijas robežām nosaukumi attiecīgas valsts valodā

	Zilupe	pilsēta
	Pasiene	biezi apdzīvota vieta
	Auzēji	ciems
	Viteiki	ciems
	Cučuri	sādža
	Damele	sādža
	Štādrati	sādža viensētās
	Pavadakste	sādža viensētās
	Bēne	—
	Garzde	bijušo muižu centri
	Istalana	—
	Ozoloti	mājas
	baznīca	—
	pagasta valde	—
- (Vietu vārdus pašvārdos ar sarkano krāsu nozīmē pagasta nosaukumu)

- Robežas:**
- Valsts robeža
 - apriņķa robeža
 - pagasta robeža
- Ceļi:**
- I. šķiras ceļi (šosejas)
 - II. šķiras un valsts pārzināšana pārņemtie ceļi
 - Projektētās šosejas
 - III. šķiras ceļi
 - Lielākie IV. šķiras ceļi
 - pārējie IV. šķiras un galvenie lauku ceļi
- Dzelzceļi:**
- dzelz. stacija
 - Platsliežu
 - šaursliežu
 - Projektētie un būvējamie
- Atsevišķi augstumi:**
- atsevišķi augstumi metros
 - Horizontāles ar 50 metru griezumam augstumu
 - Mežs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307069072

